

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

LA CEA DE A 60-A ANIVERSARE A MARI REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE

GHEORGHE IONIȚĂ, ARON PETRIC

LEGĂTURILE BĂNCII „ALBINA” DIN SIBIU CU ROMÂNIA ȘI ROLUL LOR ÎN ACCELERAREA PROCESULUI DESĂVÎRȘIRII UNITĂȚII NAȚIONALE (1872–1914)

MIHAI DREGIN

NOI CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI DEMOGRAFICE A ORAȘELOR DIN MOLDOVA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

ECATERINA NEGRUȚI

CETATEA BRAN – 600 DE ANI DE ATESTARE DOCUMENTARĂ

IOAN PRAHOVEANU

CONFLICTELE POLITICE DIN TIMPUL DOMNIEI LUI GALBA

GHEORGHE CEAUȘESCU

DOCUMENTAR

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

STUDII DOCUMENTARE

RECENZII

ÎNSEMNĂRI

10

TOMUL 30

1977

OCTOMBRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE**

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); **ION APOSTOL** (*redactor responsabil adjunct*); **NICHITA ADĂNILOAIIE**; **LUDOVIC DEMÉNY**; **GHEORGHE I. IONIȚĂ**; **VASILE LIVEANU**; **AUREL LOGHIN**; **DAMASCHIN MIOC**; **ȘTEFAN OLTEANU**; **ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU**; **POMPILIU TEODOR** (*membri*)

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O.BOX 136—137. Telex 11226—București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”

Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50 72 41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, Nr. 10,
Octombrie 1977

S U M A R

GHEORGHE I. IONIȚĂ, ARON PETRIC, La cea de a 60-a aniversare a Marii
Revoluții Socialiste, din Octombrie 1767

MIHAI DRECIN, Legăturile băncii „Albina” din Sibiu cu România și rolul lor în
accelerarea procesului desăvârșirii unității naționale (1872—1914). 1805
ECATERINA NEGRUȚI, Noi contribuții la cunoașterea situației demografice a orașe-
lor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea 1825

IOAN PRAHOVEANU, Cetatea Bran — 600 de ani de atestare documentară 1839

GH. ORGHE CEAUȘESCU, Conflictele politice din timpul domniei lui Galba. . . . 1855

DOCUMENTAR

FLOREȚA NEDELCU, Analiză și soluții privind problema agrară din România în
revista „Lupta de clasă” (1920—1940) 1871
VIOREL FAUR, Primele statute ale societății de lectură din Oradea (1849) . . . 1879
ALEXANDRU CONSTANTINESCU, Structuri și codificări în Țările române la
începutul secolului al XIX-lea 1885

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (II) (*Petre Diaconu*) 1893

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sinopsisul „Centenarul independenței române” de la Dortmund (*Alexandru Dușu*);
Simpozionul internațional cu privire la bronzul timpuriu în bazinul Carpaților
și în regiunile vecine (*Eugen Comșa*); Călătorie de studii în Statele Unite ale
Americii (*Nicolae Dascălu*); Cronica 1901

RECENZII

- AUREL DUMITRESCU-JIPPA, NICOLAE NISTOR, *Sibul și ținutul în lumina istoriei*, I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia 1976, 262 p. (*Mircea C. Dumitriu*) 1911
- PARASCHIVA CÂNCEA, *Miscarea pentru emanciparea femeii în România*, București, Edit. politică, 1976, 163 p. (*Constantin Dobrescu*) 1914
- A. P. NENAROKOV, 1917, *Velikii Oktjabr: kratkaia istoria dokumenti, fotografii*, Moscova, Edit. pentru literatura politică, 1977, 239 p. (*Alexandru Bolintineanu*) 1917
- I. S. TOKAREV, *Petrogradskii soviet rabocih i soldatskih deputatov v marte-aprele 1917 g*, Leningrad, Edit. „Nauka”, 1976, 260 p. (*Florin Cosntantin*) 1919

ÎNSEMĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI: NICOLAE STOICESCU, CRISTIAN MOISESCU, *Tirgo-
viștea și monumentele sale*, București, Edit. „Litera”, 1976, 323 [324] p. + il.
(*Paul Cernovodeanu*); VASILE MIOC, DAMASCHIN MIOC, *Cronica obser-
vațiilor astronomice românești (Istorie și astronomie)*, București, Edit. științifică
și enciclopedică, 1977, 358 p. + 16 fig. (*Adolf Armbruster*); I. ZAMFIRESCU,
V. CÂNDEA, V. MOGA, *Ateneul român*, București, Edit. științifică și enci-
clopedică 1976, 252 p. + 130 planșe foto (*Liviu Ștefănescu*); ISTORIA UNI-
VERSALĂ: GAETANO FALZONE, *Ricerche mazziniane*, Palermo, aprilie
1976, 202 p. (*Ștefan Delureanu*); HERMAN WIESFLECKER, *Kaiser Max-
milian. I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band II,
R. Oldenburg Verlag, München, 1975, 574 p. (*Ștefana Simlonescu*); * * * *Assi-
milation et résistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien. Travaux
du VI-e Congrès International d'Etudes Classiques*, București, Edit. Academiei,
R.S.R., Paris, Les Belles Lettres, 1976, 551 p. (*Gh. Ceașescu*). 1923

REVISTA DE ISTORIE

TOME 30, no. 10
Octobre 1977

SOMMAIRE

- GHEORGHE I. IONIȚĂ, ARON PETRIC, A la 60-e anniversaire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre 1767

- VIHAI DRECIN, Les rapports de la Banque „Albina” de Sibiu avec la Roumanie et leur rôle dans l'accentuation du processus de parachèvement de l'unité nationale (1872—1914) 1805
- ECATERINA NEGRUȚI, Nouvelles contributions à l'étude de la situation démographique des villes de Moldavie pendant la première moitié du XIX-e siècle 1825

- IOAN PRAHOVEANU, La cité de Bran — 600 ans d'attestation documentaire 1839

- GHEORGHE CEAUȘESCU, Les conflits politiques sous le règne de Galba 1855

DOCUMENTAIRE

- FLOREA NEDELCU, L'analyse de la problème agraire en Roumanie dans la revue „Lupta de clasă” (1920—1940) 1871
- VIOREL FAUR, Les premières statuts de la société culturelle d'Oradea (1849). . . . 1879
- ALEXANDRU CONSTANTINESCU, Structures et législation dans les Pays Roumains à la commencement du XIX-e siècle 1885

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

- L'histoire de la Dobroudja en différents ouvrages de récente date (II) (*Petre Diaconu*) 1893

LA VIE SCIENTIFIQUE

- Le symposium de Dortmund consacré au „Centenaire de l'Indépendance roumaine” (*Alexandru Duju*); Le symposium international concernant la première étape de l'âge du bronze dans le bassin des Carpates et les régions voisines (*Eugen Comșa*); Voyage d'études aux Etats Unis d'Amérique (*Nicolae Dascălu*). Chronique . . . 1901

COMPTES-RENDUS

- AUREL DUMITRESCU-JIPPA, NICOLAE NISTOR, *Sibiul și ținutul în lumina istoriei* (La ville de Sibiu et la région environnante à la lumière de l'histoire), I, Cluj-Napoca, Editions Dacia, 1976, 262 p. (Mircea C. Dumitriu) 1911
- PARASCHIVA CÂNCEA, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România* (Le mouvement pour l'émancipation de la femme en Roumanie), Bucarest, Editions politiques, 1976, 163 p. (Constantin Dobrescu) 1914
- A. P. NENAROKOV, 1917. *Velikii Oktabr: kratkaia istoriia, dokumenti, fotografii*, Moskva, Editions pour la littérature politique, 1977, 239 p. (Alexandru Bolintineanu) 1917
- I. S. TOKAREV, *Petrogradskii soviet rabocih i soldatskih deputatov v marie-aprele 1917 g.*, Leningrad, Edit. „Nauka”, 1976, 206 p. (Florin Constantiniu) 1919

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE:** NICOLAE STOICESCU, CRISTIAN MOISESCU, *Tirgoviștea și monumentele sale* (La ville de Tirgoviște et ses monuments), Bucarest, Editions Litera. 1976, 323/324 p. + il. (Paul Cernovodeanu); VASILE MIOC, DAMASCHIN MIOC, *Cronica observațiilor astronomice românești (Istorie și astronomie)* (La chronique des observations astronomiques roumaines (Histoire et astronomie)), Bucarest, Editions scientifiques et encyclopédiques, 1977, 358 p. + 16 fig. (Adolf Armbruster); I. ZAMFIRESCU, V. CÂNDEA, V. MOGA, *Ateneul român* (L'Athénée roumain), Bucarest, Editions scientifiques et encyclopédiques 1976, 252 p. + 130 planches photo (Liviu Ștefănescu); **HISTOIRE UNIVERSELLE:** GAETANO FALZONE, *Ricerche mazziniane*, Palermo, avril, 1976, 202 p. (Ștefan Delureanu); HERMAN WIESFLECKER, Kaiser Maximilian I. *Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band II, R. Oldenburg Verlag, München, 1975. 574 p. (Ștefana Simionescu); * * * *Assimilation et résistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VI-e Congrès International d'Etudes Classiques*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Paris, Les Belles Lettres, 1976, 551 p. (Gh. Ceașescu) 193

LA CEA DE A 60-A ANIVERSARE A MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE

DE

GHEORGHE I. IONIȚĂ și ARON PETRIC

Se împlinesc șase decenii de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, eveniment de importanță crucială în istoria omenirii, care a deschis o eră nouă în dezvoltarea societății omenesti — epoca trecerii la făurirea socialismului și comunismului. Într-un moment istoric hotărâtor, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice s-a orientat cu clar-viziune în complexul nod de contradicții al Rusiei prerevoluționare și a unit, într-un singur torent revoluționar, lupta proletariatului împotriva capitalismului cu mișcarea țărănească împotriva moșierimii, cu lupta de eliberare a popoarelor neruse asuprite și cu mișcarea general-democratică pentru pace.

Răsturnînd puterea moșierilor și capitaliștilor din Rusia, Revoluția din Octombrie a rupt frontul imperialismului și, pentru prima oară în istorie, a instaurat puterea celor ce muncesc. Drept urmare, s-a produs criza generală a sistemului capitalist, care a încetat de a mai fi un sistem social atotcuprinzător. *„Făurirea primului stat al muncitorilor și țăranilor, sub conducerea Partidului Comunist Bolșevic, în frunte cu V. I. Lenin —* — apreciază Programul Partidului Comunist Român adoptat de Congresul al XI-lea — *a dat un puternic imbold luptelor revoluționare de pretutindeni, a ascuțit și mai mult contradicțiile de clasă, contradicțiile între țările imperialiste și țările dominate, a stimulat întreaga luptă de eliberare națională și socială”*¹.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și constituirea primului stat muncitoresc-țăranesc din istorie au arătat lumii, îndeosebi claselor exploatare și popoarelor subjugate, că vechea societate bazată pe inegalitate și nedreptate națională și socială nu este veșnică și că ea a intrat în faza dispariției, inaugurîndu-se era eliberării sociale și naționale a popoarelor.

Împrejurările istorice au făcut ca, în același context al prăbușirii imperiului țarist, să se năruie din temelii și Imperiul Austro-Ungar care asuprea numeroase popoare, făcînd posibil ca, pe ruinele sale, să se constituie sau să se desăvîrșească o serie de state naționale independente. În

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1974, p. 38.

mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine s-a încadrat și lupta maselor populare din vechea Românie și din celelalte teritorii românești aflate sub dominație străină, pentru formarea statului național român unitar. Realizarea acestui deziderat vital și avînd caracterul unui proces istoric obiectiv a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pături ale societății, a fost, în fapt, opera întregii națiuni. Istoria demonstrează că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor, tratatul de pace nefăcînd decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare. Desăvîrșirea formării statului național unitar român, la 1 decembrie 1918, a constituit înfăptuirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice.

Profundele mutații săvîrșite în configurația geografică politică și socială a lumii după primul război mondial, puternica influență exercitată de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie au determinat un nou și puternic avînt în dezvoltarea forțelor de producție pe plan internațional, un mare pas înainte în cunoașterea științifică, în progresul tehnicii, în viața culturală a popoarelor, au ridicat pe o treaptă nouă întreaga civilizație a societății omenesti. S-au produs puternice schimbări în structura societății, în raportul forțelor sociale, afirmîndu-se cu tot mai multă vigoare proletariatul — clasa cea mai revoluționară a societății —, a avut loc o amplă radicalizare a maselor largi populare. Alături de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, istoria a înscris în această perioadă, într-o serie de țări — ca de exemplu în China, Germania, Ungaria, Turcia etc., — puternice mișcări revoluționare ce au cuprins largi mase muncitorești și alte forțe progresiste.

În acest context general au avut loc și în România schimbări profunde în dezvoltarea economică și socială, s-a produs o vie efervescență politică, în centrul căreia un rol tot mai important l-a jucat clasa muncitoare, clasa cea mai avansată a societății.

Grevele din 1918—1919 și mai ales greva generală din 1920 au pus în lumină creșterea avîntului revoluționar, afirmarea tot mai puternică a clasei muncitoare.

Situația internă și internațională, luptele de clasă din acei ani au grăbit procesul de cristalizare ideologică și politică în mișcarea muncitorească, impunîndu-se tot mai pregnant necesitatea creării unui partid revoluționar de tip nou, în stare să conducă clasa muncitoare și celelalte forțe progresiste în lupta pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, pentru înfăptuirea unor adînci transformări sociale. Ca urmare a creșterii conștiinței politice a proletariatului, în cadrul Partidului Socialist s-a desfășurat o luptă intensă cu privire la principiile programatice, la strategia și tactica luptelor revoluționare viitoare. În același timp au avut loc contacte repetate ale conducătorilor socialiști români cu Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, cu conducătorii Internaționalei Comuniste, inclusiv cu V.I. Lenin, privind afilierea la Internaționala a III-a. Activitatea ideologică și organizatorică desfășurată pentru așezarea pe baze

noi, marxist-leniniste, a partidului clasei muncitoare din țara noastră, înființat încă în martie 1893, a creat condițiile necesare ca la Congresul general al Partidului Socialist din România din mai 1921 să se hotărască, prin votul mării majorități a participanților, transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român.

Crearea Partidului Comunist Român pe baza concepției științifice a materialismului istoric a marcat o etapă nouă, superioară, atât pe plan politic și ideologic, cât și organizatoric în mișcarea revoluționară din România, în dezvoltarea detașamentului de avangardă al clasei muncitoare, a dat un nou și puternic avânt luptelor social-politice desfășurate de masele largi populare din țara noastră.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, puterea muncitorească-țărănească instaurată în Rusia a avut de făcut față — după cum se știe — unor grele încercări, provocate de contrarevoluția internă și de intervenția armată a reacțiunii mondiale. Răspunzând chemării Partidului Comunist, milioane de muncitori și țărani s-au ridicat la luptă în apărarea Puterii sovietice, a cauzei socialismului, libertății și independenței patriei.

Slujirea acestor idealuri, scumpe întregii omeniri muncitoare, a determinat un adevărat val de simpatie și de solidaritate în toate țările, exploatații și asupriții văzind în victoria Revoluției din Octombrie perspectiva propriei eliberări. Aceasta a făcut ca în jurul noii puteri instaurate în Rusia să se ridice un adevărat zid de apărare din partea muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, a tuturor forțelor progresiste din lume, pentru respingerea forțelor reacționare și zdrobirea intervenției militare imperialiste.

În 1922 a fost creată Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, eveniment cu importante urmări pentru procesul dezvoltării istorice a popoarelor statului sovietic și cu profunde semnificații internaționale.

Învingând uriașe greutate, popoarele sovietice, după ce au lichidat ruina economică cauzată de primul război mondial și de războiul civil, au pășit, urmînd indicațiile Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, pe calea industrializării socialiste și a transformării socialiste a agriculturii.

Sub conducerea comuniștilor, prin strădaniile eroice ale clasei muncitoare, țăranimii și intelectualității, economia socialistă a devenit predominantă la orașe și sate.

Revoluționarea relațiilor de producție a fost însoțită de o profundă revoluție în ideologie și cultură. Victoria socialismului în U.R.S.S. și transformările radicale care au avut loc în structura de clasă a societății sovietice și-au găsit reflectarea în noua Constituție adoptată la 5 decembrie 1936. După construirea, în esență, a societății socialiste, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a pus în fața popoarelor sovietice sarcina desăvîrșirii, în decursul a cîtorva cincinale, a construcției socialismului și a trecerii spre faza superioară, comunistă.

Munca oamenilor sovietici pentru edificarea noii orînduiri a fost brutal întreruptă de izbucnirea celui de al doilea război mondial, determinat de politica imperialistă de dominație mondială promovată de Germania nazistă și de celelalte state fasciste.

În crîncena luptă cu puternica mașină de război nazistă, care punea în primejdie însăși existența și ființa națională a multor popoare — Uniunea Sovietică, forța principală a coaliției antihitleriste, a adus contribuția hotărîtoare la înfrîngerea agresorilor. Purtînd pe umerii săi greul războiului antihitlerist, Uniunea Sovietică a dat cele mai mari jertfe în zdrobirea mașinii de război naziste, s-a acoperit de glorie nepieritoare în lupta pentru salvarea omenirii de pericolul robiei fasciste; victoriile sale, ale celorlalte forțe din coaliția națiunilor unite au dat noi puteri și au încurajat mișcarea de rezistență antifascistă din întreaga lume.

Factorul care a însuflețit și a organizat obținerea tuturor victoriilor popoarelor sovietice și ale forțelor sale armate a fost Partidul Comunist — forța conducătoare a societății sovietice. Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a mobilizat clasa muncitoare, țărănimea colhoznică și intelectualitatea sovietică să înfrunte cu abnegație greutățile războiului, a subordonat economia națională satisfacerii nevoilor frontului și a transformat țara într-o tabără de luptă. Oamenii muncii din spatele frontului au depus eforturi deosebite și au învins greutăți imense. Eroismul luptătorilor de pe front s-a înbinat cu eroismul celor din spatele frontului, demonstrînd hotărîrea neclintită a întregului popor de a nu precupeți nici un sacrificiu pentru apărarea patriei socialiste.

În crîncena încețare, orînduirea socială și de stat sovietică, economia socialistă și-au dovedit deplina lor vitalitate.

După victoria în Marele Război pentru Apărarea Patriei, popoarele sovietice au început bătălia pentru lichidarea urmărilor războiului și dezvoltarea economiei naționale. Eforturile depuse de popoarele Uniunii Sovietice au asigurat mari progrese în domeniul industriei, agriculturii, științei și tehnicii, învățămîntului și culturii, în întărirea continuă a capacității de apărare a Uniunii Sovietice.

În raportul prezentat la cel de al XXV-lea Congres al P.C.U.S., L. I. Brejnev, secretar general al C.C. al P.C.U.S., a făcut o analiză multilaterală a remarcabilelor înfăptuiri ale popoarelor sovietice, sub conducerea partidului comunist, în toate domeniile de activitate.

În prezent, oamenii sovietici sînt angajați într-o muncă intensă și rodnică în vederea îndeplinirii prevederilor cuprinse în hotărîrile Congresului al XXV-lea al P.C.U.S., a realizării și depășirii sarcinilor celui de al X-lea plan cincinal.

Partidul și poporul nostru dau o înaltă apreciere succeselor mărețe obținute de popoarele Uniunii Sovietice, sub conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în edificarea noii orînduiri, în dezvoltarea economiei, științei și culturii, în ridicarea bunăstării maselor, considerînd că toate acestea au o mare însemnătate atît pentru țara vecină și prietenă, cit și pentru cauza generală a socialismului și păcii.

Întreținînd strînse legături cu mișcarea muncitorească și socialistă internațională, cu conducătorii acesteia, mișcarea revoluționară din România a urmărit cu interes și simpatie — cu mult timp înainte de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — dezvoltarea mișcării revoluționare din Rusia, loviturile pe care aceasta le dădea autocrației țariste.

Multiple și strînse legături au existat între mișcarea muncitorească din țara noastră și cea din Rusia, legături care și-au găsit expresia atât în sprijinul acordat grupurilor revoluționare ruse de către socialiștii români, în sprijinul moral și material acordat socialiștilor ruși emigrați în România, cit și în schimbul de corespondență și în legăturile directe cu Plehanov, iar mai tirziu cu Vladimir Ilici Lenin. Organul de presă al partidului politic al clasei muncitoare din România, făurit în 1893, publica frecvent știri despre mișcarea revoluționară din Rusia, iar în 1897, prin gazeta „Mișcarea socială”, revoluționarii români și-au exprimat simpatia și solidaritatea cu grupul revoluționarilor ruși, printre care se afla și tinărul Ulianov—Vladimir Ilici Lenin —, pe care guvernul țarist îl deportase în Siberia. Mișcarea muncitorească din România a facilitat transportul în Rusia a literaturii tipărite de emigrația rusă din Apus, inclusiv a „Iskrei” leniniste.

Ridicînd pe trepte calitativ superioare tradițiile solidarității militante cu revoluționarii ruși, în timpul revoluției din 1905—1907, mișcarea muncitorească din țara noastră și-a exprimat cu energie solidaritatea și sprijinul pentru luptătorii din Rusia. Este cunoscută atitudinea de frățască și ospitalieră solidaritate afirmată de clasa muncitoare, de toți democrații din România pentru marinarii răsculați de pe Cruciașătorul „Potemkin” în vara anului 1905. Acțiunea energică a muncitorilor români a determinat guvernul țării să acorde azil politic revoluționarilor ruși și să respingă cererea guvernului țarist de a-i preda. Aceasta l-a determinat pe V. I. Lenin să aprecieze că guvernul român „nu vrea să se înjosească pînă într-atît, încît să facă slujbă de polițist la cererea țarului”, și că „el procedează așa cum poate proceda numai guvernul unei națiuni care se respectă”².

Încă din acei ani a început să fie cunoscută și apreciată în țara noastră lupta partidului bolșevic, făurit și condus de V. I. Lenin. Unele lucrări ale acestuia au fost tipărite în România încă înainte de izbucnirea primului război mondial.

Pe un asemenea fond de legături trainice, vestea izbucnirii revoluției în Rusia, în februarie 1917, și a prăbușirii țarismului, a fost salutată cu bucurie de clasa muncitoare, de cercurile progresiste și democratice din România, care vedeau în transformările revoluționare ale Rusiei deschiderea unor perspective de afirmare a libertății popoarelor din fostul imperiu țarist, din Austro-Ungaria, din întreaga lume. În cursul anului 1917 legăturile revoluționare româno-ruse s-au afirmat atît pe teritoriul neocupat al României, unde soldații revoluționari ruși au luat parte la manifestații ale muncitorimii române, cit și în sudul Rusiei, în special la Odesa, unde fuseseră evacuate o serie de instituții și întreprinderi din România. Comitetul de acțiune social-democrat român, constituit la Odesa, a editat gazeta „Lupta”, care, a doua zi după anunțarea cuceririi Palatului de Iarnă, a salutat cu entuziasm evenimentul declanșat la 25 octombrie 1917, care avea să intre în istorie sub numele de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Timp de aproape trei ani, zeci de mii de români aflați pe teritoriul Rusiei revoluționare au participat cu arma în mînă la lupta pentru apă-

² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 10, București, Edit. politică, 1962, p. 344.

rarea Puterii Sovietice împotriva albgardiștilor și a intervenționiștilor străini. Credincios legăturilor sale internaționaliste din trecut, partidul clasei muncitoare din România a desfășurat în țară o amplă acțiune de solidarizare cu revoluția socialistă victorioasă din Rusia, de propagare a cuceririlor ei.

Evenimentele revoluționare din Rusia, care arătau proletariatului internațional o experiență concretă de luptă pentru cucerirea și consolidarea puterii politice, mișcarea revoluționară din alte țări care a dus, de asemenea, la prăbușirea unor vechi regimuri, întregul avînt de luptă al proletariatului internațional — toate acestea au avut un ecou puternic în mișcarea muncitorească, revoluționară și democratică din România.

Încă de la crearea sa, în întreaga activitate ideologică și politică pe care a desfășurat-o Partidul Comunist Român a îmbinat armonios slujirea fidelă a intereselor naționale fundamentale cu împlinirea sarcinilor de ordin internațional. Solidaritatea cu lupta revoluționară a proletariatului mondial și, în acest cadru, solidaritatea și prietenia cu oamenii muncii din Uniunea Sovietică — prima țară în care se făurea socialismul — a constituit o trăsătură definitorie a clasei muncitoare din România, a partidului ei marxist-leninist.

Înfruntînd prigoana dezlănțuită împotriva sa, după scoaterea în afara legii în 1924, P.C.R. a inițiat, organizat și condus, în întreaga perioadă interbelică, numeroase acțiuni de popularizare a realizărilor obținute de oamenii sovietici în domeniul economiei, vieții social-politice și culturale, combătînd prin aceasta propaganda calomnioasă desfășurată de forțele reacționare la adresa Uniunii Sovietice. Comuniștii români au reușit să antreneze, în această direcție, alături de clasa muncitoare și alte păături și categorii sociale, numeroase personalități proeminente ale vieții politice, culturale, științifice și artistice ale țării, creînd și îndrumînd o serie de organizații de masă legale — printre care „Amicii U.R.S.S.” și „Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale dintre România și Uniunea Sovietică” —, organizații care militau pentru relații de bună vecinătate și prietenie cu Uniunea Sovietică.

Cursul ascendent al relațiilor de bună vecinătate și prietenie cu U.R.S.S., a fost marcat în deceniul al patrulea de restabilirea relațiilor diplomatice între România și Uniunea Sovietică.

În perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, cînd primejdia agresiunii fasciste amenința pacea lumii și integritatea teritorială a multor state, inclusiv a țării noastre, Partidul Comunist Român a militat cu hotărîre pentru făurirea pe plan intern a frontului popular antifascist. În condițiile invadării unor țări de către Germania nazistă, Partidul Comunist Român arăta, în martie 1939, că era necesar ca guvernul „să se unească cu acele forțe externe care sînt hotărîte să lupte contra agresorilor fasciști și să se folosească de avantajul vecinătății marii Uniuni Sovietice, care s-a declarat întotdeauna gata să apere țările amenințate de cîmpul fascismului”³. P.C.R. milita — așa cum preciza plenara a VI-a a Comitetului său Central, din iunie 1939 — pentru orientarea politicii externe spre înfăptuirea securității colective „în alianță cu statele demo-

³ Arhiva M.A.N., fondul 299, dosarul 61, fila 138.

cratice, în frunte cu marea țară socialistă U.R.S.S.”⁴. În același sens, ziarul „Scnteia” preciza că „Independența României, amenințată de Germania hitleristă, nu poate fi salvată decât cu sprijinul a trei forțe. Acestea sînt : masele populare din România, statul sovietic socialist, forțele democratice din Franța, Anglia și alte țări”⁵.

În anii grei ai dictaturii antonesciene și ai agresiunii naziste împotriva Uniunii Sovietice, Partidul Comunist Român și celelalte forțe democratice au militat pentru doborîrea regimului antonescian, ieșirea României din războiul antisovietic, repudiat de masele largi populare, și încadrarea țării noastre în marele front al coaliției antihitleriste.

Activînd în condițiile grele ale terorii fasciste, Partidul Comunist Român a reușit să ralieze în jurul său o largă coaliție a forțelor antihitleriste, ceea ce a făcut posibilă victoria *insurecției naționale armate anti-fasciste și antiimperialiste din august 1944, care a deschis poporului român un drum nou în istorie, drum ale cărui legități și-au găsit prima întruchipare în victoria marelui Octombrie și pe care Partidul Comunist Român le-a aplicat creator la condițiile concrete ale țării noastre.*

Înfăptuirea actului istoric din august 1944 a marcat un moment hotărîtor în dezvoltarea țării noastre, deschizînd calea eliberării de sub dominația Germaniei naziste și trecerii la realizarea unor profunde transformări revoluționare în România. Totodată, victoria insurecției și participarea armatei române la războiul antihitlerist au fost apreciate pe plan internațional ca acte cu profunde implicații asupra cursului celui de al doilea război mondial, accelerînd prăbușirea frontului fascist în această zonă a Europei.

Răsturnînd dictatura militaro-fascistă, România s-a alăturat armatelor sovietice, coaliției antihitleriste, angajîndu-se cu întreaga armată, cu toate forțele materiale și umane în lupta pentru eliberarea deplină a teritoriului țării, pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste. Prin eroismul și contribuția adusă la războiul antifascist, la înfrîngerea Germaniei naziste, poporul român a dovedit că nu avusese nimic comun cu acțiunea fascistă de împingere a țării noastre în războiul împotriva Uniunii Sovietice. El și-a probat prin fapte de arme dorința de prietenie și colaborare cu Uniunea Sovietică, aspirația de a dezvolta relații prietenești cu toate popoarele lumii.

În întreaga perioadă ce a urmat victoriei insurecției din august 1944, care a inaugurat epoca unor profunde transformări revoluționare, masele populare, sub conducerea Partidului Comunist Român, au înfăptuit adînci schimbări structurale de ordin economic, social și politic. România a devenit o țară industrial-agrară, cu o industrie puternică, în plină dezvoltare, cu o agricultură socialistă în plin proces de modernizare. Clasele exploataatoare au fost înlăturate pentru totdeauna de la putere, a fost lichidată exploatarea omului de către om, s-a format și dezvoltat unitatea social-politică și morală a societății, făcîndu-se pași însemnați în omogenizarea ei socialistă. Înfăptuînd revoluția și construcția socialistă, poporul român a realizat, sub conducerea partidului său comunist, o măreață operă istorică și a adus totodată o contribuție însemnată la lupta forțelor

⁴ „Lupta de clasă”, anul XX, nr. 6, din 7 iunie 1939 ; „Scnteia”, nr. 21 din 26 iulie 1939.

⁵ Ibidem.

revoluționare de pretutindeni pentru libertate și progres social. *Toate aceste schimbări epocale sînt opera poporului român în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român, ele constituind dovada vie a justeții politicii partidului, verificarea sa în practica vieții sociale.* Politica partidului s-a dovedit cu atît mai rodnică și mai eficientă, cu cît a pornit de la realități, ținînd seama de particularitățile proprii ale țării noastre, de condițiile istorice concrete specifice României, stadiului ei de dezvoltare.

În procesul unei asemenea elaborări creatoare, partidul nostru s-a străduit tot mai mult să abordeze problemele dezvoltării sociale în mod științific, dinamic, să se detașeze de aplicarea unor tipare rigide, preconcepute, de rețete sau formule preluate mecanic — care au generat la timpul respectiv nu puține erori și neajunsuri — *intensificîndu-și tot mai mult propriile căutări, pentru a contura căile aplicării adevărurilor fundamentale ale comunismului științific la particularitățile specifice ale României.* În acest sens, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Victoriile pe care le-am obținut se datoresc faptului că întotdeauna am acordat o mare atenție studierii legităților obiective ale dezvoltării sociale, am pornit de la învățătura marxist-leninistă, de la principiul că adevărurile generale se aplică în condiții deosebite de la o etapă la alta, de la o țară la alta. În elaborarea politicii generale interne și externe am căutat întotdeauna să ținem seama de condițiile concrete ale țării noastre”⁶. După cum se știe, tocmai ca urmare a acestor preocupări — care și-au cucerit terenul deplinei afirmări în condițiile puternicului spirit novator promovat îndeosebi după Congresul al IX-lea al partidului — s-au înregistrat succese deosebite în toate domeniile construcției socialiste.

În procesul vast al căutărilor și aplicării creatoare a legităților generale ale revoluției și construcției socialiste s-au reliefat în politica Partidului Comunist Român numeroase soluții originale, modalități noi de rezolvare a problemelor progresului social. S-au cristalizat astfel experiențe ce au suscitat — și suscită — un larg interes, partidul nostru aducînd o importantă contribuție la îmbogățirea tezaurului gîndirii teoretice și al practicii revoluționare internaționale.

Un rol important în realizarea aspirațiilor revoluționare ale clasei muncitoare și ale maselor largi populare și în înfăptuirea unei opere istorice de asemenea dimensiuni au avut condițiile internaționale favorabile, pe care partidul nostru s-a străduit să le folosească în tot timpul. *În lupta pentru construirea vieții noi, România s-a bucurat și se bucură de sprijinul Uniunii Sovietice, al celorlalte țări socialiste, al forțelor revoluționare și progresiste din întreaga lume. La rîndul său, România și-a manifestat și-și manifestă puternic solidaritatea cu Uniunea Sovietică și cu celelalte popoare care au zidit orînduirea nouă, socialistă, cu clasa muncitoare, cu forțele democratice și progresiste de pretutindeni.*

În perioada care a urmat răsturnării dictaturii militaro-fasciste, clasa muncitoare, întărind unitatea rîndurilor sale, unind în jurul său cele-

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, București, Edit. politică, 1973, p. 608.

alte forțe democratice, sub conducerea Partidului Comunist Român, a desfășurat cu succes marile bătălii revoluționare pentru zădărnicierea sabotajului economic și politic al claselor exploataatoare, al reacțiunii interne și internaționale, pentru înaintarea fermă a țării pe calea democratizării, a progresului economic și social.

Înfăptuirea revoluționară a reformei agrare, promovarea unei politici energice de apărare a intereselor maselor muncitoare de la sate, au cimentat puternic alianța clasei muncitoare cu țărănimea. Sub conducerea partidului nostru, clasa muncitoare a avut rolul hotăritor în instaurarea, la 6 martie 1945, a puterii revoluționar-democratice, a guvenului cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc.

Odată cu desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice, cu abolirea monarhiei și cu instaurarea Republicii, la 30 decembrie 1947

eveniment remarcabil pe care-l vom aniversa în curind pentru a 30-a oară —, România a pășit într-o nouă etapă a dezvoltării sale, etapa revoluției și construcției socialiste. În perioada anilor 1948—1965 s-a realizat victoria socialismului în toate sectoarele, generalizarea relațiilor de producție noi în întreaga economie pentru ca în anii următori să se asigure dezvoltarea mai puternică a forțelor de producție, a bazei tehnico-materiale a țării, perfecționarea relațiilor sociale, consolidarea societății noastre socialiste. Punînd în centrul activității sale politica de industrializare socialistă, de dezvoltare a ramurilor industriale moderne, Partidul Comunist Român și statul socialist s-au preocupat de reorganizarea învățămîntului și a activității de cercetare științifică, acționînd pentru introducerea în întreaga economie a celor mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii. Totodată, Partidul comunist a desfășurat o intensă activitate pentru perfecționarea organizării și conducerii vieții economico-sociale, a întregii societăți, pentru dezvoltarea și perfecționarea relațiilor noi de producție, lărgirea continuă a democrației socialiste, aplicarea în viață a principiilor eticii și echității, pentru educarea și formarea omului nou.

Realizarea cu succes a acestor obiective a creat temelia pentru trecerea la o nouă etapă de dezvoltare a țării — etapa construirii societății socialiste multilateral dezvoltate — obiectiv istoric înscris în Programul Partidului Comunist Român, care va cuprinde o perioadă de cîteva cincinale.

Ca urmare a aplicării neabătute a politicii de industrializare socialistă, industria românească realizează astăzi o producție globală de 34 ori mai mare decît în anul 1938. Eforturile pentru dezvoltarea armonioasă a forțelor de producție pe întregul teritoriu al țării au făcut ca numărul județelor ce obțin o producție globală de peste 10 miliarde lei să crească de la 4, în 1965, la 23 în 1976. O expresie elocventă a dinamismului economic al României o constituie faptul că, față de media ritmului dezvoltării economice mondiale de 6,1 la sută în perioada 1953—1975, producția noastră industrială a sporit cu 12,2 la sută, ceea ce înscris România în rîndul statelor cu cele mai ridicate ritmuri de creștere economică din lume. Ponderea industriei în formarea venitului național s-a ridicat la circa 56 la sută, ceea ce a imprimat stabilitate și dinamism întregii economii naționale. În ultimii zece ani au fost construite circa un milion de noi locuințe, iar în perioada 1950—1976 vinzările de mărfuri prin comerțul socialist au sporit de peste 11 ori.

Partidul Comunist Român a pus întotdeauna în centrul politicii sale industrializarea, ca singură cale de lichidare a înapoierii economice, de valorificare superioară a bogățiilor naturale, de sporire rapidă a avuției naționale și ridicare a standardului de viață al maselor, de întărire a independenței naționale. Totuși, așa cum a subliniat recent tovarășul Nicolae Ceaușescu, „într-o anumită perioadă a construcției socialiste, în fapt sarcinile industrializării au fost în bună măsură subapreciate și neglijate. Astfel, în primele trei cincinale s-a subapreciat însemnătatea dezvoltării ramurilor industriale moderne — construcția de mașini, chimia, electronica, electrotehnica —, nu s-a acordat atenția corespunzătoare dezvoltării gândirii și cercetării științifice proprii, promovării progresului tehnic în pas cu revoluția tehnico-științifică mondială. Nu o dată se menționa că n-ar fi necesar să dezvoltăm ramuri de vîrf în economia românească deoarece este greu să faci, cu țaranii, o industrie nouă. De asemenea nu o dată s-a afirmat că trebuie să renunțăm la ideea dezvoltării cercetării științifice proprii, mergînd pe linia importului din străinătate. În fapt, aceasta însemna o abdicare de la orientările stabile de partid, lăsînd România în situația de țară slab dezvoltată, punînd în pericol însăși viața și independența țării. Este de înțeles că toate acestea au avut urmări negative asupra ritmului dezvoltării forțelor de producție, asupra progresului celorlalte ramuri economice, a dezvoltării generale a societății noastre socialiste”⁷.

Se cunosc, de asemenea, unele greșeli și lipsuri înregistrate în procesul de socializare a agriculturii, mai ales în sensul încercării artificiale de grăbire a înfăptuirii lui, fenomene dezvăluite și criticate la timp de partidul nostru, care a știut să lichideze greșelile comise și să asigure dezvoltarea cu succes a industriei, a agriculturii, a economiei naționale, a întregii noastre orînduiri socialiste.

Noua etapă istorică, — a revoluției socialiste — impunea cu necesitate ca în fruntea clasei muncitoare, clasa conducătoare a societății românești, să se afle un singur partid politic revoluționar, bazat pe ideologia marxist-leninistă, cu o structură organizatorică unitară, capabil să elaboreze, corespunzător condițiilor concrete, specifice țării noastre, linia politică generală, formele și metodele de construire a socialismului.

Unitatea de gândire și de acțiune, trăsătură fundamentală a proletariatului din țara noastră, și-a pus cu putere amprenta, mai cu seamă în a doua jumătate a anului 1947 și la începutul anului 1948 pe acțiunile desfășurate de Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat în vederea clarificărilor politice și ideologice necesare făuririi partidului unic, marxist-leninist, al clasei muncitoare. La 27 septembrie 1947, birourile politice ale P.C.R. și P.D.S., întrunite în ședință comună, au hotărît să întărească și să adîncească în toate sectoarele colaborarea de Front Unic Muncitoresc și să pună în discuția forurilor de conducere respective mijloacele practice pentru grăbirea înfăptuirii unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării noastre muncitorești ⁸.

⁷ *Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la creșterea rolului clasei muncitoare, al consiliilor oamenilor muncii în conducerea activității economico-sociale, în realizarea programului partidului de dezvoltare a industriei socialiste, a întregii economii naționale, de ridicare a bunăstării poporului și perfecționarea continuă a democrației socialiste („Scnteia” nr. 10853 din 12 iulie 1977).*

⁸ „Scnteia”, nr. 935 din 29 septembrie 1947.

Către sfârșitul anului 1947, colaborarea timp de aproape patru ani, în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, a dus la o mai bună cunoaștere între comuniști și social-democrați, la izolarea elementelor scizioniste, grăbind procesul înfăptuirii deplinei unități politico-organizatorice și ideologice a clasei muncitoare.

Sub influența acțiunilor hotărâte desfășurate în vederea făuririi partidului unic al clasei muncitoare s-a petrecut și procesul unificării organizațiilor de tineret și al stringerii rîndurilor maselor de femei. Ca urmare, la 12 ianuarie 1948 a fost publicată hotărîrea Comitetelor Centrale ale Uniunii Tineretului Muncitoresc și Uniunii Tineretului Socialist de a desăvîrși unitatea politică a întregului tineret român în cadrul Uniunii Tineretului Muncitoresc, iar între 14—16 februarie s-au desfășurat la București lucrările Conferinței pe țară a femeilor, constituindu-se cu acest prilej Uniunea Femeilor Democratice din România.

Unificarea mișcării muncitorești s-a încheiat în cadrul istoricului Congres din 21—23 februarie 1948, în cadrul căruia cei peste 800 de delegați și numeroși invitați — personalități ale vieții politice, cultural-artistice și științifice, reprezentanți ai armatei, sindicatelor și ai altor organizații democratice — au dezbătut, într-o atmosferă de însuflețit patos revoluționar, înfăptuirea unității forțelor politice ale clasei muncitoare din țara noastră.

Congresul a aprobat Raportul politic general și Rezoluția, a adoptat Statutul și a ales Comitetul Central, prim secretar al C.C. al P.C.R. fiind ales Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Făurirea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare din România, pe baza ideologiei marxist-leniniste, a reprezentat un eveniment de însemnătate istorică în viața țării, a întregului popor român. S-a pus în acest fel capăt, pentru totdeauna, sciziunii mișcării muncitorești, lupta clasei muncitoare fiind ridicată pe o treaptă superioară, rolul și forța ei în viața întregii societăți dobîndind o substanțială creștere. O însemnătate aparte a avut faptul că P.C.R. a devenit unicul conducător al luptei maselor muncitoare pentru construirea socialismului pe pămîntul românesc.

Experiența mișcării muncitorești din România în făurirea unității partidului său de avangardă a reprezentat o originală contribuție la dezvoltarea tezaurului învățăturii marxist-leniniste, la îmbogățirea formelor și metodelor practicii revoluționare. De altfel, chiar în timpul desfășurării Congresului, cele 14 delegații de partid de peste hotare — din Austria, Bulgaria, Franța, Ungaria ș.a. — au remarcat prin luările lor de cuvînt valoarea de excepțională însemnătate pentru mișcarea muncitorească și comunistă internațională a exemplului românesc de făurire a partidului unic.

Pe baza directivelor adoptate de Congresul de unificare, Partidul a trecut la luarea primelor măsuri în vederea construirii socialismului. Printre acestea se afla și lichidarea neconcordanței dintre conținutul nou al puterii și formele concrete ale administrației de stat, în rîndurile căreia se mai aflau încă unele elemente reacționare, ostile socialismului. Pentru ca statul să-și poată îndeplini menirea istorică de principal instrument al construcției socialiste, sub conducerea nemijlocită a P.C.R. s-a trecut la desfășurarea unei intense activități politice și organizatorice, de creare, înainte de toate, a organului suprem al puterii de stat și adoptarea unei

noi constituții, pîrghii principale în mina poporului, în lupta pentru realizarea viitoarelor transformări socialiste.

În acest sens, Adunarea deputaților, aleasă în noiembrie 1946, s-a autodizolvat, la 28 martie 1948 avînd loc alegeri de deputați pentru noul organ al puterii — Marea Adunare Națională. Ele s-au încheiat cu o strălucită victorie a forțelor populare conduse de partidul comunist, care au obținut 93,2% din totalul voturilor exprimate.

După alegeri a fost constituită Marea Adunare Națională, organul suprem reprezentativ al puterii de stat, singurul în măsură să elaboreze legile țării, să aleagă Consiliul de Stat (după 1961), organul executiv între sesiuni, să numească guvernul, să aprobe politica internă și externă a statului, planurile de dezvoltare economico-socială a țării etc.

La 13 aprilie 1948, Marea Adunare Națională a adoptat Constituția Republicii Populare Române, care consacra puterea politică a clasei muncitoare, drepturile și îndatoririle cetățenilor, și crea cadrul juridic necesar înlăptuirii transformărilor structurale cu caracter socialist.

Adecvat spiritului Constituției — legea fundamentală a noii orînduiri — au fost reorganizate ministerele, au fost desființate poliția și jandarmeria și a fost creată miliția, trecîndu-se, totodată, la o intensă activitate de făurire a armatei noi, populare. În iunie 1948 a fost creat Comitetul de Stat al Planificării, organism chemat să se ocupe de planificarea economiei naționale. În dezvoltarea învățămîntului, în general a culturii, un rol de seamă a avut Legea de reformă a învățămîntului din august 1948 care, în ciuda unor limite, a asigurat caracterul de stat, democrat, unitar și laic al întregului nostru învățămînt.

O deosebită atenție a acordat P.C.R. creării noilor organe locale ale puterii de stat. În aprilie 1949 au fost desființate primăriile, preturile și prefecturile, în locul acestora fiind instituite comitetele provizorii, care au reușit să antreneze în conducerea treburilor obștești zeci de mii de cetățeni. La 3 decembrie 1950 au fost organizate alegeri pentru sfaturile populare, vastă manifestare democratică, de afirmare a conștiinței politice și cetățenești.

Datorită componenței lor alcătuită în chip precumpănit din muncitori și țărani, cît și structurii organice unitare de la comună, oraș și pînă la județ, noile organe locale ale puterii de stat și-au demonstrat de-a lungul anilor forța, viabilitatea și potențele lor creatoare în amplul proces de făurire a noii societăți, de dezvoltare a democrației socialiste. P.C.R. s-a preocupat în mod consecvent de perfecționarea continuă a activității lor în raport cu cerințele fiecărei etape în parte.

Transformările profunde petrecute în viața politică și de stat a României cît și cerințele obiective ale progresului social au impus drept un pas decisiv trecerea revoluționară a principalelor mijloace de producție în mîinile statului, ca bunuri ale întregului popor. În realizarea acestui obiectiv, P.C.R. s-a călăuzit după învățătura lui Marx și Engels, care încă în Manifestul Partidului Comunist arătaseră că proletariatul are datoria să folosească întreaga putere politică „...pentru a smulge burgheziei, pas cu pas, întregul capital, pentru a centraliza toate uneltele de producție în mîinile statului, adică în mîinile proletariatului organizat

ca clasă dominantă, și pentru a mări, cât se poate de repede, masa forțelor de producție”⁹.

Înfăptuirea naționalizării era reclamată cu stringență atât de necesitatea lichidării pozițiilor economice ale burgheziei, folosite în scopul subminării puterii politice a proletariatului, cât și de nevoia creării sectorului socialist în economie, pe care să se bazeze clasa muncitoare în lupta ei pentru transformări socialiste în viața întregii societăți.

Ca urmare a hotărârilor Plenarei C.C. al P.C.R. din 10—11 iunie 1948 și a votului Marii Adunări Naționale, la 11 iunie 1948 au fost trecute în proprietatea statului 8894 de întreprinderi industriale, bancare, de asigurare și de transport; ulterior, în perioada 1949—1950, actul naționalizării a fost desăvârșit prin trecerea în proprietatea statului și a spitalelor, farmaciilor, cinematografele etc.

Actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție a deschis o etapă nouă în relațiile de producție din țara noastră, ducând la lichidarea marii burghezii industriale și bancare, la crearea unui puternic sector socialist de stat în economie, și permițând trecerea la conducerea planificată a economiei naționale.

Pentru România, industrializarea socialistă se impunea ca o necesitate obiectivă, ca singura cale menită să asigure făurirea unei economii puternice și înfloritoare.

Infirmand teoria reacționară, îndelung vinturată, îndeosebi de către reprezentanții moșierimii și ai burgheziei comerciale, potrivit căreia România trebuia să rămână o țară „eminamente agricolă”, P.C.R. a fundamentat și dezvoltat teza necesității industrializării ca singura cale de lichidare a înapoierii economice și de asigurare a progresului rapid și multilateral al țării, garanția apărării și consolidării continue a independenței și suveranității naționale.

Începuturile industrializării au fost făcute prin planurile anuale de stat 1949 și 1950, de refacere a economiei naționale, de organizare și dezvoltare a ramurilor de bază ale industriei, a bazei energetice etc. Eforturile eroice ale clasei muncitoare au asigurat, la încheierea celor două planuri anuale de stat, depășirea cu 47 % a nivelului producției globale industriale obținute în 1938.

Orientarea fermă spre industrializarea socialistă a României, devenită cheia de boltă a întregii activități economice a partidului și statului, a fost pusă pregnant în evidență de hotărârile plenarelor C.C. al P.C.R. din octombrie și decembrie 1950 privitoare la planul de 10 ani de electrificare a țării (1951—1960) și, respectiv, la planul cincinal de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1951—1955. Principalul obiectiv urmărit prin realizarea acestor planuri îl constituia făurirea bazei economice și tehnico-materiale a socialismului, crearea unei economii complexe și echilibrate. Astfel, în perioada 1950—1955 volumul producției industriale a ajuns să fie de 2,9 ori mai mare decât în 1948. Au fost create noi ramuri industriale ca: industria de utilaj petrolier, minier și energetic, industria constructoare de autocamioane, tractoare și mașini agricole ș. a. În aceeași perioadă, producția de energie electrică a fost dublată prin

⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, București, E.P.L.P., 1953, p. 58.

construirea unor termo- și hidrocentrale la Doicești, Paroșeni, Borzești, Sadu V etc.

Directivile celui de-al doilea cincinal (1956—1960), adoptate în 1955 de către Congresul al VII-lea al P.C.R., au prevăzut dezvoltarea continuă a industriei grele, cu pivotul ei: industria constructoare de mașini, înfăptuirea planului de electrificare a țării etc. La sfârșitul acestei noi perioade din epoca construcției socialiste, industria României realiza în numai 12 săptămâni întreaga producție industrială a anului 1938, reușind să producă prin forțe proprii linii tehnologice complete pentru diferite ramuri ale economiei naționale. Un remarcabil succes l-a constituit în același timp realizarea sistemului energetic național prin interconectarea termo- și hidrocentralelor electrice într-o rețea unică.

Potențialul economic crescut și bogata experiență acumulată au permis adoptarea de către Congresul al VIII-lea al P.C.R. în 1960, a planului șesenal de dezvoltare a economiei naționale (1960—1965), care a asigurat ridicarea industrializării țării pe o treaptă cantitativă și calitativă superioară.

Dar, cu toate succesele obținute, industria românească a continuat să rămână în urma țărilor avansate, numeroase instalații de mecanică fină, instalații electrice, mașini-unelte, aparatură de automatizare etc. fiind în continuare procurate din import. De altfel, în această direcție s-au comis și o serie de greșeli, neglijându-se ramuri deosebit de importante ale industriei, ceea ce a frinat procesul industrializării. Ulterior, partidul a lichidat aceste lipsuri, asigurând dezvoltarea rapidă a acestei ramuri hotărâtoare pentru întreaga economie națională.

Concomitent cu desfășurarea procesului de industrializare socialistă, P.C.R. s-a preocupat îndeaproape de transformarea socialistă a agriculturii, condiție indispensabilă a făuririi unei economii socialiste unitare. Existența micilor gospodării țărănești, fărîmitate (circa 20.000.000 de parcele aparținînd unui număr de aproape 3.100.000 de gospodării țărănești în 1948), făcea aproape imposibilă folosirea tehnicii moderne, mecanizarea și organizarea pe baze științifice a producției agricole. În același timp, mica producție de mărfuri genera în permanență relații de exploatare la sate.

În asemenea condiții, transformarea socialistă a agriculturii reprezenta o necesitate obiectivă, o lege generală a construcției socialiste și în țara noastră. Lichidarea răminerii în urmă din punct de vedere social-cultural a satului față de oraș, consolidarea continuă a alianței muncitorești-țărănești, transformarea țărănimii într-o clasă nouă, omogenă etc. au determinat din partea P.C.R. intense preocupări pentru elaborarea politicii sale agrare, pentru stabilirea căilor și metodelor de atragere a maselor țărănești pe calea socialismului.

Adoptate de către Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, liniile directoare ale programului agrar al partidului prevedeau: conducerea procesului de transformare socialistă a agriculturii de către clasa muncitoare în frunte cu P.C.R., întărirea și consolidarea continuă a alianței muncitorești-țărănești, făurirea bazei tehnico-materiale a agriculturii, unirea de bună voie a țăranilor în cooperative agricole de producție pe baza respectării liberului lor consimțămînt și a cointeresării materiale, sprijinirea de către stat a cooperativelor agricole de producție cu

credite, semințe de soi, cadre de specialiști etc. Esența programului P.C.R. consta în făurirea proprietății și a relațiilor de producție socialiste la sate, ridicarea pe o treaptă superioară a alianței muncitorești-țărănești.

P.C.R. a îmbogățit neconținut programul adoptat, pe baza experienței proprii. O atenție permanentă a fost acordată aplicării consecvente a îngrădirii posibilităților de exploatare la sate, prin sistemul de cote și impozite, prin interzicerea vânzării și circulației pământului spre a nu mai încăpea în miinile exploatarelor. În același sens, la 2 martie 1949, exploatarea agricole având pînă la 50 ha, rămase moșierilor după reforma agrară din martie 1945, și fermele model au fost trecute în proprietatea statului ca bunuri ale întregului popor.

O mare importanță pentru transformarea socialistă a agriculturii a avut-o vastă muncă politico-organizatorică, dusă cu răbdare și perseverență de organele și organizațiile de partid, în vederea atragerii țăranilor muncitori, mai întîi în forme simple, accesibile, de muncă în comun (îtovărașirile agricole) și, în cele din urmă, în formele cele mai avansate de organizare socialistă a muncii — cooperativele agricole de producție.

Pentru a veni în sprijinul țăranilor dornici să-și lucreze pământul în comun, statul a înființat școli speciale pentru pregătirea președinților, contabililor, brigadierilor, normatorilor etc. Periodic, C.C. al P.C.R. a organizat consfătuiri cu reprezentanți ai țăranimii muncitoare în vederea cunoașterii și generalizării celor mai bune rezultate obținute în întărirea economico-organizatorică a sectorului socialist al agriculturii.

Procesul cooperativizării agriculturii a cunoscut un ritm ascendent de desfășurare, ajungîndu-se astfel ca, încă în 1959, sectorul socialist al agriculturii să devină preponderent.

Începutul anului 1962 a fost marcat de intrarea în masă a țăranilor muncitori în C.A.P., încheierea cooperativizării agriculturii fiind marcată în mod solemn printr-o sesiune extraordinară a Marii Adunări Naționale din aprilie 1962. Trecerea micii producții țărănești, cu posibilitățile sale limitate, la marea producție socialistă a reprezentat o profundă revoluție în viața satului, în relațiile de producție din agricultură, creînd condiții favorabile pentru progresul rapid al acestei ramuri esențiale a economiei naționale, a asigurat caracterul unitar al întregii economii naționale, a dus la generalizarea relațiilor de producție socialiste, marcînd astfel victoria deplină și definitivă a socialismului în România — cea mai mare realizare politică a P.C.R. după cucerirea puterii.

Construirea socialismului în România ar fi fost de neconceput fără existența în fruntea națiunii române a avangărzii clasei muncitoare — Partidul Comunist Român. Așa cum se apreciază în Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, „acest rol al partidului, recunoscut de întregul popor, este rezultatul politicii sale juste, marxist-leniniste, al identificării lui depline cu interesele vitale ale maselor populare, al capacității sale de a conduce cu fermitate poporul pe calea eliberării sociale și naționale, a făuririi societății socialiste, a ridicării bunăstării materiale și spirituale”¹⁰.

¹⁰ Programul P.C.R. ..., p. 112.

Necesitatea conducerii de către P.C.R. a procesului revoluționar de făurire a orînduirii socialiste a fost determinată în mod obiectiv de rolul istoric al clasei muncitoare, de complexitatea și volumul sarcinilor economice și politice, de faptul că noua orînduire nu poate fi decît creația conștientă a maselor largi, a întregului popor, strîns unit în jurul partidului comunist.

În elaborarea politicii de edificare a socialismului, partidul nostru s-a preocupat în permanență de aplicarea creatoare a legilor generale ale construcției socialiste, elaborate de clasicii marxism-leninismului, la condițiile concrete din țara noastră, ținînd seama de schimbările petrecute în viața societății românești de la o etapă la alta.

Pentru a putea conduce cu succes opera de construire a noii societăți, P.C.R. a acordat în primul rînd atenție întăririi propriilor rînduri, formelor organizatorice și metodelor sale de muncă. Astfel, în primii ani ai construcției socialiste au fost sistate primirile în partid, realizîndu-se totodată o amplă verificare a tuturor membrilor, cu care prilej au fost înlăturate din rîndurile comuniștilor elementele străine de interesele poporului, întărindu-se vigilența revoluționară, unitatea și disciplina în partid.

De o atenție deosebită s-a bucurat în anii construcției socialiste munca de partid în rîndul maselor, conducerea și îndrumarea de către partid a organizațiilor de masă și obștești. P.C.R. a desfășurat o vastă activitate ideologică pentru dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, a moralei socialiste, a atitudinii înaintate față de muncă, a întransigenței față de ideologia burgheză.

Animat de un profund spirit internaționalist, de înaltă responsabilitate patriotică și revoluționară față de destinele poporului, P.C.R. a adoptat, la Plenara Comitetului său Central desfășurată între 15—22 aprilie 1964, Declarația cu privire la poziția Partidului Comunist Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Relevînd diversitatea de condiții social-economice, de particularități istorice și naționale în care partidele comuniste și muncitorești își desfășoară activitatea în epoca contemporană, P.C.R. a subliniat cu claritate principiile care trebuie să stea la baza relațiilor dintre ele: respectarea independenței, egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne, internaționalismul proletar etc.

Munca desfășurată pe plan internațional în domeniul relațiilor externe a dus, în anii construcției socialiste, la consolidarea poziției P.C.R. și a statului român, intrarea României în 1955 în Organizația Națiunilor Unite reprezentînd una dintre dovezile elocvente în acest sens.

Perioada anilor 1948—1965, perioada construirii bazei tehnico-materiale a socialismului, a fost una dintre cele mai frămîntate și fructuoase din istoria patriei noastre. În fruntea partidului și statului s-a aflat Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a îndeplinit un rol de seamă în întreaga activitate de făurire a socialismului.

În perioada respectivă s-au manifestat însă și unele deficiențe și s-au comis și greșeli în viața de partid și de stat, fără ca acestea să poată, însă, împiedica manifestarea forței și unității societății, mersul ei impetuos pe calea progresului și civilizației socialiste. Astfel, uneori au fost nesocotite realitățile din țara noastră, condițiile concrete în care

avea loc edificarea socialismului. Nu s-au respectat totdeauna normele vieții interne de partid; astfel între Congresele al VI-lea și al VII-lea au trecut aproape opt ani. Adesea au avut loc încălcări grave ale legalității, abuzuri împotriva unor activiști de partid și de stat, arestări și procese fără o întemeiată fundamentare juridică.

Victoria socialismului în România, realizările mărețe obținute prin truda și priceperea întregului popor român condus de partidul său comunist au creat o bază trainică pentru dezvoltarea în perspectivă a societății socialiste, pentru înflorirea ei multilaterală.

Unul din capitolele luminoase ale istoriei naționale a fost marcat de Congresul al IX-lea al P.C.R., desfășurat între 19 și 24 iulie 1965.

Documentele dezbătute și adoptate de congres, Raportul general prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, document marxist-leninist de covârșitoare însemnătate teoretică și practică, în care și-au găsit o strălucită expresie clarviziunea și spiritul novator, au trasat întregului popor un program vast și mobilizator de activitate. Congresul a adoptat Directivele cu privire la planul cincinal 1966—1970, cele privitoare la valorificarea resurselor energetice și la electrificarea țării (1966 — 1975), Statutul P.C.R., etc.

Într-o atmosferă de deosebit entuziasm, congresul a ales în funcția de secretar general al partidului pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, hotărâre întâmpinată cu o unanimă aprobare de către întregul popor.

Congresul a prevăzut continuarea neabătută a dezvoltării complexe și echilibrate a întregii economii, fixînd ritmuri înalte de creștere a producției industriale, mai cu seamă în ramurile de o deosebită importanță cum sînt baza de materii prime și energetice, metalurgia, construcțiile de mașini, chimia ș.a. Un accent aparte a fost pus pe valorificarea cît mai rațională și superioară a resurselor țării. Au fost prevăzute de asemenea o serie de măsuri menite să asigure dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii, printre altele prin sporirea mijloacelor de mecanizare, chimizare, extinderea irigațiilor etc.

Documentele congresului reflectau totodată legătura dialectică dintre progresul economic al țării și îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă ale populației, creșterea retribuției muncii, dezvoltarea construcțiilor social-culturale, sporirea volumului de mărfuri desfăcute prin comerțul socialist, ocrotirea sănătății, îmbunătățirea protecției și securității muncii etc. Dat fiind rolul tot mai important care îi revenea științei în construcția socialistă, au fost stabilite o serie de măsuri în vederea întăririi bazei materiale a științei, îmbunătățirea organizării și îndrumării cercetării științifice pe bază de programe unitare de cercetare și de pregătire a cadrelor. De asemenea a fost prevăzută perfecționarea continuă a învățămîntului de toate gradele, înființarea de licee industriale, agricole, economice și pedagogice, asigurarea gratuității manualelor pentru toți elevii din școlile de cultură generală și din licee.

Ținînd seama de schimbările structurale petrecute în viața națiunii române prin victoria socialismului, Congresul al IX-lea al P.C.R. a propus schimbarea denumirii țării în Republica Socialistă România și adoptarea unei noi constituții. Marea Adunare Națională îndeplinind, în istorica sesiune din 21 august 1965 atribuția de Adunare constituantă,

a adoptat Constituția Republicii Socialiste România. Noua lege fundamentală a patriei sintetizează succesele istorice obținute de popor, consfințește rolul de conducător al partidului comunist, caracterul orînduirii de stat bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, reflectă noua structură socială a țării, consacră rolul clasei muncitoare, prevede și garantează marile drepturi și libertăți obținute de popor, îndatoririle cetățenilor. În deplină concordanță cu hotărîrea poporului român de a-și consacra toate forțele construcției socialismului și păcii, în Constituție sînt prevăzute principiile de bază ale politicii externe a țării, obiectivele fundamentale ale statului în relațiile cu alte state.

Hotărîrile congresului au declanșat pretutindeni în țară o vie preocupare pentru realizarea obiectivelor stabilite, pentru dezvoltarea experienței în construcția socialistă. Participarea tot mai activă a maselor populare la dezbaterea și înfăptuirea principalelor probleme ale politicii interne și externe a statului a devenit caracteristica definitorie a lărgirii continue a democrației socialiste.

Un moment remarcabil în acțiunea de înfăptuire a hotărîrilor Congresului al IX-lea l-a constituit Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1967, care a adoptat Directivele cu privire la : perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale corespunzător condițiilor noii etape de dezvoltare socialistă a României ; îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României și sistematizarea localităților rurale ; perfecționarea metodelor de organizare și conducere a vieții sociale, de îmbunătățirea muncii organelor de partid, de stat și a organizațiilor obștești.

Potrivit hotărîrilor Conferinței Naționale, în cadrul fiecărei verigi economice au fost constituite organe colective de conducere. De o mare importanță au fost măsurile luate pentru organizarea administrativ-teritorială și sistematizarea localităților rurale. Prin împărțirea teritoriului țării în 39 de județe s-a asigurat îmbunătățirea activității administrative, edilitar-gospodărești și social-culturale, utilizarea mai judicioasă a resurselor locale și a forței de muncă, atragerea largă a cetățenilor la rezolvarea treburilor obștești.

Măsuri importante au fost luate pentru perfecționarea metodelor de conducere și îndrumare de către partid a întregii vieți economice, politice, sociale, de stat și obștești. Pentru a asigura soluționarea unitară și operativă a problemelor de către organele de partid și de stat, s-a trecut la aplicarea măsurii ca de activitatea de conducere atît pe linie de partid cît și pe linie de stat să se ocupe același tovarăș. Întrucît în procesul evoluției pe calea socialismului o importanță tot mai mare capătă gîndirea socială, fundamentată pe concepția științifică despre lume și viață, pe generalizarea teoretică a practicii sociale, de activitatea politico-ideologică se ocupă în mod nemijlocit partidul, Comisia ideologică constituită în cadrul Comitetului Central.

Măsuri importante au fost adoptate de asemenea pentru perfecționarea activității Marii Adunări Naționale, fiind introdus sistemul sesiunilor deschise cu durată mai mare, în plen sau pe comisii. Îmbunătățiri importante au fost aduse organizării aparatului Consiliului de Miniștri, al ministerelor, al celorlalte organe centrale.

În vederea fructificării cât mai depline a energiilor creatoare ale oamenilor muncii aparținând naționalităților conlocuitoare, au fost create Consilii naționale ale oamenilor muncii de diferite naționalități.

De o însemnătate deosebită pentru dezvoltarea democrației socialiste a fost constituirea, la sfârșitul anului 1968, a Frontului Unității Socialiste, care înmănușează, alături de P.C.R., forța politică conducătoare a societății socialiste, toate organizațiile de masă și obștești, exponenții tuturor claselor și păturilor sociale care alcătuiesc structura societății noastre.

Ținându-se seama de hotărârile Congresului al IX-lea, privitoare la îmbunătățirea activității de planificare și conducere a agriculturii socialiste, în martie 1966 a avut loc Congresul cooperativelor agricole de producție, care a instituționalizat uniunile cooperatiste, ca verigi importante ale organizării pe scară națională a țărânimii cooperatiste și a aprobat noul statut al cooperativelor de producție.

În lumina directivelor Congresului al IX-lea privitoare la dezvoltarea științei, a fost creat Consiliul Național al Cercetării Științifice. În ceea ce privește dezvoltarea învățământului, un moment important l-a înscris Plenara C.C. al P.C.R., din 22—25 aprilie 1968, care a dezbătut „Legea învățământului în România”, adoptată apoi de Marea Adunare Națională, lege în care s-a stabilit, printre altele, prelungirea duratei învățământului general obligatoriu la 10 ani.

Astfel, printr-o vastă și temeinică activitate politico-organizatorică, fără egal în trecut, conducerea partidului a asigurat pas cu pas trecerea în viață a directivelor celui de-al IX-lea Congres. În anii cincinalului 1966-1970, pe harta țării au apărut sute și sute de noi capacități și obiective industriale importante. Producția industrială a crescut într-un ritm anual de peste 12,3 % față de 10,8 % cit se prevăzuse. La rindul ei producția agricolă a depășit limita superioară prevăzută în Directivele Congresului al IX-lea. Concomitent cu industria și agricultura s-au dezvoltat transporturile, construcțiile, celelalte ramuri ale producției materiale. În aceeași perioadă au cunoscut o dezvoltare impetuoasă învățământul, cercetarea științifică, arta și cultura. A crescut neconținut nivelul de trai material și spiritual al poporului, s-a lărgit continuu democrația socialistă. După Congresul al IX-lea, conducerea partidului a încețățenit practica de a supune dezbaterii publice problemele de interes național interne și externe, de a organiza sistematic consfătuiri cu cadre superioare, specialiști, oameni de știință și cultură, scriitori etc. ceea ce atestă modul profund democratic de fundamentare a politicii partidului și statului nostru.

România și-a extins relațiile de colaborare economică și tehnico-științifică, în primul rînd cu țările socialiste, cit și cu toate celelalte state fără deosebire de orînduirea lor socială, pe baza principiilor neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, respectării independenței și suveranității naționale.

O uriașă însemnătate pentru destinele poporului nostru, pentru noua istorie a României, au avut-o lucrările Congresului al X-lea al P.C.R. desfășurate între 6—12 august 1969. La congres au fost prezente delegații reprezentînd 70 de partide comuniste și muncitorești, socialiste, democratice, antiimperialiste. De asemenea au fost primite

mesaje de salut din partea altor partide comuniste și muncitorești. Congresul a aprobat : Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al IX-lea și Congresul al X-lea ale P.C.R. și sarcinile de viitor ale partidului ; Directivele Congresului al X-lea al P.C.R., privind planul cincinal pe anii 1971—1975 și liniile directoare ale dezvoltării economiei naționale pe perioada 1976—1980.

Dând expresie voinței întregului partid și întregului popor român, Congresul, într-o atmosferă de însuflețit entuziasm, a reales în funcția de secretar general al Partidului Comunist Român pe tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Documentele Congresului al X-lea au definit într-o largă viziune programul de dezvoltare a României pe plan economic, științific și cultural, al perfecționării orânduirii sociale și de stat, în vederea asigurării condițiilor pentru trecerea treptată spre comunism. De o mare importanță pentru activitatea partidului, a întregului popor român, a fost clarificarea teoretică a conținutului etapei de dezvoltare în care pășea țara noastră, etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Menționind că în România erau create baza tehnico-materială și baza economică a socialismului, congresul preciza că era necesară o intensă activitate pentru dezvoltarea multilaterală a socialismului în toate sferele vieții sociale.

Congresul al X-lea a stabilit ca în centrul eforturilor întregului popor să stea continuarea consecventă a industrializării pe baza celor mai noi cuceriri ale revoluției tehnico-științifice contemporane. A fost prevăzut un raport optim între grupele A și B ale producției, menit să asigure creșterea, diversificarea și modernizarea industriei ușoare și alimentare. A fost subliniată în același timp importanța acordată de partid repartizării teritoriale cât mai judicioase a industriei, avându-se în vedere atât criteriile de eficiență economică, cât și cele sociale. O parte componentă a politicii economice, elaborate de Congres, a constituit-o dezvoltarea intensivă, multilaterală a agriculturii, prin folosirea rațională a pământului, realizarea unui amplu program de irigații, chimizarea complexă și dotarea cu o gamă variată de mașini agricole.

Un puternic avânt a fost imprimat de către Congresul al X-lea ridicării continue a nivelului de trai, dezvoltării științei, artei și culturii.

În anii următori Congresului al X-lea, P.C.R. a desfășurat o vastă activitate pentru înlăptuirea hotărârilor adoptate. Au fost luate măsuri pentru întărirea continuă a rolului conducător al partidului, pentru îmbunătățirea activității generale a statului în economie, învățământ, știință și cultură, în întreaga viață socială, pentru organizarea rațională și simplificarea aparatului de stat, de apropiere a activității de conducere de activitatea economico-socială concretă, pentru adâncirea democrației socialiste și intensificarea participării maselor populare la conducerea treburilor publice.

O însemnătate tot mai mare a dobândit în această perioadă activitatea ideologică, menită să asigure însușirea de către masele largi a tot ceea ce este mai valoros în domeniul culturii, științei și tehnicii contemporane, pentru fructificarea concepției științifice filozofice despre lume și viață, pentru stimularea gândirii vii și a acțiunii revoluționare

a oamenilor muncii. Între 3—5 noiembrie 1971 s-au desfășurat la București lucrările Plenarei C.C. al P.C.R., în cadrul căreia tovarășul Nicolae Ceaușescu a prezentat expunerea cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste.

P.C.R. s-a preocupat îndeaproape, în același timp, de desfășurarea unei politici externe în deplină concordanță cu aspirațiile poporului român și cu interesele generale ale lumii contemporane. Pe lângă numeroase acțiuni consacrate dezvoltării relațiilor de prietenie și colaborare cu toate țările socialiste, cu toate țările lumii indiferent de orinduirea lor socială, pentru edificarea securității europene și stingerea tuturor focarelor de război din lume, România a inițiat la O.N.U. adoptarea unor importante rezoluții privitoare la promovarea în rândurile tinerețului a idealurilor de pace, respect reciproc și înțelegere între popoare, la inițierea unor acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate dintre toate statele europene. Recunoașterea prestigiului obținut de țara noastră în politica internațională s-a concretizat printre altele în faptul că România a fost aleasă membră în Consiliul dezvoltării industriale, Consiliul de administrație, Consiliul consultativ pentru aplicarea științei și tehnicii ale O.N.U. României i-a fost încredințată președinția celei de-a XXII-a Sesiuni a Adunării Generale a O.N.U. și a fost aleasă a doua oară membră nepermanentă a Consiliului de securitate. La începutul anului 1976 țara noastră întreține relații diplomatice cu 127 de state și relații economice cu peste 130.

În obținerea remarcabilelor succese în îndeplinirea Directivelor Congresului al X-lea un rol important l-au avut hotărârile Conferinței Naționale a P.C.R., din 19—21 iulie 1972, privitoare la accelerarea progresului economico-social al țării, pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

De o însemnătate deosebită pentru mersul ascendent al României pe calea civilizației socialiste și comuniste, a creșterii contribuției țării noastre la crearea unei lumi mai bune și mai drepte a fost alegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția de președinte al Republicii Socialiste România.

Consacrînd voința unanimă a tuturor conștiințelor țării, Marea Adunare Națională, convocată la 28 martie 1974, a ales pe tovarășul Nicolae Ceaușescu în funcția înaltă de președinte al Republicii Socialiste România.

Poporul român, animat de un puternic spirit revoluționar și patriotic, a acționat cu hotărîre și feimitate în vederea obținerii unor rezultate dintre cele mai de seamă, în toate domeniile de activitate.

„Aplicînd politica partidului — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în Expunerea prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste — clasa muncitoare și-a demonstrat cu strălucire capacitatea de a construi o industrie modernă, în pas cu cele mai noi cerințe ale tehnicii, capacitatea de a conduce țara mai bine decît clasele exploatare și de a realiza cea mai dreaptă orinduire pe care a cunoscut-o vreodată omenirea, asigurînd, totodată, punerea în valoare a bogățiilor naționale,

ridicarea nivelului de trai al poporului, consolidînd independența și suveranitatea patriei”¹¹.

Pe baza succeselor istorice dobîndite de poporul român, în toate domeniile de activitate, în anii revoluției și construcției socialiste, sub conducerea partidului, Congresul al X-lea a apreciat — după cum este cunoscut — că s-au creat condițiile necesare pentru trecerea la o etapă nouă a dezvoltării socialiste a țării, etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Această etapă a început odată cu trecerea la realizarea cincinalului 1971—1975 și se va întinde, după cum s-a subliniat la Congresul al X-lea, pe o perioadă de cîteva cincinale.

În societatea noastră s-au înfăptuit cele mai profunde schimbări structurale, de ordin economic, social și politic, cunoscute de-a lungul întregii sale istorii. Dintr-o țară cu un pronunțat caracter agrar, cu o industrie slab dezvoltată și o agricultură înapoiată, România a devenit o țară industrial-agrară, cu o industrie puternică, în plină dezvoltare — organizată pe baza cuceririlor științei și tehnicii moderne, întemeiată pe proprietatea socialistă a întregului popor — și cu o agricultură socialistă de stat și cooperatistă în plin proces de modernizare, capabilă să asigure aprovizionarea în bune condiții a populației cu produse agroalimentare.

Viața a demonstrat pe deplin justetea liniei generale marxist-leniniste a partidului nostru de industrializare socialistă, factorul determinant al lichidării înapoierii economice, dezvoltării susținute a întregii economii, creșterii nivelului de trai al poporului, întăririi independenței și suveranității naționale, al înaintării sigure pe drumul progresului și civilizației. S-a confirmat, de asemenea, justetea orientării politicii partidului în problema agrară, care are o importanță hotărîtoare în realizarea victoriei noii orînduiri, în dezvoltarea generală a societății. Experiența a evidențiat, totodată, justetea politicii partidului în domeniul revoluției culturale, a eforturilor pentru extinderea și perfecționarea învățămîntului de toate gradele, pentru dezvoltarea științei și tehnicii — factori esențiali în ridicarea nivelului de cultură al poporului, în progresul multilateral al țării pe calea civilizației moderne. Experiența transformării revoluționare a societății românești a relevat, de asemenea, însemnătatea de prim ordin a preocupării partidului pentru realizarea idealurilor și normelor socialiste de viață, a principiilor eticii și echității, pentru înfăptuirea retribuției socialiste corespunzător cantității și calității muncii, aportului fiecăruia la progresul patriei, la edificarea noii orînduiri sociale.

Întreaga operă de construcție socialistă este dovada vie a faptului că partidul nostru și-a îndeplinit cu cînstă rolu de forță politică conducătoare a națiunii, asigurînd aplicarea createoare a legităților generale la condițiile concrete din România. Experiența dobîndită de Partidul Comunist Român, de poporul nostru, în transformarea revoluționară a societății românești este o contribuție la îmbogățirea tezaurului general al teoriei și practicii revoluționare mondiale, la dezvoltarea socialismului științific.

Înfăptuind revoluția socialistă și asigurînd edificarea cu succes a noii orînduiri sociale în patria noastră, poporul român a realizat nu numai

¹¹ Congresul educației politice și al culturii socialiste, București, Edit. politică, 1976, p. 28.

o măreață operă istorică națională, ci a adus totodată o contribuție însemnată la lupta forțelor revoluționare de pretutindeni pentru libertate și progres social, la cauza întăririi socialismului în lume, la creșterea prestigiului și influenței sale asupra dezvoltării sociale contemporane.

Astfel, remarcabilelor succese obținute de România — în opera de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate — li se adaugă prestigioasele realizări pe planul afirmării sale internaționale.

Întreaga politică a Partidului Comunist Român, în indisolubila unitate a laturilor sale interne și externe, corespunde pe deplin atât intereselor fundamentale ale poporului român, cât și intereselor generale ale cauzei socialismului în lume, colaborării între popoare, statornicirii și întăririi păcii.

Activitatea de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate se desfășoară în condiții internaționale complexe, caracterizate prin amploarea luptei forțelor antiimperialiste, democratice și progresiste, pentru înțelegere și destindere în lume, pentru progres social și pace, prin creșterea continuă și accentuarea superiorității lor în raportul mondial de forțe, prin ofensiva lor pe toate planurile vieții sociale.

România socialistă situează în mod constant în centrul politicii externe relațiile de prietenie și colaborare multilaterală cu toate țările socialiste, în spiritul marxism-leninismului și internaționalismului socialist, pe baza principiilor deplinei egalități în drepturi, respectării independenței, suveranității naționale, a neamestecului în treburile interne și întrajutorării tovarășești. În același timp, Partidul Comunist Român, România socialistă militează cu consecvență pentru extinderea și consolidarea solidarității cu statele care au pășit pe calea dezvoltării economico-sociale independente, cu popoarele care acționează pentru schimbări sociale progresiste în viața societății, pentru dreptul inalienabil al fiecărui popor de a fi deplin stăpîn pe destinele sale, de a-și făuri viața așa cum o dorește, fără nici un amestec din afară. Este o realizare deosebit de importantă a acestor ani stringerea legăturilor prietenești ale României cu numeroase state în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină, așezarea bazelor unei cooperări stabile, reciproc avantajoase și de amplă perspectivă. Cunoscînd numeroase interferențe ale destinelor istorice și aspirațiilor de libertate și progres, relațiile de prietenie, colaborare și solidaritate dintre poporul român și popoarele acestor state răspund intereselor bilaterale și reprezintă, totodată, o contribuție însemnată la cauza unității forțelor antiimperialiste mondiale.

Manifestînd un înalt spirit de solidaritate internaționalistă, România socialistă a acordat și acordă sprijin activ, multilateral, mișcărilor de eliberare națională, menite să pună capăt politicii imperialiste de forță și dictat, colonialismului și neocolonialismului.

În spiritul principiilor coexistenței pașnice, România dezvoltă relații multilaterale cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială. Extinderea considerabilă a raporturilor internaționale ale țării noastre în ultimii ani își găsește expresie în faptul că la începutul anului 1976 România avea relații diplomatice cu 127 de state — față de 25 de state în 1947.

România socialistă desfășoară o activitate consecventă pentru înrădăcinarea în întreaga viață internațională a principiilor respectării suvera-

nității și independenței naționale, egalității depline în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forță în raporturile interstatale — principii de natură să asigure cadrul dezvoltării libere a fiecărei națiuni și, totodată, crearea unui climat de încredere și conlucrare internațională rodnică, menite să consolideze pacea și securitatea întregii umanități. Vizitele efectuate de tovarășul Nicolae Ceaușescu într-un mare număr de țări din Europa, Asia, Africa, America de Nord, Centrală și de Sud, declarațiile solemne, tratatele și comunicatele comune semnate de România cu zeci și zeci de state, alte documente încheiate în care sînt înscrise aceste principii învederează consecvența și hotărîrea cu care România socialistă acționează pentru statornicirea unor noi relații, democratice, în viața internațională.

Ca detașament activ al forțelor revoluționare ale contemporaneității, Partidul Comunist Român se preocupă stăruitor de realizarea unei unități noi a mișcării comuniste și muncitorești, care, pornind de la concepția marxist-leninistă, de la diversitatea condițiilor în care acționează partidele, de la varietatea formelor de trecere la socialism, să asigure respectarea principiilor deplinei egalități în drepturi între toate partidele, neamestecului în treburile interne, respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător politica internă și internațională, de a-și stabili directivele, formele și metodele de activitate.

Datorită succeselor interne precum și politicii sale externe principiale și constructive, România a ajuns să se bucure astăzi de un prestigiu pe care nu l-a avut în întreaga sa istorie. De la România de odinioară, dominată economic și politic de diferitele mari puteri, puțin cunoscută în lume și jucînd un rol neînsemnat în viața internațională, la Republica Socialistă România de astăzi, liberă, independentă și înfloritoare, avînd prieteni pe toate meridianele lumii, apreciată pentru prezența sa deosebit de activă și dinamică, pentru cuvîntul chibzuit și realist pe care îl aduce la soluționarea problemelor mondiale în conformitate cu năzuințele popoarelor, este un drum istoric ce marchează transformările uriașe petrecute atît în viața internă a societății noastre, cît și în situația internațională a României.

În toate acestea, o contribuție hotărîtoare a adus-o tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România.

Legătura strînsă cu poporul și cu realitățile țării, capacitatea remarcabilă de dezvoltare creatoare a marxism-leninismului, dinamismul și spiritul novator, înaltele calități de militant și conducător comunist — clarviziunea, pasiunea și principialitatea revoluționară, devotamentul nețărmurit față de patrie și popor, internaționalismul consecvent — fac ca numele tovarășului Nicolae Ceaușescu să fie indisolubil legat de toate marile transformări petrecute în anii aceștia în societatea românească.

În istoria patriei noastre vor rămîne înscrise cu litere de aur pentru totdeauna puternicele semnificații ale celui de al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, eveniment care a constituit un nou prilej de efectuare a bilanțului asupra realizărilor obținute și de direcționare a eforturilor viitoare.

Desfășurîndu-și lucrările între 25 și 28 noiembrie 1974, Congresul al XI-lea a adoptat următoarea ordine de zi: 1. Raportul Comitetului

Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea al P.C.R. și sarcinile de viitor ale partidului; 2. Raportul Comisiei Centrale de Revizie; 3. Proiectul Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism; 4. Proiectul de Directive ale Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990; 5. Cu privire la modificarea unor prevederi ale Statutului Partidului Comunist Român; 6. Proiectul de norme ale vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste; 7. Alegerea Comitetului Central al partidului, a secretarului general al Partidului Comunist Român și a Comisiei Centrale de Revizie.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu a prezentat Congresului Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea și Congresul al XI-lea al P.C.R. și sarcinile de viitor ale partidului — document de o inestimabilă valoare teoretică și practică.

Analizînd aprofundat și pe multiple planuri succesele obținute de poporul nostru, sub conducerea partidului, în îndeplinirea hotărîrilor Congresului al X-lea, în realizarea cincinalului înainte de termen, Raportul a subliniat faptul că „mărețele realizări dobîndite demonstrează concludent justetea politicii partidului, care se bazează pe aplicarea creatoare a adevărilor general valabile la condițiile concrete ale României, care înfăptuiește neabătut principiile marxist-leniniste în întreaga operă de construcție a noii orînduiri sociale”¹².

Analizînd activitatea și politica internațională a partidului și statului între cele două congrese și liniile directoare ale politicii viitoare a României pe arena mondială raportul a acordat un spațiu larg relațiilor de strînsă prietenie și colaborare a țării noastre cu toate țările socialiste, conlucrării multilaterale cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, în interesul cauzei progresului, destinderii și păcii internaționale, instaurării unei noi ordini economice și politice mondiale, democratizării relațiilor internaționale, făuririi unei lumi mai bune și mai drepte. O importanță deosebită a fost acordată în Raport problemei dezarmării, considerată o cerință imperioasă a destinderii și păcii, o cauză vitală a tuturor popoarelor. Un loc larg a fost acordat politicii internaționaliste a P.C.R., întăririi colaborării și solidarității cu toate partidele comuniste, cu partidele socialiste și democratice, cu forțele progresiste, revoluționare, anti-imperialiste din întreaga lume.

În cadrul Congresului al XI-lea al partidului, atenția principală a fost consacrată relevării necesității creșterii și modernizării continue, în cincinalul 1976—1980, a industriei și agriculturii, a celorlalte ramuri ale economiei naționale, ridicării României pe o treaptă superioară de dezvoltare, parcurgerii unei părți însemnate a drumului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate. În acest sens, s-a stabilit să se acorde atenție în continuare dezvoltării în ritm înalt a bazei tehnico-materiale a societății noastre, pregătirii forței de muncă, dezvoltării învățămîntu-

¹² Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, Edit. politică, București, 1975, p. 21.

lui de toate gradele, sporirii contribuției cercetării la înfăptuirea revoluției tehnico-științifice în România, ridicării nivelului de trai material și spiritual al întregului popor, — participării active a României la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori materiale și spirituale.

În concordanță cu întreaga dezvoltare a țării, au fost stabilite căile de întărire a rolului partidului în conducerea întregii noastre națiuni, pe calea edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și a comunismului în România. Ca rezultat al activității sale consacrate fericirii poporului, al încrederii de care se bucură în mase, rîndurile partidului au crescut continuu, numărînd la data ținerii Congresului aproape 2 480 000 de membri — cu peste 500 000 mai mult decît la Congresul al X-lea. Ca urmare a creșterii rîndurilor clasei muncitoare, a sporirii rolului ei în societate, ponderea muncitorilor în partidă a crescut de la 42,6% în 1969, la 48,37% în 1974; numărul membrilor de partid proveniți din rîndurile țărănimii cooperatiste era de circa 22% iar al intelectualilor de peste 21%.

În ce privește compoziția națională, peste 89% din membrii partidului erau români, circa 8% maghiari, iar restul de naționalitate germană și de alte naționalități¹³.

Raportul a înfățișat pe larg sarcinile deosebite ce revin organelor și organizațiilor de partid în noua etapă și a precizat, totodată, căile de intensificare a eforturilor organizațiilor de masă și obștești, componente ale Frontului Unității Socialiste, la perfecționarea continuă a construcției socialiste în țara noastră.

Consecvent preocupărilor sale pentru neconținută îmbunătățire a activității politico-ideologice, pentru educarea oamenilor muncii în spiritul concepției revoluționare despre lume și viață a partidului, pentru promovarea normelor și principiilor comuniste de etică și echitate, Partidul Comunist Român și-a stabilit un amplu plan de activitate. Menținînd în centrul analizei întreprinse pe acest tărîm programul ideologic adoptat de istorica Plenară a C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971, Raportul a apreciat că rezultatele muncii politico-educative de formare a omului nou își găsesc concretizarea în entuziasmul cu care întregul popor înfăptuiește politica internă și externă a partidului și statului¹⁴.

Raportul la cel de-al XI-lea Congres a analizat pe larg problematica Programului Partidului Comunist Român — carta fundamentală ideologică, teoretică și politică a partidului, programul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării patriei noastre spre comunism. Așa cum s-a subliniat la Congres, Programul „deschide perspectiva unei epoci noi în dezvoltarea economico-socială a României, trasează linia strategică generală și orientările tactice pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism”¹⁵.

Amplu dezbătut de masele largi în perioada premergătoare Congresului, Programul — exprimînd voința și interesele întregii națiuni — a fost pe drept cuvînt denumit în Raport „Programul poporului român de ridicare a patriei pe culmile luminoase ale civilizației comuniste”.

¹³ *Ibidem*, p. 69.

¹⁴ *Ibidem*, p. 75.

¹⁵ *Ibidem*, p. 79.

Înfățișînd programul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, direcțiile progresului accelerat al României în perspectiva trecerii spre comunism, Congresul al XI-lea al P.C.R. a acordat în același timp o deosebită atenție problematicii creșterii forțelor mondiale ale progresului social, ilustrîndu-se astfel, încă o dată, relația de strînsă unitate dialectică între factorul intern și cel internațional, definitorie pentru întreaga politică a partidului.

Documentele Congresului — Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, Programul partidului, Tezele C.C. al P.C.R. — au făcut o amplă analiză proceselor fundamentale ale vieții internaționale și a tendințelor lor de evoluție, pe baza căreia au fost formulate fundamentate aprecieri asupra fenomenelor de criză din lumea capitalistă, care cuprind toate sferele vieții economico-sociale și spirituale, asupra caracterului încă fragil al cursului spre destindere, asupra problemei acute a subdezvoltării, a necesității înfăptuirii unor măsuri reale de dezarmare etc. Cîntărirea atentă a modificărilor survenite în raportul de forțe pe plan mondial conduce la concluzia că stă în capacitatea maselor populare de a înfrînge manifestările vechii politici imperialiste de dominație, de dictat și agresiune și de a impune, prin acțiuni convergente și unite, o nouă ordine politică și economică mondială.

Așa cum s-a subliniat în cadrul Congresului, analiza științifică a problemelor vieții internaționale, capacitatea de a pătrunde sensul lor profund, spiritul creator străin oricăror scheme rigide sau tipare prefabricate, realismul și claritatea țărilor propuse poartă pecetea puternică a personalității tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului, care a îmbinat în mod fericit spiritul teoretic cu o neobosită activitate practică.

Congresul al XI-lea al P.C.R. a prilejuit o vie reflectare a relațiilor deosebit de ample și de diverse ale Partidului Comunist Român pe arena mondială, a multitudinii legăturilor internaționale pe care le întreține, a trîniciei cu care este ancorat partidul în rîndul forțelor progresiste ale contemporaneității. Așa cum s-a arătat, la Congres au participat nu mai puțin de 139 de delegații și reprezentanți ai unor partide și organizații politice din 104 țări; acestora li s-au adăugat totodată numeroase alte partide care nu au putut participa direct dar au ținut, totuși, să fie într-un fel prezente, trimițînd Congresului călduroase mesaje de salut.

Fermitatea și claritatea cu care Congresul s-a pronunțat pentru întărirea unității tuturor țărilor socialiste și a întregii mișcări comuniste mondiale constituie o trăsătură definitorie a activității internaționale a P.C.R. La tribuna Congresului s-a exprimat hotărîrea de a acționa neabătut atît pentru dezvoltarea, în continuare, a relațiilor de prietenie, colaborare și cooperare multilaterală cu toate țările socialiste, cit și pentru consolidarea unității acestora, oferind lumii exemplul unor raporturi internaționale cu adevărat noi.

În cursul lucrărilor Congresului, în activitățile adiacente acestuia, tot ce au spus, întreprins sau preconizat comuniștii români a corespuns intereselor unității; poziția principială consecventă a P.C.R., exprimată cu atîta claritate încă de Congresul al X-lea și devenită acum poziție programatică — de a nu participa în nici un fel la condamnarea sau blamarea

altor partide, de a nu întreprinde nimic în sensul adincirii divergențelor, ci de a face totul pentru depășirea lor — și-a găsit pe deplin reflectarea în desfășurarea lucrărilor Congresului. Acest spirit de unitate a fost conjugat și s-a consolidat prin afirmarea puternică a principiilor de bază ale edificării unei unități noi, superioare, a mișcării comuniste și muncitorești, bazate pe egalitatea și autonomia tuturor partidelor, pe dreptul fiecăruia de a-și stabili de sine stătător linia politică, strategia și tactica, formele și metodele de activitate potrivit condițiilor istorice concrete, pe neamestecul în treburile interne, pe stima și respectul reciproc, în spiritul principiilor marxism-leninismului și internaționalismului proletar revoluționar.

Una din trăsăturile cele mai semnificative ale Congresului a constituit-o înțelegerea largă a conceptului de colaborare, conlucrare și întărire a unității de acțiune cu toate forțele progresului social, cu toate detașamentele frontului antiimperialist. Partidul Comunist Român nu numai că se pronunță în principiu pentru o unitate largă cu toate forțele progresiste, democratice, ale lumii, dar, așa cum a ilustrat încă o dată Congresul, și acționează în mod concret în această direcție.

Semnificativă a fost, sub acest raport, și largă participare la Congres a partidelor de guvernământ din țările care au pășit pe calea dezvoltării de sine stătătoare de pe toate continentele — din numeroase state ale Africii, ale Asiei, dintr-un mare număr de țări ale Americii Latine — expresie grăitoare a puternicei dezvoltări a relațiilor de prietenie și solidaritate care au cunoscut în acești ani o veritabilă creștere calitativă. O vie ilustrare în același sens au constituit-o și mesajele transmise de partidele de guvernământ și de alte organizații politice din țările arabe; fiind reprezentată cvasitotalitatea acestor state, din Orientul Apropiat până la țărmurile Atlanticului, ele au dat înalte aprecieri poziției și sprijinului primit din partea Partidului Comunist Român și a României socialiste în lupta împotriva imperialismului și neocolonialismului, pentru dreptul popoarelor de a fi stăpîne pe resursele naționale și pe propriile destine.

Congresul al XI-lea a oferit atât o afirmare teoretică, cât și o puternică materializare a concepției P.C.R. asupra rolului hotărâtor al popoarelor și, în primul rînd, al acțiunii unite a clasei muncitoare, a importanței pe care o dobîndește în condițiile actuale dezvoltarea colaborării dintre comuniști și socialiști, atât pe plan național, cât și pe scară internațională. În acest context se reliefează ca deosebit de semnificativă participarea atât de largă a partidelor socialiste și social-democrate reprezentate la Congres.

Partidul nostru militează, așa cum este bine știut, pentru dezvoltarea legăturilor cu cele mai diverse forțe care se situează pe poziții democratice, progresiste, în vederea extinderii neîntrerupte a frontului de luptă pentru pace și progres — orientare concretizată și prin prezența la Congres a unui important număr de partide și organizații cu caracter liberal, radical, de alte orientări și tendințe, unele dintre aceste organizații fiind prezente pentru prima oară la congresul unui partid comunist. Desigur, această participare atât de largă trebuie înțeleasă, în același timp, ca reflectînd profundele mutații din lumea contemporană, transformările adînci petrecute în gîndirea și acțiunea politică, creșterea interesului față de experiențele și rezultatele țărilor socialiste, față de contactele cu partidele comuniste, afirmarea tot mai puternică a cursului spre colaborare și schimburi de vederi, pe deasupra deosebirilor ideologice.

S-au creat, astfel, deschideri de o reală utilitate pentru partidul nostru — și, desigur, nu numai pentru P.C.R. —, s-au acumulat experiențe și s-au conturat căi pe care, mergîndu-se cu perseverență și manifestîndu-se spirit constructiv, se vor putea obține rezultate de seamă în lărgirea frontului tuturor forțelor care, într-un fel sau altul, se pronunță pentru transformări înnoitoare, pentru pace, libertate și progres.

Dezbaterile care au avut loc la Congres și în cadrul cărora au luat cuvîntul un număr de 343 de participanți au fost de natură să reliefeze interesul major cu care aceștia s-au angajat încă în acele momente la traducerea în viață a cuvîntului de ordine al partidului. Desfășurat într-o ambianță de deplină unanimitate față de problemele supuse dezbaterii, Congresul și-a încheiat lucrările prin alegerea membrilor Comitetului Central.

Ca secretar general al Partidului Comunist Român a fost reales, într-o atmosferă de puternic entuziasm, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Congresul al XI-lea — istoric forum al comuniștilor români — a deschis și mai largi perspective construcției socialiste și comuniste a patriei, stabilind direcțiile în care vom acționa în anii ce vor urma. Rămîn în acest sens călăuză de fiecare zi chemările vibrante adresate de tovarășul Nicolae Ceaușescu întregului popor, în cuvîntul de închidere a lucrărilor Congresului partidului: „Am adoptat în aceste zile hotărîri de importanță istorică. Avem o linie generală politică, marxist-leninistă justă, verificată în focul unei lupte și munci îndelungate. Acum este necesar să trecem cu hotărîre la muncă în toate domeniile de activitate, pentru realizarea în cele mai bune condiții a tuturor hotărîrilor care vor asigura ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres și civilizație socialistă...

În această ascensiune vom avea și greutăți de învins, va trebui să trecem și obstacole. Dar, așa cum în milenara sa istorie poporul nostru a știut să meargă victorios înainte, avem toată garanția că, în frunte cu comuniștii, vom înfringe toate greutățile, că națiunea noastră va merge tot mai ferm înainte spre comunism!

Vă chemăm, dragi tovarăși și prieteni, cetățeni ai României socialiste, la muncă și la luptă hotărîită! Vă chemăm să nu precupeți nimic, pentru ca, într-o deplină unitate, să facem din România o țară mai îmbelșugată, mai puternică, un detașament activ al luptei pentru socialism, pentru pace în lume!”¹⁶

Prin toate hotărîrile sale, Congresul al XI-lea a răspuns intereselor poporului român, a dat glas voinței națiunii. În același timp, odată cu îndeplinirea mandatului încredințat de poporul nostru, Congresul a răspuns întrutotul intereselor fundamentale ale tuturor popoarelor lumii, s-a înscris ca un moment de seamă în marea luptă a națiunilor pentru făurirea unei lumi noi, mai bune și mai drepte, pentru triumful socialismului, cauzei păcii, libertății și progresului.

În perioada care s-a scurs de la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R., s-a încheiat cu succes cincinalul 1971—1975 și s-a trecut la îndeplinirea noului plan cincinal, a tuturor istoricelor hotărîri ale Congresului al XI-lea al partidului. Cincinalul încheiat a marcat o perioadă de mărețe realizări și profunde transformări înnoitoare în întreaga viață economico-socială

¹⁶ Ibidem, p. 847—848.

a țării. În decursul acestor ani au fost obținute progrese remarcabile în dezvoltarea și modernizarea forțelor de producție, în creșterea potențialului economic al țării, în sporirea avuției naționale. Dezvoltarea industriei într-un ritm de peste 13 la sută anual a avut drept urmare realizarea, în anul 1975, a unei producții globale egale cu cea creată în întreg deceniul 1951—1960. Față de anul 1970, producția industrială a țării noastre a crescut, pe întregul cincinal, cu aproape 85 la sută, iar venitul național cu peste 70 la sută. A continuat procesul de dezvoltare intensivă a agriculturii, ramură de bază a economiei noastre naționale — care, în ciuda unor condiții climatice nefavorabile, a realizat o producție cu peste 25 la sută mai mare decât în perioada cincinalului precedent. Au fost înregistrate mari progrese în dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii, în toate ramurile economiei naționale și vieții sociale.

Au fost înfăptuite cu succes prevederile cincinalului 1971—1975 în domeniul creșterii nivelului de trai, material și spiritual al poporului. Aplicarea noului sistem de retribuire și generalizarea majorării retribuițiilor au făcut ca, la finele anului 1975, retribuiția medie să se ridice la 1 975 lei. Pe ansamblu, veniturile reale totale ale populației au sporit, față de 1970, cu 46 la sută, respectiv, cu 74 miliarde lei.

S-a dezvoltat în continuare construcția de locuințe, realizîndu-se pe întregul cincinal, din fondurile și cu sprijinul statului, peste 512 000 apartamente și aproape 240 000 case în regie proprie din fondurile populației. S-a lărgit și îmbunătățit rețeaua instituțiilor social-culturale și de ocrotire a sănătății publice.

Marile victorii obținute în anii cincinalului 1971—1975 demonstrează, încă o dată, cu putere, realismul orientărilor partidului nostru în toate domeniile de activitate, capacitatea sa de a asigura progresul neînterupt al României pe calea luminoasă a socialismului și comunismului, a prosperității și fericirii întregului nostru popor. Aceste remarcabile succese confirmă încă o dată justetea politicii sale marxist-leniniste, care are la bază aplicarea creatoare la realitățile și în condițiile concrete ale României a legităților socialismului, a adevărilor universal-valabile, preocuparea constantă pentru dezvoltarea în ritm înalt a economiei, pentru industrializarea intensă a țării, pentru înflorirea științei și culturii, pentru ridicarea gradului de civilizație a întregii noastre națiuni.

Făcînd bilanțul strălucit al cincinalului trecut, întregul nostru popor s-a angajat cu toate forțele sale la înfăptuirea obiectivelor însușitoare stabilite de cel de al XI-lea Congres, a prevederilor noului cincinal, 1976—1980, care marchează intrarea patriei noastre într-o etapă nouă, superioară, de propășire economică și socială, etapă caracterizată prin accentuarea procesului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate.

În actualul cincinal se continuă politica de dezvoltare în ritm înalt a forțelor de producție, de modernizare a întregii economii. Producția globală a industriei va crește într-un ritm mediu anual de 10,2—11,2 la sută, urmînd să ajungă în 1980 la circa 1 000 miliarde lei. Vor căpăta o extensiune puternică industria constructoare de mașini — în-deosebi de mașini-unelte și utilaje tehnologice —, industria metalurgică și industria chimică, precum și celelalte ramuri promotoare ale progresului tehnic în întreaga economie. De asemenea, se va acorda o atenție deosebită dezvoltării și modernizării industriei bunurilor de consum, în-

dustriei ușoare și alimentare, în vederea satisfacerii în condiții superioare a nevoilor de viață ale întregii populații.

Cincinalul 1976—1980 prevede, de asemenea, dezvoltarea intensivă a agriculturii și, ca urmare, creșterea cu 28—44 la sută a producției globale agricole față de perioada 1971—1975. Paralel cu sporirea culturilor vegetale, un accent special se va pune pe asigurarea progresului rapid al zootehniei. Se prevede înfăptuirea unui vast program de irigații și amenajări funciare, care va permite gospodărirea cât mai rațională a fondului funciar, precum și accelerarea procesului de mecanizare și chimizare a producției agricole.

O importanță deosebită pentru accelerarea dezvoltării economice în perioada cincinalului 1976—1980 o are înfăptuirea planului de investiții, care însumează 1.000 miliarde lei, ceea ce va asigura creșterea puternică și repartizarea rațională pe tot cuprinsul țării a forțelor de producție, ridicarea economico-socială substanțială a tuturor județelor țării.

Se va acționa pentru aplicarea programului național de sistematizare a localităților urbane și rurale, realizându-se în acest cadru, concomitent cu dezvoltarea în continuare a actualelor orașe, transformarea treptată în orașe agricole sau agro-industriale a unui număr de circa 120 de centre comunale. Acțiunea de sistematizare va contribui într-o măsură însemnată la apropierea condițiilor de muncă și de viață de la sate de cele de la orașe, la ridicarea gradului de civilizație a întregii noastre societăți.

Cunosc, în continuare, un puternic avânt știința, învățământul, cultura — factori de bază ai progresului societății noastre socialiste.

În cincinalul 1976—1980 va crește potențialul nostru economic al României socialiste, bogăția noastră națională, care urmează să se cifreze în 1980 la aproape 2000 miliarde lei. Venitul național va spori, de asemenea, într-un ritm anual de 10—11 la sută.

Pe baza dezvoltării în continuare în ritm înalt a economiei socialiste, a creșterii produsului social și a venitului național, în cincinalul 1976—1980 se va înfăptui un vast program de ridicare a nivelului de trai material și cultural al poporului, de sporire a gradului de civilizație și bunăstare a tuturor celor ce muncesc. În această perioadă veniturile totale reale ale oamenilor muncii vor crește cu 35—40 la sută. Retribuția reală va spori cu 18—22 la sută, iar veniturile reale ale țărănimii, provenite din munca în C.A.P. și gospodăriile personale, pe o persoană activă, cu 20—29 la sută. Pe întreaga economie se vor crea încă 1—1,2 milioane, noi locuri de muncă. Totodată, se vor mări cu peste 50 la sută cheltuielile social-culturale ale statului, ajungând în 1980 la circa 11 000 lei pe o familie față de 7.400 lei în 1975. În această perioadă se vor construi din fondurile statului 815 000 apartamente, estimându-se, totodată, că populația își va construi, în regie proprie, încă circa 300 000 locuințe noi. Se va asigura, de asemenea, lărgirea bazei materiale a învățământului, științei și culturii, a sănătății publice.

După cum este cunoscut, datorită succeselor înregistrate în construcția socialistă a țării în primii doi ani ai actualului plan cincinal, conducerea partidului și statului a adoptat hotărâri cu privire la aplicarea unor măsuri de creștere a nivelului de trai al celor ce muncesc, încă înainte de termenele stabilite la cel de al XI-lea Congres; mai mult decât atât, s-a stabilit, de pildă, o creștere a venitului oamenilor

muncii în procente superioare celor inițial stabilite și sporirea fondului locativ în actualul plan cincinal peste limita hotărâtă la cel de-al XI-lea Congres al Partidului.

Ca rezultat al continuării ferme a politicii de industrializare, al dezvoltării puternice a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării, în 1980 peste 70 la sută din forța de muncă activă va lucra în sectoarele neagricole, iar din aceasta, aproape 50 la sută în industrie și construcții, ceea ce va constitui o schimbare fundamentală în structura forțelor de producție și în cea socială a țării noastre, marcând transformarea României într-o țară industrial-agrară, în care rolul preponderent îl va avea industria.

Toate realizările de pînă acum, precum și prevederile privind dezvoltarea patriei în noua etapă demonstrează justetea politicii partidului nostru de repartizare judicioasă a venitului național pentru fondul de consum și pentru fondul de dezvoltare; datorită alocării unei treimi din venitul național pentru dezvoltare, s-a putut asigura progresul accelerat al economiei și, ca urmare, creșterea în ultimii 10 ani de circa 2,5 ori a venitului național. Pe această bază s-a putut spori venitul național pe locuitor de la circa 7670 lei, cît era în 1965, la peste 17 000 lei în 1975.

Odată cu creșterea forțelor de producție, are loc și va avea loc o continuă perfecționare a relațiilor de producție și sociale. Ca urmare a schimbărilor economico-sociale obiective și a aplicării politicii partidului și statului, va continua procesul de omogenizare a societății socialiste românești. Se va realiza apropierea tot mai accentuată dintre clasele și categoriile sociale ce compun societatea noastră, se vor întări unitatea și coeziunea întregului nostru popor, sub conducerea Partidului Comunist Român — forța politică conducătoare a întregii noastre societăți. Una din cele mai importante schimbări va fi creșterea în continuare a rîndurilor clasei muncitoare, ridicarea nivelului său profesional, politic și ideologic, creșterea ponderii sale în dezvoltarea avuției naționale, întărirea poziției sale conducătoare în opera de făurire a noii orînduirii, în asigurarea progresului general al României. Și în această etapă va crește rolul conducător al clasei muncitoare în societate și, totodată, se va întări unitatea între muncitori, țărani și intelectuali, între toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, asigurîndu-se astfel forța socială capabilă să determine progresul neîntreput al României pe calea comunismului.

Conducînd și organizînd eforturile întregii națiuni, partidul nostru asigură condițiile pentru dezvoltarea continuă a democrației socialiste în cadrul întregii societăți, pentru perfecționarea formelor organizatorice de participare nemijlocită a poporului la conducerea statului — considerînd că aceasta este o necesitate obiectivă a însăși înaintării pe calea socialismului și comunismului, un factor determinant al întăririi orînduirii noastre noi.

Abordînd într-o largă perspectivă probleme fundamentale ale operei de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării noastre spre comunism, Congresul consiliilor populare județene și al președinților consiliilor populare municipale, orășenești și comunale (februarie 1976), Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor din România (mai 1976), Congresul educației politice și al culturii socialiste (iunie 1976), ședința comună a C.C. al P.C.R., M.A.N., Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și activului central de partid și de stat (28 martie 1977),

Congresul Consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărănime (aprilie 1977), Congresul Consiliilor oamenilor muncii (iulie 1977), expunerile tovarășului Nicolae Ceaușescu la consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R. cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei și la cea consacrată dezbaterii problemelor organizării și conducerii activității de partid, a tuturor domeniilor vieții economico-sociale (septembrie 1977) au contribuit la aprofundarea, pe coordonatele lor specifice, a istoricei dezbateri angajate de Congresul al XI-lea al P.C.R. în problema făuririi noii societăți românești.

Între aceste evenimente deosebite o însemnată covârșitoare pentru activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, l-a avut Congresul educației politice și al culturii socialiste. Magistrala expunere făcută de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu acest prilej constituie un amplu plan de acțiune care călăuzește întreaga muncă politico-ideologică și cultural-educativă.

După cum este cunoscut, eforturile creatoare ale poporului român au suferit o grea lovitură în urma cutremurului catastrofal din 4 martie a.c. În acele momente grele, în aspra încercare cu stihiiile naturii, poporul român s-a dovedit, ca în atâtea rinduri în trecut, ferm hotărît să facă față tuturor greutăților. El și-a strins și mai mult rindurile în jurul partidului și a dat dovadă de o maturitate politică, de o înaltă ținută cetățenească, de un adânc umanism, atitudinea întregului popor caracterizându-se prin eroism, abnegație, hotărîre, calm, unitate, capacitate de organizare și mobilizare. În acele împrejurări tragice, P.C.R. și-a confirmat din nou rolul său de forță politică conducătoare a întregii națiuni.

În încercarea la care a fost supusă, țara noastră nu s-a simțit singură. Alături de noi, manifestându-și solidaritatea și compasiunea, dorința de a ne veni în sprijin și de a-și dovedi prietenia și spiritul de înțajutorare tovarășească s-au aflat și se află popoarele celorlalte țări socialiste. Totodată, numeroși oameni de bună credință și numeroase instituții din alte țări au ținut să sprijine eforturile poporului român pentru înlăturarea urmărilor cutremurului.

Prin muncă neobosită, prin unirea tuturor eforturilor sale creatoare, poporul român va depăși toate greutățile, planul de dezvoltare a României, mărețele sarcini trasate de Congresul al XI-lea al partidului, prevederile planului cincinal fiind integral și la timp îndeplinite.

Perioada care a trecut de la Congresul al XI-lea a prilejuit desfășurarea în continuare a unei largi activități internaționale de către partidul și statul nostru, activitate ce se situează neabătut pe linia unei politici de largă colaborare și înțelegere între țări și popoare, pentru progres și pace pe planeta noastră.

În acest cadru s-a înscris participarea activă a delegației României la Conferința europeană pentru securitate de la Helsinki precum și contribuția adusă de delegația Partidului Comunist Român la buna pregătire și desfășurare a Conferinței partidelor comuniste și muncitorești din Europa, care a avut loc la Berlin. În ambele împrejurări, prin glasul tovarășului Nicolae Ceaușescu, partidul și statul nostru și-au spus cuvîntul

cîntărit și responsabil în legătură cu marile probleme care confruntă azi lumea contemporană.

Credincioase principiilor coexistenței pașnice și profund devotate cauzei păcii și prieteniei între popoare, Partidul Comunist Român și România socialistă acționează stăruitor pentru dezvoltarea colaborării pe plan economic, tehnico-științific, politic și cultural cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, pentru adîncirea și consolidarea cursului spre destindere, pentru instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale, întemeiate pe principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forța, pe respectarea dreptului fiecărui popor de a-și decide singur calea evoluției sociale și politice. Așa cum sublinia cu atîta înțelepciune secretarul general al partidului nostru în cuvîntarea rostită la Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor din România: „Nu trebuie uitat nici un moment că apărarea libertății și independenței este o condiție esențială a înfăptuirii idealurilor socialismului și comunismului în lume, că aceasta constituie piatra de încercare a adevăratului internaționalism proletar revoluționar”.

Totodată, prin întreaga sa politică, P.C.R. își reafirmă solemn hotărîrea sa, a clasei muncitoare, a întregului popor, pentru întărirea unității mișcării comuniste și muncitorești internaționale, pentru solidaritatea cu toate țările socialiste și partidele comuniste și muncitorești, cu lupta tuturor popoarelor pentru dezvoltare independentă, împotriva imperialismului, colonialismului, neocolonialismului, pentru victoria socialismului și cauzei păcii în întreaga lume.

În anii revoluției și construcției socialiste au cunoscut o puternică dezvoltare legăturile româno-sovietice, bazate pe țelul și ideologia comună celor două țări și popoare. „Le-a revenit partidelor noastre comuniste — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — sarcina de onoare și înaltă răspundere de a așeza relațiile dintre cele două popoare pe temelii noi. Între România și Uniunea Sovietică s-au dezvoltat și se dezvoltă raporturi bazate pe principiile marxism-leninismului și solidarității internaționale, ale deplinei egalități în drepturi, respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc și într-ajutorării tovarășești, pe comunitatea orînduirii sociale, pe țelurile și aspirațiile fundamentale comune. Toate acestea își află concretizarea în prevederile Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre Republica Socialistă România și Uniunea Sovietică, ce călăuzesc neabătut dezvoltarea multilaterală a relațiilor româno-sovietice”¹⁷.

După cum se știe, partidul și statul nostru acordă o înaltă prețuire prieteniei și colaborării cu Uniunea Sovietică, manifestînd — în deplină concordanță cu orientarea consecventă, confirmată de Congresul al XI-lea, de Programul P.C.R. care situează statornic în centrul politicii externe a României solidaritatea și colaborarea cu toate țările socialiste — o permanentă preocupare pentru adîncirea colaborării româno-sovietice pe toate tărîmurile.

Așa cum arată viața însăși, factorul hotărîtor al dezvoltării legăturilor multilaterale româno-sovietice îl constituie raporturile de solidaritate

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la mitingul prieteniei româno-sovietice*, în „Sub semnul prieteniei frățești româno-sovietice”, București, Edit. politică, 1977, p. 146.

și colaborare tovarășească dintre P.C.R. și P.C.U.S., contactele directe dintre conducătorii de partid și de stat ai celor două țări. Desfășurându-se în spiritul prieteniei, stimei și respectului reciproc, întâlnirile și convorbirile dintre tovarășii Nicolae Ceaușescu și L. I. Brejnev și-au dovedit importanța și rolul determinant în deschiderea de noi orizonturi colaborării dintre cele două partide, state și popoare.

În cursul anului trecut, tovarășii Nicolae Ceaușescu și Leonid Brejnev s-au întâlnit la Berlin cu prilejul Conferinței partidelor comuniste și muncitorești din Europa, cu prilejul vizitei de prietenie a secretarului general al partidului nostru în U.R.S.S. și apoi la București, în cadrul vizitei de prietenie efectuate de secretarul general al C.C. al P.C.U.S. în România. În vara acestui an au avut loc în Crimeia noi convorbiri între tovarășii Nicolae Ceaușescu și L.I. Brejnev.

Constituind puternice ilustrări ale sentimentelor frățești, ale solidarității dintre comuniștii și popoarele celor două țări, aceste vizite s-au înscris, prin amploarea schimburilor de vederi, prin semnificația profundă a înțelegerilor realizate, ca evenimente cu adevărat istorice în cronica legăturilor româno-sovietice, marcând o etapă nouă în amplificarea și intensificarea colaborării pe toate planurile dintre România și Uniunea Sovietică. Rezultatele deosebit de rodnice ale dialogului la nivel înalt și-au găsit reflectarea în „Declarația privind dezvoltarea continuă a colaborării și prieteniei frățești dintre P.C.R. și P.C.U.S., dintre cele două țări socialiste” — document de amplă semnificație care, reafirmand principiile de bază ale raporturilor reciproce înscrise în Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală, le completează și le dezvoltă, confirmandu-i valoarea ca puternic stimulent al conlucrării prietenești dintre două țări socialiste. Cursul mereu ascendent al relațiilor româno-sovietice atestă importanța traducerii consecvente în viață și caracterul rodnic al principiilor marxism-leninismului și solidarității internaționale, ale deplinei egalități în drepturi, respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc și într-ajutorării tovarășești, pe care sînt așezate aceste relații. Subliniind că aceste principii își găsesc materializarea în Tratatul de prietenie, ca și în Declarația amintită, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Constituie o îndatorire de onoare pentru partidele noastre să lase generațiilor viitoare o prietenie trainică, indestructibilă, bazată pe principiile revoluționare comune, pe deplină egalitate, stimă și respect reciproc, pe o profundă solidaritate comunistă, care să dăinuie neștirbite peste veacuri”¹⁸.

La rîndul său, tovarășul L. I. Brejnev a arătat: „Tratatul exprimă voința partidelor noastre comuniste, hotărîrea popoarelor sovietic și român de a păstra și înmulți roadele prieteniei sovieto-române. Ne vom călăuzi ferm de litera și spiritul acestui tratat”¹⁹.

Prin voința partidelor noastre comuniste, pe baza rodnicelor relații de tip nou și în condițiile favorabile create prin Tratatul de prietenie, colaborarea româno-sovietică a cunoscut, spre satisfacția ambelor popoare, o evoluție dinamică, putîndu-se aprecia, cu deplin temei, că

¹⁸ *Ibidem*, p. 154.

¹⁹ Leonid Ilici Brejnev, *Cuvîntarea la mitingul prieteniei româno-sovietice*, în „Sub semnul prieteniei frățești româno-sovietice”, București, Edit. politică, 1977, p. 157.

îndeosebi în perioada care a trecut de la aceste convorbiri la nivel înalt, ele s-au aprofundat și diversificat substanțial în toate domeniile.

În sfera economică, dezvoltarea continuă a relațiilor reciproce este ilustrată concludent de faptul că U.R.S.S. ocupă primul loc în rîndul partenerilor externi ai țării noastre. Paralel cu lărgirea schimburilor economice se dezvoltă cu succes formele noi de cooperare, de eficiență tot mai ridicată, cum sînt cooperarea și specializarea în sectoare și ramuri-cheie de producție, în știință și tehnologie — o preocupare centrală constituind-o realizarea în comun a unor importante obiective economice. Totodată se dezvoltă colaborarea și în cadrul multilateral, în procesul de înfăptuire a „Programului complex”.

Cu aceeași satisfacție se poate constata că în ultimii ani s-au lărgit schimburile de experiență în construcția socialismului și comunismului, devin tot mai frecvente contactele pe linie de partid, pe linie de stat, de organizații sindicale, de femei și de tineret; se extinde colaborarea în domeniul științei și învățămîntului, artei și culturii. După cum se subliniază în Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., numeroasele și variatele acțiuni și manifestări prevăzute pentru cinstirea mării sărbători a popoarelor sovietice — a 60-a aniversare a Marii Revoluții din Octombrie — marchează un nou pas în apropierea și mai buna cunoaștere reciprocă, în dezvoltarea legăturilor de prietenie și colaborare multilaterală dintre țările și popoarele noastre.

Tabloul amplu al relațiilor bilaterale își găsește întregirea în lucrarea dintre România și Uniunea Sovietică în sfera relațiilor internaționale, unde, alături de celelalte țări socialiste, de toate forțele democratice, progresiste, antiimperialiste, militează susținut pentru consolidarea cursului spre destindere, pentru soluționarea problemelor cardinale ale lumii de azi, în interesul popoarelor, al păcii.

La cea de a 60-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, poporul român își exprimă convingerea că relațiile prietenești și de colaborare româno-sovietice se vor dezvolta și înflori, în continuare, în interesul popoarelor celor două țări, înscriindu-se totodată ca o contribuție de seamă la unitatea țărilor socialiste, la întărirea solidarității partidelor comuniste, a tuturor forțelor antiimperialiste, la creșterea forței și prestigiului socialismului în lume.

LE 60-ÈME ANNIVERSAIRE DE LA GRANDE RÉVOLUTION SOCIALISTE D'OCTOBRE

RÉSUMÉ

Événement historique crucial, la Grande Révolution Socialiste d'Octobre a ouvert une nouvelle ère dans la vie de la société roumaine, l'ère du passage du capitalisme au socialisme, jettant les bases du premier Etat socialiste, où le pouvoir appartient aux travailleurs des villes et des villages.

Parmi les grandes conquêtes de la Révolution d'Octobre a figuré également la proclamation solennelle du droit des peuples à l'autodéter-

mination nationale, ce qui a dynamisé le processus de constitution et de parachèvement de nombreux Etats sur les ruines des anciens empires fondés sur l'oppression, a ouvert la lutte de libération des peuples des colonies et stimulé le mouvement révolutionnaire de la classe ouvrière et des autres catégories de travailleurs.

Dans ce climat favorable l'on a vu se parachever, également, l'Etat national unitaire roumain — résultat de la lutte des masses sur tout le territoire habité par les Roumains—et avoir lieu la transformation du Parti Socialiste en Parti Communiste Roumain, parti révolutionnaire marxiste-léniniste, qui a dirigé la lutte de la classe ouvrière et des autres forces progressistes pour la libération des chaînes de l'exploitation et de l'oppression. L'insurrection nationale armée antifasciste et antiimpérialiste du mois d'août 1944 a ouvert au peuple roumain la voie vers une vie nouvelle de profondes mutations démocratiques et socialistes dans tous les domaines d'activité.

Dans le cadre de ce processus complexe, le Parti Communiste Roumain a appliqué de manière créatrice, notamment pendant la période qui a suivi le IX-e Congrès, les lois générales du marxisme-léninisme transposées dans la vie pour la première fois par le premier Etat socialiste du monde, l'Union Soviétique, aux conditions concrètes de la Roumanie, étant cherchées des méthodes nouvelles de solution aussi efficaces que possible aux problèmes complexes soulevés par l'édification du nouveau système dans chaque étape de son évolution.

Le Parti Communiste a tenu compte également des conditions de la vie internationale. Dans la lutte pour l'édification de la vie nouvelle, la Roumanie a joui et continue de jouir de l'appui de l'Union Soviétique, des autres pays socialistes, des forces révolutionnaires et progressistes du monde entier. Dans le même temps, la Roumanie manifeste de manière conséquente l'esprit de solidarité et de collaboration avec l'Union Soviétique et les autres pays qui se sont engagés dans la voie du nouveau régime — socialiste — avec la classe ouvrière, les forces révolutionnaires et progressistes du monde entier. Par tout ceci, de même que par la recherche et l'application de solutions nouvelles, originales dans les processus de la révolution et de l'édification socialiste, le Parti Communiste Roumain a accumulé une précieuse expérience qui suscite un légitime intérêt, apportant de la sorte sa contribution à l'enrichissement du trésor de la pensée et de la pratique révolutionnaire internationale.

LEGĂTURILE BĂNCII „ALBINA” DIN SIBIU CU ROMÂNIA ȘI ROLUL LOR ÎN ACCELERAREA PROCESULUI DESĂVÎRȘIRII UNITĂȚII NAȚIONALE (1872—1914)

DE

MIHAI DRECIN

Dorința și necesitatea colaborării între românii de o parte și de alta a Carpaților s-a manifestat întotdeauna, cu o firească și identică inițiativă și intensitate. În consecință lanțul Carpaților nu a putut constitui nicio-dată o graniță între țările române. A fost mai degrabă o sită prin care s-au cernut oameni și idei, deznădejde și speranțe într-un viitor mai bun, dureri și bucurii, deopotrivă. Astfel s-au strins, pe linie economică, politică și culturală, legăturile dintre cele trei țări române, menținându-se trează ideea luptei pentru unitate națională, idee căreia i se subordonau, în ultimă instanță, toate eforturile societății românești în lupta sa pentru existență și afirmare.

Între căile și formele prin care s-a realizat, menținut și adâncit apropierea dintre românii din Austro-Ungaria și România, începînd cu deceniul opt al secolului trecut, se înscrie și colaborarea la nivelul sistemelor financiar-bancare naționale. Rezultatele practice obținute credem că nu pălesc ca valoare dacă le prezentăm alături de alte numeroase intenții de colaborare, care însă, din diferite motive, nu s-au putut finaliza. În fond și *intenția, inițiativa nefinalizată, exprimă un grad de necesitate și posibilitate istorică*, definind o tendință spre un țel final la a cărui apropiere își poate aduce o anumită contribuție.

Legăturile dintre Banca „Albina” din Sibiu, veritabilă conducătoare a sistemului financiar-bancar românesc din Ungaria, și sistemul financiar-bancar din România, în fruntea căruia de la 1880 găsim Banca Națională, depășesc semnificația unor simple contacte de afaceri. Ele se integrează în efortul tuturor românilor pentru apropierea momentului desăvîrșirii unității naționale prin folosirea, cu energie și pricepere, a tuturor pirghiilor vieții economice, politice și culturale de care dispuneau la momentul dat.

★

Ghișeele Băncii „Albina” încă nici nu sînt deschise publicului cînd Bucureștii se și interesează de proaspăt înființata primă bancă cu capital pur românesc. Într-o scrisoare trimisă din Brașov la 5 ianuarie 1872, Visarion Roman, inițiatorul și mai apoi primul director-executiv al Băncii „Albina”, este solicitat de George Barițiu să-i trimită lui August Treboniu Laurian, decanul Facultății de litere și filozofie a Universității din București,

citeva exemplare din Statutele Băncii. Barițiu precizează totodată că : „În București voiesc să știe unii oameni, dacă Albina cugetă a-și întinde activitatea sa și pe acolo”¹.

La începutul anului 1873, Iacob Bologa, vicepreședintele Consiliului de administrație a Băncii „Albina”, se află în București. Cu această ocazie poartă discuții cu unii membrii din conducerea tinerei Societăți de asigurare „Dacia”² în vederea unei eventuale colaborări. La insistențele sale, Consiliul de administrație a Băncii acceptă în unanimitate deplasarea la București a directorului-executiv Visarion Roman pentru a purta discuții și a obține din partea „Daciei” dreptul de reprezentanță generală pentru Transilvania și Ungaria. Încă în a doua decadă a lunii martie 1873, cele două instituții încheie în scris convenția care stipula condițiile în care „Dacia” încredința Băncii „Albina” reprezentanța sa generală pentru Transilvania și Banat.

Cadrul legal pentru activarea reprezentanței este realizat numai după promulgarea legii comerciale maghiare (15 mai 1875), cu care ocazie se reglementează — pentru prima dată în Ungaria — regimul concesiunii afacerilor către societățile străine. La cererea expresă a Societății „Dacia”, Visarion Roman se deplasează la București și semnează la 11 decembrie 1876 o convenție preliminară cu privire la activitatea de viitor a Societății „Dacia” în Transilvania și Ungaria.

„Considerînd natura extraordinară și importanța obiectivului...”, la 30 decembrie 1876 se convoacă o ședință plenară a Direcțiunii Băncii „Albina”, unde se discută în amănunțime conținutul convenției preliminare semnată la București. Toți membrii Direcțiunii țin să-și expună punctul de vedere, cei prezenți — verbal, cei care din anumite motive nu s-au putut deplasa la Sibiu — în scris³.

Hotărîrea ce urma a fi luată trebuia să se înscrie pe o coordonată undeva între menajarea sensibilității autorităților austro-ungare, ceea ce cerea respectarea prevederilor Statutelor Băncii și a legii comerciale ma-

¹ Bujor Surdu, *Correspondența dintre George Bariț și Visarion Roman (1867—1879)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, 1966, p. 337—338.

² Se înființează în București la 31 martie/12 aprilie 1871 sub conducerea cunoscutului juristconsult și om de stat, Vasile Boerescu (1830—1883). Precizăm că înaintea apariției ei, Visarion Roman, la curent cu eforturile ce se depuneau pentru înființarea primei societăți de asigurare din România, își oferă serviciile pentru a elabora un proiect de statute, a organiza și conduce efectiv un institut românesc de asigurare în București. Mai mult, se opune deschiderii în București a unei filiale a Băncii de asigurare „Transilvania” din Sibiu, instituție ce avea la bază în majoritate capital săsesc. Mergînd pe linia ideii potrivit căreia : „...dacă românului îi trebuiește institute *facă-și-le el pur ale sale din sârăcia lui*”, tocmai pentru a preîntîmpina sabotarea intereselor noastre naționale, Visarion Roman informează Bucureștii asupra persoanei lui Adolf Worell, fostul director al Băncii „Transilvania” din Sibiu, care era vizat, de anumite cercuri economice și politice din București, ca să înființeze și conducă respectiva filială. În aceste condiții Bucureștii renunță la serviciile lui A. Worell, Societatea de asigurare „Dacia”, cu capital autohton, născîndu-se ca urmare a eforturilor exclusiv românești. cf. Vasile Netea, *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Correspondența sa cu Gheorghe Barițiu și Iosif Hodos*, Sibiu, Ed. „Revistei Economice”, 1942, p. 47—48 ; 64, 70.

³ Neputîndu-se deplasa la Sibiu dar dorind să afle amănunte despre conținutul „convenției preliminare”, Ioan Mețianu și Vincențiu Babeș, membrii în Direcțiunea Băncii, cer Direcțiunii să le trimită un funcționar pentru a-i pune în temă. Încă la 30 decembrie 1876, Visarion Roman se deplasează în acest scop la Arad și Budapesta. O dovadă în plus pentru atenția și importanța deosebită cu care era tratat, de către toți factorii de conducere ai Băncii, primul contact de afaceri cu un partener din România.

ghiare, și strângerea legăturilor cu România, în primul rînd din rațiuni politico-naționale, acceptînd „Daciei” maximum de servicii posibile „... pe lingă oarecare procente corespunzătoare și bonificarea speselor (plătirea cheltuielilor — n.n.)”.

Pînă la urmă, în ședința din 5 ianuarie 1877, se impune punctul de vedere al lui Visarion Roman. Se afirmă răsplat : „*Sîntem gata a da Societății generale <Dacia> din București, tot concursul posibil, pentru-ca ... să-și extindă cercul activității sale și în Transilvania și Ungaria, și ca să poată opera aici cu bune succese*”. Chiar dacă legile austro-ungare împiedică Banca „Albina” — ca instituție — să primească reprezentanța Societății „Dacia” pentru Transilvania și Ungaria, conducerea Băncii înțelege să facă totul pentru a „... concede (cedează dreptul — n.n.) însă lui Visarion Roman a primi dînsul reprezentanța generală a societății de asigurare <Dacia> pentru Transilvania și Ungaria și a o conduce fiind el personal răspunzător în sensul legii comerciale ungurești”. Direcțiunea Băncii „Albina” nu poate accepta ca agențiile pe care Societatea „Dacia” le va înființa în Transilvania și Ungaria să fie considerate ca organe ale Băncii deoarece, în acest caz, i s-ar fi cerut automat garantarea loialității agenților și a cotizațiilor pe care clienții le-ar fi vărsat „Daciei”. Banca înțelege însă să facă alte importante servicii societății bucureștene acceptînd : să-i controleze reprezentanța generală și agențiile acesteia ; să-i încaseze sumele ; să o sprijine în acțiunea de înființare a agențiilor recomandîndu-i, pe baza propriei experiențe, cele mai indicate locuri pentru plasare cît și persoanele care să se ocupe cu conducerea lor ⁴.

Perspectivile colaborării dintre cele două institute se arătau promițătoare pentru viitor. Dar la numai o lună după fixarea și acceptarea de către ambii parteneri a condițiilor și formelor de colaborare, la 12 februarie 1877, Direcțiunea Societății „Dacia” trimite Băncii „Albina” o adresă. Prin ea se comunica că pentru moment este nevoită să renunțe la înființarea plănuită reprezentanțe generale pentru Transilvania și Ungaria, din cauza crizei economice și politice din Balcani, repercutată și asupra României. Motivația este reală. La puțină vreme România se va angaja în războiul pentru cucerirea independenței naționale, obiectiv politic deosebit de important căruia trebuiau să i se subordoneze toate eforturile națiunii. Adresa nu uita însă să precizeze intenția Societății „Dacia” de a „... reveni asupra acestei chestiuni îndată ce situația critică se va lămurii” ⁵.

Peste cîțiva ani, la sfîrșitul anului 1884, Societatea de asigurare „Dacia” solicită Banca „Albina” să-i primească încasarea chitanțelor de asigurare asupra vieții din întreaga Transilvanie ⁶. Gestul de a-i respinge oferta nu trebuie să-l explicăm în primul rînd prin stadiul de serioasă consolidare organizatorică la care ajunsese Banca, situație în care nu-i mai suridea angajări în afaceri care nu-i puteau aduce decît profituri modeste în timp ce ea viza de acum numai beneficii mari. În realitate, persoane cu răspundere din conducerea Băncii începuseră să fie tot mai

⁴ Arhivele Statului Sibiu, Fond : Banca „Albina”, Procese-verbale ale Comitetului fondator și ale Direcțiunii Institutului de credit și economii „Albina”, volum II, anul 1873, conclud nr. 158 (în continuare : A.S.S., II, 1873, 158) ; II, 1873, 163, 167 ; III, 1877, 3—4.

⁵ *Idem*, III, 1877, 23.

⁶ *Idem*, V, august 1884, 167.

mult captate de ideea înființării unei filiale proprii chiar în București. Planul era îndrăzneț, fascina, avea partizani dar trezea și rezerve din partea altor factori de răspundere din fruntea Băncii. Nu întâmplător în fața acestei posibile căi de strângere serioasă a legăturilor cu România — toate celelalte soluții pâleau, cădeau pe plan secundar.

Din jurul anului 1876 încep să se poarte discuții în legătură cu înființarea primei filiale a Băncii „Albina”. Burghezia română din Brașov avansează cereri insistente și repetate solicitând Sibiului alegerea orașului de la poalele Tîmpei ca sediu al primei filiale „albiniste”⁷. Marea majoritate a conducerii Băncii sprijină doleanța românilor brașoveni. Semnificativ totuși faptul că un grup de personalități din fruntea Băncii, cunoscute pentru experiența lor în probleme economice și politice, consideră că prima filială trebuie să fie deschisă în București și abia apoi în Brașov. Amintim dintre aceștia pe Visarion Roman⁸, directorul-executiv în funcție; George Barițiu⁹, viitor vicepreședinte al Consiliului de administrație (1880—1893); Ilie Măcelariu¹⁰, vicepreședintele în funcție al Consiliului de administrație (1879—1889), Iacob Bologa, președintele în funcție al Consiliului de administrație.

În vara anului 1879, Visarion Roman îndrăznește să se gîndească la ceva mai mult decît înființarea unei simple filiale a Băncii în București.

⁷ Vezi pe larg tratarea acestei probleme în studiul autorului: *Înființarea Filialei din Brașov a Băncii „Albina”*, în „Lucrări Științifice”, seria istorie, Oradea, 1973, p. 79—90.

⁸ Vasile Netea, *op. cit.* În scrisoarea Nr. 66 din 6 septembrie 1878, Visarion Roman scrie lui G. Barițiu: „... Brașovenii ne-au provocat să înființăm cu înțelegere o filială a Institutului <Albina> acolo. Eu însă, după cîtă minte am, mai bucuros a-și face o asemenea filială în București... Guvernul de acolo cred că nu ne-ar pune mari greutăți. Dacă Mahomed nu va merge la munte, să vină muntele la Mahomed.” În scrisoarea Nr. 67 din 16 septembrie 1878 V. Roman scria acelui-aș destinat: „D-l Bologa (Iacob — n.n.) mi-a scris și în privința greutăților ce vede pentru o filială a <Albinei> în București. I-am arătat cum aceleași se pot delătura perfect. Totul depinde de la miștile cărora se va încredința conducerea filialei. M-aș decide, ca însumi să primesc acea sarcină... destul că prin aceasta voi demonstra că executarea proiectului e posibilă... Dar ambele chestiuni, atât filiala <Albinei> în București, cît și reprezentanța în Sibiu a Societății <Dacia> ori <România>, sunt după mine de mare importanță și de urmărit nespun de binefăcătoare în interesul nostru economic... Făcînd... noi o filială în București, nu ne-ar mai dura nicidecum capul pentru brașoveni”. Scrisoarea Nr. 68 din 13 iunie 1879 Visarion Roman o trimite la București unde George Barițiu se găsea la lucrările Academiei Române, a cărei membru era. V. Roman scrie: „... Afîindu-vă D-voastră în București, imi fîn de datorință a vă aduce aceasta la cunoștință, cu rugarea că dacă vă iartă timpul să binevoiți a vă înforma despre prospectele ce or putea avea atare filială în București și că ce pasuri s-ar cere să facem pentru obținerea concesiunii?... Firește înființarea unei filiale în București are înțeles numai dacă sau eu, sau altul asemenea... am merge a o conduce. Acolo principala condițiune a prosperării va fi, ca conducerea filialei, să fie încredințată în mâini sigure”.

⁹ Bujor Surdu, *op. cit.*, p. 346—350. În scrisoarea Nr. 30, expediată din București la 11 septembrie/30 august 1878, ca răspuns celei primite la 6 septembrie același an, G. Barițiu îi scrie lui V. Roman: „Ideea Diale de a înființa în București o filială, imt place și mie; dară fratele Iacob se teme. A rămas ca să ne informăm bine despre condițiile ipototecare de aici. Tot așa mă voi ocupa în cestiunea unei Case de economit (Sparcasa) în sensul strict. Cu Munte de pietale (Leihanstall, Pfandanstall) s-ar putea face trebi mai bune, deși această ocupațiune se pare a fi uricîtoasă. Bine faci că nu te abați de la cestiuni de acestea, căci în adevăr ele merită toată atențiunea noastră”. În scrisoarea Nr. 31, expediată tot din București la 2/41 iulie 1879, ca răspuns la scrisoarea lui V. Roman din 13 iunie 1879, G. Barițiu îi scrie: „... rămîn aici ca să deschid cîte uși voi putea și să prepar spiritele atât pentru filială, cît și pentru casa de economit, chiar și pentru un munte de pietale... 6 zile cît voi mai sta în Capitală, tot timpul cît imi rămîne liber de la ședințele Academiei am să-l petrec numai întru cercetarea bărbăților de influență prin care să poată populariza planul nostru...”

¹⁰ A.S.S., III, 7 VI 1879, 81.

Este adevărat că planul lui, adus confidențial la cunoștință numai aceleiași G. Barițiu, nu se va materializa în practică. Reținem însă că în veșnica sa neliniște creatoare, căutare de nou, stăruință și întreprindere, Visarion Roman se oferă să pună bazele unei bănci cu capital românesc în București, în genul celei de la Sibiu¹¹. Strădanile sale se înscriu în cadrul eforturilor ce se depuneau în România pentru crearea unei bănci naționale.

Înființarea Băncii Naționale a României, în aprilie 1880, și a Filialei din Brașov a Băncii „Albina”, la 1 august 1882 — menține de ambele părți, poate ceva mai mult în rindurile românilor transilvăneni, mai ales a cercurilor Băncii „Albina”, interesul pentru o colaborare cât mai rodnică la nivelul celor două sisteme financiar-bancare românești, inclusiv prin intermediul unei încă dorite și considerată posibilă de înființat filială „albinistă” în București.

Simpla enumerare a paletelor tipurilor de afaceri întreținute de Banca „Albina”, aproape în exclusivitate prin intermediul Filialei sale din Brașov, cu România, până în jurul anului 1900, ar lăsa impresia unor contacte intense și, în consecință, a unor cote de afaceri ridicate. Banca „Albina” cumpără monedă, bilete ipotecare, diferite efecte publice române (mai ales scrisuri funciare rurale și urbane), acțiuni ale B.N.R.¹², pentru sine sau cu scopul de a le vinde clientelei sale din Transilvania, în vederea obținerii de profituri pe baza diferenței de curs. Într-un moment când nu-i reușește încercarea de-a obține lombardarea scrisurilor funciare la bursa din Viena, Banca „Albina” găsește înțelegere în rindurile cercurilor bancare din România care o determină să încerce introducerea scrisurilor funciare pe piața Bucureștiului ca hirtii lombardabile și cu drept de schimb¹³. Sint acordate credite cambiale până la 10 000 fl. unor firme ca: „I. A. Mayer” și „Petrescu Orghidan”—ambele din București, „Rahovici I. N.” — Focșani, „Wolff et. Comp. — fabrică de postav în Buhuși” etc., precum și unor persoane particulare¹⁴. Banca Națională a României, Banca Românească¹⁵, mai ales casele de schimb „G. Pascu et Th. Ciurcu”

¹¹ Vasile Netea, *op. cit.* În scrisoarea Nr. 68 V. Roman scrie lui G. Barițiu în acest sens: „Partidul liberal va înființa institute naționale numai prin Români și pentru Români. Acum vin la o rugare confidențială, pe care dacă vei găsi cu cale a o împlini, vă voi mulțumi, iar în cit nu, vă rog a nu o mai spune la nimeni. Eu aș primi cu multă plăcere compunerea unui statut pentru o casă de economii în București și când mi s-ar oferi la aceeași și postul de director sau alt funcționar cu mai bună plată de cum am astăzi, m-aș decide a trece cu totul în România, unde voi găsi desigur o sferă mai largă de activitate. De sine se înțelege, că va fi de datorința mea a face mai întâi îngrijiri, ca prin astfel strămutare institutul <Albina> să nu păltimească...” În scrisoarea Nr. 69 Visarion Roman scrie: „...Țin însă mult la aceea, ca să folosim ocaziunea și să stăruim din toate puterile noastre, ca <Prima casă de economii în România>, să se întreprindă și conducă numai prin Români și precum cartea s-a importat mai întâi în România prin ardelent așa și prima instituție de credit și de economii să aibă a-și datora existența românilor transilvăneni. Spuneți vă rog, d-lor respectiv, că pe lângă fapta națională se poate împreuna cu întreprinderea din chestiune un profit din cele mai oneste și mai frumoase”.

¹² A.S.S., III, 1879, 22, 52, 64, 124; IV, 1880, 80; VIII, 1889, 27; IX, 1892, 44, 138; X, 1895, 49, 1896, 97, 1897, 3, 1898, 76.

¹³ *Idem*, VI, 1885, 294.

¹⁴ *Idem*, V, 1884, 149; VII, 1887, 126; IX, 1893, 130; XIII, 1902, 94.

¹⁵ *Idem*, IV, 1882, 217; Arhivele Statului Brașov, Fond nr. 145, Banca „Albina” Brașov, pachet 1—8, dosar 2, 1882, fila 2. (În continuare: A.S.B., fond 145, p. 1—8, d.2, 1882, f. 2).

și „C. Steriu et Comp.”¹⁶ — sînt partenerii bucureșteni ai Băncii „Albina”, prin intermediul cărora se încheiau toate tranzacțiile.

O atentă inventariere a tuturor contractelor de afaceri, incluiv a sumelor care le-au angajat, scoate în evidență o reală disproporție între dorința și posibilitățile de colaborare și stadiul realizărilor practice. Explicația trebuie să o vedem în conservatorismul unei părți din conducerea Băncii din Sibiu, grupare ce avea încă cuvîntul hotărîtor în fixarea liniei de conduită a Băncii, care prefera să rămînă la tipurile de afaceri tradiționale și sigure¹⁷, temîndu-se de un eventual crah economic, prin angajarea în afaceri mai pretențioase (comerț, industrie), și de posibile neplăceri politice. Totodată această grupare conducătoare manifesta o anumită rezervă, în realitate neîntemeiată, față de capacitatea oamenilor politici din fruntea României acelei vremi¹⁸.

Învățămintele trase în urma mișcării memorandiste, afirmarea atît în Transilvania cît și în România a unei noi generații de oameni politici — facilitează impunerea definitivă a ideii necesității colaborării tuturor românilor, în toate domeniile, drept garanție hotărîtoare a afirmării și împlinirii obiectivelor naționale. Acest cadru favorizează trecerea și în sinul activității Băncii „Albina” de la predominarea intențiilor asupra realizărilor practice de colaborare cu România la inversarea raportului. În timp, momentul se înscrie în primii ani ai secolului nostru.

Dacă fiecare partid sau grupare politică, asociație, instituție și colectivitate românească din Transilvania și România, au avut personalitățile lor, de o mai mică sau mai mare suprafață profesională, politică și intelectuală, care au pregătît saltul spre o cît mai reală apropiere și colaborare, sfidînd granițele vremelnice impuse de puterile străine, *dînd tonul învingerii pragului ce separa „dorința și posibilitatea realizării” de „succesul realizării”* — în cazul Băncii „Albina” acest rol l-a jucat Valeriu Bologa.

Numit la 1 octombrie 1887 în fruntea Filialei din Brașov, Valeriu Bologa¹⁹ — funcționar cu o bună orientare profesională, energic, hotărît, întreprinzător — dă un nou suflu de muncă întregii activități. Bogata corespondență purtată cu Partenie Cosma, noul director-executiv al Băncii „Albina”, scoate în evidență strădaniile sale nu numai de centralizare și modernizare organizatorică a tuturor tipurilor de operațiuni financiare pe care le activa, la aceea dată, Filiala și Centrala din Sibiu, ci și de completare a acestora cu altele noi, corespunzătoare cerințelor vremii. În viziunea tînărului „dirigent” (director — n.n.) brașovean intensificarea, cu și mai mare atenție, alegăturilor de afaceri cu cercurile financiar-bancare din Regatul României, reprezenta, deopotrivă, o cale importantă

¹⁶ A.S.S., V, 1884, 125; A.S.B., Fond nr. 145, p. 1—8, d. 6, 1885, f. 9—11, 19—20.

¹⁷ O circulară din 1884 a Centralei din Sibiu adresată Filialei Brașov îi cerea ultimei: „... să se mărginească în stabilirea creditelor ... la firmele din Brașov și ținut, și la nici un caz să nu taxeze firme domiciliat în alt stat afară de monarhia austro-ungară”. cf. A.S.S., V, 1884, 149.

¹⁸ „... astăzi dă dovezi (România — n.n.) lumei, că nu mai are bărbați de stat, apți de a o consolida și în timpuri grele și a o scuti de dezastre”. cf. A.S.S., VIII, 1891, 227.

¹⁹ O primă prezentare mai detaliată a rolului jucat de Valeriu Bologa în viața bancară a românilor transilvăneni am făcut-o în studiul: *Valeriu Bologa — director al Filialei din Brașov a Băncii „Albina” (1887—1899)*, în „Cumidava”, Brașov, VIII, 1974—1975.

pentru obținerea unor frumoase beneficii materiale și de sprijinire a efortului întregii națiuni române în vederea apropierii momentului unirii sale într-un singur stat, liber și independent. Nu exagerăm cu nimic dacă afirmăm că la Valeriu Bologa, așa cum rezultă din corespondența și activitatea sa concretă, se impune pe prim plan promovarea prin bancă a interesului național și numai în al doilea rind a celui material-financiar..

Valeriu Bologa caută să fie la curent cu toate problemele ce confruntau economia României, mai ales în comerț, agricultură și finanțe-bănci, pentru ca în deplină cunoștință de cauză să găsească cele mai potrivite căi de stringere a legăturilor între cele două veritabile economii complementare. În acest sens va folosi toate vizitele pe care le va face în România (pînă și voiajul de nuntă!) ²⁰ ca și informațiile cerute și furnizate de o serie de rude și colaboratori din București (Nicolae C. Ciurcu, Teodor Nica-apropiat colaborator politic al lui Take Ionescu) ²¹. Concluziile la care ajunge, întotdeauna însoțite de o serioasă argumentație, sint înaintate Direcțiunii Băncii „Albina” de multe ori personal directorului-executiv Partenie Cosma, cărora le supune spre aprobare diferite formule de colaborare *cu și mai ales în România*, avînd la bază în special capital furnizat de Banca „Albina”, fără să negligeze și posibile finanțări comune albinisto-române.

În toamna anului 1888, după o călătorie în România unde a purtat discuții cu oameni politici și de afaceri din București, Valeriu Bologa propune Centralei din Sibiu angrenarea Băncii în concesionarea și finanțarea unei Societăți pentru exploatarea păcurii și petrolului din România. Cu sediul în Brașov, noua societate industrial-comercială cu capital „pur românesc” urma să asigure desfacerea petrolului și derivatelor lui pe piața Ungariei. Calculele hîrtiei apreciau obținerea unui venit anual variînd între 8—10 000 fl. În pofida realelor posibilități de înființare și viabilitate a societății, conservatorismul majorității conducerii de la Sibiu respinge inițiativa îndrăznețului și documentatului ei funcționar ²².

Valeriu Bologa critică o serie de lacune constatate în relațiile dintre Bancă și sistemul financiar-bancar din România, formulînd soluții de remediere pe care le înaintează Sibiului. Este criticată, bunăoară, încețineala cu care Centrala aprobă propunerile Filialei de subscriere la diferite împrumuturi lansate de statul român. Ca urmare, Banca pierde procente serioase din dobînda legală acordată, din cauza scăpării momentului celui mai favorabil de achiziționare a hîrțiilor de valoare. Ca atare, Valeriu Bologa dorește „... mai multă activitate, mobilitate și actualitate în acest ram de afaceri... dar ca aceasta să fie cu puțință ne trebuie (Filialei Brașov — n.n.) libertate de acțiune” ²³. Cerînd o mai substanțială stimulare materială a informatorilor Băncii „Albina” din București ²⁴, crede că datele oferite de aceștia, asupra realităților economice și politice din România, pot și trebuie completate cu ajutorul relațiilor pe care o serie de membrii ai Direcțiunii Băncii le au în rîndul unora dintre cele-

²⁰ A.S.B., Fond nr. 145, p. 9—11, d. 9, 1888, f. 248.

²¹ *Idem*, p. 12—15, d. 13, 1892, f. 105—107; p. 16—20, d. 16, 1895, f. 40—47.

²² *Idem*, p. 9—11, d. 9, 1888, f. 248—250, d. 11, 1890, f. 117—123, 137—139.

²³ *Idem*, p. 9—11, d. 10, 1889, f. 83—86.

²⁴ *Ibidem*, f. 126.

mai influente cercuri politice și economice din Regat²⁵. O stare anormală de fapte este considerată slabă cunoaștere, în toată complexitatea lor, a problemelor financiar-bancare specifice Bucureștiului, Galațiului, Brăilei și Ploieștiului, importante centre economice, cu care Banca „Albina” nu avea încă legături trainice și de lungă durată. Pentru remedierea situației, Valeriu Bologa cere urgenta sa împuternicire pentru a efectua o vizită în România și a lega „... odată legăturile necesare acolo”²⁶.

După reîntoarcerea din vizita efectuată în România la începutul primăverii anului 1889, Valeriu Bologa redactează o detaliată informare asupra situației lombardului din țara vecină — pe care o înaintează Centralei din Sibiu. Potrivit ei, împrumuturile pe efecte publice sau lombardul (împrumut bancar cu garanție constituită din hirtii de valoare, mai ales efecte de stat — n.n.) se acordau doar în orașele în care B.N.R. avea filiale, la aceeași dată numai în București, Iași, Galați, Brăila și Craiova. Pentru fiecare împrumut se plătea o dobândă de 7% plus alte cheltuieli care se puteau ridica până la 1%, scadența fiind la 4 luni. Publicul din celelalte orașe de provincie, în parte chiar din orașele de mai sus unde B.N.R. avea sucursale, era lăsat la cheremul cămătarilor și exploatat în consecință. Situația lombardului în România îl îndeamnă pe Valeriu Bologa să ceară Băncii „Albina” să facă demersurile și eforturile necesare pentru a putea promova din plin această operațiune financiară pe piața României. Rezultatul acestor strădanii ar fi, de la început, cel puțin îndoit: s-ar strânge legăturile cu România, Banca „Albina” putând ușor obține profituri de cel puțin 6—6.1/2% după fiecare împrumut acordat²⁷.

Criticile făcute și soluțiile documentate propuse de Valeriu Bologa în vederea îmbunătățirii relațiilor cu România erau aproape întotdeauna însoțite, într-o redactare mai mult sau mai puțin detaliată, de sugestia potrivit căreia: „... cînd <Albina> are în un suburbii a Bucureștilor adică în Brașov, (subl. n.) o filială, e natural ca toate afacerile sale în București să le facă prin filială”²⁸. În fața intensei activități depuse de tînărul director din Brașov, Centrala nu poate să nu dea dovadă de o anumită receptivitate față de unele din ideile sale. Astfel Filialei din Brașov i se dă o mai mare independență de acțiune în afacerile cu România, fapt reflectat și în permisiunea de a-și deschide un credit în cont curent la Banca Națională a României. Pentru acoperirea acestuia Centrala transpune în proprietatea Filialei sale toate efectele române de care dispunea la acel moment, în valoare nominală de 159 000 lei. Se iau măsuri pentru cointeresarea acționarilor Băncii pe piața financiar-bancară a României²⁹.

Cu cît cunoștea mai bine societatea și viața economică din România, Valeriu Bologa se apropie tot mai mult de planul formulat cu numai

²⁵ „Dacă unul sau altul din Domni membri de Direcțiune (Dl. Bariț, d.e.) cari au legături bune și mari în țară mi-ar face și recomandări ca atît ca privat cît și ca trimis al Institutului să pot face acolo cu persoane de specialitate și influență cunoștință și să pot intra în cercurile determinătoare, atunci aceasta ar fi de folos nouă...” cf. *Ibidem*, f. 133.

²⁶ *Ibidem*, f. 126, 154—155.

²⁷ *Ibidem*, f. 227, 298—317.

²⁸ *Ibidem*, f. 119—129, 133.

²⁹ *Ibidem*, f. 150—151; A.S.S., VIII, 1889, 55.

zece ani înainte de Visarion Roman : înființarea unei filiale „albiniste” în București. Era, am putea spune mai plastic, o mișcare de translație firească de la forme de colaborare minore spre altele majore, cu mare greutate în promovarea și apărarea interesului național general românesc.

Încă în toamna anului 1888, la revenirea dintr-o vizită în România, Valeriu Bologa scria, printre altele, lui Partenie Cosma : „...acolo (în România — n.n.) ar fi de făcut treburile enorme... Noi (Brașovul — n.n.) cu capitalul nostru nu putem trece. Dar <Albina> cu numele său bun, cu experiența..., trecutul său, pășind ca *fundator* ușor ar afla capitaliști români care și-ar investi mijloacele ca încă mâine să fondeze acolo o altă <Albină> mai mare ca cea de acasă. Ideea noastră ar fi luată în serios !”³⁰. Cuvintele brașoveanului par să rămină fără ecou în sinul Direcțiunii de la Sibiu, din moment ce nu sînt onorate nici măcar cu un răspuns negativ.

În noiembrie 1891 brașoveanul Ioan G. Ioan, membru al Direcțiunii Băncii, trimite o scrisoare conducerii din Sibiu cerînd din nou înființarea unei filiale în București. Intervenția sa are darul să aprindă o nouă flacără de speranță în sufletul lui Valeriu Bologa, care nu înceta să acționeze pentru o cit mai strînsă și diversificată colaborare cu sistemul financiar-bancar din România.

Două din scrisorile rămase de la Valeriu Bologa³¹ dovedesc că este definitiv cîștigat de partea partizanilor înființării unei instituții bancare cu capital românesc transilvănean în București, ulterior cu eventuale filiale și în alte orașe ale României. Deoarece războiul vamal dintre Austro-Ungaria și România a determinat, printre altele, o decădere a comerțului brașovean, revitalizarea activității Filialei Băncii „Albina” din Brașov o vede realizabilă numai prin crearea unei : „...baze de acțiune *direct* în România. Va să zică nevenind România încoace, mergem noi în România”.

Întrebîndu-se dacă „...mergînd noi în România, va avea pasul acesta pentru noi rezultatele dorite?”, Valeriu Bologa îi împărtășește certitudinii directorului-executiv Partenie Cosma : „Eu unul cred că ne va produce astfel de șanse, încît o filială bine condusă în București să poată ajunge a arunca venite mai considerabile ca Institutul întreg în patrie. Aceasta cu privire la *folosul material*; neasemenat mai mare însă are să fie și poate fi folosul *moral* românesc național dacă Albina ar prinde rădăcini în România, s-ar ramifica succesive în orașele mai însemnate acolo ca institut român, legînd astfel România austriacă-ungară cu România liberă prin o legătură importantă economică. Acest tablou se poate ilustra cu colori vii și frumoase și această idee e sublimă, e măreață. Numai să se împrietenească Direcția noastră cu gîndul, că de făcut se poate face apoi”³².

În pofida hotărîrii și argumentelor aduse de cei doi brașoveni în sprijinul ideii pentru care militau cu atîta căldură, Direcțiunea răspunde că cererea lor, pusă în discuție încă cu ani înainte și de alte persoane,...

³⁰ A.S.B., Fond nr. 145, p. 9—11, d. 9, 1888, f. 250—251.

³¹ Vezi publicarea lor integrală sub titlul : *Două scrisori inedite ale brașoveanului Valeriu Bologa în legătură cu relațiile dintre Banca „Albina” și România*, în „Lucrări Științifice”, seria Istorie—științe-sociale—educație fizică, Oradea, 1974, p. 29—35.

³² A.S.B., Fond nr. 145, p. 12—15, d. 12, 27XI 1891, f. 263—266.

se păstrează pentru timpuri mai potrivite, iar de astădată să căutăm a ne ține clientela ce o avem și a ne dezvolta numai pe cît se poate pe terenul ocupat în mod solid și sigur”³³.

Optimist incorigibilul, Valeriu Bologa nu renunță la luptă nici după noul răspuns descurajant al Direcțiunii. În primăvara anului 1892 scrie unchiului său, Teodor Nica din București, cerindu-i sprijin în vederea îndeplinirii proiectului de extindere a operațiunilor Băncii „Albina” în Regatul României. Deși nu s-a fixat încă asupra formei concrete sub care activitatea Băncii va pătrunde în România (filială, comandită, o nouă societate pe acțiuni), Valeriu Bologa este conștient de scopul pe care-l urmărește „...atît din punct de vedere al intereselor sale (ale Băncii „Albina” — n.n.) proprii, cît și de a împlini o misiune mai înaltă românească.” Dezvoltîndu-l pe larg, în aceeași scrisoare, îl precizează astfel : „...1. a introduce în România <das Sparkassenwesen> (economia bancară — n.n.) contribuind prin aceasta la dezvoltarea economică a țării în o direcție nouă, în România pînă acum necultivată îndeajuns ; 2. a lega Românismul și a-l unifica independent de granițe politice, pe calea economică și comercială, astfel a face un pas înainte pentru realizarea aspirațiilor noastre generale ; 3. a ocupa noi o parte din terenul ce-l ocupă azi capitaliștii străini (Banque de Roumanie, Marmorosch Blank, Zezek, etc.) și a conlucra prin aceasta, că dacă nu se poate ca afacerile de bancă să fie în România în mîini de români indigeni, cel puțin să le facă în parte tot români, deși nu indigeni, cari cîștigurile realizate prin acele afaceri le pun în serviciul naționalității lor, și nu le cheltuiesc în țări străine, bătîndu-și joc de binecuvîntata țară în care le-au realizat”. În continuare tînărul director își exprimă speranța în sprijinul pe care B.N.R. va înțelege să-l acorde imediat Băncii „Albina”, în vederea consolidării pozițiilor acesteia în România. „Nu există deci îndoială că Banca Națională însăși va fi cu bunăvoință față de alt Institut românesc care sub protecția ei va nîsui a împlini acele agende de care banca (B.N.R. — n.n.) însăși nu se ocupă sau se ocupă sub alte forme. Cred însă, că cu atît mai virtos vor sprijini cu bunăvoință banca națională și factorii competenți ai statului (român — n.n.) o Instituțiune, care ne-ar reprezenta quasi <Banca Daco-României> — căci noi, extinzîndu-ne asupra României, am fi de facto un Institut care... am lucra pe întregul teritoriu daco-român. Apoi nu mai dezvolt lucrul mai departe,... fie cine și-l poate însuși ilustra și poate să-și deie seama despre acel folos ce în lupta noastră de existență se naște prin crearea unui mediu prin care să se vădească *unitatea* noastră, independent de granițe politice”³⁴.

Referindu-se la criza economică care scutură România în 1894 și meditînd asupra căilor de prevenire pe viitor a unor astfel de fenomene economice, Valeriu Bologa scrie : „...și tocmai criza aceasta dovedește, ceea ce cercurile determinatoare recunosc deja de mult în România, că afară de banca națională și banca agricolă, este impetuoasă necesitate a

³³ A.S.S., VIII, 7XII 1891, 227.

³⁴ A.S.B., Fond nr. 145, p. 12—15, d. 13, 12 V 1892, f. 152—158 ; Vezi și Arhiva Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu, Fond : Mihai M. Veliciu, II, Albina, nr. 30, copie autenticată de I. L. (Ioan Lupaș) (în continuare A.B.A.O.R.S.).

crea încă o bancă mare și puternică indigenă, care în astfel de timpuri să ajute, nu însă să se retragă, cum fac firmele private și capitaliștii străini. Aceasta e situațiunea în România”³⁵. Poate că această „*încă o bancă mare și puternică indigenă*”, la care se face aluzie, trebuia să fie mult plănuita filială „albinistă” din București, pentru care el și alți entuziaști luptau de atîta vreme, dar care nu reușea să vadă lumina zilei.

Chiar dacă numărul și cota de afaceri a Băncii „Albina” cu Banca Națională a României se înscriu încă în limite modeste³⁶, relațiile dintre cele două bănci sînt foarte bune. O recunosc deschis conducătorii ambelor bănci. Valeriu Bologa, bunăoară, întărea această realitate lui Partenie Cosma cu următoarele cuvinte: „Am încă ca <Albina> mult cu <Banca națională> cu care stăm și în legături de afaceri și în legături amicale... Apoi legăturile noastre cu Banca (nu cu singuraticii Directori de diferite nuanțe politice) au fost și sînt atît de bune, și am căutat să le întreținem astfel, încît precum bine știie toți, începînd cu guvernatorul junimist pînă la directorul cel mai colectivist, totdeauna ne-au dovedit simpatie și bunăvoință”³⁷. Conducerea Băncii „Albina” se ferește însă să se amestece în luptele dintre partidele politice din România care ajung să-și dispute și conducerea Băncii Naționale³⁸. Cercurile politice din București înțeleg rezerva pe care Banca „Albina” și-o impune față de luptele politice din România, continuînd să cultive legăturile cu ea, sfătuiînd-o cum să procedeze în diferite împrejurări pentru a-și păstra și întări pozițiile în România³⁹. Atitudinea mai mult decît binevoitoare a Bucureștiului determină conducerea conservatoare a Băncii „Albina” să subserie ideei potrivit căreia: „...și din puncte de vedere mai înalte de relațiuni economice și politice e bine să avem în viitor greutate în România”⁴⁰.

Legăturile dintre Banca „Albina” și băncile din România, în general prosperitatea operațiunilor financiare ale Băncii „Albina” chiar în Transilvania, sînt strîns legate de starea relațiilor economice și politice dintre Austro-Ungaria și România. Orice perturbație intervenită în viața economică a Transilvaniei sau a României, în relațiile politice dintre Imperiul dualist și Regatul român — se simte de o parte și de alta a Carpaților. Dacă, de pildă, pînă la mijlocul anului 1884 Banca „Albina” dispunea de

³⁵ A.S.B., Fond nr. 145, p. 12—15, d. 15, 8 XI 1894, f. 333—340.

³⁶ Partenie Cosma afirmă la un moment dat: „pînă acum, cel puțin cu știrea mea, afaceri multe și ponderoase cu ea (B.N.R. — n.n.) n-am avut „cf. *Idem*, p. 16—20, d. 16, 1895, f. 30.

³⁷ *Ibidem*, f. 23—28.

³⁸ Valeriu Bologa răspundea astfel unei scrisori primite din partea lui Emil Costinescu, cunoscutul om politic liberal: „...căci după cum ocazional am avut onoare a Vă comunica și cu gura, noi cești de dincoace, avem lipsă de sprijinul Dvoastră a tuturor, și prin urmare nu avem voie de a ne amesteca ca partizani în luptele și daraverile Dvoastră de acolo”. cf. *Ibidem*, f. 55.

³⁹ Valeriu Bologa dorește, la un moment dat, datorită cursului ridicat al acțiunilor, să vîndă cele 200 acțiuni B.N.R. pe care le deținea Banca „Albina”. Un prieten, om politic bucu-reștean, îl sfătuiește astfel: „...nu dați băncile din mînă, pentru raportul cel aveți în genere cu România. Albina are alt prestigiu și altă trecere în cercurile din România dacă se știe că e acționară a Băncii (B.N.R. — n.n.), ca dacă n-are acții... nu le vindeți deci, ci din contră mai cumpărați ocazional 200 să aveți 400 respective 100 de voturi, și totdeauna veți fi căutați... de partidele din țară, cari vor avea lipsă de acțiunile Dvoastră”. Cf. *Idem*, p. 16—20, d. 18, 1896, f. 141—144.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 145.

surplus de numerar, criza monetară și creșterea agiului (beneficiu realizat în urma schimbării monedei de hîrtie sau argint în aur — n.n.) la aur în România duc la transformarea lui într-o criză de numerar⁴¹. Anii convenției comerciale româno-austro-ungare au fost prosperi pentru legăturile și profiturile realizate de băncile din România și prima bancă românească din Transilvania. Izbucnirea războiului vamal afectează serios și interesele băncilor. Banca „Albina” are de luptat cu abundență de numerar, pe care nu-l mai poate plasa. Va căuta să compenseze parte din pierderi: menținînd sume considerabile în hîrtii de valoare; depunînd bani la alte bănci; acordînd debitorilor, mai mult decît în alți ani, amînări la plata dobînzilor și creditelor⁴². Datorită beneficiilor realizate pînă în 1886, Banca „Albina” putea să-și creeze un nou fond special de rezervă și să urce dividendele. Războiul vamal o obligă să renunțe la aceste intenții, sumele disponibile rezervîndu-le pentru acoperirea pierderilor rezultate în urma falimentelor a o serie de firme industriale și comerciale cărora banca le dăduse credite, acum imposibil de recuperat în întregime⁴³. Cu toate că Banca „Albina” nu înregistrează deficite, războiul vamal mai mult obligînd-o să staționeze în afaceri, se așteaptă cu speranțe de mai bine reînnoirea convenției comerciale cu România⁴⁴.

Cele mai fructuoase rezultate în cadrul colaborării dintre Banca „Albina” și sistemul financiar-bancar din România se obțin între anii 1900 — 1914. *Valoarea lor depășește cu mult ceea ce s-a realizat înainte de 1900, datorită fie și numai înființării în comun a unor rentabile și viabile societăți și instituții comerciale și bancare*, chiar dacă, nici în această perioadă, nu toate formele de colaborare încercate vor ajunge în stadiul finalizării practice sau vor avea o existență mai scurtă decît l-i se prevedeau în momentul entuziast al lansării lor.

Experiența acumulată în ultimele decenii ale secolului trecut, activizarea luptei naționale a românilor transilvăneni și sprijinul tot mai substanțial pe care i-l acordă România — explică succesele obținute. Ele se înscriu în cadrul eforturilor conjugate ale tuturor românilor de-a

⁴¹ Raportul Consiliului de administrație la a 12-a Adunare generală ordinară, Sibiu, 27 III 1885.

⁴² Raport la a 14-a Adunare generală a Institutului de credit și economii „Albina”, Sibiu, 29 III 1887. Printre altele, aici se afirmă: „...Criza generală economică, care de cîțiva ani durează în patria noastră, precum se știe s-a mai potențat în anul trecut prin războiul vamal, erupt pe neașteptate între statul nostru și între vecina România, în urma căreia industria și comerțul piețelor noastre, avise absolut mai numai la România, au suferit o lovitură, pe care nici pe departe nu o au putut paraliza, nici măsurile paliative, luate momentan din partea publicului, nici intervenția statului, ci a produs o stagnare aproape totală, și încă nu numai pe terenul industrial și comercial, ci chiar și cu privire la produsele agronomului, care în urma războiului vamal, fiind scutite de ori ce concurență din partea României, se credea că vor lua un avînt spre bine. Această situațiune regretabilă a avut de influența sa naturală și asupra afacerilor noastre, care se extind peste întreg teritoriul cel mai de aproape atins, și care își are filiala sa în Brașov, localitate carea mai mult suferă în urma acestei calamități”.

⁴³ Raport la a 15-a Adunare generală a Institutului de credit și economii „Albina”, Sibiu, 30 III 1888.

⁴⁴ A.S.B., Fond nr. 145, p. 9—11, d. 9, 1888, f. 9—14, 178; d. 10, 1889, f. 298—317, 316.

apropia momentul unirii lor într-un singur stat, eforturi depuse în toate verigile vieții economice, politice, culturale, printr-o maximă posibilă accentuare a contactelor.

În lunile mai-iunie 1899 o secetă pustiitoare compromite recolta de cereale și producția de fin din România. Vizînd sprijinirea României în vederea depășirii acestui moment critic, obținerea de profituri prin asigurarea închirierii pe lungă durată a antrepozitelor sale din Brașov, Banca „Albina” — prin persoana directorului-executiv Partenie Cosma — lansează prospectul înființării în Brașov a unei „Societăți comerciale pentru negoț cu bucate”. Înființată încă în iunie același an, cu un capital social de 43 000 fl., din care 25 000 fl. reprezentau cota parte a Băncii „Albina” ca acționar, societatea⁴⁵ cuprindea 17 acționari, toți români de prin părțile Brașovului⁴⁶. Societatea va livra României: fin, ovăz, saci, vin, mașini, devenind principalul furnizor al ministerelor de război și interne. În scurtă vreme însă, ca urmare a crizei financiare care se declanșează în România sub impulsul producției mai mult decît modeste din vară — toamna anului 1899, izbucnesc diferite între parteneri. Ministerele de război și interne din România nu achită la timp sau în totalitate valoarea produselor livrate de partenerul din Brașov, alteori cer repetate amînări de plăți. În ciuda deplasărilor la București ale lui Partenie Cosma,⁴⁷ a insistențelor depuse pe lângă Take Ionescu, Titu Maiorescu, P.P. Carp⁴⁸, în vederea recuperării contravalorii produselor livrate și a serviciilor făcute de „Societatea comercială pentru negoț cu bucate” partenerilor din București, în primăvara anului 1901 societatea brașoveană înregistra un deficit de de peste 20.000 k. Negăsindu-se nici o cale de ieșire din impas, Societatea este lichidată în iulie 1901, acționarii în pericolul de a-și pierde 15 % din capital⁴⁹.

Conducerea Băncii „Albina” înțelege că apropierea și întrepătrunderea — pînă la contopire — a intereselor naționale, abstracție făcînd de vremelnicele granițe, trebuiesc facilitate pe toate căile posibile. Cultivarea limbii române, alături de răspîndirea istoriei neamului și cunoașterea frumuseților pămîntului românesc atît de armonios răspîndit în jurul Carpaților, trebuiau deci sprijinite la fel ca și strădaniile de strîngere a legăturilor economice și politice. Aceasta este rațiunea care determină imediată introducerea, în toate „agendele oficiale” ale Băncii, a noii ortografii a limbii române adoptată de Academia Română în 1904⁵⁰. Chiar dacă amă-

⁴⁵ Mai era cunoscută și sub numele de „Consoțiu Albinei” avînd în vedere că Banca „Albina”, subscriind jumătate din întregul capital, conducea afacerile. Nominal, în fruntea Consoțiului se afla preotul Nicolae Puian din Dobolii de Jos. Delegat al Băncii pe lângă Consoțiu a fost numit notarul public Petru Nemeș, președintele Consiliului de administrație, domiciliat în Brașov.

⁴⁶ A.S.S., XI, 1899, 88, 104, 107.

⁴⁷ *Ibidem*, 214.

⁴⁸ A.S.B., Fond nr. 145, p. 21—29, d. 23, 1899, f. 1—2, 3—5; d. 24, 1900, f. 101, 140, 142—143, 152; d. 24, f. 57—60.

⁴⁹ A.S.S., VIII, 1901, 91.

⁵⁰ Dispoziția era formulată astfel : „Avînd în vedere că institutul nostru n-a fost niciodată și nu poate rămîne indiferent nici acuma față de dezvoltarea și reformele culturale din viața poporului nostru. Avînd în vedere că regulile ortografice stabilite de Academia Română în ultima sa sesiune ordinară au și trebuie să aibă putere normativă pentru toți factorii culturali, fie singuratici sau fie instituțiuni. Noile reguli ortografice se introduc în mod obligator pentru toate

nuntul acesta pare minor și nu tocmai în ton cu fondul chestiunilor de care ne ocupăm, el vine să demonstreze că desăvârșirea unității noastre naționale la 1918 este suma acțiunilor gândite, organizate și metodic transpuse în practică cît și a celor spontan declanșate și îmbrățișate de masele populare. Cum românii, în întreaga lor existență, s-au luptat mult pentru păstrarea limbii este de înțeles hotărîrea spontană a conducerii Băncii de-a pretinde funcționarilor săi rapida însușire a noii ortografii a limbii în care țineau legătura cu marea majoritate a clientelei. *Astfel o instituție bancară devine un inedit institutor al națiunii* pe care o sluja în primul rînd pe alte căi, specifice profilului ei real.

Dr. Nicolae Vecerde, noul director al Filialei Brașov a Băncii „Albina”, moștenește de la predecesorii săi, în linii generale, probleme cu care Filiala a fost confruntată și pînă atunci. Marea majoritate a contactelor de afaceri cu România se realizau prin Filială. Antrepozitele din Brașov, proprietate a Băncii „Albina”, erau administrate în deficit deoarece comerțul cu cereale din România era greu de organizat din Brașov sau prin intermediari ocazionali din București. O serie de bănci brașovene cu capital maghiar și german (ex. : „Naționalbank”) își înființează filiale în București, specializate mai ales în credite de lombard, concurînd și acaparînd clientela română pînă atunci credincioasă Filialei Brașov a Băncii „Albina”⁵¹. Făcînd bilanțul activității Filialei pe anul 1904, Dr. N. Vecerde formulează o serie de măsuri care, transpuse în practică, trebuiau să ducă la îmbunătățirea și impulsionearea activității acesteia. Printre ele se înscrie și : „... înființarea unei comandite sau agenturi în București, cu scopul de a cultiva lombardul în prima linie și totodată de a fi însărcinată cu reprezentarea noastră în numeroasele afaceri ale Centralei și ale Filialei încredințate în prezent casei Constantin Steriu”⁵². Reactualizarea vechei probleme a înființării unei filiale a Băncii în București nu are însă, nici de această dată, șansa de-a se împlini. Punerea în discuție a înființării „Muntelui de pietate” din București, cu sprijinul direct și substanțial al Băncii „Albina”, este cauza cel puțin declarată de conducerea din Sibiu⁵³.

Înființarea unei „Case de împrumut pe amanet”⁵⁴ în România se discută încă din 1895. Proiectul, întocmit de către ministrul de finanțe din aceea vreme Menelas Ghermani, copiind mult prea mult sistemele de organizare și funcționare a caselor de împrumut pe amanet din Franța, Belgia și Germania, neținînd cont de realitățile românești — nu se realizează.

Ajungînd ministru de finanțe, Take Ionescu se hotărăște să revină asupra inițiativei abandonate zece ani mai înainte. Unele surse de informa-

tipăriturile și corespondența noastră. În scopul acesta se vor procura mai multe broșurele editate de însăși Academia Română și se vor distribui tuturor funcționarilor”. Cf. A.S.B., Fond nr. 145, p. 21—29, d. 26, 1904, f. 108, 119.

⁵¹ *Idem*, p. 35—41, d. 36, 1910, f. 98 verso-99 (document din 9 II 1905 legat în arhivă la anul 1910).

⁵² *Ibidem*, f. 105 verso.

⁵³ *Idem*, p. 35—41, d. 38, 1911, f. 84—86. Precizăm că, tot aici, Dr. N. Vecerde se confesa astfel : „Eu am convingerea că <Muntele de pietate> n-a făcut și nu va face nici în viitor de prisos o filială a <Albinei> în București. Un studiu al chestiunii împreună cu proprietarii <Casei C. Steriu> ne-ar lumina repede și de-a-juns în această privință”.

⁵⁴ În România, sub influența termenilor financiar-bancari italieni și francezi, în general a limbii franceze, se folosea mai frecvent denumirea de „Munte de pietate”.

ție ale vremii⁵⁵ consideră că decizia ministerului de finanțe a fost nemijlocit luată în urma propunerii Băncii „Albina” din Sibiu, care se angaja să dea sprijinul financiar și asistența de specialitate necesară.

Vechile relații de prietenie ce existau între Take Ionescu și Partenie Cosma determină conducerea Băncii „Albina” să-și trimită directorul-executiv la București, pentru a sonda terenul într-o afacere ce se promitea rentabilă și în care era mai mult dispusă să se angajeze⁵⁶. În cele șase zile cât a stat în Capitala României (22—27 mai 1905),⁵⁷ Partenie Cosma are ocazia să discute de două ori cu Take Ionescu. Reîntors la Sibiu, Partenie Cosma informează Consiliul de administrație că Take Ionescu s-a angajat „...ca îndată ce va ajunge chestiunea în stadiul de a se pregăti proiectul de lege, ni-l va comunica,... că pînă acum nu este angajat cu nimic și nici nu se va angaja pînă cînd nu va primi răspunsul nostru, dîndu-ne preferință față cu ori cine”⁵⁸.

La 26 decembrie 1905 într-o scrisoare pe care i-o trimite lui Partenie Cosma, Take Ionescu îi scrie printre altele „Aș dori mult să te văd în București încă în această săptămînă, ca să vorbim despre <Muntele de pietate>... Dacă dumneata nu poți veni cu nici un chip, atunci te rog fii bun și-mi trimite pe Diaconovich”⁵⁹. La București, Dr. C. Diaconovich împreună cu Take Ionescu și secretarul-general al ministerului de finanțe, pun la punct un „Anteproiect”⁶⁰ pentru înființarea „Caselor de împrumut pe amanet în Regatul Român”. Reîntors la Sibiu, Dr. C. Diaconovich, în raportul pe care-l înaintează Direcțiunii, insistă ca Banca să se angajeze în afacere considerînd „...momentul acesta de un moment istoric în dezvoltarea institutului, care nu se va repeta”⁶¹.

Consiliul de administrație al Băncii „Albina” este locul unor serioase discuții pe marginea oportunității angajării Băncii într-o astfel de afacere. Unii membrii,⁶² deși nu se îndoiesc de rentabilitatea întreprinderii, cer reunțarea la ea pe motivul că în București nu s-ar putea găsi personalul calificat necesar administrării caselor de amanet și pentru că articolul 3 din Statutele Băncii limitează activitatea acesteia la Transilvania

⁵⁵ „Revista Economică”, Sibiu, nr. 12, 1906, p. 133—136. Precizăm că izvoarele arhivistice nu întăresc aserțiunile din paginile revistei.

⁵⁶ A.S.S., XIV, 2 V 1905, 71.

⁵⁷ Față de această dată, înscrisă în procesul verbal al Direcțiunii Băncii, ar exista o îndoială. Ea provine dintr-o scrisoare pe care P. Cosma o trimite în dec. 1905 directorului Filialei din Brăso, Dr. N. Vecerde, Aici P. Cosma precizează că problema înființării „Muntelui de pietate” ar fi discutat-o cu Take Ionescu, la București, în zilele de 29 și 30 iunie. Important este însă, credem, faptul că ideile discutate la București, pe care le comunică lui Dr. N. Vecerde, chiar frazele în care sint formulate — sint identice. Astfel două surse diferite întăresc ideile discute la București și în spiritul cărora se pun bazele colaborării în cadrul „Muntelui de pietate”. cf. A.S.B., Fond 145, p. 30 31, d. 30, f. 156.

⁵⁸ *Idem*, XIV, 23 VI 1905, 102.

⁵⁹ *Idem*, XV, 1906, 3.

⁶⁰ „Anteproiectul” acorda Băncii „Albina” o concesiune pe 30 de ani pentru a înființa în România case de împrumut pe amanet. Capitalul social al societății trebuia să se ridice la minimum 1 000 000 lei. La acest capital se estimau: 90.000 lei cheltuieli maxime de regie, o rentabilitate maximă de 25% și una minimă de 14% (în cazul cînd creditul acordat ar fi de 6%), un profit de scont între 30—50 000 k. anual. Cele 30 de articole ale „Anteproiectului” urmau să fie în prealabil discutate și aprobate de conducerea Băncii „Albina” și numai apoi prezentate spre aprobarea corpurilor legiuitoare din România. cf. *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Dr. Liviu Lemény și Dr. Ilie Bcu. cf. *Ibidem*.

și Ungaria. Alții⁶³ cer ca o hotărâre definitivă să ia numai Adunarea generală a acționarilor. Punctul de vedere a lui Partenie Cosma și Dr. C. Diaconovich este susținut în ședința Consiliului de administrație de către George Dima și Dr. N. Vecerdea, avind în afara Consiliului, printre acționarii de primă mărime, suficienți susținători⁶⁴. Cu toate eforturile depuse de Partenie Cosma care face precizări asupra obiecțiilor formulate unui membru din Consiliul de administrație, demonstrând cu argumente juridice inconsistența rezervelor acestora⁶⁵ — supuse la vot, nici una dintre cele trei puncte de vedere nu obține majoritatea. În consecință, pentru moment, problema este scoasă de pe ordinea de zi.

Căutările dau totuși rezultate, găsindu-se o soluție acceptabilă pentru toate părțile. Concesiunea înființării „Caselor de împrumut pe amanet” din România nu mai este revendicată pentru Banca „Albina” ci pentru un sindicat format din persoane particulare din Transilvania, Bucovina și Regatul României. Acest sindicat urma să fondeze, pentru exploatarea concesiunii, o societate anonimă pe acțiuni. Noua variantă de colaborare la înființarea „Caselor de amanet” este acceptată de conducerea Băncii „Albina”, care se obligă să subscrie un număr de acțiuni în funcție de posibilitățile sale la momentul respectiv⁶⁶.

Redactată de Dr. C. Diaconovich, „Legea pentru înființarea <Caselor de împrumut pe amanet în România>” este votată în Senatul și Camera României la 1 februarie și respectiv 15 februarie 1906, fiind promulgată și sancționată la 21 februarie 1906. La 28 februarie se încheie „Convenția” între Take Ionescu, în calitate de ministru de finanțe al României, și sindicatul condus de Partenie Cosma și Dr. C. Diaconovich. Potrivit ei se înființează o societate anonimă cu sediul în București, cu un capital social de 1 000 000 lei — care putea fi continuu mărit prin noi emisiuni de acțiuni. Societatea are obligația ca în timp de 10 ani să deschidă case de împrumut pe amanet în Iași, Galați, Brăila, Craiova, ca și în alte localități. Timp de 30 de ani, fără aprobarea Societății, în România nu se puteau înființa alte case de împrumut pe amanet. Pentru împrumuturile acordate se putea percepe o dobândă de 8 % anual, în timp ce totalul taxelor de înregistrare, apreciere a valorii obiectului adus spre amanetare, păstrare și asigurare trebuiau să oscileze între maximum 6—9 % anual. Beneficiul net, rămas după achitarea diferitelor cheltuieli (chirii, mobilier, salariile funcționarilor, dobânzile la capitalul social, tentiemele funcționa-

⁶³ Dr. Eusebiu Roșca. cf. *Ibidem*.

⁶⁴ Amintim pe Petru Nemeș din Brașov și Dr. Iancu Mețianu din Zărnești. cf. A.S.B., Fond nr. 145, p. 30—34, d. 32, 1906, f. 333—335, 341.

⁶⁵ Referitor la § 3 din Statutele Băncii, Partenie Cosma subliniază că nu-l consideră o piedică pentru angajarea Băncii în România deoarece: „<activitatea> Institutului numai atunci s-ar extinde și asupra României, cînd el singur ar înființa cu capitalele sale <Muntele de pietate> din România. Asta însă nici nu se intenționează, nici nu este posibil, căci ori-cine ar fi concesionarul, acela are să instituie o societate anonimă (pe acții) în România, carea nu ca <Albina> ci ca atare va înființa <Muntele de pietate>”. Se precizează că în calitate de concesionară Banca „Albina” va putea să nu subscrie nici o acțiune, mulțumindu-se cu proviziunea de înființare, care, fixată la 5 % la un capital de 7 000 000 lei, poate aduce un profit de 50 000 lei anual. *Dacă pentru obținerea concesiunii va fi necesară modificarea Statutelor*” există încă un an înainte pentru a face acest lucru”. cf. A.S.S., XV, 1906, 3.

⁶⁶ *Ibidem*, 12.

rilor, membrilor consiliului de administrație și a organelor de control), urma să fie împărțit în părți egale între societatea concesionară și ministerul de finanțe al României⁶⁷. Acțiunile, la purtător, vor fi în titluri a câte 500 lei fiecare.

Este semnificativă componența sindicatului care a concesionat înființarea „Caselor de împrumut pe amanet”. Partenie Cosma, Dr. C. Diaconovich, Dr. Ion Mișu și Dr. Iancu Meșianu domiciliau în Transilvania, în timp ce Victor Ionescu, deputat; Alexandru Ciurcu, prim viceprimarul Bucureștiului; Constantin Steriu, bancher; Nicolae Xenopol, avocat și deputat; Nicolae Lahovary, idem; Dr. Constantin Rădulescu, medic și mare proprietar în București — domiciliau în România. Dacă avem în vedere faptul că Alexandru Ciurcu și Constantin Steriu sînt originari din Brașov, iar Dr. Constantin Rădulescu din Lugoj — observăm că dintre cei zece membri ai sindicatului șapte sînt transilvăneni⁶⁸. În primul Consiliu de administrație⁶⁹ al Societății anonime, creată de sindicat pentru exploatarea concesiunii, îl găsim și pe bucovineanul Nicolae Flondor din Cernăuți. Avînd în vedere proveniența personalităților din conducerea „Caselor de împrumut pe amanet”, *putem afirma că sîntem în fața primei întreprinderi financiare creată și susținută în comun de românii din Transilvania, Bucovina și Regatul României*.

Societatea anonimă pe acțiuni a „Caselor de împrumut pe amanet” din România se constituie la 4 aprilie 1906, în București, fiind înregistrată la Tribunalul Ilfov, secția notariat, sub nr. 3155/1906. Deși subscrierea acțiunilor nu a fost publică, fondatorii au fost asaltați cu cereri de acțiuni în număr aproape întreg față de numărul acțiunilor emise. Banca „Albina” subscris 400 de acțiuni, deci 1/5 din totalul capitalului social. Peste 50 % din acțiuni sînt plasate în Transilvania, restul în România. Cea mai mare parte a funcționarilor Societății sînt aleși din rîndurile românilor din Transilvania, fapt ce denotă, odată în plus, rolul important jucat de băncile române transilvănene în conturarea și înființarea Societății. În următorii ani, Banca „Albina” va acorda credite însemnate tinerei întreprinderi financiare⁷⁰, ceea ce contribuie la dezvoltarea acesteia și obținerea de profituri în continuă creștere⁷¹.

⁶⁷ O singură sursă documentară afirmă că „Legea pentru înființarea (Caselor de împrumut pe amanet)” prevedea că jumătate din profitul net al acestora ar urma să se pună la dispoziția „Cruci Roșii” din România, doar restul împărțindu-se între societatea concesionară și ministerul de finanțe român. cf. „Revista Economică”, Sibiu, Nr. 12, 1906, p. 133—136. Vezi textul complet al legii în: Arhiva Băncii Naționale a R.S.R., București, Fond: Studii, caseta 58.

⁶⁸ A.S.S., XV, 1906, 45.

⁶⁹ Avea următoarea componență: Partenie Cosma, președinte; Nicolae Xenopol, vicepreședinte; Dr. Ion Mișu, Dr. Iancu Meșianu, Nicolae Flondor, Nicolae Lahovary, Victor Ionescu, Constantin Steriu — membrii. Primul Consiliu de cenzori avea ca titulari pe: Alexandru Ciurcu, Dr. Constantin Rădulescu și Ion I. Lapedatu, secretar al Băncii „Ardeleana” — Orăștie; iar ca membrii supleanți pe: G. Stroescu, viceprimar al Bucureștiului; M. Paciurea, inginer din București și Dominic Rațiu, revizor al Băncii „Albina”. Director — general al Societății va fi Dr. C. Diaconovich, inițiatorul și sufletul întregii acțiuni. cf. „Revista Economică”, Sibiu, nr. 15, 1906, p. 162; nr. 26, 1906, p. 247; nr. 19, 1937 (articolul lui C. Popp, Partenie Cosma — cu prilejul comemorării sale centenare).

⁷⁰ A.S.S., XVI, 1908, 127.

⁷¹ În primii doi ani de existență afacerile cresc în fiecare trimestru cu cîte 50%. cf. Ibidem, 36. Pentru urmărirea activității Societății se poate consulta revista periodică lunară pe care o redactează de la 1 I 1907 la București și care apare sub numele de: „Muntele de pietate”. cf. „Revista Economică”, Sibiu, nr. 4, 1907, p. 36.

Anul 1907 aduce o semnificativă modificare a Statutelor Băncii „Albina”. Paragraful 3 capătă următoarea redactare: „Reședința societății e Sibiul și activitatea ei se extinde în patrie și în străinătate. Societatea este autorizată a înființa filiale comandite, reuniuni de credit și agenture”.⁷² Elementul nou, întâlnit pentru prima dată în formularea paragrafului 3, se referă la dreptul Băncii de a-și extinde activitatea și în afara granițelor Austro-Ungariei. Făcută la mai puțin de un an după colaborarea cu succes la înființarea „Caselor de împrumut pe amanet”, modificarea Statutelor dorea să creeze cadrul juridic care să asigure pe viitor posibilități mult mai largi de angajare în afaceri a celor două sisteme financiare-bancare românești. Era o dorință nu numai a băncilor și conducătorilor lor, ci și a cetățeanului de rînd — mai ales a celui din România, care prefera contractarea de credite la băncile românești transilvănene datorită dobânzilor mult mai moderate pe care le percepeau în comparație cu băncile din Regat (12–18°)⁷³.

Înființarea Băncii Carpaților din București, în toamna anului 1911, constituie un nou moment de colaborare între București și Sibiu. Ideea creării ei aparține lui Nicolae Xenopol și Dr. C. Diaconovich, deținători ai unor importante funcții de conducere în cadrul „Caselor de împrumut pe amanet”. Noua bancă trebuia să valorifice profitul net obținut prin „Casele de împrumut pe amanet”, ajuns la trei milioane lei și cu perspective de creștere, care însă nu putea fi fructificat, potrivit legilor în vigoare, sub forma împrumuturilor ipotecare și de scont decât numai prin intermediul unei bănci. Acționarii „Caselor de împrumut pe amanet” devin și acționari ai Băncii Carpaților.

În consecință Banca „Albina” subserie 200 acțiuni a 500 lei fiecare, din totalul celor 2400 acțiuni în care a fost împărțit capitalul social al Băncii⁷⁴.

Anul 1912 a însemnat o grea piatră de încercare pentru Banca „Albina” și întregul sistem financiar-bancar al românilor transilvăneni. După ce în regiunile vestice ale Austro-Ungariei criza financiară se manifestă încă din 1907, din toamna anului 1911 se simte și în Transilvania — în 1912 atingînd apogeul pe cuprinsul întregului Imperiu. Marile bănci din Viena și Budapesta nu numai că refuză acordarea de noi reesconturi băncilor românești ajunse într-o situație critică, ci le pretind returnarea creditelor avansate în anii precedenți — într-un moment cînd deponenții băncilor române fac, sub presiunea și frica crizei financiare, masive ridicări de bani.

Banca „Albina”, deși ea însăși se afla într-o situație grea, nu pregetă să sară în ajutorul celorlalte bănci românești. În principal ajutorul acordat va consta în sporirea creditelor de reescont⁷⁵ și în punerea la dispoziție a propriilor ei scrisuri funciare pentru ca celelalte bănci să le poată lombarda

⁷² A.S.S., XV, 16 II 1907, 24. cf. Raportul Consiliului de administrațiune către Adunarea generală a acționarilor din 23 martie 1907.

⁷³ A.S.B., Fond 145, p. 30–31, d. 32, 1906, f. 27, 28.

⁷⁴ A.S.S., XVII, 1911, 239, 242.

⁷⁵ Numai în 1912 va acorda 2 023 000 K. pentru a salva băncile asaltate de deponenți și creditorii străini. cf. Raportul la Adunarea generală a Institutului de credit și economii „Albina”, Sibiu, 22 III 1913.

la Banca Națională austro-ungară⁷⁶. Pentru a preîntîmpina agravarea propriei situații, Banca „Albina” își reorganizează distribuirea creditului⁷⁷. Cînd măsurile de mai sus se dovedesc totuși insuficiente, Banca „Albina” face apel la ajutorul României.

Partenie Cosma, deplasîndu-se special și în mare grabă la București, după cîteva întrevederi cu ministrul de finanțe Alexandru Marghiloman, reușește să obțină, pe timp de un an, cu o dobîndă de 6%, de la Banca Agricolă, cu sprijinul direct al B.N.R., un împrumut de 4 milioane lei. Este ajutorul care salvează de la faliment toate băncile românești din Transilvania, grupate în cadrul „Solidarității”⁷⁸. În raportul pe care-l prezintă Direcțiunii la reîntoacerea sa din București Partenie Cosma ține să sublinieze serviciile deosebit de importante pe care profesorul Constantin Stere de la Universitatea din Iași le-a adus în vederea obținerii împrumutului⁷⁹. Pînă la urmă, împrumutul va fi rambursat numai după desăvîrșirea unității noastre naționale⁸⁰.

Expresie a strînselor legături dintre sistemele financiar-bancare românești din Transilvania și România este și gestul trimiterii pentru informarea Băncii Naționale a României a rapoartelor anuale și de încheiere a conturilor ale Băncii „Albina”⁸¹ cît și a altor bănci române din Transilvania⁸².

Izbucnirea războiului mondial, chiar dacă intrarea României în război are loc abia după doi ani, impune, sub presiunea autorităților austro-ungare, o răcire a relațiilor oficiale dintre Banca „Albina” și sistemul financiar-bancar din România. Cu atît mai mult cu cît o serie de funcționari ai Băncii „Albina” sînt acuzați de spionaj în favoarea României sau se refugiază în România, înregimentîndu-se în organizațiile politice ce făceau propagandă și luptau pentru intrarea României în război alături de Antantă⁸³.

Toate formele de colaborare dintre Banca „Albina” din Sibiu și sistemul financiar-bancar din România ca și intențiile de colaborare neîmplinite din anumite motive — au la bază nu numai interesul pentru obținerea unor imediate profituri materiale. Se observă grija de-a organiza și conduce, cu toate forțele românilor de pe ambele versante ale Carpaților,

⁷⁶ A.B.A.O.R.S., Fond : Mihai M. Veliciu, II, Albina, nr. 16, Răspunsul lui Ion Vătășianu, director de bancă în pensie, la chestionarul cerut pentru întocmirea monografiei Băncii „Albina”, Sibiu, 3 II 1916.

⁷⁷ A.S.S., XVIII, 1912, 208, 209.

⁷⁸ A.B.A.O.R.S., Fond : Mihai M. Veliciu, II, Albina, Nr. 10, Amintirile lui Ion I. Lapedatu, București, martie 1947.

⁷⁹ A.S.S., XVIII, 1912, 223.

⁸⁰ A.B.A.O.R.S., Fond : Mihai M. Veliciu, II, Albina, nr. 11, Amintirile lui Dr. Ilie Beu despre Banca „Albina”, Sibiu, decembrie 1945.

⁸¹ Valeriu Bologna scria Centralci din Sibiu : „...cui ați trimis în România, Dvoastră direct acolo (rapoartele anuale ale Băncii „Albina” — n.n.), ca să nu trimitem și noi la aceleași locuri”. cf. A.S.B., Fond 145, p. 12—15, d. 15, 1894, f. 182. Vezi și : Arhiva Băncii Naționale a R.S.R., București, Fond : Consiliul Superior Bancar, dosar 3 (5—6).

⁸² Arhiva Băncii Naționale a R.S.R., București, Fond : Studii, Caseta 4/A (Banca „Ardeleana” — Orăștie), 12/C (Banca „Crișana” — Brad), 22/E (Banca „Economul” — Cluj).

⁸³ A.S.S., XIX, 1915, 74, 207, 246. Este vorba de : Partenie Cosma, Teodor R. Popescu, Octavian Goga, Iuliu Enescu, Aurel Esca, C. Bobancu, Vasile Lacea.

lupta decisivă pentru desăvîrșirea unității noastre naționale. În acest scop băncilor le-a revenit un important rol în calitatea lor de veritabile instituții naționale, deținătoare ale forței economice și polarizatoare a multora dintre liderii politici ai vremii.

**LES RAPPORTS DE LA BANQUE „ALBINA” DE SIBIU
AVEC LA ROUMANIE ET LEUR RÔLE DANS L’ACCENTUATION
DU PROCESSUS DE PARACHÈVEMENT DE L’UNITÉ
NATIONALE (1872–1914)**

RÉSUMÉ

La constitution de la Banque „Albina” de Sibiu, la première banque à capital roumain de Transylvanie, a suscité l’intérêt des milieux politiques et d’affaires de Bucarest même avant que la jeune banque soit ouverte (avril 1872). A partir de ce moment, jusqu’à la veille du déclenchement de la guerre mondiale, les contacts entre Sibiu et Bucarest connaissent une intensification permanente.

Si une série de causes objectives, se rattachant à la situation politique du centre et du sud-est de l’Europe de même que les options conservatrices de la majorité de la direction de la Banque „Albina” ont entravé le succès de ces efforts de collaboration sur le plan financier et bancaire, les débats et les contacts entre les facteurs de responsabilité des Roumains habitant les deux versantes des Carpates a démontré qu’en vue de l’accomplissement du desideratum de tout temps de la nation — l’union des Roumains en un seul Etat — il fallait employer tous les moyens existants, inclusivement une étroite collaboration entre les banques roumaines.

La crise financière qui commença à ébranler puissamment, dès 1907 l’Empire dualiste, atteignit aussi la Transylvanie en 1912. La Banque „Albina” de même que tout le système financier-bancaire roumain patronné par celle-ci (environ 150 banques) connaîtront des moments particulièrement difficiles dans la lutte contre le danger de faillite. Dans ces circonstances, Bucarest leur offrit son appui. Partenie Cosma, directeur exécutif de la Banque „Albina, reçut avec promptitude, de la part de la Banque Agricole, avec l’appui direct de la Banque Nationale Roumaine, un emprunt de 4 millions de lei, qui fut remboursé après le 1er décembre 1918.

Les données développées dans la présente étude sont pour la plupart inédites, étant recueillies dans les archives de Sibiu, Brașov et Bucarest. Complétée d’informations de la presse financière-bancaire de l’époque et de divers ouvrages d’histoire financière-bancaire de plus vieille date, l’étude met en évidence un processus économique qui a contribué à l’union de décembre 1918, moins approfondi par la littérature de spécialité.

NOI CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI DEMOGRAFICE A ORAȘELOR DIN MOLDOVA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA*

DE

ECATERINA NEGRUȚI

Creșterea deosebită a populației urbane, ce caracterizează începuturile epocii moderne, este generală pentru toată Europa, inclusiv pentru țările din centrul și răsăritul continentului. Neîndoiește, rolul esențial în această creștere l-a avut imigrația. Sporul natural al populației orașenești nu putea asigura dezvoltarea excepțională a orașelor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, acest spor fiind după cum se știe, mult mai redus decât la sate, datorită natalității mai scăzute și mortalității mai ridicate. Marile epidemii care au bintuit continentul în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au făcut victime masive, în special în mediul urban, iar consecințele pe termen lung ale acestor epidemii, în ceea ce privește sporul populației, s-ar fi resimțit generații întregi dacă orașele nu ar fi beneficiat într-o formă continuă și masivă de imigrația rurală.

În țările române, ca pretutindeni în Europa, imigrația rurală a avut același rol excepțional în creșterea populației urbane și în transformările social-economice ale orașelor. Imigrarea în orașe a însemnat nu numai sporirea populației, dar și reînnoirea ei continuă¹. Locuitorii orașelor de la mijlocul veacului al XIX-lea nu mai erau aceiași cu cei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Schimbările de nume, de origine etnică, de poziții sociale și profesionale, ca și de bunuri materiale corespundeau și unor prefaceri de mentalitate, de obiceiuri, de gen de viață.

Satele au constituit întotdeauna un rezervor uman permanent pentru orașe. Cu toate acestea, pentru veacurile trecute, o situație exactă care să indice intensitatea curentului migrator de la sate spre orașe nu ni s-a păstrat; cel mai adesea statisticile păstrează tăcere asupra acestei circulații a oamenilor, deși ea a fost mult mai puternică decât s-a bănuțit până acum în istoriografia românească. Din statisticile timpului sîntem mai bine informați asupra migrațiilor din afara granițelor Moldovei decât a celor din interior. Cu toate acestea, numeroase documente privind strămutările țăranilor și cifrele privind numărul populației urbane de la o catagrafie la alta demonstrează cu evidență amploarea acestui proces.

* În studiul de față ne referim la imigrația rurală în orașe.

¹ Pentru proporția și ritmul creșterii populației urbane din Moldova vezi E. Negruți *Factorul demografic urban și dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista de istorie”, București, 1975, nr. 8, p. 1187—1188.

Migrațiile țăranilor la orașe în prima jumătate a secolului trecut au fost rezultatul firesc al structurii economice și sociale a societății românești de atunci. Factorii obiectivi care au determinat emigrările au fost generați cu precădere de cauze economice și sociale: reducerea terenurilor date în folosință țăranilor, în condițiile sporirii populației ruale și menținerii sistemului de cultură feudală.

În general, se știe că există o lege a compensației care funcționează între regiunile cu un spor de populație mai ridicat și acelea cu o populație mai scăzută. Dar nu aceasta a fost cauza principală a procesului puternic de migrație a țăranimii în prima jumătate a secolului trecut. K. Marx sublinia în *Capitalul* referindu-se la orînduirea capitalistă, că mărirea sau micșorarea populației nu este cauza principală a mișcărilor de populație, ci caracterul orînduirii sociale, căci surplusul de populație este un rezultat al dezvoltării neraționale a forțelor de producție pe baza căreia mecanismul acumulării capitaliste produce „o populație muncitorească de prisos sau suplimentară”². Deși în satele Moldovei asistăm, în aceea perioadă, la un spor important, în special pe cale naturală, al populației, totuși nu aceasta a fost cauza principală care a determinat migrația spre orașe a țăranilor, ci sistemul de repartiție a bunurilor rezultat din modul de proprietate asupra mijloacelor de producție. În principiu, sub regimul feudal al proprietății, stăpînul moșiei era obligat să asigure locul de hrană necesar țăranilor clăcași. Dar, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, paralel cu sporirea numărului țăranilor clăcași, a avut loc și o creștere a interesului stăpînilor de moșii pentru extinderea culturilor agricole, produsele agricole, mai ales cerealiere, fiind din ce în ce mai căutate pe piața externă. Mărirea treptată a terenului rezervat proprietarilor, a avut drept urmare reducerea locurilor de hrană date în folosință țăranilor. Deși pămîntul ar fi putut asigura cultură unei populații mult mai numeroase, el devenise pentru țărani, în condițiile agrotehnice de atunci, din ce în ce mai insuficient. În Transilvania în secolul al XVIII-lea s-a remarcat că datorită sporirii populației sesiile iobăgești s-au divizat neconținut, ajungînd „să fie foarte frecvente, pătrimiile, optimile de sesie și nu sînt rare nici subdiviziunile mai mici”³. Regulamentul Organic în Principatele române legiferasse dreptul proprietarului de a-și rezerva din moșie o treime, restul rămînînd în folosința clăcașilor. Proprietarii, evident, își alegeau partea cea mai bună din moșie pentru culturile proprii și căutau să restrîngă pe cît posibil drepturile țăranilor de folosire a islazurilor, a pădurilor etc. În consecință, țăranii se vedeau nevoiți să se hrănească de pe un loc tot mai redus. Ca urmare, din prima jumătate a secolului trecut are loc un proces treptat de sărăcire a țăranilor, observat în scăderea numărului de vite ale acestora și în degenerarea raselor lor, în îngustarea terenului destinat familiilor țăranesti. Plîngerile țăranilor că nu au loc de hrană suficient abundă în actele din prima jumătate a secolului al XIX-lea, păstrate în arhivele românești. Aproape în toate cererile de strămutare a țăranilor se indică drept cauză principală lipsa locului de hrană. Un singur exemplu poate ilustra situația. La începutul anului 1854, 13 locuitori din satul Racova au cerut să li se aprobe mutarea, împreună cu familiile lor,

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, ed. III, 1957, p. 632.

³ D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în anul al XVIII-lea*, Cluj, 1941, p. 68.

în târgul Buhuși, deoarece, moșia fiind prea strimță, nu aveau locuri de hrană toți locuitorii din sat. Cercetările întreprinse au dovedit exactitatea declarației celor 13 locuitori și cererea le-a fost aprobată⁴. Desigur, într-o economie agricolă bazată pe munca de clacă, în mod normal oamenii trebuie să se disperseze, spre a se găsi pentru fiecare pământul care să-l hrănească. Procesul acesta de strămutare era mai accentuat pe moșiile așezate în locuri mai puțin apte culturilor agricole, în special, al acelor din regiunile muntoase.

La lipsa locului de hrană s-a adăugat sporirea obligațiilor feudale (a numărului zilelor de clacă, de meremet, a corvezilor, plocoanelor), odată cu lărgirea nevoilor și pretențiilor boierilor, în contact cu civilizația apuseană. De asemenea, creșterea posibilităților de abuz, de arbitrarie ca urmare a procesului de stratificare a țărănimii, de adâncire a contradicțiilor între diferitele categorii sociale, a contribuit la sporirea numărului țăranilor săraci nevoiți să-și caute alte mijloace de trai. În majoritatea cazurilor, migranții plecați din sate se plingeau de samavolniciile și abuzurile proprietarilor, arendașilor sau vechililor acestora⁵.

Regimul fiscal a constituit încă un motiv puternic de deplasare a țăranilor, atît datorită dărilor deosebit de mari și numeroase mai ales pînă la 1832, cît și a corvezilor. Abuzurile unora din organele administrative la încasarea dărilor și efectuarea corvezilor au fost deosebit de apăsătoare în această perioadă, mai cu seamă pentru țăranii săraci. Sarcinile fiscale, agravate în perioadele de război și ocupații străine (ca, de exemplu, cele dintre anii 1806—1812, 1828—1834 și 1853—1856), au favorizat migrațiile țăranilor din diferite regiuni ale țării spre centrele urbane. De exemplu, după 1832 numeroase circulare ale ministerelor de interne și finanțe către isprăvnicii cereau să se ia măsuri împotriva locuitorilor satelor „ce sînt rău năvăliți de a umbla dintr-un loc în altul ca să se îndosească și de plata biului și de îndatoririle către proprietarii moșiilor”⁶. În 1845 se constata că printr-o birnicie orașului Iași erau „o mare parte veniți de curînd de pe la satele din cîmpul țării înțelegîndu-să urmare în scopos de a să curăța de havalele, de boieresc și de a păgubi grămezile sătești de cislele lor”⁷.

Cazurile atît de numeroase de fugă din sate provocate de sarcinile fiscale și de obligațiile de boieresc sînt o dovadă că pribegirea locuitorilor, în această perioadă, devenise forma cea mai comună și mai răspîndită a luptei țăranimii împotriva exploatării boierești și obligațiilor feudale.

În afara acestor principale cauze au fost și altele care au favorizat imigrarea spre orașe, ca, de exemplu, anii grei de lipsuri, cînd seceta, lăcustele, inundațiile, grindina, provocau în anumite regiuni ale țării o acută lipsă de pîine determinînd migrații spre locurile mai cruțate. Între anii 1830 și 1835, pribegiri din sate din cauza mizeriei, provocată printre altele și de un șir de ani slabi pentru agricultură, sînt numeroase; la fel

⁴ Arh. St. Iași, tr. 1768, op. 2017, nr. 1566, f. 2—20.

⁵ De exemplu, la 1853, trei locuitori din satul Mălăiești (ținutul Fălciu) au cerut aprobarea mutării în orașelul Fălciu, ne mai putînd suporta asupririle și cruzimile spătarului P. Cozmiță, arendașul moșiei (Idem, isprăvnicia Fălciu, tr. 1588, op. 1818, nr. 1756, f. 3).

⁶ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, t. II, Iași, 1856, nr. 505, p. 26.

⁷ G. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țăărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848—1849. Strămutarea locuitorilor*, în „Studii și articole de istorie”, București, 1962, vol. IV, p. 159—160.

și în anii 1847 și 1848, 1852 și 1853. În 1832, ministerul de interne, constatînd că, din cauza lipsei de piine provocată de secetă, grindină și brumă, ca și a obligațiilor oștenești, țăranii pribegeau în număr mare la orașe, cerea eforiei orașului Iași să ia măsuri „ca nicăieri să nu primească asămine oameni bejenari”, deoarece aceștia produceau o „nespusă supărare cu incurcăturile și cu lipsa ce vor face în socoteala banilor haznelei”⁸. În 1835 se constata că din satul Dărmănești plecaseră, din cauza lipsei de piine, patru locuitori în orașul Bacău. Ministerul de interne, observînd că nu mai existau motivele pentru care plecaseră, cerea să se facă cercetări, și dacă locuitorii respectivi „acolo nu s-ar fi apucat a să statornici”, să fie trimiși în satul lor⁹. În 1853, șapte locuitori din Călienii (ținutul Putna) fiind lipsiți de piine și neajutați de arendașul moșiei, și-au părăsit casele și cu familiile s-au stabilit în Focșani. Ei au refuzat să se mai întoarcă în Călienii la solicitările arendașului¹⁰.

Nu insistăm mai mult asupra cauzelor strămutării țăranilor, analizate și în alte lucrări de specialitate¹¹, subliniem însă că în toată această perioadă cauzele migrărilor țăranilor nu s-au modificat, așa cum sistemul social-economic care le genera nu s-a schimbat. Aceste cauze au acționat în unele împrejurări violent, atunci cînd, în anumite regiuni ale țării, s-au acumulat mai multe motive care determinau o emigrare într-un timp scurt a unui număr mai mare de locuitori, cel mai adesea au acționat însă într-o formă pașnică, dar continuă¹².

Măsurile prevăzute în legiurile agrare în vigoare, privind mărghinirea strămutărilor țăranilor, în genere nu au putut stăvilii decît în mică măsură acest proces de migrare a țăranilor din sate. Mulțimea strămutărilor făcea aproape imposibilă urmărirea îndeplinirii formalităților pentru toți cei ce plecau din sate. În această perioadă de criză a sistemului feudal, administrația locală ajunsese doar să constate și să înregistreze strămutarea țăranilor, răminînd să supravegheze, pe cît era posibil, încasarea banilor datorăți fîscului, vistieria fiind forțată, așa cum s-a remarcat, „să accepte lucrul deja împlinit”¹³.

Fenomenul migrației țărănimii, atît de puternic în aceea perioadă, nu a fost orientat numai la orașe, cele mai multe dintre acestea fiind încă destul de slab dezvoltate economic. În general, curentul migrației țăranului de pe o moșie pe alta, de la un sat la altul a fost mai puternic decît în orașe. Totuși numărul țăranilor veniți în orașe era destul de important. Cîteva exemple izolate pot ilustra proporția migrațiilor la sate și orașe. De pildă, în 1834 din satul Fintinelele (ținutul Bacău) au emigrat

⁸ Arh. St. Iași, Eforia Iași, nr. 46, 1832, f. 1.

Idem, *Isprăvnicia Bacău*, tr. 373, op. 406, nr. 152, f. 46.

¹⁰ Idem, tr. 1768, op. 2017, nr. 1570, f. 2.

¹¹ Vezi G. Platon, *op. cit.*, p. 131–164.

¹² Nu insistăm aici asupra migrațiilor la foarte mici distanțe (micro-deplasări) a tinerilor care se căsătoreau cu parteneri din oraș și preferau, de obicei, să se stabilească în oraș. În 1843, în urma reclamațiilor unora dintre proprietari care cereau ca fiii birnicilor să rămînă în satul părinților după căsătorie, conducerea a răspuns că „locuitorul moldovean este slobod, ca și ceilalți pămînteni, nu poate fi oprită strămutarea înscrîtelui de nu-i va da proprietarul pămîntul cuvenit după așezămint” (*Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, t. II, nr. 500, p. 24.)

¹³ G. Platon, *op. cit.*, p. 139.

16 locuitori, din care trei în orașe (deci circa 19%)¹⁴. În 1842 din satul Urdești (ținutul Fălciu) au emigrat 11 țărani în Basarabia și 52 în alte localități ale țării, din care 5 (circa 10%) în orașe (la Piatra-Neamț, Vaslui, Birlad)¹⁵. În aceleași an, din satul Deleni (ținutul Botoșani), au pibegit 19 locuitori, din care 7 (circa 36%) în orașe (la Iași, Botoșani și Tg. Frumos)¹⁶. În 1850 din satul Vutcani (ținutul Fălciu) s-au strămutat 13 locuitori, din care 5 (circa 38%) în orașe (la Galați și Birlad)¹⁷. În toate exemplele citate se poate observa că mai mult de 10% din emigranții rurali s-au îndreptat spre orașe, ceea ce însemna destul de mult pentru acele timpuri. Evident, însă numai cu aceste câteva exemple izolate nu putem stabili o proporție precisă a emigranților țărani la orașe. În orice caz, numărul emigranților din sate era ridicat, iar proporția celor ce se îndreptau spre orașe a crescut, din ce în ce mai mult, către mijlocul secolului.

Date mai complete privind imigrația rurală în câteva din orașele Moldovei se desprind din catagrafiile fiscale alcătuite în 1838 și 1845. Astfel, urmărind numărul de birnici, căpătieri, negustori și meșteri creștini înregistrați în câteva orașe mai importante, și anume: Iași, Botoșani, Galați, Focșani, Bacău, constatăm un număr important de contribuabili creștini noi înregistrați atât dintre imigranții moldoveni, cât și de peste hotare¹⁸.

Iată, de exemplu, proporția celor veniți recent și înregistrați în aceste orașe la 1838 :

Orașele	Birnicii			Căpătierii			Meșterii și negustorii		
	Total înregistrați la 1838	Din care imigrați		Total înregistrați la 1838	Din care imigrați		Total înregistrați la 1838	Din care imigrați	
		Nr.	%		Nr.	%		Nr.	%
Iași	1 750	473	27,02		—	—	2 012	629	31,26
Botoșani	671	159	23,70		—	—	1 073	335	31,22
Galați	781	251	32,14	300	141	47,00	985	388	39,40
Focșani	33	0	0	85	75	88,23	1 010	271	26,83
Bacău	334	104	26,27	—	—	—	254	56	22,05
Total	3 569	987	27,65				5 334	1 679	31,48

Cei mai numeroși contribuabili veniți între anii 1831 și 1838 în aceste orașe au fost înregistrați în rindul căpătierilor (din neferire, nu avem date decît pentru două localități urbane), a negustorilor împreună cu meșterii și apoi a birnicilor. Se poate observa, la categoriile de mai sus, că mai mult de un sfert din numărul celor înregistrați în 1838 erau stabiliți recent în orașele respective.

Important este faptul că majoritatea birnicilor și căpătierilor imigrați în orașe proveneau din sate; între negustori și meșteri, numărul

¹⁴ Arh. St. Iași, Isprăvnicia Bacău, tr. 345, op. 370, nr. 404, f. 67.

¹⁵ Idem, Isprăvnicia Fălciu, tr. 1339, op. 1521, nr. 1438, f. 404.

¹⁶ Idem, Isprăvnicia Botoșani, tr. 1333, op. I. 1513, nr. 855, f. 201.

¹⁷ Idem, Isprăvnicia Fălciu, tr. 1339, op. 1521, nr. 1497, f. 296.

¹⁸ Idem, Catagrafia din 1838, tr. 1316, op. 1488, nr. 1175, f. 86—88; nr. 1218, f. 1—28; nr. 1231, f. 5—61; nr. 1250, f. 2—78; nr. 1293, f. 1—318.

celor veniți din sate era mai redus, cei mai mulți dintre aceștia fiind ori din alte localități urbane, ori de peste hotare.

Iată, de exemplu, proporția, din acest punct de vedere, a birnicilor :

Orașele	Total birnici creștini	Din care veniți					
		Din țară		De peste hotare		Total veniți	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Iași	1 750	396	83,73	77	16,28	473	27,02
Botoșani	671	159	100,00	0	0	159	23,70
Galați	781	126	50,20	125	49,80	251	32,14
Focșani	33	0	0	0	0	0	0
Bacău	334	87	83,65	17	16,35	104	26,27
Total	3 569	768	77,81	219	22,19	987	27,65

În majoritate covârșitoare (77,81%), birnicii noi veniți erau moldoveni din alte localități ale țării, în special din sate. Cei veniți de peste hotare nu reprezentau decât 22,19% din totalul celor veniți (inclusiv români din Țara Românească, Transilvania, Bucovina și Dobrogea). În Galați, numărul birnicilor veniți de peste hotare era mai ridicat decât în celelalte localități, deoarece, fiind așezat lângă granița sudică, numeroși sud-dunăreni veneau aici : sîrbi, bulgari, greci, ca și români din Dobrogea și Țara Românească. Pentru căpătîieri situația, din acest punct de vedere, nu este reprezentativă, ea referindu-se numai la două localități de lângă frontierele țării : Galați și Focșani, unde, firește, numărul celor străini era mai ridicat, ei reprezentînd totuși în aceste două localități mai puțin de jumătate (45,84%) din numărul total al căpătîierilor imigrați.

În ceea ce privește meșterii și negustorii creștini, observăm că mulți din cei veniți între 1831—1838 în cele cinci orașe erau de peste hotarele Moldovei. Evident, cifrele înscrise în cataografiile timpului privind populația localnică trebuie să le considerăm, drept minime, dat fiind că numeroși țărani fugiți din sate în orașe în primii ani ai imigrației preferau să evite de a fi înscrși de organele fiscale și administrative.

În următorii șapte ani proporția imigranților moldoveni în orașe crește, așa cum se poate constata din catagrafia din 1845. Însă și datele acestei catagrafii, deși mai complete sub aspectul sporului populației urbane între 1838—1845, nu prezintă nici ele garanția deplinei exactități. În cele mai multe cazuri, catagrafia indică numai numărul total de „spor-nici”, fără a se arăta cîți dintre aceștia erau însurăței, veniți din alte localități sau trecuți de la alte categorii fiscale¹⁹. Deși am extras cifrele numai pentru localitățile unde se indică și proveniența sporului, cifrele rămîn relative și numai cu caracter indicativ. Se observă în aceeași statistică înregistrări ulterioare aducînd completări și scăderi la sumele trecute. De asemenea, în unele cazuri, totalurile calculate pe cartiere și pe categorii nu sînt corecte. Cu toate acestea, le prezentăm, deoarece, în stadiul

¹⁹ Idem, Catagrafia din 1845, tr. 1423, op. 1619, nr. 843, 859, 871, 885, 912, 938, 975, 987, 1020. O analiză mai amănunțită a acestei catagrafii vezi la Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica”, Bacău, 1970, vol. III, p. 5—32.

actual al cercetărilor, nu dispunem de alte date mai complete și mai reprezentative pentru un număr mai mare de orașe. Subliniem că numărul imigranților indicat nu reprezintă pe toți cei ce au venit în decurs de șapte ani (1838—1845) în localitățile respective. Între 1838—1845 s-au mai operat înscrieri parțiale în locul unora plecați. Pe acești înscriși între anii 1838 și 1845 nu i-am putut urmări, deoarece nu se indică în toate cazurile dacă erau veniți din afara orașului respectiv sau erau dintre însurăței sau alte categorii fiscale. Oricum însă, numărul celor înscriși în perioada dintre cele două catagrafii era puțin important, încît el nu poate modifica cu mult proporția imigranților noi veniți.

Datele cele mai concludente din această catagrafie privesc pe birnici și pe patentari (meșteri și negustori), deci categoriile de bază din punct de vedere economic și demografic în orașele Moldovei. De asemenea, cifrele cele mai sigure sînt pentru birnicii din 13 orașe și 9 ținuturi și pentru patentarii din 4 orașe și 6 ținuturi²⁰.

În ceea ce privește birnicii, în catagrafia din 1845 observăm că, în 13 orașe ale țării, din 2 678 birnici înscriși, 740 (27,63%) erau imigrați recent din diferite localități ale țării (o proporție mai mare ca aceea din 1838).

Orașele	Total birnici înscriși la 1845	Din care birnici adăugați la 1845 :						
		însurăței		veniți din alte localități		trecuți din alte categorii fiscale		total adăugați
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	
Piatra-Neamț	164	37	42,04	51	57,96	—	—	88
Tg. Neamț	223	23	20,17	15	13,16	76	66,67	114
Tecuci	142	38	52,77	27	37,50	7	9,73	72
Falciu	109	36	61,01	11	18,64	12	20,35	59
Vaslui	152	30	41,66	37	51,39	5	6,95	72
Tg. Frumos	397	113	50,90	67	30,18	42	19,92	222
Fălțiceni	103	47	61,04	30	38,96	—	—	77
Botoșani	558	105	32,51	218	67,49	—	—	323
Tg. Ocna	135	20	19,04	85	80,96	—	—	105
Bacău	226	37	25,88	106	74,12	—	—	143
Hirlău	119	10	38,46	16	61,54	—	—	26
Dorohoi	211	75	52,81	67	47,19	—	—	142
Herța	79	12	54,54	10	46,46	—	—	22
Total	2 678	583	39,80	740	50,51	142	9,69	1 465

Adică mai mult de un sfert din numărul birnicilor înscriși (la totalul celor adăugați în catagrafie fac 50,51%, deci jumătate din birnicii adăugați) erau proveniți din imigrare, iar restul rezultau din sporul natural al celor ajunși la majorat și al celor trecuți din alte categorii fiscale. Cei mai numeroși birnici veniți din afara orașului erau la Tg. Ocna (datorită exploatării salinelor care atrăgeau birnicii din sate la lucru), Bacău, Boto-

²⁰ Vezi clasificarea localităților urbane la E. Negruți, *Clasificarea localităților urbane din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Considerații demografice*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, t. XII, 1975, p. 1—16.

șani, Piatra-Neamț. Cei mai puțini veniți au fost, în această perioadă, în Tg. Neamț și în orașele mai mici Fălciu și Tg. Frumos.

În ceea ce privește târgurile, observăm că în 9 astfel de localități semiurbane s-au adăugat 136 birnicii veniți din alte localități, adică 20,66% (din totalul celor adăugați mai puțin de jumătate 49,45%). Ar rezulta deci pentru aceste nouă târguri pentru care avem date sigure că localitățile urbane mai mari atrăgeau un număr mai mare de imigranți.

Târgurile	Total birnici înscrși la 1845	Birnicii adăugați la 1845 :						
		Însurăței		birnicii veniți		trecuți din alte categorii fiscale		total adăugați
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	
Nicorești	42	9	25,71	22	62,86	4	11,44	35
Codăiești	88	22	75,86	3	10,34	4	13,80	29
Negrești	103	16	76,20	5	23,20	—	—	21
Pungești	171	32	42,67	43	57,33	—	—	75
Lespezi	63	11	35,48	16	51,61	4	12,91	31
Sculeni	20	—	—	12	75,00	4	25,00	16
Podu-Iloaei	63	13	37,15	22	62,85	—	—	35
Căiuți	13	3	60,00	1	20,00	1	20,00	5
Moinești	95	16	57,14	12	42,86	—	—	28
Total	658	122	44,36	136	49,45	17	6,19	275

Sporul natural] în târguri era mai ridicat ca în orașe, după cum se poate observa din numărul însurăteilor, care reprezintă peste 44% din numărul celor adăugați. Birnicii imigrați au preferat târgurile mai mari, ca Nicorești, Podul-Iloaei, Pungești.

Pentru meșterii și negustorii creștini, situația se prezenta astfel :

Localitățile	Total negustori înscrși la 1845	Negustori patentari adăugați la 1845 :						
		Însurăței		veniți din alte localități și „spornici” ²¹		trecuți din alte categorii fiscale		total adăugați
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	
<i>Orașele</i>								
Tecuci	137	24	25,33	17	18,09	53	56,38	94
Adjud	89	10	14,92	38	56,72	19	28,36	67
Fălțiceni	33	12	40,00	5	16,67	13	43,33	30
Tg. Ocna	10	2	28,57	5	71,43	—	—	7
Total orașe	269	48	24,24	65	32,83	85	42,93	198
<i>Târgurile</i>								
Nicorești	46	9	42,86	5	23,81	7	33,33	21
Odobesti	237	13	7,39	105	59,66	58	32,95	176
Moinești	23	8	57,14	6	42,86	—	—	14
Panciu	119	8	11,59	47	68,12	14	20,29	69
Nămoloasa	42	—	—	26	76,47	8	23,53	34
Lespezi	39	11	30,55	15	41,67	10	27,78	36
Podu-Iloaei	23	1	5,55	12	66,67	5	27,78	18
Total târguri	529	50	13,59	216	58,69	102	27,72	368
Total general	798	98	17,31	281	49,65	187	33,04	566

²¹ „Spornicii” i-am trecut împreună cu cei veniți din alte localități, deoarece, de obicei, între spornici erau înregistrați acei veniți în ultimii ani și trecuți ca ajutor la bresle în locul celor scăzuți.

Se poate observa că în aceste localități numărul negustorilor imigrați în ultimii ani (1838—1845) era de circa 24,16 % la orașe și 40,83 % la țiguri, în total 35,21 % pentru ambele tipuri de localități urbane față de numărul total al negustorilor creștini înscrși în catagrafia din 1845. Ar rezulta, în comparație cu birnicii, că negustori patentari au imigrat în proporție mai mare și că au preferat mai mult localitățile urbane mici și cele semiurbane. Aceasta s-a datorat înființării în această perioadă a noi ținuturi care au atras numeroși negustori.

În ceea ce privește meșterii patentari creștini imigrați situația era următoarea ²²:

Localitățile	Total meșteri înscrși la 1845	Meșterii patentari adăugați la 1845 :						Total adăugați
		Însurăței		veniți din alte localități și „spornici”		trecuți din alte categorii fiscale		
	Nr.	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.
<i>Orașele</i>								
Tecuci	332	74	29,60	20	8,00	156	62,40	250
Adjud	58	13	30,23	24	55,81	6	13,96	43
Fălticeni	59	21	52,50	5	12,50	14	35,10	40
Tg. Ocna	32	1	8,34	11	91,66	—	—	2
Total orașe	481	109	31,59	60	17,39	176	51,02	345
<i>Țirgurile</i>								
Moinești	39	13	54,17	11	45,83	—	—	24
Odobești	121	12	23,53	20	39,22	19	32,25	51
Panciu	24	—	—	4	40,00	6	60,00	10
Nămoloasa	5	—	—	2	66,66	1	33,34	3
Lespezi	15	—	—	—	—	15	100,00	15
Podu-Iloaiei	24	7	36,84	10	52,63	2	10,53	19
Total Țirguri	228	32	26,23	47	38,52	43	35,25	122
Total orașe	709	141	30,19	107	22,91	219	46,90	467

Comparativ cu birnicii și negustorii, meșterii imigrați erau mai puțin numeroși, abia 15,10 % din totalul meșterilor patentari înscrși în 1845, în localitățile menționate mai sus. Se pare că imigranții meșteri au preferat orașele mai mici și ținuturile : 20,61 % din totalul celor înscrși în cele 6 ținuturi la 1845 și numai 12,47 % din totalul celor înscrși în cele patru orașe.

²² Arh. St. Iași, Catagrafia din 1845, tr., 1423, op. 1619, nr. 871, 922, 926, 938, 940, 1024, 1619.

Din tabelele prezentate mai sus ar rezulta următoarele proporții :

Felul localităților	% birnici imigrați la nr. total înscriși la 1845	% negustori imigrați la nr. total înscriși la 1845	% meșteri imigrați la nr. total înscriși la 1845
Orașe	27,63	24,16	12,47
Țirguri	20,66	40,83	20,61
Total	26,25	35,21	15,10

Pe baza acestor date putem conchide că numărul imigranților definitivi în orașe era mai redus la categoriile care prezentau o specializare, o calificare mai mare, ceea ce demonstrează că din punct de vedere al mobilității spațiale erau afectați cu precădere acei ce aveau o situație materială mai puțin sigură și mai puțin prosperă.

Categoriile emigrante cu o specializare mai mare erau atrase în mod egal atât de localitățile mari, cât și de cele mai mici, unde nu aveau de împlinit concurența și meșteșugul lor era mai căutat. Țăranii care nu aveau nici o meserie preferau să imigreze în localitățile mai mari, unde sperau să găsească mai ușor ceva de lucru. Ca urmare, în prima jumătate a secolului trecut micile Țirguri, comparativ cu orașele, deși mai apropiate de economia rurală și deci mai accesibile Țăranilor fără meserii, atrăgeau mai puțin ca orașele mari (27,63 % birnici în orașe, față de 20,66 % în Țirguri). Țăranii care intenționau să se stabilească la orașe, le preferau de obicei pe cele mai mari. Aceasta datorită condițiilor specifice în care se aflau Țirgurile proprietate moșierească. Pentru a se desprinde total de obligațiile feudale, de boieresc, era preferabil orașul mare, care putea da de lucru și celor lipsiți de o meserie și unde foștii proprietari îi puteau mai greu găsi și aduce înapoi în satele din care plecaseră. La orașe, Țăranul imigrat se rupea mai complet de obligațiile feudale, decât în micile Țirguri proprietate a diferiților boieri și unde forța de muncă suplimentară nu putea să-și găsească altă utilizare decât numai în agricultură. Aceasta spre deosebire de migrațiile mai târzii când, datorită desființării boierescului și monopolurilor feudale, ca și improprietății Țăranilor, emigrația sătenilor s-a îndreptat în egală măsură în localitățile semiurbane ca și în orașele mici și mari, primele fiind preferate ca primă etapă de migrare, dacă erau apropiate de satele din care emigrau.

Subliniem însă că cifrele indicate mai sus nu reprezintă pe toți imigranții care practicau negustorii și meserii, ci numai pe acei care obținuseră în prealabil o patentă de negustori și meșteri. Mulți dintre birnicii imigranți exercitau diverse meserii plătindu-și dările inițial la categoria birnicilor și după ce reușeau să-și facă dugheni sau ateliere proprii și să-și consolideze situația, obțineau patente de meșteri sau negustori, de starea sau treapta corespunzătoare, de aceea majoritatea imigranților meșteri și negustori cu patente veneau nu din sate, ci din alte orașe sau Țirguri.

Concludente pentru cunoașterea localităților din care se emigra și direcțiile de imigrare sînt datele oferite de statistica din 1838 pentru cele

cinci orașe menționate mai sus : Iași, Botoșani, Galați, Focșani și Bacău. Iată, de exemplu, de unde au venit în aceste orașe meșterii și negustorii români imigrați :

Orașele	Meșterii și negustorii veniți între 1831 și 1838 :								Total meșteri și negustori români înscrși la 1838
	din orașe		din țiguri		din sate		total veniți		
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	
Iași	60	52,17	8	6,96	47	40,87	115	7,94	1 498
Botoșani	3	21,41	2	14,28	9	64,28	14	1,30	1 073
Galați	43	46,74	10	10,87	39	42,39	92	13,35	689
Focșani	15	53,57	5	17,85	8	28,58	28	3,67	767
Bacău	11	64,70	1	5,88	5	29,42	17	6,70	254
Total	132	49,63	26	9,77	108	40,60	266	6,22	4 281

Din tabelul de mai sus se poate observa că 59,40% erau veniți din orașe și țiguri (mai ales din orașe ; numai 9,77 % din țiguri), ceea ce dovedește o mobilitate accentuată a acestor categorii ale populației urbane. Cei mai mulți dintre meșterii și negustorii imigranți făceau parte din starea a III-a sau treapta a III-a și dintre calfe. Prin urmare, acei cu o situație mai proastă aveau o mobilitate mai mare decât cei înstăriți (46% erau calfe, circa 52% starea sau treapta a III-a și numai circa 2% din starea I-a și a II-a).

În ceea ce privește meseriile, trebuie să remarcăm că majoritatea celor emigrați dintre meșteri erau specialiști în domeniul pielăriei : 79 ciubotari, cizmari, tăbăcari și curelari (30% din totalul meșterilor și negustorilor imigrați) și 25 blănari și jococari (aproape 10%). De asemenea, în domeniul construcției : teslari, dulgheri, stoleri, lemnari, cărămidari și pietrari (reprezentând circa 25%), iar dintre negustori : crișmari și rachieri (circa 7,5%). Cu acest prilej menționăm că majoritatea meșterilor în domeniul pielăriei veneau în general din alte localități urbane, mai ales din Botoșani, pe cînd cei în domeniul construcțiilor, în special cărămidarii, teslarii, stolerii, veneau din mediul rural. De exemplu, în orașul Iași toți blănarii imigrați erau originari din Botoșani, ca și cei mai mulți dintre cizmari, tălpălari, ciubotari. Cărămidarii au venit în majoritate din satul Todirești și, de asemenea, din satele Zorlești și Ciorîța, toate din ținutul Vaslui. Din același ținut erau și mulți teslari și stoleri. Pietrarii veneau, în special, din ținutul Iași și Roman. Ar părea, după numărul și meseria imigranților din Iași, că existau regiuni care trimiteau specialiști în diferite alte localități urbane ale țării. De exemplu, specialiști în direcția pielăriei și blănăriei din Botoșani, cărămidarii din ținutul Vaslui (mai ales din Todirești).

La Galați, spre deosebire de Iași, majoritatea meșterilor și negustorilor veneau din orașele din centrul și sudul Moldovei (Iași, Bîrlad, Huși, Focșani, Tecuci).

În ceea ce privește pe birnici și căpătieri, observăm, la aceeași dată, că cei mai mulți erau plecați din sate (88,55% birnici și 62,40% căpătieri) :

Orașele	Birnicii veniți între 1831—1838 :							
	din orașe		din țiguri		din sate		total veniți	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Iași	39	9,84	7	1,78	350	88,38	396	22,62
Botoșani	6	3,77	2	1,26	151	94,97	159	23,70
Galați	21	16,66	5	3,97	100	79,37	126	16,13
Focșani	—	—	—	—	—	—	—	—
Bacău	7	8,05	1	1,15	79	90,80	87	26,05
Total	73	9,50	15	1,95	680	88,55	768	21,52

Ca număr, cei mai numeroși birnici emigrați din orașe și țiguri erau doar în Galați (20,63%).

Orașele	Căpătierii veniți între 1831—1838 :							
	din orașe		din țiguri		din sate		total veniți	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Galați	26	38,80	3	4,48	38	56,72	67	22,33
Focșani	11	22,00	4	8,00	35	70,00	50	58,82
Total	37	31,62	7	5,98	73	62,40	117	30,39

Urmărind localitățile din care veneau acești imigranți : negustori, meșteri, birnici și căpătieri, remarcăm că imigrarea la orașe, mai ales a țărănilor, se îndrepta spre localitatea urbană mai importantă, dar și cea mai apropiată, aceștia economisind pe cât posibil distanța ce aveau de parcurs. Astfel, se poate observa că majoritatea orașelor își recrutau imigranții din ținutul în care se aflau, și mai ales din satele învecinate. De exemplu, în orașul Iași, la 1838, din satele ținutului emigraseră 26 negustori și meșteri (peste 55% din numărul meșterilor și negustorilor imigrați din sate) și 238 birnici circa 68% din birnicii imigrați în oraș). În ordine urmau apoi ținuturile : Botoșani, Vaslui, Fălciu, Roman ; mai puțin numeroși erau din satele ținuturilor : Suceava, Neamț, Bacău. La Galați birnicii veniți din satele ținutului Covurlui reprezentau 83%, iar restul erau din ținuturile Tecuci, Fălciu, Tutova.

De asemenea, constatăm că meșterii și negustorii imigrau de la distanțe mai mari decât birnicii. În același timp, birnicii care veneau din alte orașe parcurgeau distanțe mai mari ca cei care veneau din sate. De exemplu, în Galați erau birnici plecați din Piatra-Neamț (cei mai mulți 19,23%), apoi, în ordinea numărului, din Bîrlad, Nicorești, Iași, Huși, Tecuci, Vaslui, Botoșani, Roman, Fălciu. Observația privind birnicii se

aplică și căpățierilor, cu atât mai mult cu cât aceștia veneau din orașe în proporție mai mare ca birnicii.

Cu cât orașul era mai mare și pe măsură ce se dezvoltă atrăgea emigranți din regiuni mai îndepărtate. Din documentele timpului, constatăm că, în prima jumătate a secolului trecut, două orașe din Moldova atrăgeau elemente din regiunile cele mai îndepărtate și polarizau, în oarecare măsură, curentul de imigrație și anume : pentru Moldova de nord și de mijloc curentul iradia în special spre capitala țării, iar pentru regiunea sudică, spre Galați. Mai mult, se poate observa că, în ultimele decade ale perioadei de care ne ocupăm (1840—1860), orașul Galați își extinde cercul de atracție mai mult decât Iași spre restul țării. De exemplu, în timp ce în Galați se găseau elemente venite recent nu numai din ținuturile vecine, dar și din zona centrală și chiar nordică a țării (Botoșani, Suceava, Neamț), în Iași imigranții veniți din sud erau foarte puțini. Astfel, în 1838, nici unul din patentarii imigrați în Iași nu era venit din ținuturile Covurlui, și Putna, iar din ținutul Tecuci era un singur patentar. De asemenea, din ținuturile Covurlui, Putna și Tecuci nu a plecat nici un birnic în Iași, iar din ținutul Tutova numai doi birnici. În timp ce în orașul — port la Dunăre Galați cei mai numeroși meșteri și negustori au venit din : Birlad (20,75 %), Huși (16,98 %), Focșani (15,10 %) Tecuci, Iași și Odobesti (9,43 %), Botoșani (3,77 %). Țăranii din ținuturile din vecinătatea sudică a capitalei ca Fălciu, Roman, Birlad, preferau să imigreze în Galați. Deci, pe măsură ce orașul se afla într-un proces de creștere economică și demografică mai rapidă, cu atât imigranții atrași spre el veneau din regiuni mai depărtate, importanța elementului migrator urban crescînd cu distanța²³. Oricum, dată fiind orientarea geografică a Moldovei și așezarea principalelor ei orașe, curentul de imigrație din sate iradia în cercuri concentrice spre fiecare din principalele ei orașe, dar el avea o orientare generală nord-sud.

Migrația populației în interiorul țării și mai ales spre orașe a fost generatoarea unor importante probleme de ordin social și economic. Strămutarea locuitorilor din sate, impulsionată de transformările economice și sociale ale domeniului moșieresc în perioada de destrămare a feudalismului, prin amploarea ei a avut consecințe deosebit de importante, atât pentru locul unde emigranții se stabileau, cât și pentru acela pe care îl părăseau.

Dezvoltarea economică și demografică a localităților unde elementul productiv uman creștea, se făcea paralel cu scăderea, sub același raport, a localității din care se emigra. Există, desigur, un proces compensator în această privință pentru localitățile care pierdeau un potențial uman, dar nu pe măsura celui pierdut. Faptul însă că țăranii imigranți își alegeau o formă de viață nouă, mai evoluată, rupîndu-se de obligațiile de clacă din agricultură și trecînd la îndeletniciri comerciale și industriale și la raporturi de salariați, însemna pe plan general un progres social și economic.

²³ R. Mols, *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIV-e au XVIII-e siècle*, Louvain, 1955, t. II, p. 374—375.

NOUVELLES CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE LA
SITUATION DÉMOGRAPHIQUE DES VILLES DE MOLDAVIE
PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur examine l'évolution démographique des villes de Moldavie en tant que résultat du déplacement de la population du village à la ville, ce qui a engendré d'importants problèmes d'ordre social et économique. Le déplacement des habitants des villages, stimulé par les transformations économiques et sociales intervenues sur les domaines fonciers pendant la période de désagrégation du féodalisme a eu, par son ampleur, des conséquences particulièrement importantes, aussi bien pour l'endroit où ceux-ci s'établissaient que pour celui qu'ils quittaient.

On relève qu'en s'établissant dans la ville, les paysans se détachaient des obligations de la corvée dans l'agriculture, déployant diverses activités commerciales et industrielles. Ce processus a représenté sur le plan général un progrès social économique qui s'accélérera dans la seconde moitié du siècle.

CETATEA BRAN — 600 DE ANI DE ATESTARE DOCUMENTARĂ

DE

IOAN PRAHOVEANU

Trecătoarea Branului, cu dealurile și văile urcînd pînă la poalele munților, păstrează în adîncurile pămîntului urme de străveche locuire omenească, încă din epoca paleolitică, după cum o dovedesc descoperirile arheologice făcute cu două decenii în urmă la *Peștera liliecilor* din apropierea Pietrei Craiului. Iar prin vechiul drum ca și prin numeroasele poteci de plai ce treceau peste culmea muntelui, Branul a constituit și una din cele mai însemnate artere de legătură dintre populația de pe versanțele Carpaților. Recente săpături arheologice efectuate în comuna Moeciului la punctul numit *Drumul Carului*, scoțînd la iveală urme ale unei *Statio* romane de comerț, confirmă mențiunea din Tabula Peutingeriană, potrivit căreia în epoca stăpînirii romane în Dacia pe la Bran trecea un important drum comercial.

După părerea noastră și în zona Branului, ca pretutindeni în spațiul carpato-dunărean, populația daco-romană a continuat să viețuiască și după părăsirea Daciei de către autoritățile și administrația romană, retrasă în fața marilor valuri de popoare migratoare pe văi pînă la poalele munților. Chiar dacă pentru un timp de aproape o mie de ani, privind existența populației pe aceste meleaguri, nu există documente scrise —

strămoșii noștri scriîndu-și istoria prin fapte de muncă și arme — socotim că este concludent materialul etnografic care atestă fără putință de tăgadă străvechi forme de cultură materială și spirituală, cu puternice rădăcini în cultura daco-getică. Pe văile Șimonului, Porții, Moeciului și Sohodolului străbunii noștri au dezvoltat acele forme specifice de viață economico-socială românească, practicînd atît agricultura pentru nevoile gospodărești cît și creșterea animalelor, în special a numeroaselor turme de oi. Păstorul brănean a fost întotdeauna legat de gospodăria lui din sat, iar apariția mai tîrziu a transhumanței pastorale, în condițiile evului mediu, trebuie pusă în directă legătură cu cerințele de materie primă pentru breasla postăvarilor din Țara Birsei. Acest mod de viață în toată complexitatea lui dovedește o îndelungată existență pe aceste locuri a obștilor libere săt_ești — formă specifică de organizare prefeudală românească — peste care s-a suprapus mai tîrziu instituția medievală a castelanatului. De aceea colibașii — locuitori brăneni ce apar în documentele medievale care privesc istoria cetății — după părerea noastră sînt urmașii membrilor obștilor săt_ești căzuți în dependență, avînd condiția de iobagi ai cetății și locuind pe văi, întrucît în apropierea importantului

drum ce trecea peste Carpați, datorită numeroaselor invazii, aşezările se întemeiază mai târziu.

În aceste condiții locuitorii Branului au continuat și în evul mediu să trăiască după străvechile obiceiuri, să moștenească *averea*, pădurile și munții, avînd anumite obligații față de stăpînul feudal — după cum vom menționa pe parcursul lucrării.

Construirea cetății Bran

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea consolidarea statului feudal Țara Românească sub domnia lui Vlaicu Vodă și mai ales creșterea pericolului turcesc l-au determinat pe regele Ungariei, Ludovic I de Anjou să ia măsuri pentru întărirea trecătorilor de la miazăzi ale Transilaniei: Severinul, Turnu Roșu și Branul.

În ceea ce privește trecătoarea Bran, fortificarea ei se impunea ca o necesitate de prim ordin militar și economic, deoarece însemna în același timp, pe lângă o importantă cale de invazie peste Carpați și unul din cele mai importante drumuri comerciale medievale care lega Transilvania, prin Brașov, de Țara Românească.

De aceea fortificarea trecătorii Bran interesa nu numai regalitatea maghiară, dar într-un mod cu totul deosebit și cetatea comercială a Brașovului atît din cauza poziției sale geografice (situat la cca 30 km. apropiere) cît și din motive economice de supraveghere a principalului său drum comercial. Din aceste considerente, așa cum rezultă din privilegiul acordat la 19 noiembrie 1377 de Ludovic cel Mare, brașovenii „nesiliți și neconstrînși ci de bună voie au promis în mod generos și unanim de a construi un nou fort (cetate) în Bran, de a-l face cu propriile lor osteneți și cheltuieli și de a tăia pădurea acolo în lung și în lat”¹. În schimbul construirii cetății Bran, brașovenii obțin întărirea privilegiilor asupra celor 13 sate din Țara Bîrsei², care au constituit districtul Brașovului; reducerea impozitului regal, precum și făgăduiala că le va ușura vama pe care urmau să o plătească la trecerea cu mărfurile prin punctul vamal mutat odată cu construirea cetății de la Rucăr în pasul Bran.

Cetatea a fost construită pe o stîncă în locul cel mai strîmt dintre Măgură și Dealul Cetății, poziția ei deschizînd o largă perspectivă atît spre valea și dealurile Moeciului cît și spre Țara Bîrsei. De aceea mențiuinea din document privind tăierea pădurii „în lung și în lat” trebuie înțeleasă că o defrișare a acesteia de pe culmile dealurilor în vederea creării unui larg cîmp pentru observarea eventualelor pătrunderi ale oștirilor dușmane.

În privința răstimpului în care a fost construită cetatea Bran este de remarcat faptul că în anul 1382, la moartea lui Ludovic I de Anjou era terminată³, timp foarte scurt în raport cu mijloacele tehnice din acea

¹ Originalul în Arhivele statului Brașov, Colecția *Privilegii*, Nr. 9, apud Emil Micu, *Castelul Bran*, Editura Meridiane, București, 1957, p. 9

² Codlea, Feldioara, Măieruș, Ghimbav, Rothav, Rîșnov, Prejmer, Cristian, Vulcan, Hălchiu, Sf. Petru, Hărman și Bod (Fr. Killeyn, *Formarea și evoluția comitatului Brașovului*, în „Studii și articole de istorie”, VII (1965) p. 15).

³ Cf. Emil Micu, *op. cit.*, p. 13.

vreme și care poate fi pus în legătură cu primejdia pe care o prezenta Imperiul Otoman în fața căruia cădeau, rînd pe rînd, statele din Peninsula Balcanică.

Cetatea Bran-cetate regală (1377–1498)

Odată construită, cetatea Bran a devenit o cetate a coroanei regale maghiare, după cum rezultă din actul de întemeiere din 19 noiembrie 1377 în care se spune textual : „Declarăm însă că avem și păstrăm puterea de a numi pe comitele, județul și castelanul numitei noi cetăți⁴”. Ulterior regalitatea maghiară, păstrîndu-și de drept „puterea de a numi” pe castelan, a încredințat în fapt, în unele împrejurări, această prerogativă comitelui secuilor, funcție deținută în marea majoritate a cazurilor de către voievozii Transilvaniei, însărcinați cu paza granițelor care, astfel, exercitau și autoritatea militară asupra cetății Bran⁴.

Acordîndu-i o atenție deosebită din punct de vedere militar, Ludovic I de Anjou a instalat în cetate o garnizoană de mercenari alcătuită din arcași și balistari⁵. Totodată pentru nevoile cetății regalitatea i-a atribuit un domeniu compus din comunele : Baci, Cernat, Satulung, Turcheș, Tîrlungeni, Zizin, Purcăreni, Crizbav, Zărnești și Tohan (ultimele două pînă în anul 1395)⁶. Tot cetății i-au fost subordonate și așezările colibașilor brăneni, răspindite pe plaiurile dintre munții Bucegi și Piatra Craiului.

Pentru a cunoaște situația juridică a acestor sate aparținătoare domeniului cetății Bran, precizăm că în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, teritoriul Țării Birsei — unde se mențin timp îndelungat vechile forme de organizare social-politică în obștii satești — a fost organizat într-un comitat regal, condus de către un comite, funcție pe care în secolul al XIV-lea a deținut-o în cele mai multe cazuri comitele secuilor datorită atribuției sale militare în estul Transilvaniei⁷. Prin privilegiul din 19 noiembrie 1377 Brașovul a obținut — după cum am menționat mai sus — dreptul de conducere asupra 13 sate din Țara Birsei, care vor constitui un district autonom. Alte sate din Țara Birsei au fost dăruite de către rege unor nobili credincioși, iar restul — menționate mai sus — au format domeniul Bran, rămas sub autoritatea administrativă a castelanului cetății.

Cetatea Bran în stăpînirea Țării Românești. La sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor, în scopul unor acțiuni comune antiotomane se constată o apropiere între Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei și domnul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, ajungîndu-se la încheierea, la 7 martie 1395, la Brașov, a unui tratat de cooperare militară în condiții de egalitate. În aceste împrejurări regele Sigismund, conștient de importanța pe care o avea pentru el alianța cu vrednicul domn muntean, dăruiește acestuia cetatea Bran⁸, iar vama de la poalele cetății o mută la Brașov. Prima mențiune documentară însă, în care întîlnim

⁴ Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Vol. XV, Nr. 10, p. 10.

⁵ Cf. Emil Micu, *op. cit.*, p. 8.

⁶ Ioan Moșoiu, *Branul și cetatea Branului*, București, 1930, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁸ I. Clinciu, *Cum a ajuns Mircea cel Bătrîn în stăpînirea Branului*, București, 1939, p. 23.

mențiunea precisă că cetatea se află în posesia lui Mircea datează din anul 1412⁹. Mircea cel Bătrîn a folosit drumul Branului pentru a stabili o legătură directă cu posesiunile sale din Țara Oltului, iar cetatea ca important fort de supraveghere a activității comerciale cu Brașovul căreia domnul român i-a acordat o atenție deosebită după cum rezultă din privilegiul acordat la 6 august 1413, întărind brașovenilor „așezămintele ce le-au avut de la strămoșii domniei mele pentru vamă prin târgurile din țara domniei mele și pe drumul Brașovului până la Brăila”¹⁰.

După moartea lui Mircea cel Bătrîn cetatea rămâne în posesia urmașilor săi, dar negustorii brașoveni se pling regelui Sigismund că pîrcălăbii muntenii nu au respectat privilegiile lor¹¹. Această împrejurare cît și insistențele incursiuni turcești (în anul 1421 turcii pătrund prin pasul Bran și jefuiesc cumplit Țara Birsei) îl determină pe regele maghiar să reintre în stăpînirea cetății. La 3 februarie 1426, intervenind în favoarea brașovenilor, Sigismund serie castelanilor și vicecastelanilor „cetății noastre numite Bran, precum și către vameșii și încasatorii de impozite ce aparțin de obiceiul acestei cetăți a noastre”, poruncindu-le să nu mai pretindă „vreo plată vamală sau de impozit exagerată”¹².

Preluînd cetatea, regele o încredințează comitelui secuilor care va numi pe castelani și vicecastelani și va încasa taxa vamală de la negustorii care treceau pe la Bran¹³.

În schimbul acordării a noi privilegii, brașovenii aveau obligația să aprovizioneze garnizoana cetății cu alimente și să informeze pe voievodul Transilvaniei „despre noutățile și zvonurile cu privire la turci”¹⁴.

Atribuțiunile castelanilor. Conducerea cetății și domeniului Bran a fost încredințată de către rege unui castelan numit dintre oamenii de încredere ai săi, avînd în primul rînd funcția de comandant militar al garnizoanei. În același timp castelanul îndeplinea atribuțiunile administrative¹⁵ și jurisdicționale asupra cetății și întregului ei domeniu¹⁶.

În secolul al XV-lea, cînd cetatea intră sub jurisdicția comitelui secuilor, pe lângă atribuțiunile menționate, castelanii trebuiau să supravegheze ținutul dintre munții Bucegi și Piatra Craiului și prin intermediul brașovenilor să urmărească mișcările turcilor, luînd măsuri în vederea apărării trecătorii. Edificator în acest sens este un document din anul 1483 provenit de la Ștefan Bathory, voievodul Transilvaniei, care serie brașovenilor: „vă însărcinăm să trimiteți pe oamenii voștri spre cercetare în ținuturile de peste munți și să fiți atenți la noutăți pentru că

⁹ Ștîbor, voievodul Transilvaniei serie comitelui secuilor cu privire la taxa vamală „care acum se stringe în acel oraș... și care mai înainte se obișnuia să se perceapă sub cetatea Bran, iar pentru faptul că cetatea se afla în mîini străine” vama s-a mutat la Brașov (*Urkundenbuch*, vol. IV, Nr. 1642, p. 544–545).

¹⁰ Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV–XVI*, București, 1905, p. 3–4.

¹¹ Originalul în Arh. St. Brașov, *Privilegii*, Nr. 54, traducere la Muzeul Bran.

¹² Ibidem, *Privilegii*, Nr. 66, traducere la Muzeul Bran.

¹³ Ibidem, *Privilegii*, Nr. 70; vezi și B. P. Hasdeu, *Castelul Törzburg în posesiunea Basarabilor*, în „Columna lui Traian”, VI (1875) p. 154.

¹⁴ Arh. St. Brașov, *Acte Fronius I*, Nr. 40, traducere la Muzeul Bran.

¹⁵ Cetatea Bran avea monopolul vînzării sării la Feldioara și Bod și pînă la 1427 dreptul la veniturile morilor existente în Țara Birsei. La această dată regele îl cedează brașovenilor (Hurmuzaki XV, 1, Nr. 18, p. 14); vezi și Fr. Killyen, *op. cit.* p. 26.

¹⁶ Emil Micu, *op. cit.*, p. 13.

să fiți siguri că dușmanii păgîni din acele părți de peste munți, turcii, vor să facă jafuri și năvăliri; ceea ce puteți afla să aveți grijă a le aduce la cunoștință îndată castelanului Blossius”¹⁷.

De asemenea castelanii îndeplinesc și o funcție fiscală încasind pe seama vistieriei regale, în punctul vamal mutat după 1377 de la Rucăr la Bran, taxa tricesimală. După cum rezultă din documentele vremii în exercitarea acestei atribuții castelanii comiteau abuzuri dînd naștere la numeroase plingeri atît din partea negustorilor brașoveni, cît și a celor din Țara Românească¹⁸.

Cetatea Bran în stăpînirea orașului Brașov (1498—1920)

Brașovul posesor în baza unui act de zalogire (1498—1651)

Abuzurile comise de către castelanii cetății Bran stînjeneau activitatea comercială a orașului Brașov — devenit cel mai însemnat centru economic din sud-estul Transilvaniei — amenințînd chiar cu întreruperea legăturilor cu Țara Românească¹⁹. De aceea, încă de pe vremea regelui Matei Corvin, Brașovul depune multă stăruință pentru a intra în posesia cetății și a domeniului Bran. Cu toate că brașovenii au reușit să atragă de partea lor și pe principele Transilvaniei, Ștefan Báthory, care printr-o scrisoare din anul 1486 îi anunța că a tratat cu regele această problemă și în curînd vor intra în posesia bunurilor respective²⁰, au trebuit să treacă mai mulți ani pînă la realizarea acestui scop.

Pentru a intra în posesia cetății și domeniului Bran brașovenii trebuiau să aibă pe lingă aprobarea regelui, adevăratul proprietar, și consimțămîntul voievodului Transilvaniei care, fiind însărcinat cu apărarea granițelor în calitate de comite al secuilor, exercita și autoritatea militară asupra cetății Bran. Se pare însă că brașovenii s-au înțelese numai cu regele. Astfel se explică de ce la 1 ianuarie 1498 Vladislav al II-lea Jagello zalogește singur cetatea Bran „împreună cu toate posesiunile și drepturile ei de folosință” pe timp de zece ani în schimbul sumei de 1.000 florini cu condiția ca brașovenii „să conserve cetatea totdeauna cu credință prin propriile lor mijloace și cheltuieli, s-o întărească și s-o puie s-o fortifice cît se va putea mai bine”²¹ (subl. ns.). În decembrie același an, în schimbul unui împrumut de 2.000 de florini regele reînnoiește zalogirea. Datorită acestor împrejurări posesiunea brașovenilor asupra cetății și domeniului Bran este tulburată de intervențiile voievodului Transilvaniei în treburile cetății, atît în ceea ce privește numirea castelanilor, cît și în ceea ce privește jurisdicția acestora asupra unor oameni din cetate. Așa se explică de ce în anul 1500 regele ordonă voievodului Transilvaniei să oprească

¹⁷ Hurmuzaki, XV, 1, Nr. 221, p. 122.

¹⁸ Dan al II-lea, Domnul Țării Românești (1427—1431) se plînge plîgarilor din Brașov că „pîrcălăbii de la cetatea Branului pradă pe oamenii Domniei mele și au ridicat vămii grele și-i prigonesc și le fac rău fără nici o vină” (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 20).

¹⁹ În anul 1493 Vlad Călugărul scrie brașovenilor că a închis căile munților pentru negustorii brașoveni datorită abuzurilor comise de către castelanii din cetatea Bran. Domnul muntean îi avertizează: „dacă aveți nevoie de deschiderea căilor atunci vă veți duce la voievodul Transilvănean” (Arh. St. Brașov, Privilegii, Nr. 36; I. Bogdan, *op. cit.*, p. 341).

²⁰ Hurmuzachi, II, 2 Nr. 262, p. 293.

²¹ Arh. St. Brașov, Privilegii 257, traducere la Muzeul Bran.

„pe oamenii și familiarii săi a reține sau a judeca pe robii, care țin *ab antiquo* de cetatea Branului”, drept care îi aparținea doar castelanului ²². De asemenea voievodul Transilvaniei și comite al secuilor contestă drepturile obținute de către brașoveni în anul 1500 de la regele ungar Vladislav al II-lea Iagello de a încasa pentru întreținerea cetății veniturile vinzării sării de la Feldioara ²³ și scutirea iobagilor cetății de taxa regală ²⁴, socotindu-le „apanajul funcției noastre de comite al secuilor” ²⁵.

În urma repetatelor intervenții ale voievodului Transilvaniei, care provocau tulburări, brașovenii se plîng regelui. Avînd în vedere rolul acestora de a supraveghea și informa cu privire la mișcările turcilor, cît și faptul că întreținerea cetății costa vistieria regală încă 500 florini pe lingă veniturile strînse din censul de pe domeniu ²⁶ regele intervine în favoarea Brașovului. Ca urmare, după ce în anul 1508, în schimbul unui împrumut de încă 2000 florini reînnoiește zălogirea, regele Vladislav al II-lea Iagello emite în 1513 un act prin care scoate cetatea Branului „cu toate aparținătoarele și veniturile sale” de sub jurisdicția voievozilor Transilvaniei dîndu-le Brașovului „spre administrare și păstrare” pe timp de 25 de ani cu condiția ca locuitorii acestui oraș „să fie totdeauna credincioși și plini de grijă atît în păstrarea cetății însăși cît și [în] întreținerea iscoadelor în Turcia” (subl. ns.) ²⁷. În baza acestui act, Brașovul intră în drepturile sale depline de posesor al cetății și domeniului Bran, care începuse sub acest titlu juridic din momentul primei zălogiri (1498).

Atribuțiunile castelanilor. În fruntea cetății și domeniului Bran sfatul orașului alegea dintre membrii săi un castelan pe termen de un an cu dreptul de a fi reales ²⁸. Dar stăpînirea cetății și domeniului Bran de către orașul Brașov este confirmată de către principii Transilvaniei — după cum rezultă din privilegiul acordat în anul 1625 de către Gabriel Bethlen — cu condiția să fie numit un castelan „legat prin jurămint de credință de noi și de urmașii noștri legali și de autoritatea noastră din Transilvania și de asemenea de orașul Brașov, după forma de jurămint pe care o vom arăta” ²⁹.

În documentele redactate în limba latină castelanii erau denumiți cu acest nume, iar în cele germane Burggrawen ³⁰. Începînd din secolul al XVI-lea, conducătorii cetății purtau și alte denumiri cum ar fi; *praeefecti, aediles, dispensatores, patroni inspectores* ³¹.

²² Cf. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XIV-lea*, București, 1968, vol. II, p. 622.

²³ Arh. St. Brașov, Privilegii Nr. 263, traducere la Muzeul Bran.

²⁴ *Ibidem*, Privilegii Nr. 267, traducere la Muzeul Bran.

²⁵ Szobo Karoly, *Szekely okleveltar* (Documente secuiești) vol. III, 1873, p. 150—151.

²⁶ În instrucțiunile date de către regele Ferdinand al anul 1552 tezaurariului Petrus Haller privind bunurile și cetățile aparținătoare regelui se menționează: „Cetățenii Brașovului se plîng că veniturile strînse din cens nu ajung pentru întreținerea cetății și de aceea regii cît timp mențineau funcționarii lor în cetate obișnuiau să alocă 500 florini pe an din censul Țării Birsei, ca supliment de întreținere (Cf. Ilarion Pușcariu, *Contribuțiunile istorice privitoare la trecutul românilor pe pămîntul crăiesc*, Sibiu, 1913, p. 84).

²⁷ Original în Arh. St. Brașov, Colecția Privilegii Nr. 301.

²⁸ La 1600 administrarea domeniului Bran a fost luată de județul și cojudețul Brașovului (Cf. Titus Hașdeu, *Atribute de castel cetății Bran*, în „Aluta”, 1970, p. 132).

²⁹ Original în Arh. St. Brașov, Privilegii Nr. 656, traducere la Muzeul Bran.

³⁰ D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 625.

³¹ Cf. Titus Hașdeu, *Cetatea Bran sub stăpînirea orașului Brașov*, în „Culegere de studii și cercetări”, Muzeul regional Brașov, I, 1967, p. 139.

Castelanii locuiau în Braşov, unde aveau case şi grădini şi primeau doar gratificaţii şi plata deplasărilor în cetate sau pe domeniu ³².

În calitate de reprezentanţi ai oraşului castelanii au avut de-a lungul timpului un rol deosebit de important în supravegherea mişcărilor turcilor, prin trimiterea de cercetaşi în împrejurimi, uneori pînă în tabăra duşmană ³³. Ştirile primite erau transmise voievodului Transilvaniei, iar castelanul lua primele măsuri de apărare a trecătorii în cazul apropierii armatelor duşmane.

Castelanii şi vicecastelanii de la Bran, fiind persoane de încredere ale voievodului, sînt întilniţi, uneori, cu diferite misiuni din partea acestuia la domnia Ţării Româneşti ³⁴.

Întrucît cetăţii Bran îi aparţinea şi domeniul feudal alcătuit din cele nouă sate din Ţara Bîrsei — după cum am arătat — castelanul administra veniturile rezultate atît din obligaţiile feudale ale locuitorilor cît şi din alte activităţi economice care se cuveneau Braşovului în calitate de stăpîn feudal.

Atît veniturile cît şi cheltuielile legate de întreţinerea cetăţii şi a personalului acesteia erau consemnate de către castelani într-un „Registru de venituri şi cheltuieli” păstrat, an de an, începînd din 1504, în Arhivele Statului din Braşov ³⁵.

Nemulţumirea locuitorilor de pe meleagurile Branului faţă de apăsătoarele obligaţii feudale la care erau supuşi s-a manifestat sub diferite forme. Astfel, dacă în anul 1514 au refuzat să se supună ordinului de a se ridica împotriva răsculaţilor conduşi de Gheorghe Doja, ca urmare a măsurilor luate de către autorităţi de sporire a sarcinilor feudale, un an mai tîrziu brănenii s-au răscolat ³⁶.

Pe lingă atribuţiunile administrative, începînd cu anul 1639, cînd comunitatea Braşovului arendează de la principele Gheorghe Rakoczy I vama tricesimală de la Bran pentru suma de 10.500 florini, în calitate de reprezentanţi ai oraşului, castelanii cetăţii vor administra veniturile provenite din încasarea acestei taxe în punctul vamal de lingă cetate ³⁷. De asemenea castelanii judecau în prima instanţă pricinile dintre locuitorii de pe teritoriul domeniului ³⁸.

În exercitarea atribuţiilor lor, castelanii erau ajutaţi de către doi vicecastelani, numiţi şi pîncălabi, aleşi de către oraş, care primeau anual

³² D. Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 503.

³³ În socotelile castelanilor din anul 1510 se menţionează: „pentru cheltuieli ce au făcut castelanii la cetate pentru a afla vesti şigure despre mişcările turcilor în părţile transalpine” (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, Braşov, 1886, p. 145).

³⁴ În Socotelile castelanilor pe anul 1525; „lui Toma din Sercaia, vicecastelan cheltuieli la Domnul voievod Radu, cu un om al său” fl. 1, aspri 25 (*Quellen*, I, p. 626).

³⁵ *Quellen*, I, p. 82-92.

³⁶ Documentele vremii menţionează: „locuitorii şi colonii aceia ai noştri aşezaţi în posesiunile cetăţii noastre Bran, stăpînite acum de cetăţenii noştri braşoveni s-au răscolat... nu vor să se supue acestor cetăţeni ai noştri nici în ce priveşte furnizarea oamenilor pentru nevoia şi apărarea regatului şi a acelor ţinuturi nici în ce priveşte plata impozitului public ce trebuie făcut nici în alte sarcini ale lor ce trebuiesc suportate în comun, după cum nici în anul trecut n-au voit să se ridice împotriva răsculaţilor ce purtau semnul crucii şi pe deasupra au refuzat de a achita acestor cetăţeni taxa lor obişnuită” (Titus Haşdeu, *Cetatea Bran*, Ed. Meridiane, Bucureşti 1968, p. 16).

³⁷ Original în Arh. Liceului Honterus, Acte Honterus, Nr. 123, traducere la Muzeul Bran.

³⁸ I. Moşoiu, *op. cit.*, p. 19.

un salariu de 17 florini și locuiau în cetate împreună cu un administrator, 7—12 trabanți, două străji și un căpitan în caz de război ³⁹.

Pircălabii administrau cetatea, îngrijindu-se de lucrările de reparații și de aprovizionarea cu mobilier, alimente și arme ⁴⁰. În același timp țineau registrul cadastral din hotarul Branului și înregistrau transferul de proprietate ⁴¹.

După prăbușirea regatului maghiar, ca urmare a înfringerii suferite la Mohacs în anul 1526, orașul Brașov, urmărind să dobândească o poziție dominantă în viața politică a Transilvaniei, a intervenit în luptele care au avut loc pentru tron, sprijinind cînd pe un principe, cînd pe celălalt. Această atitudine a Brașovului va avea repercusiuni și în exercitarea dreptului său de posesor asupra cetății și domeniului Bran. Astfel, deoarece în timpul luptelor pentru tron care au loc după Mohacs brașovenii adoptă o poziție ostilă lui Ioan Zapolya în anul 1529, oștile muntene venite în ajutorul acestuia, asediază timp de mai multe zile Cetatea Bran, apărată de garnizoană condusă de către Ioan Hock ⁴². Conștient de importanța strategică a cetății, Ioan Zapolya a vrut s-o ia pe seama sa. În aceste împrejurări, datorită importanței deosebite pe care o avea cetatea și trecătoarea Branului în cadrul legăturilor dintre brașoveni și muntenii lucrul subliniat în dese rânduri de către noi pe parcursul lucrării — în favoarea orașului Brașov intervine și Domnul Țării Românești, Vlad Încetul, care la 20 iunie scrie lui Zapolya : „... mă rog și cer de la crăia ta și nu le lua cetatea din mîinile lor și să nu-i scoți din așezămîntul cel vechi fiindcă și noi ne putem împăca bine cu ei și săracii noștri se hrănesc împreună” (subl. ns.) ⁴³. Dar brașovenii trec de partea lui Zapolya și-i depun jurămint de credință în schimbul întăririi vechilor privilegii, printre care și dreptul de posesor asupra cetății și domeniului Bran, primind în același timp pădurile din Buzăul Ardelean.

Și după anul 1541 cînd Transilvania devine Principat autonom sub suzeranitate turcească, recunoscîndu-se vechile privilegii acordate de către regii Ungariei, cetatea și domeniul Bran rămîn în continuare în posesia orașului Brașov iar iobagii de pe domeniu sînt supuși la plata haraciului turcesc ⁴⁴, pînă în anul 1602, cînd principele o suspendă în favoarea brașovenilor ⁴⁵.

În timpul domniei lui Mihai Viteazul pe drumul Branului au trecut numeroase oști, care au sprijinit marile acțiuni militare pentru independență și unire ale eroului de la Călugăreni. Astfel, în vremea evenimentelor premergătoare primei uniri politice a țărilor române, în octombrie 1595, a trecut pe la Bran peste munți, contingentul lui Sigismund Báthory, condus de către pircălabul din Făgăraș, pentru a veni în ajutorul lui Mihai retras la Stoieniști sub presiunea oștilor otomane năvă-

³⁹ Cf. Titus N. Hașdeu, op. cit., p. 14.

⁴⁰ Titus Hașdeu, *Atribute de castel cetății Bran*, p. 134.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Cf. Emil Micu, op. cit., p. 21.

⁴³ Arh. Sr. Brașov, *Privilegii*, Nr. 212.

⁴⁴ Pentru anul 1579 s-a ridicat la suma de 200 florini aur (*Quellen*, I, p. 8—9).

⁴⁵ „... acea arendă în valoare de 200 de florini ungurești, pe care am plătit-o anual plină acum și în mod obișnuit pentru Cetatea Bran și posesiunile ei, pe s'ama contribuției împăratului turcilor s-o suspendăm”. Cu acest prilej brașovenii primesc și dreptul de a bate monedă de argint. (*Die Rechtslage ehemaligen Torzburger Dominiums*, Anhang X).

litoare ⁴⁶. În martie 1598, după ce Sigismund Bathory renunță la tronul Transilvaniei, ajungându-se la o apropiere între domnul muntean și Rudolf al II-lea „soli ai lui Mihai veniră la Dieta ardeleană—consemnează N. Iorga — iar puțin după aceea nu departe de Brașov, într-un castel la Bran, comisarii (lui Rudolf II n.n.) urmau să aibă o întâlnire cu Mihai” ⁴⁷. Deoarece Mihai Viteazul, rănit la mină, nu s-a mai putut deplasa la Bran, întâlnirea cu comisarii imperiali a avut loc la Tirgoviște, unde s-a încheiat un tratat ⁴⁸.

Ajuns pe tronul Transilvaniei la începutul secolului al XVII-lea, Gabriel Báthory, căutînd să restrîngă drepturile și libertățile orașelor săsești, pune în discuție drepturile brașovenilor asupra cetății și domeniului Bran chemîndu-i în anul 1608 să prezinte titlurile juridice de posesiune asupra acestor bunuri în Dieta din Sighișoara și apoi în fața Staturilor ardeleni convocate la Cluj ⁴⁹, iar la 4 aprilie 1612 îndreptîndu-se spre Bran reușește să convingă pe cei doi vicecastelani „unul pielar cu numele de Horvat, celălalt croitor Ioannes” să predea castelul în mîinile lui ⁵⁰.

Ocuparea cetății de către Gabriel Báthory a adus brașovenilor mari prejudicii prin întreruperea legăturilor comerciale și politice cu Țara Românească. În condițiile în care, datorită acțiunilor aventuroase, dispune pe turci, iar în interior își creează o serie de dușmani, situația politică a principelui Báthory devine șubredă, brașovenii ajung din nou în posesia cetății. Venit cu o armată turcească pentru a înlocui pe Báthory cu Gabriel Bethlen, Ali pașa Maghiaroglu scrie din Rîșnov la 26 octombrie castelanilor de la Bran : „de va veni sultanul tătăresc să treacă pe aici pe urma noastră să, închizi porțile și să dai cu tunuri într-inși” ⁵¹.

În timpul domniei lui Gabriel Bethlen după cum reiese dintr-o inscripție situată deasupra intrării în cetate — datorită importanței strategice pe care o prezenta aceasta cit și trecătoarea în cadrul planurilor sale, se consolidează curtea din spre sud și se adaugă un nou turn, adaptînd astfel cetatea la noile cerințe legate de evoluția tehnicii de luptă. În același timp, în cadrul politicii sale de întărire a puterii centrale, urmărind frînarea tendinței Brașovului de a avea un rol deosebit în viața politică a Transilvaniei, Bethlen reia problema verificării titlurilor juridice de posesiune asupra cetății și domeniului Bran ⁵². După tratative îndelungate, avînd în vedere totuși rolul economic al acestui oraș în viața economică a Transilvaniei, la 9 noiembrie 1625, principele dispune „să fie redată și din nou dăruită cetatea Bran cu toate posesiunile ei : Baci, Turcheș, Cernat, Satulung, Tirlungeni, Zizin, Purcăreni, Apața și Crizbav, de asemenea și tot dreptul nostru crăiesc asupra acestei cetăți ...împreună cu toate avantajele și bunurile sale de orice fel ar fi, adică terenuri arabile, ogoare, livezi, pășuni, cîmpuri, finețe, lunci, munți,

⁴⁶ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Ed. Militară, București 1968, p. 134.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 235.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 236.

⁴⁹ I. Moșoiu, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁰ *Diarium Andreas Hegyes*, p. 452, traducere la Muzeul Bran.

⁵¹ N. Iorga, *Brașovul și românii*, București 1905, p. 289.

⁵² Emil Micu, *op. cit.*, p. 25.

văi. vii, ape, riuri crescătorii de pește, cursuri de ape, mori și vadurile lor...”⁵³, condițiile fiind următoarele; în cetate să fie ales un castelan maghiar, care să presteze jurământ principelui și orașului Brașov; să fie îngăduit principelui să țină în cetate o trupă pentru apărare și strajă, fără a stinjeni pe brașoveni; brașovenii „să mărească și să întărească cetatea după dispoziția și planul principelui, toate potecile să fie închise, lăsându-se doar două drumuri „drumul crăiesc și poteca numită Paraho”; brașovenii să cedeze comunele Grid, Părău, Perșani, Șercaia pentru a intra în posesia principelui, iar după moartea acestuia să rămână moștenire principesei Katharina de Brandenburg; brașovenii să cedeze principelui suma de 15.000 florini pe care le-o datora palatinul Ungariei.

Prin clauzele impuse și în primul rind prin instalarea în cetate a unei garnizoane, principele Transilvaniei urmărea să-și asigure controlul militar asupra cetății Bran.

Brașovul, proprietar „cu drept de veci și în mod irevocabil” 1651
1920. După o perioadă de peste un secol și jumătate de stăpânire a cetății și domeniului Bran ca posesor, orașul Brașov reușește în anul 1651 să intre în stăpânirea acestor bunuri, dar de data aceasta cu titlul de proprietar „cu drept de veci și în mod irevocabil”, prin vânzare cumpărare⁵⁴ în baza actului emis la 25 aprilie 1651 de către principele Gheorghe Rakoczy II, ca urmare a aprobării Dietei din 12 februarie întrunită la Alba Iulia în următoarele condiții pentru brașoveni⁵⁵: Să pună în fruntea cetății un castelan de naționalitate maghiară dar „numai cu preștiința și aprobarea principelui domnitor”. Castelanul și ceilalți slujba și vor depune jurământ de credință față de Brașov și principele Transilvaniei, în prezența unor comisari, obligându-se la apărarea cetății și la „îndeplinirea serviciului cu credință”; în caz de nevoie sint obligați să primească în cetate trupe „cite vor rindui principele și Dieta”; să procure cetății întăriturile „externe și interne, subzistența militară în cantitate suficientă, străjeri și arme”; să închidă potecile, locurile de trecere și toate pasurile interzise, pentru ca să nu poată fi folosite pentru tranzit; pe timp de război să întrețină 12 călăreți bine instruiți care să lupte între nobili pînă la sfîșitul războiului. Se precizează însă că din posesiunile cetății Bran să nu fie primit nici un soldat sub steagul comitatului, „ei acești soldați să fie lăsați conform dispozițiilor principelui domnitor pentru paza cetății Bran”.

În documentul respectiv se face mențiunea ca această „donatie” să aparțină Brașovului „dar nu ca pămînt ciăesc ci ca bunuri erariale existente în Comitatul Alba”, care, spre deosebire de celelalte posesiuni ale comitatului, în afară de censul obișnuit „să fie scutite de orice altă contribuție sau bir” (subl. ns.).

⁵³ Arh. St. Brașov, *Privilegii*, Nr. 656, traducere la Muzeul Bran.

⁵⁴ Brașovenii urmau să verse în tezaur suma de 11.000 florini pe lingă sumele date pînă atunci, ajungîndu-se în total la suma de 50.000 florini și să cedeze posesiunile Grid, Perșani, Holbav din districtul Făgărașului, Părău și Șercaia din Comitatul Alba, precum și comuna Tîntari (Arh. St. Brașov, *Privilegii*, Nr. 674, traducere Muzeul Bran); Contractul a fost confirmat de articolul VIII al dietei din 12 februarie—18 martie 1651 (*Monumenta Comitalia Regni Transsylvaniae*, XI, Budapesta, 1886, p. 123—124).

⁵⁵ Arh. St. Brașov, *Privilegii*, Nr. 674 (traducere la Muzeul Bran); vezi I. Moșoiu, *op. cit.*, p. 18.

Aceste stipulații din actul menționat scot în evidență rolul militar deosebit pe care cetatea Bran îl avea în sistemul defensiv al Transilvaniei. Din această rațiune principele a lăsat-o în proprietatea Brașovului, oraș, care datorită dezvoltării sale economice, dispunea de mijloace pentru întărirea cetății și asigurarea supravegherii întregului ținut.

În contextul acțiunilor comune antiotomane din secolul al XVII-lea al celor trei țări românești—constituind o dovadă elocventă că ideea unirii înfăptuită de către Mihai Viteazul pătrunsese adânc în conștiința neamului consemnăm un fapt istoric mai puțin cunoscut; încheierea unui tratat la 12 octombrie 1659 la cetatea Bran între fostul domnitor al Țării Românești (și viitorul domn al Moldovei) Constantin Șerban și Gh. Rakóczi II, principele Transilvaniei. Acest moment are loc în împrejurările în care Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești se ridică, în luna septembrie 1659, împotriva Porții, ucigând pe turcii aflați la Tîrgoviște⁵⁶. Constantin Șerban, înălțurat de către turcii în anul 1658, urmărea să ocupe tronul Moldovei cu sprijinul lui Gh. Rákóczi II și al lui Mihnea al III-lea, renunțând la pretențiile sale asupra tronului Țării Românești. În aceste condiții se încheagă în toamna anului 1659 o nouă coalitie antiotomană la baza căreia stă tratatul încheiat la cetatea Bran.

Constantin Șerban participă la dieta de la Tg. Mureș, desfășurată între 24 septembrie—7 octombrie 1659, alături de solii lui Mihnea al III-lea: Ignatie, mitropolitul Țării Românești, Radu logofătul și Thomasy Gabriel, vicar apostolic⁵⁷.

După ce la 1 octombrie 1659, Gh. Rákóczi II scrie lui Francisc Korniș, trimisul său la Tîrgoviște, să-l asigure pe Mihnea al III-lea că-i va trimite soldați în ajutor și-l așteaptă să se întâlnească⁵⁸, la 4 octombrie solii munteni încheie la Tîrgu Mureș un tratat cu principele Transilvaniei⁵⁹.

De la Tîrgu Mureș Constantin Șerban și Gh. Rákóczi II se îndreaptă spre Bran. Aici, la 12 octombrie 1659, între cei doi se încheie tratatul prin care Constantin Șerban, primind asigurarea că va fi sprijinit de către principele Rákóczi II pentru ocuparea tronului Moldovei, cu scopul unei acțiuni comune antiotomane „*spre marele folos al creștinătății*”, renunță la pretențiile sale asupra Țării Românești în favoarea lui Mihnea al III-lea⁶⁰. Acesta însă urma să-i acorde ajutor militar pentru ocuparea tronului Moldovei, deținut de către Gh. Ghica cu ajutorul turcilor.

Prin tratatul de la Bran, Constantin Șerban se angajează față de Gh. Rákóczi II, ca în schimbul ajutorului promis și garantat „prin carte semnată și pecetluită” pentru ocuparea și păstrarea tronului Moldovei să „*fie prieten al prietenilor și dușman al dușmanilor săi; oricînd domnia sa va dori ajutor, fie parțial, fie chiar sub conducerea mea îl va primi și chiar eu personal mă voi duce în ajutorul său fără nici o excepție și întîrziere voită*” (subl. ns.)⁶¹. Prevăzînd greutățile luptei antiotomane, Constantin Șerban îl asigura pe principele Transilvaniei că „*orice curs ar lua, fie și*

⁵⁶ Monumenta Hungariae Historica Diplomataria, XXIII, p. 653.

⁵⁷ Monumenta Comitalia Regni Transsylvaniae, XII, Budapesta, 1887, p. 373.

⁵⁸ Andrei Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, X, București 1938, p. 338—339.

⁵⁹ Torokmagyrkoni allam-okmanytar, III, Budapesta, 1870, p. 456—457.

⁶⁰ Monumenta Comitalia Regni Transsylvaniae, XII, Budapesta, 1887, p. 411—413.

⁶¹ Ibidem, p. 412.

vitreg soarta domniei sale nu voi întoarce prietenia mea de acum și nici nu voi duce tratative împotriva domniei sale" (subl. ns.)⁶².

La trei zile după încheierea tratatului de la Bran, Gh. Rákóczi II se întâlnește „lingă riul Dîmbovița” cu Mihnea al III-lea și încheie un tratat prin care hotărăsc acordarea ajutorului militar lui Constantin Șerban pentru ocuparea tronului Moldovei⁶³. Ca urmare, în noiembrie 1659 Constantin Șerban ocupă scaunul Moldovei încheindu-se astfel o nouă coaliție antiotomană a celor trei țări românești, dar curînd a fost înfrînt de către oștile otomane odată cu aliatul său Mihnea al III-lea⁶⁴, Gh. Rákóczi II rezistînd încă o vreme.

În timpul acestor evenimente, cetatea Bran a fost ocupată în ianuarie 1660 de către Mikes Mihali, căpitanul lui Rákóczi II, cu scopul de a împiedica pătunderea turcilor în Transilvania în ajutorul celui alt pretendent la tron, Arcațiu Baresai⁶⁵. În luna iunie a aceluiași an, în timp ce Gh. Rákóczi II este nevoit să părăsească tronul Transilvaniei, orașul Brașov reîntră în posesia cetății Bran⁶⁶.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea, în urma înfrîngerilor suferite de către turci, mai întîi la asediul Vienei în anul 1683 și apoi la Zenta în anul 1687, Transilvania intră în stăpînirea Imperiului Habsburgic. Întrucît prin Diploma Leopoldină din anul 1691 se confirmă toate privilegiile și donațiile făcute de către principii Transilvaniei, rămîn în vigoare vechile legi ale țării, sînt recunoscute vechile statucirii administrative, judecătorești, sașii și secuii sînt menținuți în privilegiile lor din vechime⁶⁷, iar orașul Brașov rămîne în continuare proprietar asupra cetății și domeiniului Bran, așa cum era prevăzut în contractul din anul 1651.

Deoarece, potrivit politicii economice mercantiliste a Habsburgilor, în secolul al XVIII-lea au fost instituite restricții la exportul materiilor prime și la importul acelor mărfuri care puteau fi produse în țară, activitatea comercială prin trecătoarea Branului a fost mult stîmjenită. Vama de la Bran, care în secolul al XVII-lea a fost arendată brașovenilor, este trecută la 1 mai 1706 în administrația unui tricesimator (vameș), funcționar al tezaurariatului statului austriac⁶⁸ care, pe lîngă exercitarea atribuțiilor sale privind perceperea taxelor vamale, a preluat de la castelani controlul plaiurilor și potecilor dintre munții Bucegi și Piatra Craiului⁶⁹ pentru a împiedica atît activitatea comercială cît și legăturile politice și culturale dintre Transilvania și Țara Românească, care erau foarte strînse în perioada Principatului autonom. În același scop statul austriac, constituind de-a-lungul Carpaților un cordon sanitar, înființează la jumătatea secolului al XVIII-lea la Bran un oficiu de carantină. Aceste măsuri, pe lîngă faptul că au stîmjenit pe brașoveni în comerțul cu

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Text în *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae*, XII, p. 413–414.

⁶⁴ Pe larg la C. Rezachevici, *Istoria artei militare în Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea* (în pregătire pentru tipar).

⁶⁵ Emil Micu, *op. cit.*, p. 28.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Din istoria Transilvaniei*, Vol. II, ediția III, Ed. Academiei R.P.R., București, 1963, p. 226.

⁶⁸ *Trausch, Collecțanea II*, p. 314 (traducere la Muzeul Bran).

⁶⁹ C. A. Stoide, *Dregători români din Țara Birsei*, în „Studii și articole de istorie”, II, (1957), p. 297.

Tara Românească, au dus la limitarea rolului cetății și chiar la împiedicarea exercitării atribuțiilor castelanilor în teritoriul de sus al Branului⁷⁰.

O altă împrejurare care a determinat limitarea rolului militar al cetății a constituit-o înființarea la Tohan și Tințari a companiei a XII-a a Regimentului grăniceresc românesc de la Orlat, constituit în anii 1762—1765 cu scopul apărării graniței de sud-est a Transilvaniei.

Întrucît în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea statul austriac a înăsprit fiscalitatea, orașul Brașov, ca stăpin feudal, a luat măsuri în vederea mai bune organizări administrative a satelor dependente. Domeniul Branului a fost împărțit în patru cercuri de inspecție, puse sub controlul cîte unui inspector domenial⁷¹.

În urma acestei reorganizări administrative, castelanul de la Bran, fiind subordonat inspectorului domenial, își va exercita atribuțiile sale ajutat de 12 trabanți, numai asupra satelor brănene, împărțite în două subunități; „din sus de Bran” și „din jos de Bran”, avînd fiecare organe reprezentative - birarii și pîrgarii⁷².

Castelanii de la cetatea Bran strîngeau pentru orașul Brașov veniturile de pe terenuri și alte bunuri alodiale⁷³, precum și obligațiile feudale ale țaranilor⁷⁴.

Dar, pe lîngă această grea apăsare economică, viața colibașilor brăneni era într-o permanentă nesiguranță din cauza deselor recrutări de ostași pentru armata austriacă, care echivalau cu adevărate răpiri. La acestea se adăugau abuzurile comise de către castelani și vameși, care obligau pe colibași să plătească vamă integrală la trecerea spre Brașov și să dea taxe și dijme de mai multe ori pe an.

Imaginea tristă a acestor vremuri se reflectă impresionant într-o serie de jalbe adresate de către brăneni magistratului Brașovului. De aceea și locuitorii Branului, în diverse împrejurări se vor ridica la luptă pentru dreptate socială. Astfel, în anii evenimentelor răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan, în iulie 1785, colibașii brăneni refuză să mai plătească dări orașului Brașov⁷⁵.

De asemenea revoluția din anul 1821 — moment al redeșteptării noastre naționale — a avut un puternic răsunet și pe meleagurile Branului, după cum reiese dintr-o serie de documente aflate în Arhivele statului din Brașov. Pentru a împiedica răspîndirea „duhului revoltei” în Transilvania, Habsburgii au luat măsuri severe. La Bran a fost înființat un comandament de frontieră. Castelanul cetății, lucrînd în colaborare cu comandamentul respectiv, avea obligația să raporteze magistratului orice eveniment petrecut în hotarul Branului și să ia măsuri de supraveghere și chiar de arestare a persoanelor suspecte de a avea legături cu revoluționarii⁷⁶.

⁷⁰ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, Nr. 177/1767, (traducere la Muzeul Bran).

⁷¹ Cf. Florin Salvan, *Situația social-economică a satelor dependente de orașul Brașov*.

⁷² C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 306.

⁷³ Arh. St. Brașov, Urbarii Bran, 1761, pachet 97 (traducere la Muzeul Bran).

⁷⁴ Pe larg la Titus Hașdeu, *Satele din preajma cetății Bran în sec. XVIII—XIX*, în „Cumidava”, III (1969) p. 191—192; vezi și Ioan Prahoveanu în „Cumidava” VIII (aflată sub tipar)

⁷⁵ Vezi Titus Hașdeu, *Cetatea Bran*, Ed. Meridiane, București, 1968, p. 21.

⁷⁶ În raportul înaintat magistratului la 29 martie, castelanul Andreas Bokros (1807—1849) arătînd că în satele Branului s-au refugiat „boieri din Tara Românească” face pre-

Apăsătoarele obligații la care erau supuși, precum și abuzurile comise de către arendași și castelani, determină pe locuitorii de pe aceste străvechi meleaguri românești să se ridice pentru dreptate socială în timpul evenimentelor din anii 1848—1849. La 9 octombrie 1848 în satul Șimon, unde la acea vreme trăia familia cărturarului brănean Ioan Vartolomei, a fost organizată o adunare populară la care s-a hotărât: înlăturarea castelanului și a adjunctului acestuia cît și desființarea obligațiilor feudale față de orașul Brașov⁷⁷. Organizînd o „gardă națională” comandată de tribunul Aron Moșoiu din satul Șimon, locuitorii au intrat în cetate și au alungat pe castelan, cerînd numirea în această funcție a lui Ioan Pușcaș din Sohodol⁷⁸. Armata trimisă de magistrat restabilește „ordinea veche”, dar pentru puțină vreme, deoarece în anul 1849 brănenii se ridică din nou cerînd, printr-o jalbă înaintată în luna octombrie comandamentului militar districtual din Sibiu: să-și aibă juzii lor; posesiunea Bran să reîntre în proprietatea lor; să li se restituie munții și pădurile pe care Brașovul „le-a luat în mod ilegal căci acestea au fost îngrijite de strămoșii lor”⁷⁹. Tot cu acest prilej locuitorii Branului au cerut să aibă două țîrguri „de țară” pe an (vara Țîrgul Pantelimonului la 9 august, iar toamna Țîrgul Arhanghelului la 8 noiembrie) unde veneau cu mărfurile lor locuitorii din Argeș și Dimbovița. În luna noiembrie castelanul Andreas Bokros și adjunctul său Deak sînt suspendați din funcție și se încredințează inspectorului de circumscripție Ioan Bran întreprinderea unei anchete care să cerceteze plîngerile colibașilor brăneni⁸⁰. În luna decembrie Ioan Bran raportează că a ales jude primar pe Nicolae Băncilă din Moeciu iar notar pe Mețianu din Zărnești⁸¹. De asemenea precizează că a ales juzii și jurații în Zărnești și Tohan și în „trei divizii ale Branului”: Poarta, Sohodol și Predeal „în conformitate cu legile țării”⁸².

În urma evenimentelor revoluționare de la 1848—1849, prin desființarea iobăgiei, și astfel a domeniului feudal, castelanul de la Bran nu va mai îndeplini rolul de reprezentant al stăpînului feudal în satele Branului. Cetatea, rămasă în proprietatea Brașovului⁸³ pînă în anul 1920, a devenit sediu al unui ocol silvic administrat de către castelan, care, pentru exercitarea acestei funcții avea obligația de a fi absolvent al Academiei Silvice⁸⁴.

cizarea: „cum se cunosc părerile fugarilor și ale locuitorilor de aici, care sînt de aceeași credinșă și neam cu răsculații de dincolo, nu găsesc oportun să li se „îngăduie o ședere mai îndelungată” (Emil Micu, *Brașovul și mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, „Cumidava”, II, p. 125).

⁷⁷ Cf. Titus Hașdeu, *Satele din preajma cetății Bran în sec. XVIII, XIX, ...* p. 196

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 3.308/1849 (traducere la Muzeul Bran); cf. și Titus Hașdeu, *op. cit.*, p. 196.

⁸⁰ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 3.817/1849 (traducere la Muzeul Bran).

⁸¹ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 4.885/1849 (traducere la Muzeul Bran).

⁸² *Ibidem*, 4.669/1849 (traducere la Muzeul Bran).

⁸³ La 17 septembrie 1851 se încheie un contract de închiriere a cetății Bran, între orașul Brașov și comunitatea Bran, pe timp de 2 ani în schimbul unei chirii de 200 fl. anual (Ar. St. Brașov, Contracte de închiriere și arendare, pachetul XVI, Nr. 40, traducere la Muzeul Bran).

⁸⁴ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 7.460/1882 (traducere la Muzeul Bran).

Cetatea Bran a fost preluată la 25 mai 1878, în baza instrucțiunilor primite de la Ministerul de război de către *conducerea lucrărilor de fortificații austriacă*, în schimbul unei chirii anuale de 350 flori ⁸⁵. Acoperișurile castelului pentru a nu fi expuse unui eventual bombardament, au fost înlocuite cu fașine (nuiele și pământ) producându-se serioase degradări ⁸⁶.

Ca urmare orașul Brașov cere autorităților austriece plata despăgubirii în vederea restaurării cetății. În urma unor tratative care au durat până în anul 1883 austriecii au predat Brașovului cetatea plătind costul reparațiilor în sumă de 16.920 fl. ⁸⁷. Restaurarea cetății a durat până în anul 1886, eveniment consemnat într-o inscripție aflată pe un zid din curtea interioară. Preluată de către Brașov, cetatea Bran a rămas în continuare sediu al ocolului silvic până la 1 decembrie 1920, când a fost donată familiei regale ⁸⁸.

Devenind după 1920, reședință de vară, cetatea a fost restaurată de către arhitectul Carol Liman, dându-i aspectul actual.

Astăzi, în interiorul însemnatului monument de arhitectură medievală a fost organizat un muzeu de istorie și artă, menit să sublinieze importanța trecătorii și castelului Bran de-a lungul vremii.

LA CITÉ DE BRAN — 600 ANS D'ATTESTATION DOCUMENTAIRE

RÉSUMÉ

L'auteur expose de manière synthétique le rôle et l'importance du défilé et du château de Bran — monument d'architecture médiévale — dans la vie socio-politique de la Transylvanie, ses rapports avec la Valachie, les fonctions militaires et commerciales de la cité.

On présente également la construction de la cité de Bran, les attributions des châtelains, les relations juridiques et politiques de celle-ci avec la ville de Brașov.

⁸⁵ Cu acest prilej, comisia orașului Brașov constituită în vederea predării cetății „își exprimă dorința și vrea de a păstra proprietatea castelului și declară că se supune numai silită. Comisia își exprimă dorința ca acest castel, care formează o podoabă și un giuvaer al regiunii să rămână în forma lui exterioară și dacă se poate în amenajarea lui interioară”. (Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 4.875/1878, traducere la Muzeul Bran).

⁸⁶ Privind starea castelului redăm un raport înaintat magistratului orașului Brașov la 22 august 1882 de către serviciul tehnic al orașului: „Toate tavanele erau proptite pentru a nu se prăbuși. Toți pereții indică urme ale ploii, care pătrunde prin acoperișul de pământ și fașine” (Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 8.925/1882, traducere la Muzeul Bran).

⁸⁷ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, 6.947/1883. La 15 mai castelul a fost restituit orașului Brașov (*Ibidem*, 7.312/1883, anul 1).

⁸⁸ Originalul actului de donație la Muzeul Bran.

CONFLICTELE POLITICE DIN TIMPUL DOMNIEI LUI GALBA

DE

GHEORGHE CEAUȘESCU

Cînd în martie anul 68 e.n. Vindex a declanșat rebeliunea antineroniană, el a provocat cea mai gravă criză a imperiului roman de la instaurarea principatului, criză care avea să se încheie abia după urcarea pe tron a lui Vespasian. Tacit subliniază gravitatea și singularitatea acestui moment din istoria Romei căci, spune el, atunci s-a dezvăluit secretul puterii: *posse principem alibi quam Romae fieri* (*Hist.*, 1, 4, 2). Primatul factorului militar ca forță politică determinantă s-a manifestat brutal eliminînd ficțiunea alegerii principelui de către senat. Desfășurarea evenimentelor a dus la complicarea și mai mult a situației căci crizei interne — la Roma se succed la scurte intervale trei principii, împărații de tragedie, cum îi numește Plutarh — i se adaugă acțiunea antiromană a batavilor conduși de Civilis. Criza a fost atît de puternic resimțită de contemporani, încît Tacit conchide că imperiul s-a aflat în pragul destrămării.

Complexitatea crizei explică numărul mare de studii moderne dedicate scurtului răstimp scurs de la moartea lui Nero și pînă la instalarea lui Vespasian. Interpretările formulate pot fi reduse la trei: a) *tezare-republicană* — Th. Mommsen în articolul *Der letzte Kampf der römischen Republik*¹ susține, analizînd emisiunile monetare ale lui Vindex și Galba, că intenția celor doi legați a fost restaurarea formulei constituționale dinaintea principatului. În textele autorilor antici, spune Mommsen, apare formula *adsertor libertatis* care este de natură republicană; ori, formule similare se găsesc și pe monedele puse în circulație de Vindex și Galba: *Mars adsertor*, *Hercules adsertor*. Teza reluată în ultima vreme doar de A. Piganiol², a suscitât discuții încă de la formularea ei³ și a fost infirmată de studiile recente dedicate legendelor de pe aceste monede, dovedindu-se pe această bază că intenția rebeliunii antineroniene a fost: „continuarea principatului pe baza unor principii constituționale stricte”⁴, adică restabilirea constituției lui Augustus. b) — *reacția provinciilor* — H. Schiller,

¹ Articolul este citat apud Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, Berlin, 1906, 4, 1, p. 333 347.

² A. Piganiol, *Histoire de Rome*, ed. 5, Paris, 1962, p. 271.

³ Polemica a fost declanșată de H. Schiller căruia Mommsen îi răspunde într-un articol intitulat *Adsertor libertatis* (*op. cit.*, 4, 1, p. 347—352).

⁴ Colin M. Kraay, *The coinage of Vindex and Galba, A.D. 68*, „The Numismatic chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society”, 1949, 3—4, p. 146.

care a combătut primul teza republiană a lui Mommsen, interpretează acțiunea lui Vindex drept o mișcare separatistă; chiar dacă legatul gal nu avea intenția unei rupturi definitive de Roma, este probabil că el se gîdea la un stat clientelar după modelul celor care existaseră în Asia și Africa; Verginius Rufus, după un moment de ezitare, îl atacă pe Vindex recunoscînd intenția separatistă a acestuia⁵. Un argument în favoarea acestei teze îl găsește Schiller în Tacit, *Hist.*, 4, 17, 3 unde conducătorul batav Civilis îndemnîndu-i pe gali la revoltă împotriva Romei, invocă precedentul din anii 68⁶. Împotriva acestei interpretări s-au ridicat istoricii francezi care, începînd cu Fustel de Coulanges⁷, mai tîrziu A. Grenier⁸ și, recent, J. J. Hatt⁹ arată că Galia era complet romanizată și că Vindex urmărea numai înlocuirea lui Nero care, printr-o fiscalitate excesivă aplicată acestei provincii, își alienase sentimentele populației. Mai ales J.J. Hatt insistă asupra faptului că interesele Galiei romanizate erau convergente cu cele ale Romei, dar ale unei Rome liberale; așadar, conchide istoricul francez, rebeliunea lui Vindex constituie dovada „maturității politice” a galilor care iau inițiativa răsturnării unei guvernări tiranice¹⁰. Numai Camille Jullian recunoaște că aceste evenimente au favorizat și redeşptarea unor sentimente „naționale”¹¹. Teoria separatistă este combătută și de către Herbert Grassl care demonstrează peremptoriu că propaganda neroniană este aceea care a încercat să atribuie un caracter „național” rebeliunii lui Vindex; scopul acestuia a fost numai răsturnarea ultimului iulio-claudin¹². Istoricii italieni consideră că evenimentele au fost determinate de tendințele proorientale ale lui Nero care ar fi provocat reacția occidentului roman¹³.

Interpretările prezentate mai sus reduc realitățile complexe din imperiu la o singură coordonată, astfel încît tezele formulate, chiar dacă sînt exacte, nu pot constitui o explicație a crizei în ansamblu. Acțiunea lui Vindex este numai un *primum movens* care descătușează forțe multiple și divergente, imposibil de claculat *a priori*. c) *evoluția politică și economică* — o lărgire a sferei de investigație este realizată de Michael Rostovtzeff care, respingînd teoria separatistă, interpretează fenomenul prin prisma dezvoltării sociale și economice a imperiului roman: în provinciile occidentale, mai ales în Galia, se constată în secolul I e.n. o im-

⁵ H. Schiller, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Gotha, 1883, vol. I, 1, p. 362-363.

⁶ *Ibidem*, p. 362. K. Fr. Hermann, *Eine galische Unabhängigkeitsmünze*, Göttingen, 1851 crede a fi descoperit dovada intenției separatiste a lui Vindex pe o monedă datată de el în anul 68. Camille Jullian, *Histoire de la Gaule*, Paris, 1921, vol. 4, p. 181 arată imposibilitatea datării acestei monede. Teoria separatistă este susținută și de Ernst Bickel, *Die politische und religiöse Bedeutung des Provinzialoberpriesters im Römischen Westen*, BJb, 1928, 133, p. 1-27 și este considerată plauzibilă de G. H. Stevenson, *The year of the four emperors*, C.A.H., 10, p. 810. Sir Ronald Syme, *Tacitus*, Oxford, 1958, vol. II, p. 462, nota 5 comentînd teoria lui Mommsen și cea a lui H. Schiller conchide: „Extreme views, which neglect the complexity of situation”.

⁷ *La Gaule romaine*, Paris, 1922.

⁸ *La Gaule romaine* în Tenney Frank, *An economic survey of ancient Rome*, Baltimore, 1937, vol. 3, p. 530-532.

⁹ *Histoire de la Gaule romaine, colonisation ou colonialisme*, Paris, 1966.

¹⁰ *Ibidem*, p. 154.

¹¹ *op. cit.*, cap. 6, *L'insurrection de Vindex*, p. 179.

¹² *Untersuchungen zum Vierkaiserjahr 68/69 n. Chr. Ein Beitrag zur Ideologie und Sozialstruktur des frühen Prinzipats* (teză de doctorat) Graz, 1972.

¹³ G. Manfrè, *La crisi politica dell'anno 68-69 d.c.*, Bologna, 1947.

petuoasă dezvoltare industrială, mai ales în domeniul ceramicii și a metalurgiei, în urma căreia produsele similare italice încep să fie concurate și în Italia. Predilecția pentru Orient a lui Nero a determinat în aceste condiții reacția Occidentului roman. La acestea se adaugă, după Rostovtzeff, și factorul militar : cum rolul determinant în alegerea principelui îl aveau cohortele pretoriene, ultimii împărați ai dinastiei iulio-claudiene au neglijat legiunile. În consecință, evenimentele din 68—70 se explică și ca un protest al armatelor din provincii împotriva „dictaturii pretorienilor”¹⁴. Situându-se pe aceeași poziție, Ronald Syme coroborează factorul militar (reacția legiunilor) cu cel politic (antagonismul dintre Nero și senat)¹⁵. Dar, dacă în cazul senatului antagonismul față de Nero este evident, o atitudine antineroniană a armatei este discutabilă. Mai degrabă există dovezi ale fidelității legiunilor față de împărat ; Tacit, de exemplu, referindu-se la situația militară a imperiului, afirmă despre legiunile de la Rin : *tarde a Nerone desciverant* [...] (*Hist.*, 1, 8, 2) și subliniază faptul că soldații acestor legiuni au văzut în trupele lui Vindex răsculate împotriva lui Nero inamici : [...] *nec socios ut olim, sed hostes et victos uocabant* (*Hist.*, 1, 51, 3), iar Suetoniu transmite știri despre dificultățile întâmpinate de Galba în Spania cu trupe care refuzau să-l trădeze pe Nero¹⁶.

Cum știrile de care dispunem nu permit explicarea evenimentelor drept o consecință a adversității legiunilor, credem că în centrul investigațiilor trebuie așezat conflictul dintre împărat și senat, conflict determinat de opțiunile politice manifestate de Nero în ultimii ani de domnie. Cu alte cuvinte ni se pare că pentru înțelegerea crizei este necesară stabilirea formulei guvernamentale adoptate de Nero, formulă care contravenea intereselor fundamentale ale senatului.

Din punct de vedere politic, călătoria în Grecia (66—68 e.n.) constituie actul prin care intenția lui Nero de a deplasa în Orient centrul de greutate al imperiului devine evidentă¹⁷; acest act, dublat de atribuirea pentru tot timpul călătoriei a calității de guvernator al Romei și al Italiei libertului Grec Helius¹⁸, apare drept pasul decisiv săvârșit de împărat în angajarea sa pe o linie politică situată la antipodul sistemului statornicit de Augustus. După descoperirea conjurației lui Piso în anul

¹⁴ *Gesellschaft und Wirtschaft im Römischen Kaiserreich*, Leipzig, f.a., vol. I, p. 73—75; cf. și idem, *Geschichte der alten Welt*, Leipzig, 1942, vol. II, *Rom*, p. 306.

¹⁵ Ronald Syme, *op. cit.*, p. 440. După părerea istoricului englez fiscalitatea abuzivă neroniană nu a jucat nici un rol în declanșarea rebeliunii lui Vindex. Contra cf. J. Gagé, *Les classes sociales dans L'empire romain*, Paris, 1964, p. 223—224.

¹⁶ *Alarum altera castris appropinquantem paenitentia mulati sacramenti destituere conata est aegreque retenta in officio* (Galba, 10, 6). Pentru fidelitatea legiunilor față de Nero cf. și Herbert Grassl, *op. cit.*, p. 56—57.

¹⁷ cf. M. A. Levi, *L'impero romano*, Torino, 1967, 1, p. 302 și studiul nostru *Aspectele și consecințele politice ale călătoriei lui Nero în Grecia*, „Revista de istoric”, 1974, 27, 3, p. 414—428.

¹⁸ Cassius Dio, 62, 12, 2; pentru semnificația politică a acestui act cf. Werner Schur, *Die Orientpolitik des Kaisers Nero*, Leipzig, 1923, „Klio, Beiträge zur alten Geschichte”, p. 104. Eugen Cizek în *L'époque de Néron et ses controverses idéologiques*, Leiden, 1972, p. 222 consideră pe baza textului lui Cassius Dio, 62, 12, 2 (οὕτω μὲν δὴ τότε ἡ τῶν Ρωμαίων ἀρχὴ δὴ αὐτοκράτορος ἑμα ἐδόλευσε, Νέρωνι καὶ Ἡλίῳ) că prin lăsarea lui Helius cu puteri depline la Roma se prefigurează imperiul bicefal din sec. IV. Interpretarea ni se pare forțată. Ceea ce rezultă în mod evident este numai intenția lui Nero de a subordona Italia unci administrației grecești.

65 e.n., principele a declanșat o operație sistematică de decimare a opoziției senatoriale și, potrivit lui Suetoniu, el afirma adesea în termeni categorici că va elimina de pe scena politică străvechiul ordin, că va încredința cavalerilor și libertilor armatele și provinciile: *multasque nec dubias significationes saepe iecit, ne reliquis quidem se parsurum senatoribus, eumque ordinem sublaturum quandoque e republica ac prouincias et exercitus equiti Romano ac libertis permissurum* (Nero, 37,5)¹⁹. Tot în timpul turneului elenic Nero începe punerea în aplicare a acestui punct din programul său. Cassius Dio relatează că împăratul a convocat în Grecia pe Domitius Corbulo, comandantul legiunilor de pe frontul partic, pe frații Scribonius Rufus și Proclus, comandanții puternicelor legiuni din Germania, și că aceștia, odată ajunși în Ahaia, primesc pe neașteptate ordinul de sinucidere: [...] Πολλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς ἀνδρας ἐφθειρεν [...] τοῦ δὲ Κορβούλωνος καὶ Σουλπικίων Σκριβωνίων, 'Ρούφου τε καὶ Πρόκλου, μνημονεύσω [...] ²⁰.

După Suetoniu, Galba s-a decis să dea curs îndemnului lui Vindex de a se pune în fruntea mișcării antineroniene deoarece el interceptase scrisorile prin care principele transmisese procuratorilor ordinul de a-l asasina²¹. Corbulo și frații Scribonius erau comandanții celor mai importante grupări de legiuni din imperiu²² și, împreună cu Galba, fuseseră investiți în funcții încă din timpul administrării imperiului de către Seneca și Burrus²³. Executându-i, Nero, lichidează în același timp

¹⁹ Tot Suetoniu (Nero, 36,6) subliniază că în proclamația rostită cu ocazia inaugurării lucrărilor de străpungere a istmului de Corint Nero a omis menționarea senatului: *et in auspiciando opere Isthmi magna frequentia clare ut sibi ac populo Romano bene res uerteret dissimulata senatus mentione*. Demn de subliniat ni se pare și faptul că în discursul prin care Nero anunța „eliberarea Greciei” el nu pomeneste nimic despre senat, ceea ce confirmă informația transmisă de Suetoniu. cf. textul discursului la E. Mary Smallwood, *Documents illustrating the principles of Gaius, Claudius and Nero*, Cambridge, 1967, no. 64. Pentru această nouă orientare politică a lui Nero cf. Eugen Cizek, *op. cit.*, p. 226.

²⁰ Pentru amănunte în legătură cu moartea lui Corbulo și a fraților Scribonius cf. Cassius Dio, 63, 17. Condamnarea la moarte a lui Corbulo este pusă de cercetătorii moderni în legătură cu conjurația vinciană de la Benevent la care comandantul trupelor de pe frontul partic ar fi participat. Singurul argument îl constituie însă faptul că Annius Vinicianus, presupusul promotor al conjurației, era ginerele lui Corbulo; cf. Stein, *Domitius Corbulo*, R.E., 1918, Suppl. III, 407; Colin M. Kraay, *op. cit.*, p. 135; G.E.F. Chilver, *The army in politics, A.D. 68–70*, „J.R.S.”, 1957, p. 32. În ceea ce-i privește pe frații Scribonius, Chilver, *op. cit.*, p. 32, afirmă fără a invoca vre-un argument: „we can recognize old enemies of the Julio-Claudian house”. De remarcat însă că cei trei legați au venit în Grecia fără nici-o bănuială, lucru curios în cazul participării lor la conjurația vinciană. Tot fără citarea unor dovezi J. B. Hainsworth, *Verginius and Vindex*, „Historia”, 1962, 11, 1, p. 90, pune ipoteza unor contacte între Vindex și frații Scribonius. În cazul fraților Scribonius pare să fi existat un delator în persoana lui Paccius Africanus (cf. Tacit, *Hist.*, 4, 41, 3). Textul lui Tacit nu dă nici un amănunt asupra motivelor care au determinat omorirea celor doi frați. În orice caz toate aceste execuții se încadrează într-un plan de lichidare a comandanților de mari unități militare.

²¹ Suetoniu, *Galba*, 9,5: *nam et mandata Neronis de nece sua ad procuratores clam missa deprenderat* [...]. cf. și Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, 5,15. cf. și comentariul lui Chilver, *op. cit.*, p. 32.

²² Pentru repartizarea legiunilor în imperiu în sec. I.e.n. cf. J. Szilágyi, *Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontalières de l'empire romain*, „Acta Antiqua Acad. Scient. Hung.”, 1953, 2, 1–2, p. 117–123.

²³ Corbulo este investit cu puteri speciale pe frontul partic în anul 58 iar frații Scribonius ajung la legiunile de la Rin cel mai târziu în anul 61. Pentru Corbulo cf. Stein, *op. cit.*, 407, R. Syme, *Domitius Corbulo*, „J.R.S.”, 1970, p. 27–39; pentru frații Scribonius cf. Groag în R.E., seria 2, III, 880–890 și Emil Ritterling, *Fasti des römischen Deutschland unter dem Prinzipat*. Viena, 1932, p. 17, no. 10 și p. 51–52, no. 9.

atît pe principalii şefi militari ai senatului, cit şi moştenirea politică a primilor ani de domnie cînd guvernase în armonie cu ordinul senatorial. Sub acest raport, numirea înlocuitorilor celor trei comandanţi este şi ea elocventă: în Germania — Verginius Rufus *equestri familia ignoto patre* (Tacit, *Hist.*, 1, 52, 4) şi Fonteius Capito, consul ordinarius în anul 67, caracterizat de Tacit în următorii termeni: *avaritia et libidine foedus et maculatus* (*Hist.*, 1, 7, 2) caracterizare care atestă ostilitatea cercurilor senatoriale. În Siria, Mucianus despre care studiile de prosopografie au demonstrat lipsa ascendenţei nobile²⁴. Vespasian, după un moment de disgraţie, este investit cu puteri depline pentru înăbuşirea răscoalei din Iudeea; semnificativ este faptul că unul din motivele acestei numiri l-a constituit originea obscură a lui Vespasian care, din acest motiv, nu putea aspira la puterea supremă: [...] *nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis ac nominis* (Suetoniu, *Divus Vespasianus*, 4, 11)²⁵. Toate aceste numiri atestă faptul că Nero, după descoperirea conjuraţiei lui Piso, a încercat să îşi asigure controlul asupra armatelor punînd în fruntea lor *homines novi*. Pe vechii comandanţi militari el nu putea conta în întregime căci în cursul unor anchete din anii precedenţi se născuse bănuiala unor complicităţi între aceştia şi unii membri proeminenţi ai senatului. Astfel, în timpul anchetei din anul 63 e.n. împotriva lui Rubellius Plautus şi Cornelius Sulla se afirmase că aceştia, datorită numelor şi a ascendenţei lor ilustre, se bucurau de popularitate în provincii şi în rîndurile armatei: *erectas Gallias ad nomen dictatorium nec minus suspensos Asiae populos claritudine aui Drusi* (Tacit, *Ann.*, 14, 57, 4). Tigellinus, acuzatorul celor doi, obţine condamnarea lor la moarte în baza depoziţiei că ei ar fi instigat la răscoală provinciile Asia şi, respectiv, Gallia Narbonensis unde se aflau în exil. Există şi bănuiala unor complicităţi în rîndurile legiunilor de la Rin şi din Orient: *comperitque Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos, nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis, illi Germanici exercitus commemorat* (Tacit, *Ann.*, 14, 57, 2). La Roma se vorbea de contacte între Rubellius Plautus şi Corbulo²⁶ şi, conform unei tradiţii care circula în capitală, după pronunţarea sentinţei Plautus ar fi fost îndemnat la rebeliune militară²⁷. Puţin timp înainte de călătoria lui Nero în Grecia, în timpul procesului intentat opoziţiei stoice conduse de Paetus Thrasea este condamnat şi Barea Soranus; un motiv al condamnării l-a constituit încercarea acestuia de a provoca răscoala provinciei Siria pentru răsturnarea lui Nero [...]

²⁴ Pentru Fonteius Capito cf. *Prosopografia imperit Romani sec. I, II, III*, Berlin, Leipzig, 1936, pars III, p. 197, no. 467—468 şi Emil Ritterling, *op. cit.*, p. 53—54, no. 10. Pentru Mucian cf. Ronald Syme, *Tacitus*, vol. II, cap. *Sura and Mucianus*, p. 790—791 şi Kappelmache, *Licinius (Mucianus)*, *R.E.*, 13, 437.

²⁵ Iosephus Flavius, *Bellum iudaicum*, 3, 3 explică altfel numirea lui Vespasian: acesta ar fi prezentat garanţii de fidelitate datorită celor doi fii ai săi care puteau fi uşor reţinuţi ca ostateci. Cele două explicaţii, a lui Suetoniu şi a lui Iosephus Flavius, nu sînt incompatibile şi, pe de altă parte, este normal ca istoricul evreu, favorit al lui Vespasian, să fi păstrat tăcerea asupra originii obscure a acestuia.

²⁶ Tacit, *Ann.*, 14, 58, 2.

²⁷ Tacit, *Ann.*, 14, 58, 3—4.

ambitio conciliandae provinciae ad spes novas (Tacit, *Ann.*, 16,23,2)²⁸. În imposibilitatea de a se încrede în legații numiți în timpul guvernării lui Seneca și Burrus, împăratul procedează la eliminarea și înlocuirea lor cu persoane de fidelitatea cărora nu avea îndoială și care, datorită originii obscure — toți erau *homines novi* —, nu puteau emite pretenții la demnitatea imperială²⁹.

Sigur, programul în termenii categorici, astfel cum apare formulat la Suetoniu, nu a fost aplicat în întregime de către Nero, dar toate actele de guvernare din timpul călătoriei în Grecia dovedesc noul curs pe care el se angajase definitiv. Armatele și provinciile nu au fost încredințate libertilor, dar investirea lui Helius cu puteri depline la Roma prefigurează acest moment³⁰. În același sens trebuie înțeleasă și condamnarea la moarte a lui Corbulo, a fraților Scribonius și a lui Galba. Opoziția senatorială puternic lovită la Roma de persecuțiile consecutive desoperirii conjurației lui Piso începe să piardă posibilitatea contraloviturii în urma sistematicelor decapitări ale comandanților de mari unități militare. Senatul nu putea rămâne pasiv în fața atitudinii împăratului. Helius, primind unele informații alarmante, îi cere lui Nero să revină la Roma (Cassius Dio, 63,19). Contralovitura senatului care avea să ducă la răsturnarea ultimului împărat al dinastiei iulio-claudine nu se declanșează la Roma, ci în Galia unde legatul Galiei Narbonensis, senatorul roman de origine galică, Vindex, dă semnalul revoltei militare împotriva lui Nero³¹. Acesta din urmă capătă primele știri despre acțiunea lui Vindex la data de 9 aprilie 68 la Neapoli³² și, inițial, nu acordă importanță faptului³³. Abia când află că Galba, legatul Hispaniei Tarraconensis, a acceptat propunerea lui Vindex de a prelua demnitatea imperială, Nero realizează gravitatea situației³⁴.

Interpretând rebeliunea galică drept o mișcare antiromană fără gravitate, Nero consideră că legiunile de la Rin sînt suficiente pentru a o înfrînge³⁵. Dar, curînd, este silit să recunoască faptul că rebeliunea are alte mobiluri decît cele pe care i le atribuisese la început. Guvernatorul Galiei a intrat în contact cu senatorii exilați și cu guvernatorii de provincii pentru realizarea unui front larg antineronian³⁶. Apelul său adresat guvernatorilor de provincii rămîne însă fără rezultat, semu

²⁸ În cazul lui Soranus, Tacit nu pomeniște nimic de zvonuri, ceea ce ar constitui o indicație că acuzația era reală. Pentru aceste chestiuni cf. Richard A. Bauman, *Imperial principem*, München, 1974, p. 143—156.

²⁹ cf. și G.E.F., Chilver, *op. cit.*, p. 32.

³⁰ E de remarcat că Helios are inițiativa uciderii lui Sulpicius Camerinus, membru proeminent al ordinului senatorial: 'Εν δὲ τῇ 'Ρώμῃ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ 'Ηλῖος ἔλλαξε πολλὰ καὶ δεινὰ εἰργάσατο, καὶ Σουλπίκιον Καμερίνον ἀνδρὰ τῶν πρώτων μετὰ τοῦ υἱέος ἀπέχτεινεν [...]. Cassius Dio, 63, 18, 2.

³¹ Suetoniu, *Galba*, 9, 4.

³² Pentru cronologie cf. Georges Guyau, *Chronologie de l'empire romain*, Paris, 1891, p. 635; Ludwig Holzapfel, *Römische Kaiserdaten*, „Klio”, 1912, p. 483—493; 1913, p. 289—304; Fluss, *Sulpicius (Galba)*, *R.E.*, seria 2, 4, 772—801.

³³ Plutarh, *Galba*, 5; Suetoniu, *Nero*, 40, 6.

³⁴ Plutarh, *Galba*, 5; Suetoniu, *Nero*, 41, 1; cf. și Herbert Grassl, *op. cit.*, p. 54.

³⁵ Cassius Dio, 63, 24, 1.

³⁶ Cassius Dio, 63, 23; Ioan din Antiohia, *Fr. hist. graec.*, 4, p. 575 pomeniște de o reu-niune convocată de Vindex la care au participat și senatori romani aflați în exil. cf. și Herbert Grassl, *op. cit.*, p. 34.

că Nero îi alesese în mod fericit pentru el, cu excepția lui Galba și a lui Otho, guvernatorul Lusitaniei³⁷. Inițiativa rebeliunii pornește însă de la Roma și știrile erau atât de alarmante încât Helius se duce în Grecia pentru a-l determina pe împărat să revină în capitală. Cassius Dio scrie că libertul imperial i-a atras atenția lui Nero că la Roma se pregătește o rebeliune: 'Ο δὲ "Ηλιος[...] εἰπὼν μεγάλην τινὰ ἐπιβουλὴν ἐντῇ Ῥώμῃ παρασκευάζεσθαι κατ' αὐτοῦ (63, 19). Precedentul lui Barea Soranus care încercase să provoace răscoala provinciei Asia este și el un argument în acest sens³⁸. Acțiunea propriu-zisă nu putea fi însă declanșată în capitală unde singura forță militară era formată din cohortele pretoriene comandate de Tigellinus și de Nymphidius Sabinus, oameni de încredere ai împăratului. Mișcarea care avea să ducă la răsturnarea principelui este, deci, o consecință a actelor politice ale acestuia, care în ultimii ani de domnie se îndepărtase din ce în ce mai mult de la linia tradițională romană, tinzând către o monarhie de tip elenistic; de aici predilecția sa pentru Orient. Înlocuirea comandanților de mari grupări de legiuni era o necesitate pentru realizarea acestui program, dar ea nu putea rămâne fără replică întrucât operația odată încheiată senatul ar fi fost lipsit de pîrghia esențială în echilibrul de putere statornic de Augustus după victoria de la Actium. Determinată de linia politică adoptată de Nero, rebeliunea militară se dezvoltă pe un fond mai larg de nemulțumire căci provinciile occidentale puternic romanizate erau puse pe plan de inferioritate de către autoritatea centrală în raport cu cele orientale³⁹. Pe de altă parte, existența unor forțe centrifuge în Galia este probabilă deoarece, puțină vreme după aceste evenimente, în timpul acțiunii antiromane a conducătorului batav Civilis, se formează o mișcare separatistă condusă de Tutor, Classicus și Sabinus care nu putea apare *ex abrupto*; persistența religiei druizilor care, sub impresia incendierii Capitoliului în timpul luptelor dintre trupele lui Vitellius și cele ale lui Vespasian, profetizau prăbușirea imperiului, alimentează și ea tendințele separatiste⁴⁰. Cum Plutarh afirmă că Vindex s-a bucurat de un succes important în rîndul populației galice, este foarte probabil ca legatul să fi concentrat în jurul său mai multe categorii de nemulțumiți, între care și separatiști⁴¹. Așadar, rebeliunea din Galia apare ca o replică la ultimele inițiative politice ale lui Nero replică declanșată și încurajată de cercurile senatoriale de la Roma; Vindex este numai instrumentul și faptul că el nu aspiră la principat se explică prin originea sa galică care nu-i permitea să emită pretenții la demnitatea supremă în imperiu.

" Nero realizează gravitatea situației abia după ce primește știrea defecțiunii lui Galba⁴². Pericolul nu era atât de natură militară — Galba avea la dispoziție o singură legiune —, cît de natură politică căci guvernatorul Hispaniei, prin originea sa aristocratică se anunța un concurent periculos. Pe de altă parte, prin asocierea Spaniei mișcarea că-

³⁷ Plutarh, *Galba*, 4; pentru Otho cf. Suetoniu, *Otho*, 4, 1.

³⁸ cf. supra p. 1859.

³⁹ Philostrat, *Vita Apollont*, 5, 8 atestă lipsa de popularitate a succeselor agonale nero-niene în rîndurile populației spaniole mai ales în orașele mici.

⁴⁰ Tacit, *Hist.*, 4, 54, 2.

⁴¹ Plutarh, *Galba*, 4.

⁴² Plutarh, *Galba*, 5; Suetoniu, *Nero*, 41, 1.

păta altă amploare și pune în discuție toate proiectele de politică externă ale lui Nero ⁴³.

Asupra acțiunilor și proiectelor lui Nero între 9 aprilie 68, data la care primește primele știri despre revolta lui Vindex, și 9 iulie, data la care se sinucide, informațiile sînt nesigure provenind exclusiv din cercurile ostile împăratului. Foarte puține fapte pot fi stabilite cu siguranță. Astfel, pare cert că apelul lui Vindex adresat celorlalți guvernatori de provincii nu s-a bucurat de succes căci toți, cu excepția lui Galba și a lui Otho trimit la Roma mesajele primite ⁴⁴. Împotriva lui Vindex, care la început a înregistrat unele succese notabile dar a fost pus în dificultate de fidelitatea față de împărat a metropolei celor trei Galii, Lugdunum, se pare că Nero s-a limitat inițial la trimiterea lui Verginius Rufus cu o parte a legiunilor din Germania ⁴⁵. Apoi, cum rezultă din textul lui Tacit, împăratul a rechemat trupele care fuseseră puse în mișcare în vederea expediției împotriva albanilor; ele nu au mai ajuns în timp util în capitală ⁴⁶. Între timp trupele lui Vindex și cele ale lui Verginius Rufus s-au găsit față în față la Vesontium, actualul Besançon, unde conform unei tradiții favorabile lui Verginius Rufus, între cei doi a avut loc o întrevvedere secretă în urma căreia ei ar fi încheiat un pact de neagresiune ⁴⁷. Conform aceleiași tradiții, legiunile germanice ar fi denclășat *sua sponste* bătălia la sfîrșitul căreia Vindex, înfrînt s-a sinucis ⁴⁸.

Fără a intra în amănunte, e de remarcat faptul că la Roma circula și o altă tradiție referitoare la atitudinea oscilantă a lui Verginius Rufus; astfel, Tacit subliniază că multă vreme legiunile și legatul Germaniei au păstrat fidelitatea față de Nero: *tarde a Nerone desciverant* [...] (*Hist.*, 1,8,2), iar dintr-o scrisoare a lui Pliniu cel tînăr rezultă că istoricul Cluius Rufus prezenta faptele altfel decît le transmisese Verginius Rufus ⁴⁹. În orice caz legiunile de la Rin nu l-au abandonat pe Nero și victoria acestora de la Vesontium a pus la grea încercare conjurația împotriva împăratului: Suetoniu afirmă că Galba a fost cuprins de disperare cînd a aflat desnodămîntul bătăliei și că a vrut să se sinucidă ⁵⁰. Dar, din fericire pentru el, Nero nu a primit știrea; în schimb la Roma circula zvonuri că Verginius Rufus ar fi trecut de partea conjurațiilor ⁵¹.

Încă din momentul în care a aflat de asocierea lui Galba la revoltă, Nero a trimis împotriva acestuia trupe sub comanda lui Rubrius Gallus; apoi cere capitalei un nou efort militar și financiar care rămîne fără ecou ⁵². Mai mult decît atîta, la Roma se lansează o companie de zvonuri referitoare la presupuse planuri ale lui Nero împotriva Galiei și a Romei, de

⁴³ Pentru proiectele de politică externă ale lui Nero în ultimii ani de domnie cf. Werner Schur, *op. cit.*, p. 92–111.

⁴⁴ cf. *supra* p. 1860.

⁴⁵ cf. Cassius Dio, 63 24,1.

⁴⁶ Tacit, *Hist.*, 1, 6, 2.

⁴⁷ Cassius Dio, 63, 24. G. H. Stevenson, *op. cit.*, p. 810 consideră că întrevederea dintre Vindex și Verginius Rufus este o fabulație inventată în timpul domniei lui Galba.

⁴⁸ Plutarh, *Galba*, 6.

⁴⁹ Pliniu cel tînăr, 9, 19, 5. Pentru textul lui Tacit cf. D.C.A. Shotter, *Tacitus and Verginius Rufus*, „The Classical Quarterly”, 1967, 17, 2. p. 370–381.

⁵⁰ Suetoniu, *Galba*, 11, 1.

⁵¹ Suetoniu, *Nero*, 44, 1–2.

⁵² Suetoniu, *Nero*, 44, 1–2.

exemplu incendierea capitalei, uciderea tuturor senatorilor, lansarea fiarelor sălbatice împotriva poporului, masacrarea galilor etc.⁵³. Aceste zvonuri, înregistrate de Suetoniu și de Cassius Dio, atestă starea de confuzie și de anarhie în care se afla capitala și atmosfera antineroniană care domina la Roma. Neobținind mijloacele necesare expediției proiectate, Nero intenționează să se retragă în Egipt și trimite în acest scop liberiți de încredere la Ostia pentru pregătirea flotei: *praemissis libertorum fidissimis Ostiam ad classem praeparandam* (Suetoniu, Nero, 47,1). Atunci, pentru a preîntîmpina o situație care se anunța critică — reeditarea luptelor dintre Augustus și Marcus Antonius —, senatul intervine decisiv la Roma și, sprijinit de prefectul pretoriului Nymphidius Sabinus determină, nu fără dificultăți o parte a cohortelor pretoriene să treacă în tabăra ostilă împăratului⁵⁴. Cum totul s-a produs datorită unei stări anarhice și unei campanii de zvonuri, Tacit conchide sintetic: *miles urbanus longo sacramento imbutus et ad destituendum Neronem arte magis quam suo impulsu adductus* (Hist., 1,5).

Așadar, pentru a rezolva definitiv în favoarea sa conflictul ireductibil care îl opunea senatului, Nero a luat o serie de măsuri care, în final, ar fi dus la eliminarea de pe scena politică a străvechiului ordin. Senatul reacționează prompt și, neputînd controla Roma din punct de vedere militar, inițiază declanșarea rebeliunii lui Vindex, iar în capitală, printr-o propagandă condusă abil, contribuie la paralizarea eforturilor autorităților centrale de a controla situația. Galba adus la putere de forțele tradiționaliste romane nu a contribuit efectiv la succesul partidei antineroniene decît prin prestigiul de care se bucura persoana și numele său. Venit la conducerea imperiului în aceste condiții programul său de guvernare nu putea fi elaborat decît în acord cu senatul roman.

Vestea sinuciderii lui Nero, adusă în Spania de libertul Icelus și confirmată puțin mai tîrziu de Titus Vinius, îi redă curajul lui Galba care reia marșul către Roma. În ciuda proclamării sale ca *imperator* de către trupele din Spania, el refuză orice titlu în afara celui de *legatus senatus ac populi Romani*⁵⁵. Prin acest act Galba demonstrează voința

⁵³ Suetoniu, Nero, 43, 1; Cassius Dio, 63, 27, 2.

⁵⁴ Plutarh, Galba, 2; Ioan din Antiohia, ed. cit., p. 576.

⁵⁵ Suetoniu, Galba, 10, 1; Plutarh, Galba, 5, titlul de *legatus senatus ac populi Romani* este o inovație prin care Galba arată de la început intenția sa de a se subordona senatului. Herbert Grassl, op. cit., p. 137 interpretează refuzul lui Galba a titlului de *imperator* și acceptarea doar a celui de *legatus senatus ac populi Romani* drept recunoașterea dreptului pretoriilor de a alege împăratul. Abia după aclamarea sa la Roma, Galba ia titlurile imperiale. Este adevărat că după primirea știrilor despre moartea lui Nero și consensul general privind alegerea sa, Galba abandonează titlul pe care îl luase inițial și îl acceptă pe cel de *Caesar* (*deposita legati suscepit Caesaris appellationem* — Suetoniu, Galba, 11). Dar, după Plutarh, informațiile pe care i le-a adus Titus Vinius, trimis în misiune specială la Roma, s-au referit mai ales la acțiunile întreprinse de senat, acțiuni care au determinat acordul trupelor din capitală: 'Ἀλλὰ καὶ δυσὶν ἡμέραις 'Ουίνιος Τίτος πολλὰ τῶν ἀπὸ στρατοπέδου μεθ' ἐτέρων ἀρίμετο τὰ δόξαντα τῇ συγχλήτῳ καθ' ἑκάστων ἀπαγγέλλων (Galba, 7). În timpul republicii cei cărora li se încredința o *legatio* trebuiau să fie aleși de către senat din rândurile sale; cf. Premerstein, *Legatus, R.E.*, 1140. În timpul imperiului *legati Augusti pro praetore* erau senatori reprezentanți ai împăratului în provinciile cf. Premerstein, op. cit., 1145 și J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, Leipzig, 1873, 1, p. 408—410. Deci, adoptînd acest titlu, Galba se consideră investit cu o *legatio* din partea senatului căruia îi recunoaște dreptul constituțional de a-l desemna pe împărat. Intenția lui Galba de a guverna în acord deplin cu senatul se vede și dintr-o monedă unde el este reprezentat față în față cu senatul, monedă care pe avers are legenda: Γάλβατος γκαλητος. cf. M. Mc. Crum și A. G. Woodhead, *Select Documents of the Principates of the Flavian Emperors A. D. 68—96*, Cambridge, 1966, p. 75.

sa de a se subordona senatului căruia îi recunoaște competența supremă în alegerea principelui. Un al doilea act prin care împăratul dovedește prestigiul de care se bucura în ochii lui organizarea politică tradițională romană îl constituie instituirea, pînă cînd a sosit la Roma, a unui consiliu, adevărat succedaneu al senatului, cu care se sfătuia zilnic: *at e primoribus prudentia atque aetate praestantibus uelut instar senatus, ad quos de maiore re quotiens opus esset referetur, instituit* (Suetoniu, *Galba*, 10,2). Abia atunci cînd capătă știri sigure că la Roma toți i-au jurat credință el acceptă titlul de *Caesar*⁵⁶. La Narbo noul împărat are o întrevedere cu o delegație a senatului, întrevedere care, conform celor transmise de Plutarh, s-a desfășurat în cea mai desăvîrșită înțelegere⁵⁷. Convins că forțele neroniene au fost definitiv înfrînte, Galba nu ezită să adopte programul senatorial și să afirme de la început hotărîrea sa de a guverna în acord cu forțele tradiționaliste. Așadar din punctul de vedere al senatului, domnia lui Galba începea sub cele mai bune auspicii.

Următoarele acte de guvernare ale lui Galba vizează consolidarea puterii prin neutralizarea unor personalități pe care le considera adversari potențiali — Verginius Rufus convocat, după spusele lui Tacit *per simulationem amicitiae* (*Hist.*, 1,8,2), este destituit din funcția de legat al legiunilor din Germania inferioară — și asasinarea altora compromise în timpul domniei lui Nero și bănuite de rebeliune — Clodius Macer, legatul Africei și Fonteius Capito cel al Germaniei superioare⁵⁸. Instalarea lui Galba nu se face fără dificultăți deoarece Nymphidius Sabinus, al cărui rol în răsturnarea lui Nero fusese decisiv, încearcă să cîștige sprijinul cohortelor pretoriene pentru a se instala la putere⁵⁹. Acțiunea prefectului pretoriului eșuează în fașă, dar ea a constituit un prim avertisment pentru Galba asupra dificultăților pe care avea să le întîmpine. Aceste premise defavorabile sînt curînd agravate și de persecutarea de către împărat a regiunilor din Galia care nu se raliaseră lui Vindex⁶⁰.

Pentru a-și consolida chiar de la început puterea, Galba condamnă la moarte și dispune executarea consilierilor lui Nero — Helios, Petinos, Polycleitos, Patribios⁶¹ — și a participanților la conjurația lui Nymphidius Sabinus — Mithridates din Pont, Seleucus⁶² — măsură bine primită de cercurile senatoriale. În același fel este primită și hotărîrea împăratului de a rezolva criza financiară prin confiscarea donativelor acordate de Nero. Pentru stabilirea și recuperarea acestora este alcătuită o comisie formată din 50 de cavaleri⁶³. Dar, între aceste măsuri Galba săvîrșește

⁵⁶ Suetoniu, *Galba*, 11.

⁵⁷ Plutarh, *Galba*, 11.

⁵⁸ Pentru Clodius Macer cf. Ian Burian, *L. Clodius Macer — dominus minoris Africae*, „Klio”, 1960, 38, p. 167—173 care susține că rebeliunea lui Macer a început înainte de moartea lui Nero. G. H. Stevenson, *op. cit.*, p. 812, analizînd emisiunile monetare ale lui Clodius Macer susține că acesta avea intenții republicane. Pentru Fonteius Capito cf. nota 24.

⁵⁹ Pentru acțiunea lui Nymphidius Sabinus cf. G. Manfrè, *Il tentativo imperiale di Gaio Ninfidio Sabino*, „Revista di filologia e d'istruzione classica”, 1941, 19, 2, p. 118—120.

⁶⁰ Tacit, *Hist.*, 1, 65, 1. cf. și Herbert Grassl, *op. cit.*, p. 86.

⁶¹ Plutarh, *Galba*, 17; Cassius Dio, 64, 3, 4.

⁶² Tacit, *Hist.*, 1, 6, 1; Plutarh, *Galba*, 17.

⁶³ Suetoniu, *Galba*, 15, 1; Plutarh, *Galba*, 16; Tacit., *Hist.*, 1, 20.

un act care constituie un prim semn de întrebare asupra stilului de guvernare al împăratului: graba cu care el i-a executat fără judecată pe Cingonius Varro, consul desemnat, deoarece fusese amestecat în conjurația lui Nymphidius Sabinus⁶⁴, și pe Petronius Turpillianus, membru al senatului, a cărui unică vină a fost cea de a nu-l fi trădat pe Nero⁶⁵. Procedura era contrară legislației romane tradiționale, conform căreia nici un cetățean roman nu putea fi executat fără sentința unei instanțe judecătorești și înainte de a face apel⁶⁶. Mai ales omorirea lui Petronius Turpillianus face o impresie negativă, întrucât el nu fusese amestecat în rebeliunea prefectului pretoriului. Actul lui Galba a fost interpretat de cercurile sanatoriale drept un semn al arbitrariului caracteristic și domniilor precedente. Suetoniu se face ecoul acestor opinii, generalizând faptul: *quosdam claros ex utroque ordine ciues suspicione minima inauditos condemnauit* (Galba, 14, 5).

Dar, dacă totuși aceste fapte își găseau justificarea din punctul de vedere al senatului, foarte curînd Galba este silit să adopte o serie de măsuri care contraveneau programului său inițial și, deci, îl îndepărtau de forțele care îl aduseseră la putere. Schimbarea de atitudine a împăratului este determinată de ciocnirea sa cu realitățile din capitală care i-au demonstrat că situația era departe de a fi atât de favorabilă cum o crezuse. Chiar în momentul în care își făcea intrarea în Roma, Galba este confruntat cu o situație pe care nu o prevăzuse: în întâmpinarea sa vin marinarii flotei de la Misenum cărora Nero le acordase statutul de legiune. Marinarii îi cer lui Galba menținerea acestui statut și, cum în ciuda refuzului ei insistă, cavaleria primește ordinul să-i decimeze; prost augur pentru un început de domnie, conchide Tacit: *introitus in urbem trucidalis tot milibus inermium militum infaustus omine atque ipsis etiam qui occiderant formidolosus* (Hist., 1, 6, 2). Supraviețuitorii acestor marinari vor constitui prima forță militară pe care se va sprijini Otho⁶⁷. Adoptînd această decizie Galba manifestă intenția de a casa actele de guvernare ale lui Nero, dar el nu face decît să sporească anarhia politică și militară care domnea în capitală. Curînd însă atitudinea lui Galba devine ezitantă, fapt pus de istoricii antici și moderni numai pe seama anturajului și a senilității împăratului: vîrsta înaintată a acestuia cum și Titus Vinius, Cornelius Laco, libertul Icelus, consilierii intimi ai lui Galba sînt făcuți responsabili de catastrofa cu care se încheie domnia⁶⁸. Întrebarea care se pune este dacă evenimentele au fost influențate de condiția psihică și intelectuală a principelui sau dacă situația politică în care se găsea capitala l-a constrîns la concesii pe care *a priori* nu era dispus să le facă. Analizarea unui fapt istoric numai prin prisma trăsăturilor psihice este

⁶⁴ Tacit, Hist., 1, 6, 1; Plutarh, Galba, 15.

⁶⁵ Tacit, Hist., 1, 6, 1; Plutarh, Galba, 15.

⁶⁶ cf. Th. Mommsen, *Le droit pénal romain*, Paris, 1907, III, p. 283–285. De remarcant că lipsa unei proceduri juridice este subliniată de Tacit care afirmă că neacordarea dreptului la apărare i-a pus pe Cingonius Varro și pe Petronius Turpillianus în postura de nevinovați — [...] *inauditi atque indefensi tamquam innocentes perierant* — Hist., 1, 6, 1 — și de Plutarh care îl judecă cu severitate pe împărat din acest motiv.

⁶⁷ Tacit, Hist., 1, 36, 3.

⁶⁸ De exemplu Jean Gagé care în articolul *Vespasian et la mémoire de Galba*, „R.E.A.”, 1952, 54, p. 305 îl caracterizează pe împărat în următorii termeni; „L'homme sous une attitude de prince assez claire, était capricieux et son entourage détestable”.

în orice caz unilaterală și neputându-se stabili cu exactitate aceste trăsături, mai ales pentru perioadele vechi, concluziile nu pot fi certe deoarece premisa este nesigură. Analiza situației politice se sprijină însă pe unele date sigure rezultate din izvoare.

Tacit face la începutul *Istoriilor* un tablou al atmosferei care domnea la Roma imediat după moartea lui Nero. Conform celor transmise de el, singurii care s-au bucurat fără rezerve de sfârșitul ultimului iulio-claudin, formind în această privință un grup omogen, au fost senatorii : *sed patres laeti* (*Hist.*, 1, 4, 3). Ordinul ecvestru nu era în totalitate în consens cu senatul căci Tacit spune : *primores equitum proximi gaudio patrum* (*Hist.*, 1, 4, 3), formulă restrictivă care demonstrează că printre cavaleri exista și o facțiune proneroniană. În ce privește poporul, Tacit este mai clar deosebind două categorii : *pars populi integra et magnis adnexa* care era solidară cu senatul și *plebs sordida et circo ac theatris sueta* (*Hist.*, 1, 4, 3) care regreta moartea principelui. Așadar în rândurile populației romane păături largi erau favorabile politicii principelui defunct. Aceasta era o realitate de care Galba trebuia să țină seama. Dacă luăm în considerare și situația militară de la Roma, constatăm că lucrurile erau și mai complicate. Tacit recunoaște că între soldați amintirea lui Nero era încă vie : *erant quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiae accenderent* (*Hist.*, 1, 25, 2); cohortele pretoriene regretau faptul că îl trădase pe Nero și erau nemulțumite că nu primise donativele promise (*Hist.*, 1, 5, 1); de aici adversitatea lor față de Galba. Acesta sosit la Roma licențiază cohorta germanică deoarece o considera că fusese prea legată de persoana lui Nero, dar membrii ei rămân la Roma (Suetoniu, *Galba*, 12, 4). În capitală se mai aflau trupe din Germania, Britania și Iliricum pe care Nero le trimisese în Caucaz și pe care le rechemase în grabă după declanșarea rebeliunii lui Vindex; ele se aflau într-o stare vecină cu anarhia (Tacit, *Hist.*, 1, 6, 2). La acestea se mai adăugau și resturile legiunii recrutate de Nero din rândurile marinarilor flotei de la Missenum care întrețineau o atmosferă ostilă noului principe. Amalgamul insolit de trupe constituia, cum subliniază Tacit, un factor permanent de instabilitate : *ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata* (*Hist.*, 1, 6, 2). În această situație confuză *aula Neronis*, după un moment de panică, se regăsește și devine o forță politică activă și omogenă. Confruntat cu o situație atât de complicată, Galba este silit curînd să recunoască imposibilitatea guvernării numai de pe platforma politică senatorială, fapt care îl determină la concesii față de facțiunea neroniană.

Așadar Galba este constrîns de împrejurări la abandonarea proiectelor inițiale. Destul de repede campania împotriva înalților funcționari neronieni încetează. În ciuda cererilor repetate împăratul refuză să-l condamne la moarte pe Sofonius Tigellinus, fostul prefect al pretoriului din timpul lui Nero. Mai mult decît atîta : Titus Vinius întreține legături ostentative cu Tigellinus⁶⁹. Cum cererile deveneau tot mai insistente împăratul publică un edict prin care dojenește poporul pentru cruzimea de care dă dovadă. Un alt neronian notoriu al cărui cap era cerut, Halotus,

⁶⁹ Tacit, *Hist.*, 1, 31, 3.

⁷⁰ Plutarh, *Galba*, 17.

nu numai că nu este decapitat, dar este numit într-o importantă funcție procuratoriană care nu poate fi precizată: *quin etiam populo Romano deposcente supplicium Haloti et Tigillini, solos ex omnibus emisariis uel maleficientissimos incolumes praestitit atque insuper Halotum procuratione amplissima ornavit pro Tigillino etiam saevitia populum edicto increpuit* (Suetoniu, *Galba*, 15, 4) ⁷¹. Astfel, Galba menajează facțiunea neroniană și de aceea el ezită neștiind ce atitudine să adopte atunci cînd Helvidius Priscus, revenit din exil, vrea să inițieze o acțiune energetică împotriva delatorilor: *mox dubia uoluntate Galbae [...]* (Tacit, *Hist.*, 4, 6, 2) ⁷². E drept că nici senatul în întregime nu era dispus să-l urmeze pe ginerele lui Thrasea ⁷³, dar faptul dovedește lipsa de decizie a lui Galba care nu se hotărăște să izbească decisiv facțiunea neroniană. Împăratul în încercarea de a controla o situație care se degrada vizibil revine asupra unor măsuri luate înainte de a cunoaște situația din capitală: două diplome militare emise la data de 22 decembrie 68 atestă acordarea cetățeniei romane și a altor privilegii veteranilor legiunii *I Adiutrix*. Legiunea, denumită în textele literare *legio classica*, este cea masacrată de Galba la intrarea în Roma; asta înseamnă că Galba sub presiunea evenimentelor a acordat marinarilor flotei de la Missenum statutul pe care inițial îl refuzase cu brutalitate ⁷⁴.

În această situație confuză în care atitudinea oscilantă a lui Galba nu face decît să complice lucrurile, căci actele inițiale îi alienează și mai mult facțiunea neroniană iar concesiile făcute acestei facțiuni provocase nemulțumiri în rîndurile senatului, împăratul este pus în situația de a alege un succesor pe care urma să-l adopte. Un eveniment neprevăzut îl silește pe Galba să își precizeze linia politică. În luna ianuarie 69 sosesc la Roma primele știri referitoare la rebeliunea legiunilor de la Rin aflate sub comanda lui Vitellius. Știrile erau următoarele: la 1 ianuarie 69 două legiuni, a 4 și a 18, refuzaseră să depună jurămintul și distruseseră imaginile lui Galba ⁷⁵. Veștile erau cu atît mai alarmante cu cît împăratul pierduse controlul asupra trupelor din capitală: *ne urbano quidem militi confisus*, notează Tacit (*Hist.*, 14, 14, 1). În aceste condiții alegerea succesorului căpăta semnificația unei angajări politice definitive, manifestarea opțiunii pentru una din cele două forțe antagonice între care împăratul ezitase atîta. Doi candidați se prezentau cu șanse reale: Cornelius Dolabella susținut de unii din consilierii lui Galba, fără a putea preciza cine căci Plutarh este vag iar Tacit și Suetoniu nu pomenesc nimic ⁷⁶, și Otho

⁷¹ cf. și Plutarh, *Galba*, 17; pentru Halotus cf. Stein în *R.E.*, 13, 2283–2284.

⁷² cf. și Jean Melmoux, *C. Helvidius Priscus, disciple et héritier de Thrasea*, „Parola del passato”, 1975, CLX, p. 23–40.

⁷³ Tacit, *Hist.*, 4, 6, 2.

⁷⁴ Momentul formării acestei legiuni de către Nero nu poate fi stabilit; singurul lucru clar este că la data sosirii lui Galba la Roma legiunea nu era încă organizată. cf. J. Aschbach, *Die römischen Legionen prima et secunda Adiutrix*, „Sitzungsbericht der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften”, 1855, 18, 1, p. 290–305; Fiebigel, *Classis*, *R.E.*, 5, 2639. Fluss, *op. cit.*, remarcă și el că Galba a acordat statutul de legiune sub imperiul necesității. Textul diplomelor în M. Mc. Crum și A. G. Woodhead, *op. cit.*, p. 104. Pentru statutul marinarilor cf. Graham Webster, *The Roman Imperial Army, of the First and Second Centuries A.D.*, Londra, 1969, p. 155–170.

⁷⁵ Tacit, *Hist.*, 1, 12, 1.

⁷⁶ Plutarh, *Galba*, 23.

susținut de Titus Vinius și de întreaga facțiune neroniană ⁷⁷. În favoarea acestuia din urmă desfășura o susținută campanie electorală în rîndurile armatei Maevis Pudens, omul de încredere al lui Tigellinus ⁷⁸. În schimb cercurile senatoriale îi erau categoric ostile, căci se considera în aceste cercuri că în cazul succesului lui Otho tot efortul răsturnării lui Nero ar fi fost zadarnic ⁷⁹. Cu toate acestea Otho se afla mai bine plasat căci Galba îl numise consul desemnat, ceea ce demonstra intenția împăratului de a se sprijini din ce în ce mai mult pe facțiunea neroniană ⁸⁰. Constrîns de evenimentele care se precipitau, convins că prin alegerea unui succesor criza va putea fi evitată, Galba ține la 10 ianuarie un consiliu la care participă Titus Vinius, Cornelius Laco, Marius Celsus, consul desemnat, și Ducenius Geminus, prefectul Romei ⁸¹. La acest consiliu, spre surprinderea tuturor, se decide alegerea unui outsider, Piso Licinianus. Prin aceasta Galba se reinscrie pe orbita senatului. Actul adopțiunii are loc a doua zi, la 11 ianuarie, în palatul imperial Piso căpătînd numele de Servius Sulpicius Galba Caesar ⁸².

Alegerea neașteptată a lui Piso trebuie pusă în legătură cu evenimentele din Germania. Inițial, legiunile de la Rin nu se pronunțaseră în favoarea unei anumite persoane, ci se declaraseră numai împotriva lui Galba lăsînd senatului și poporului roman libertatea desemnării unui alt principe. Acestea erau știrile transmise de procuratorul Pompeius Propinquus din Belgia ⁸³. Alegînd un succesor acceptat de senat, împăratul putea spera că va menține în ordine aceste legiuni, deoarece în bună măsură cererea lor fusese satisfăcută (în momentul alegerii lui Piso proclamarea lui Vitellius ca împărat de către legiunile germanice nu era cunoscută la Roma) ⁸⁴. Dolabella, contracandidatul lui Otho, îndeplinea și el condițiile din punctul de vedere al senatului (Tacit spune că el se distingea prin ascendența aristocratică ⁸⁵) dar pe de o parte, după Plutarh, el nu se bucura de încrederea lui Galba ⁸⁶, pe de alta, el se înrudea cu acesta ⁸⁷. Ori, după opinia lui Tacit, Galba intenționa să inaugureze un sistem în care succesiunea la tron să nu mai constituie privilegiul unei singure familii, iar eligibilitatea principelui să ia locul libertății republicane care, după bătălia de la Actium, devenise un anacronism politic ⁸⁸.

Așadar, adoptarea lui Piso înseamnă reîncadrarea lui Galba în programul senatorial, reîncadrare prin care el credea că va putea pune capăt revoltei legiunilor germanice. Senatul revine pe primul plan hotărînd trimiterea unei delegații către legiunile germanice. Dar între timp evenimentele se precipitau. Marele înfrînt în urma alegerii lui Piso, Otho, reacționează violent. El fusese primul guvernator de provincie care se declarase

⁷⁷ Tacit, *Hist.*, 1, 13; Plutarh, *Galba*, 21.

⁷⁸ Tacit, *Hist.*, 1, 24, 1.

⁷⁹ Tacit, *Hist.*, 1, 13, 2: *credo et rei publicae curam subisse, frustra a Nerone translatae, si apud Othonem relinqueretur.*

⁸⁰ Plutarh, *Galba*, 20.

⁸¹ Tacit, *Hist.*, 1, 14, 1.

⁸² Tacit, *Hist.*, 1, 14, 2.

⁸³ Tacit, *Hist.*, 1, 12, 1.

⁸⁴ Tacit, *Hist.*, 1, 14, 1; *nil adhuc de Vitellio certum [...]*

⁸⁵ Tacit, *Hist.*, 1, 88, 1: *uetusto nomine [...]*

⁸⁶ Suetoniu, *Galba*, 12, 2.

⁸⁷ Tacit, *Hist.*, 1, 88, 1.

⁸⁸ Tacit, *Hist.*, 1, 16, 1–2.

în favoarea lui Galba. Titus Vinius sprijinea candidatura lui Otho care crezuse că a obținut succesiunea atunci când împăratul l-a numit consul desemnat. El avea însă reputația de neronian în ciuda faptului că în timpul domniei lui Nero căzuse în dizgrație, când numai intervenția lui Seneca l-a salvat de la moarte și a determinat trimiterea lui ca guvernator în Lusitania⁸⁹. Așadar, atunci când Galba se hotărăște să rezolve cu ajutorul senatului criza care se prefigura, candidatura lui Otho nu mai era posibilă. Înșelat în speranțele sale acesta trece la acțiune și, sprijinit de facțiunea neroniană rămasă solidară în starea de haos general în care se găsea Roma, Otho provoacă defecțiunea tuturor trupelor din capitală. Într-o stare de confuzie generală în care circulau cu repeziciune zvonuri contradictorii, Galba ieșit din palat la îndemnul lui Icelus este asasinat în ziua de 15 ianuarie 69.

Sistemul politic al principatului instaurat de Augustus a consfințit primatul Italiei în cadrul imperiului roman. Evoluția raporturilor dintre Roma și provincii în timpul dinastiei iulio-claudine atestă faptul că balanța tindea să se incline în favoarea acestora din urmă, ceea ce conducea la răsturnarea echilibrului de forțe rezultat după bătălia de la Actium. La Roma acest fapt se materializează în conflictul ireductibil dintre autoritatea centrală care se sprijină din ce în ce mai mult pe provincii, mai ales pe cele orientale, și senat, partizanul italocentrismului. Punctul culminant al acestui conflict pînă la urcarea pe tron a lui Vespasian îl constituie domnia lui Nero, când tendințele proorientale ale împăratului depășesc limitele tolerabile. În planul politicii interne, conflictul se materializează în încercarea de diminuare a senatului și chiar de eliminare a sa de pe scena politică și în ascensiunea libertilor recrutați în majoritatea lor dintre elementele orientale. Privită prin această prismă, răsturnarea lui Nero nu este efectul unei simple lovituri de palat, ci încercarea de a impune un curs politic, în sensul celui care fusese statornicit de Augustus. Instalarea pe tron a lui Galba nu rezolvă însă problema căci partizanii lui Nero, în ciuda grelei lovituri primite prin moartea împăratului, se dovedesc a fi o forță încă puternică cu numeroși partizani în rîndurile populației romane. Domnia lui Galba se situează în momentul în care forțele antagonice (senatul pe de o parte și neronienii pe de alta) se echilibrează, astfel încît împăratul căutînd să-și consolideze poziția precară oscilează între facțiuni fără să-și poată găsi un drum propriu. Victimă a unei situații politice haotice pe care nu a putut-o domina, Galba adoptă numeroase acte antitetice și paradoxale ceea ce îl face pe Tacit să-l caracterizeze în următorii termeni: *capax imperii nisi imperasset* (Hist., I, 49, 4). Planurile inițiale ale celui care se intitulase modest *legatus senatus ac populi Romani* confruntate cu realitatea politică de la Roma se dovedesc inaplicabile, căci adversarii senatului au încă suficientă forță pentru a-și impune candidatul pe tronul imperial.

⁸⁹ Plutarh, *Galba*, 20.

LES CONFLITS POLITIQUES SOUS LE RÈGNE DE GALBA

RÉSUMÉ

D'après Suétone, Néron aurait affirmé en termes fort claires son intention de supprimer l'ordre sénatorial et de confier les armées et les provinces romaines aux chevaliers et aux affranchis. L'intention de la mise en œuvre de cette tentative se laisse entrevue pendant le voyage hellénique de l'empereur : Néron convoque en Grèce et ordonne le suicide à Corbulon, commandant des armées du front parthe, et aux frères Scribonius, commandants des légions rhénanes. Cet acte représente la rupture définitive de Néron avec l'époque pendant laquelle il gouverna en accord total avec le sénat. Devant le nouveau cours de la politique impériale le sénat réagit et déclenche la révolte de Vindex en Gaule et de Galba en Espagne, révolte qui entraîne la chute de Néron. Galba proclamé empereur marque son attachement aux institutions traditionnelles en refusant les titres d'*imperator* et de *Caesar* et en prenant seulement celui de *legatus senatus et populi Romani*. Jusqu'à son arrivée à Rome, Galba démontre par ses actes son désir de suivre le programme politique sénatorial. Mais dès son arrivée dans la capitale, son attitude devient hésitante car il se trouve brusquement confronté à la faction néronienne dont la force lui a été totalement inconnue. Sous la pression de cette faction, Galba penche vers Othon en vue de la succession. La révolte des légions rhénanes, qui, ne reconnaissant pas Galba, voulaient laisser le choix d'un nouveau empereur au sénat, oblige Galba à revenir sur l'orbite sénatoriale. Mais l'*aula Neronis* possédait encore assez de forces pour imposer son candidat, Othon, au trône impérial.

ANALIZA ȘI SOLUȚII PRIVIND PROBLEMA AGRARĂ DIN ROMÂNIA ÎN REVISTA „LUPTA DE CLASĂ” (1920—1940)

DE

FLOREA NEDELCU

Sînt cunoscute condițiile social-economice în care, sub puternica presiune exercitată de valul luptelor revoluționare, statul burghez a înfăptuit în anul 1921 reforma agrară. Dar deși aceasta a dat impuls dezvoltării capitalismului în agricultură, a slăbit puterea economică a moșierimii, reducîndu-i rolul jucat în viața social-politică a țării, totuși prin limitele de clasă pe care le conținea, precum și datorită felului defectuos în care a fost aplicată, a trezit numeroase nemulțumiri la sate adîncind diferențierea țărănimii și contradicțiile social-economice în mediul rural¹.

Crearea Partidului Comunist Român, moment de răscruce în istoria poporului, a întregii evoluții a vieții politice și social-economice postbelice, a marcat și o nouă etapă calitativ superioară de abordare a problemei agrare, în sensul afirmării deschise a rezolvării acesteia pe o cale revoluționară, prin efortul unit al clasei muncitoare și maselor țărănești exploatate sub conducerea partidului comunist, ca singură cale vitală în condițiile social-politice ale României contemporane.

Încă din anul 1920, în cadrul puternicelor frămîntări care au precedat crearea P.C.R., un manifest al forțelor revoluționare chema la mobilizarea la luptă a țărănimii alături de proletariat împotriva regimului burghezo-moșieresc avertizînd că : „Fără un partid comunist, muncitorimea și țărănimea din România vor avea soarta din 1907”².

În prezentul articol ne propunem să aducem unele contribuții la studierea multiplelor aspecte ale activității comuniștilor în domeniul problemei agrare, oprindu-ne la modul în care aceasta este reflectată în „Lupta de clasă”, organul teoretic al C.C. al P.C.R., revista fiind în întreaga sa existență, din anii ilegalității o tribună de mobilizare a țărănimii exploatate la lupta pentru răsturnarea regimului de exploatare, pentru alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — cheazășie a victoriei finale, lansînd prin dezbateri susținute de numeroși fruntași ai P.C.R., soluții de rezolvare a problemei agrare de pe poziții antiburgeze.

Plecînd de la teza marxistă conform căreia : „Pentru a cucerii puterea politică, trebuie ca partidul socialist să meargă mai întîi de la orașe la

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 356.

² *Documente din istoria P.C.R.*, ed. a II-a, București, E.P.L.P., 1953, p. 26.

sate, trebuie să ajungă o putere la țară”, Al. Dobrogeanu Gherea arăta în studiul „Importanța și caracterul problemei noastre agrare”, publicat în iulie 1920, că : „*definitiva* cucerire a puterii statului nu se poate îndeplini, fără ca mai dinainte mișcarea socialistă să fi prins rădăcini adânci în toate păturile muncitoare de la orașe ca și de la țară”, subliniind în același timp faptul că : „Dacă proletariatul industrial ar putea chiar în anumite împrejurări să smulgă puterea din mâinile claselor capitaliste, în nici un caz el nu ar putea-o păstra, dacă nu s-ar sprijini pe adeziunea întregii clase muncitoare”³.

Afirmând aceste teze de profunzime și realism, fruntașul socialist, unul din viitorii conducători și teoreticieni ai Partidului Comunist Român, cerea mișcării revoluționare să-și lărgească sfera de acțiune la sate, să dinamizeze mai mult spiritul de revoltă al maselor țărănești înșelate de regimul burghez în speranțele pe care și le pusese în reforma agrară ce nu fusese legiferată la doi ani după desăvîrșirea unității naționale⁴.

Atragerea țăranimii la lupta dusă de clasa muncitoare în perioada avântului revoluționar reprezenta, așa după cum arăta Al. Dobrogeanu Gherea, cu acest prilej, o sarcină fundamentală a mișcării socialiste din România, care odată pătrunsă de necesitatea acestei acțiuni, să o pornească și să o ducă în conformitate cu principiile ei socialiste fundamentale dar și cu împrejurările specifice, atât de deosebite ale mediului țăranesc.

Modul defectuos în care a fost înfăptuită reforma agrară din 1921, ceea ce a făcut ca cea mai mare parte a țăranimii să fie lipsită de suficient teren arabil pentru a putea exista în condiții omenști, a constituit obiect de analiză temeinică pentru redacția revistei în abordarea și explicarea problemei agrare în România. În paginile a numeroase studii apărute în revistă semnate de cunoscuți militanți, teoreticieni ai Partidului Comunist Român se face o amplă și documentată analiză a fenomenelor petrecute în mediul rural, o pondere deosebită acordându-se explicării fenomenului de pauperizare a maselor țăărănești.

Efectuînd o trecere în revistă a condițiilor social-politice în care a fost înfăptuită reforma agrară, precum și a procesului de deposedare și pauperizare a maselor de țărani exploatați, se subliniază faptul că exproprierea marilor moșieri și improprietărea au fost reforme pe care regimul burgeois-moșieresc a fost nevoit să le înfăptuiască sub presiunea valului luptelor revoluționare de după 1918, cînd se crease pericolul de a fi lichidată dominația claselor exploatare. Deși nu a reușit să pătrundă întotdeauna în profunzimea schimbărilor intervenite în structura social-economică a statului, în special pe linia mutațiilor intervenite în ponderea moșierimii și a diferitelor schimbări produse în diferitele pături țărănești. „Lupta de clasă” a relevat just că legiurile agrare au continuat să mențină marea proprietate, fapt cu urmări deosebit de grele pentru evoluția societății românești.

În paginile sale, revista demască faptul că punerea în aplicare a reformei agrare a fost permanent trăgănată astfel, încît la 1 ianuarie 1934, adică la 16 ani de la decretul reformei, așa cum reieșea din datele direcției reformei agrare din Ministerul Agriculturii din totalul de 2.308.922

³ „Lupta de clasă”, nr. 1 iulie 1920.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

familiei, cărora li s-a recunoscut dreptul de împrăștiere, nu au fost împrăștiate decât 1.478.663 familii, adică 65 %, restul de 35 %, reprezentând peste 800.000 de familii îndreptățite prin lege la împrăștiere, mai aștepta încă la 1 ianuarie 1934 pământul ce li se cuvenea prin lege.

Lipsa pământului, precum și a inventarului agricol, la care se adăugau numeroasele abuzuri ale autorităților administrative și polițienești accentuau în permanență situația grea în care se afla țărănimea, desăvârșindu-i procesul de pauperizare. În articolul „Chestiunea agrară țărănească la noi”, apărut la începutul crizei economice din 1929—1933, după ce releva faptul că una din trăsăturile principale ale situației maselor țărănești o constituie lipsa sau insuficiența pământului, din care pricină o parte din țărani erau nevoiți să suporte condițiile impuse de moșieri pentru a lucra pământurile acestora, se arăta: „Ca rezultat al tuturor acestor lucruri vedem că țărănimea sărăcește (se pauperizează) cu pași foarte repezi. Prin faptul că industria — cu toată încurajarea ei de stat — nu se dezvoltă și nu poate înghiți nici pe departe surplusul de brațe care devin disponibile la sate, iar prin raționalizare aruncă mii de muncitori afară, această pauperizare ia proporții amenințătoare”⁶.

Revista a relevat grelele urmări pe care le-a avut criza economică din anii 1929—1933 asupra maselor de țărani exploatați: scăderea vertiginosă a prețurilor produselor agricole, mai ales a cerealelor, scăderea șeptelului, amplificarea considerabilă a datoriilor agricole ale țăranilor împrăștiți, deveniți victime ale cămătarilor și speculanților, întinderea foametei și a mizeriei, un adevărat flagel al satului românesc etc.

Dezmăgite în speranțele ei de partidele politice burghezo-moșierești, în special de demagogia național-țăranistă, masele de țărani se orientau tot mai mult, așa după cum semna în paginile sale „Lupta de clasă”, spre luptă hotărâtă împotriva regimului de exploatare, în scopul cuceririi pământului, anulării datoriilor agricole, pentru desființarea totală a proprietății moșierești.

Arătând că pe țărănime o interesează deocamdată să desăvârșască revoluția burgheză prin desființarea ultimilor rămășițe feudale⁷, organul teoretic al P.C.R. sublinia că proletariatului îi revine sarcina să sprijine țărănimea, ale cărei revendicări erau revoluționare prin faptul că tindeau la lichidarea rămășițelor feudalismului în viața socială și economică a țării.

În contextul definirii etapei revoluționare în care se afla România, a tacticii și strategiei P.C.R., și în acest cadru, stabilirea alianțelor clasei muncitoare în lupta de răsturnare a regimului burgheziei și moșierimii, redacția revistei „Lupta de clasă” a consacrat numeroase studii sau referiri problemei alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, în care rolul conducător revenea clasei muncitoare, în frunte cu partidul ei revoluționar de avangardă.

Stabilind cu claritate acest punct de vedere leninist, articolul intitulat „Chestiunea agrară-țăărănească și sarcinile partidului comunist”⁸

⁶ Ibidem, nr. 16—17/1929.

⁷ Ibidem, nr. 16—17/1929.

⁸ Ibidem, nr. 8—9/1928.

sublinia însă că atunci cînd vorbim de unirea proletariatului cu țărănimia, nu trebuie să înțelegem că Partidul Comunist este un partid muncitoresc-țărănesc. A da o asemenea interpretare conținutului politicii partidului comunist față de țărănimie, sublinia revista, ar reprezenta o mare greșeală. Partidul Comunist, se preciza cu toată claritatea, era partidul de clasă al proletariatului, interesele acestuia le reprezenta el, exponatul lui politic, aceasta, releva articolul menționat, și pentru că în cadrul intereselor proletariatului intrau și interesele țăranilor fără pămînt sau cu pămînt neîndestulător, și pentru că răsturnarea dominației economice și politice a moșierilor, element programatic care făcea parte din programul revoluției proletare era, în același timp, și țelul de căpetenie al maselor țărănești nemulțumite.

„Partidul Comunist — sublinia articolul — organizează lupta comună a proletariatului și a țărănimii împotriva stăpînirii capitaliste, dar Partidul Comunist nu încetează nici un moment de a fi și de a rămîne partidul proletariatului. Proletariatul păstrează în permanență conducerea în această luptă comună contra domniei capitalului”⁹.

„Lupta de clasă” ca organ teoretic al Partidului Comunist Român a reflectat cu claritate în paginile sale activitatea susținută și permanent potențată desfășurată de partid pentru rezolvarea problemei țărănești în general, dar mai ales pentru stabilirea, pe baza analizei marxist-leniniste, a locului și rolului deosebit ce revenea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimia muncitoare, a importanței atragerii maselor de truditori agricoli de partea luptei revoluționare dusă de proletariat.

Punctele de vedere exprimate de Congresul al IV-lea al P.C.R. pe marginea problemei agrare din România au constituit tema a numeroase studii, în cadrul cărora s-a încercat — e drept în unele chestiuni fără a se găsi cele mai realiste soluții — rezolvarea de pe poziții înaintate a situației țărănimii și a necesității pătrunderii influenței partidului la sate, a făuririi unei durabile alianțe muncitorești-țărănești. Pornind de la aprecierea că „chestiunea țărănească are pentru victoria revoluției din România însemnătate de prim ordin”, revista remarcă în paginile articolului intitulat „Rezultatele Congresului al IV-lea al Partidului Comunist Român” că : „Partidul nostru trebuie să capete în mod hotărîtor convingerea că fără cîștigarea de partea proletariatului a maselor largi țărănești nu este posibilă asigurarea victoriei proletariatului”¹⁰.

Plecînd de la acest considerent, „Lupta de clasă” evidenția, cu acest prilej, principalele sarcini puse de congres în fața partidului. Activizarea muncii P.C.R. în rîndurile salariaților agricoli și printre țăranii săraci, organizarea de celule de partid la sate, atrăgînd în sinul acestora elementele cele mai înaintate, sprijinirea proletariatului agricol în organizarea de sindicate profesionale și conducerea luptei împotriva elementelor exploatare de la sate, constituiau cîteva din imperativele momentului în activitatea revoluționară a partidului în mediul rural.

„Una din sarcinile indicate la sate — nota articolul — este tocmai organizarea prin mijlocirea comuniștilor care lucrează la sate sau au legă-

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem. (art. *Rezultatele Congresului al IV-lea al P.C. din România*).

tură cu satele și prin simpatizanții partidului, de asemenea comitete țărănești sau uniuni țărănești pentru lupta silnică cu boierii și cu chiaburimea. Prin munca dusă la țară, noi trebuie să subliniem necesitatea unirii între muncitorii de la orașe și țărănimea ce-și muncește singură pământul”¹¹.

Un rol deosebit în întărirea alianței muncitorești-țărănești, în creșterea influenței partidului la sate l-a avut Blocul Muncitoresc-Țărănesc, organizația legală de masă creată și îndrumată de P.C.R.

Subliniind importanțele realizări ale Blocului în lămurirea și atragerea țărănimii muncitoare în lupta revoluționară, deși activa în condiții grele de teroare impuse de autoritățile burgheze, „Lupta de clasă” menționa necesitatea întăririi permanente a acestei organizații, conducerea Blocului, în care un important rol îl jucau comuniștii, având sarcina de a întări organizatoricește succesele obținute, pentru a se lega mai strâns cu masele, pentru a pătrunde mai adânc în sinul lor¹². Totodată, organul teoretic al P.C.R., combătea unele greșeli din activitatea BMT, cum era spre exemplu afirmarea lozincii nerealiste în condițiile specifice realităților satului românesc, a „exproprierii fără plată a întregului pământ”¹³.

„Prin această lozincă — se arăta în articolul „Despre alegeri la parlamente și sarcinile noastre” — Blocul nu numai că nu va face frontul unic al muncitorimii și țărănimii, dar din contră va îndepărta masele largi țărănești de proletariat. Noi, în nici un caz nu vrem să confiscăm pământul țăranilor care-l muncesc, din contră, noi spunem, că pământul care trebuie să fie luat de la moșieri, minăstiri, rege, va fi dat în mina țăranilor fără pământ și cu pământ insuficient. Asta este lozincă noastră și numai prin astfel de lozincă noi vom face frontul unic dintre muncitorimea de la orașe și țărănime, contra frontului unic al capitaliștilor și boierilor”¹⁴.

O importantă activitate a desfășurat revista pe linia demascării și combaterii demagogiei național-țărăniste, pentru scoaterea unor păături țărănești de sub influența teoriilor difuzate la sate de PNȚ.

Revista arăta că una din sarcinile de bază ce reveneau activului de partid în munca la sate consta în a lămuri masele țărănești că numai Partidul Comunist Român este capabil să conducă lupta lor de dezrobire. Comuniștii aveau sarcina să facă totul pentru mobilizarea maselor largi țărănești la lupta împotriva guvernului și a partidului național-țărănesc care reprezenta interesele burgheziei, dînd luptei de la sate un caracter organizat. Proletariatul avea datoria de a sprijini și conduce toate acțiunile și izbucnirile de revoltă ale maselor țărănești deziluzionate de național-țărănești; aceste acțiuni spontane și izolate trebuiau canalizate spre forme organizate prin comitete țărănești, uniuni tovarășești și totodată coordonate cu luptele proletariatului împotriva regimului.

Redacția revistei a luat poziția critică față de faptul că Partidul Comunist s-a dovedit insuficient pregătit cu prilejul manifestărilor antiguvernamentale organizate de național-țărăniști la Alba-Iulia (mai 1928), acțiune politică ce a antrenat numeroase mase de țărani nemulțumiți căzuți pradă demagogiei PNȚ. Subliniind că teroarea guvernamentală

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, nr. 1/1926 (artic. *Însemnătatea alegerilor apropiate și tactica partidului comunist*).

¹³ Ibidem, nr. 8—9/1929.

¹⁴ Ibidem.

liberală și situația grea de ilegalitate în care erau nevoiți să acționeze comuniștii au determinat în bună măsură lipsa partidului de la manifestările de la Alba Iulia, care au antrenat aproape 150.000 țărani alături de câteva mii de lucrători industriali hotărâți de luptă, revista constata că situația se datora în bună parte și faptului că unele elemente aflate atunci la conducerea P.C.R., subapreciau problema agrară, manifestind o „neîndestulătoare înțelegere a importantei chestiuni pentru cucerirea țărânimii”, comițându-se, între altele, greșeala de a nu se lega „lupta țărânimii pentru pământ cu lupta politică împotriva monarhiei și a stăpînirii burgheze”¹⁵.

Ne aflăm în perioada puternicelor frământări țărănești declanșate de criza economică în anii 1928—1929 în care, așa după cum sublinia Congresul al V-lea al P.C.R.: „Acțiunile de masă țărănești devin un fapt atît de general și de des, încît burghezia română, tot mai mult alarmată, constată apropierea fantomei răscoalei din 1907”. Abordînd problema alianței muncitorești-țărănești în focul luptelor revoluționare, documentele Congresului precizau că: „Generalizînd experiența și popularizînd învățămintele revoltelor țărănești (în special a revoltei din 1907...) și explicînd că numai răscoala înarmată comună a proletariatului și a țărânimii, sub conducerea Partidului Comunist, este în stare de a doborî domnia capitaliștilor și moșierilor și de a institui guvernul muncitoresc-țărănesc — partidul cheamă la sprijinirea fiecărei acțiuni de masă a țărănilor răsculați...”¹⁶.

Cu toate că nu a elaborat un program clar al perspectivelor de dezvoltare ale agriculturii românești, nu a clarificat poziția P.C.R. față de diferitele pături țărănești în perioada desăvîrșirii revoluției burghezodemocratice Congresul al V-lea al P.C.R. (decembrie 1931), moment important în istoria partidului și a întregii mișcări muncitorești din țara noastră, a avut, între altele, și meritul de a fi făcut o analiză mai aprofundată a situației economice și politice din România, a raportului dintre clase și forțele politice, stabilind că în procesul desăvîrșirii revoluției burghezodemocratice, proletariatului îi revenea sarcina istorică de a organiza, în alianță cu țărâtimea muncitoare, răsturnarea regimului burghezomoșieresc și trecerea treptată la revoluția socialistă. În același timp, Congresul a renunțat la lozincile greșite a „naționalizării pămîntului”, a colectivizării pămîntului prin „obști satești” care se mai întîlneau în unele documente, adoptînd în locul lor lozincă justă a exproprierii marilor moșieri și împărțirea pămîntului fără plată la țărani¹⁷.

O susținută campanie a dus revista în anii pericolului fascist (1933 — 1940) pentru îndrumarea muncii de propagandă a comuniștilor în rîndurile organizațiilor național-țărăniste și liberale de la sate, pentru scoaterea acestora de sub influența liderilor reacționari ai partidelor „istorice” și atragerea lor de partea organizațiilor democratice, în scopul formării Frontului Democratic antihitlerist.

În condițiile accentuării procesul de diferențiere economică a țărânimii, de sărăcire a țăranilor cu pămînt puțin în favoarea moșierilor și chiaburilor, — subliniază Programul P.C.R. adoptat de Congresul al XI-lea

¹⁵ Ibidem, nr. 8—9/1928 (artic. *Partidul Comunist și Alba-Iulia*).

¹⁶ Arhiva ISISP, cota Ab—XVI—3 inv. 4747, f. 109—146.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 359.

se intensifică mișcările sociale la sate împotriva politicii claselor guvernante. Cea mai proeminentă este mișcarea țăranilor români și maghiari din Valea Ghimeșului. În acest timp se creează Frontul Plugarilor, organizație democratică a țăranimii, punându-se bazele alianței organizate între clasa muncitoare și țăranimea muncitoare în lupta pentru interesele celor ce muncesc, pentru o politică democratică¹⁸.

Comuniștii iau parte la întrunirile și demonstrațiile organizate în anii 1936—1937 de partidele țărănesc și radical-țărănesc, imprimându-le combativitate, influențând transformarea lor în manifestări antifasciste sub lozincă frontului popular¹⁹.

„Îndeosebi în momentul actual, — sublinia un articol apărut în anul 1939 — cînd necesitatea cotiturii în munca la țară are o colosală importanță, nu se poate subaprecia influența național-țărănismului la țară. Subaprecierea acestei influențe va duce inevitabil la izolarea de mari mase țărănești, de grupuri țărănești active, care cred în național-țărănism, ne-ar duce la ciocniri cu grupuri țărănești cu care nu numai că se poate, dar trebuie neapărat să conlucrăm”²⁰. Pe această linie, care repudia sectarismul și dogmatismul, comuniștii trebuiau să imprime o educație revoluționară maselor țărănești cu orientare național-țărănistă, sau liberală, în vederea organizării luptelor comune, împotriva dictaturii regale și a pericolului fascist reprezentat de Garda de Fier, făurind astfel Frontul popular de jos, pentru apărarea suveranității, independenței și a frontierelor amenințate de puterile revizioniste în frunte cu Germania hitleristă.

În scopul lichidării abuzurilor autorităților administrative și a regimului burghez, pentru revoluționarea maselor țărănești, revista arăta necesitatea ca partidul să treacă la mobilizarea activă a rîndurilor sale în mediul țărănesc, mai ales în sectoarele unde influența sa era mai slabă, îmbinînd munca ilegală cu cea legală, cu folosirea la maximum a posibilităților legale ce i se ofereau. Organizațiile de partid de la sate trebuiau să urmărească cu atenție solidaritatea luptelor revoluționare ale maselor de la orașe și de la sate prin organizarea de acțiuni comune în scopul cuceririi unor revendicări ce interesau ambele categorii sociale ; între acestea se menționau : lupte împotriva dictaturii regale și pericolul fascist, contra scumpetei și a foametei, împotriva terorii jandarmerești, libertatea de organizare și întrunire, ajutorarea familiilor celor concentrați etc.²¹.

Arătînd deschis că Partidul Comunist avea în această perioadă încă puține organizații la sate, dat fiind situația că acest aspect fusese în unele momente neglijat, organul teoretic al partidului cerea în cuprinsul unor articole dedicate problemei agrare, în perioada anilor 1934—1939, crearea de comitete țărănești și sindicate ale proletarismului agricol, extinderea rețelei organizatorice a P.C.R. la sate, precum și mărirea razei de acțiune a celor existente, mai ales prin întărirea legăturilor dintre acțiunile revoluționare ale proletarismului și acțiunile revendicative țărănești, fapt

¹⁸ *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1975, p. 628—629.

¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 370.

²⁰ „*Lupta de clasă*”, nr. 6/1939 (artic. „*Muncitorimea și masele țărănești în criza actuală a regimului burghezo-moșteresc în România*”, (semnat Mîndru).

²¹ *Ibidem*.

menit să faciliteze ridicarea acestora din urmă la un nivel politic corepunzător momentului social-politic deosebit de dificil, datorat pericolului crescut al ascensiunii fascismului pe plan intern și internațional.

Revista a consacrat un spațiu larg dezbaterii teoretice a problemei atitudinii proletariatului față de țărănime în procesul revoluționar al desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în România, în condițiile deosebite ale luptei împotriva pericolului fascist, pentru apărarea păcii. Cu acest prilej, s-a abordat analitic și creator de pe poziții marxist-leniniste orientarea pe care partidul trebuia să o ia față de țărănimea înstărită. Subliniindu-se caracterul ei exploataitor, articolul „Muncitorimea și masele țărănești în criza actuală a regimului burghezo-moșieresc”, apărut în 1939, releva, în același timp și atitudinea ei antimioșierească, faptul că această pătură suferă alături de celelalte pături țărănești o serie de abuzuri din partea autorităților administrative, se afla în permanență în fața pericolului deposedării de marea proprietate moșierească. În această situație, se recomanda tactica folosirii țărănimii înstărite în lupta împotriva dictaturii antipopulare a regelui Carol, împotriva regimului burgheziei și moșierimii, pentru răsturnarea acestuia.

Relevîndu-se faptul că în lupta împotriva regimului, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, proletariatul trebuie să atragă de partea sa întreaga țărănime, inclusiv pătura țărănimii înstărite, organul teoretic al partidului menționa, în același timp, că ar fi constituit o mare greșală dacă s-ar fi pierdut din vedere faptul că elementul de bază în lupta revoluționară trebuia să-l constituie proletariatul agricol, țărănimea săracă și mijlocie, adică imensa majoritate a țărănimii. Dar deși interesată în răsturnarea puterii moșierimii și a exproprierii acesteia, țărănimea înstărită, atenționa articolul, își păstra mai departe caracterul capitalist exploataitor în lumea satelor, se menținea contradicția dintre aceasta și masele largi de țărani exploațați fără pămînt sau cu pămînt puțin ²².

Cu toate ezitățile, neclaritățile și uneori greșelile exprimate în abordarea problemei agrare, reflectînd reminiscențe ale ideologiei social-democrate, limitele existente în general în analiza vieții sociale a acelei perioade, precum și unele influențe și practici negative ce se exercitau din afara mișcării muncitorești din România, „Lupta de clasă”, ca organ teoretic al Partidului Comunist Român a avut meritul de a accelera în toată existența sa ilegală, pînă în anul 1940, pătrunderea ideologiei partidului în sate, contribuind activ la stringerea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, dintre comuniști și organizațiile revoluționare și democratice țărănești (Frontul plugarilor, Madosz, etc.), căutînd în permanență metode și soluții pentru eliberarea țărănimii de sub jugul burgheziei și moșierimii, pentru un trai omenesc, lipsit de exploatare al acestei categorii sociale majoritară în societatea românească interbelică.

²² Ibidem.

PRIMELE STATUTE ALE SOCIETĂȚII DE LECTURĂ DIN ORADEA (1849)

DE

VIOREL FAUR

Istoricul societății de „leptură” din Oradea este relativ bine cunoscut, cercetătorii bihoreni manifestind o justificată preferință față de aceasta. Nicolau Oncu, unul dintre „oficialii” societății, a elaborat cel dintâi studiu monografic¹ despre activitatea ei, informându-se din principalele documente ale acesteia (ulterior dispărute sau probabil distruse), adică din corespondența originală și protocolul ședințelor², aflate pe-atunci în propria-i arhivă³. Autorii unor lucrări despre societate, editate cu multe decenii mai târziu, au fost nevoiți să apeleze la același studiu, numai interpretarea fiind mai adecvată, desprinsă de o abundentă factologie. Uneori însă au fost extrase din presa timpului note și comentarii referitoare la strădaniile „lepturiștilor” orădeni⁴, fără a se face evidentă tendința de cuprindere exhaustivă a lor. Devreme ce s-a acreditat convingerea că fondul documentar al societății este dificil sau aproape imposibil de depistat, cercetătorii n-au mai publicat documente noi, limitându-se la sursele bine-cunoscute. De aceea, s-a afirmat că societatea a luat ființă în anul 1852, când i-au fost aprobate statutele de către autorități. Constituirea ei a fost legată de preocupările lui Alexandru Roman, profesorul de limba și literatura română la gimnaziul premonstratens din Oradea (1851) și membru al Academiei Române. Într-adevăr, prin măsurile sale organizatorice și concepția sa asupra destinației culturale a societății, Alexandru Roman a fost adevăratul ei întemeietor și mentor, avându-i ca veritabili continuatori pe Dionisie Pășcuțiu și, peste un deceniu, pe Iustin Popfii. Se cuvine să precizăm însă faptul că *înainte cu aproape trei ani* de intrarea în legalitate a societății, prin autentificarea statutelor sale de către autorități, au fost făcute încercări — demne de interes științific — în direcția înființării ei. Mai mult, au fost elaborate *primele ei statute*⁵, fapt semnificativ sub mai

¹ Nicolau Oncu, *Istoria societății de leptură a junimei române studioase la Academia de drepturi și Archigimnaziul din Oradea-Mare*, în *Fenice*, Oradea-Mare, 1967, p. 247.

² Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea — factor al unității culturale românești*, în *Familia*, 1972, 8, nr. 3, p. 6—7.

³ Vasile Bolca, *Lepturiștii din Oradea (1851—1875)*, în *Transilvania*, 1943, nr. 11—12, p. 906—926 și 1944, nr. 2, p. 134—162; Ion Mușlea, *Date privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești din Transilvania, în Probleme de Bibliologie*, București, 1967, p. 119—139.

⁴ Vasile Vartolomei, *Mărturiile culturale bihorene*, (Cluj), 1944. Vasile Bolca, *op. cit.*

⁵ O copie fidelă a manuscrisului original al acestora a fost donată Muzeului Țării Crișurilor. Titlul inițial al statutelor a fost: *Legile societății junimii românești*.

multe raporturi⁶. Ele poartă data de 26 noiembrie 1849 și au fost semnate de : Iosif Roman⁷ (președinte), Vasile Șorban (vicepreședinte), George Dehelianu (notar primar) și Ioan Gal (viconotar). Considerăm că Iosif Roman a fost factorul decisiv în această importantă acțiune culturală a românilor transilvăneni. El lucrase în timpul revoluției de la 1848 — 1849 în cadrul Ministerului Instrucțiunii⁸, avînd prilejul să asimileze destule idei progresiste, pe care le vroia aplicabile și în beneficiul populației românești. Ridicarea culturală a neamului său, prin intermediul societăților și reuniunilor, a învățămîntului și artelor — idee de filiație iluministă — constituise unul din punctele programelor revoluționare pașoptiste. Dornic să dea viață acestui deziderat, Iosif Roman a luat, fără îndoială, inițiativa de-a înjgheba o asemenea societate în Oradea, grupînd în jurul său cîteva studenți români la Academia de drept și elevi la gimnaziul orădean. Este cert, așadar, faptul că prima încercare a tineretului studios orădean *derivă din frământările revoluționare*, situîndu-se în timp doar la cîteva luni de la înăbușirea ultimelor rezistențe ale luptei antif feudale. Privite din această perspectivă, demersurile sale sînt cele dintîi în perioada absolutistă, care exprimă voința populației românești din Transilvania de a se afirma pe plan cultural. Deși rezultate concrete au fost obținute abia în primăvara anului 1852, există o *etapă pregătitoare* marcată de strădanii în această direcție, fiind acceptabilă constatarea că societatea datează din 1849, așa cum o confirmă propriile ei statute, în forma lor primară, importante tocmai prin modul cum au fost gîndite și redactate, împrejurare ce impune o sumară analiză a lor⁹.

Legile Societății junimii românești din Oradea sînt prezentate în 13 „articole” (capitole) și un appendice. Rezultă din paragraful întîii că „adunarea junimii românești ia nume de societate literară”¹⁰. Ea își va desfășura activitatea în școala românească din Olosig, în ședințe săptămînale, uneori — cînd o cer împrejurările — mai frecvente. Reține îndeosebi formularea în legătură cu finalitatea vizată de societate : „Scopul adunării este literariu, învățarea limbii materne prin deprinderi, lucruri poeticești, gramaticești, filosoficești, traduceri, oratorici”. Deci, cultivarea limbii materne, absentă din programele institutelor la care își făceau studiile, ca o contrapondere a fenomenului deznaționalizării, ca o necesitate interioară firească. Mijloacele utilizabile în acest sens : studierea gramaticii, creația poetică, traducerile, reflecția filosofică și discursurile. O arie foarte largă, care permitea stăpînirea exprimării corecte și esențiale, capabilă să mobilizeze masele la lupta pentru apărarea ființei naționale. Ctitorii societății vedeau în aceasta o școală, un factor de educație și instrucție, ale cărei rezultate urmau să se reliefeze în viața publică, atunci cînd membrii ei, deveniți bărbați politici

⁶ Datorită valorii deosebite a acestora le reproducem în aneșă la lucrarea noastră.

⁷ Este vorba de fratele lui Alexandru Roman, care pînă la 2 iulie 1849 — cînd s-a instalat definitiv la Oradea (ca ajutor de judecător de ocol) — fusese funcționar în Budapesta (Teodor Neș, *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937, p. 53).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Precizăm că *Statutele societății de lectură* din Oradea, în forma lor definitivă (din 1852), au fost publicate în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1853, nr. 10, p. 73. Ele au fost reproduse în cartea lui Eugen Potoran : *Poezii Bihorului* (Oradea, 1934, p. 20).

¹⁰ Vezi *Aneșă*.

și militanți culturali, trebuiau să-și demonstreze talentul și energia constructivă. Este prea puțin, credem noi, a echivala societățile culturale ale tineretului cu niște simple laboratoare menite a completa programele școlare, a substitui lacunele acestora în ce privește limba română. Se formau în cadrul lor organizat și eficace deprinderi de luptător, caractere puternice, și, în ultimă instanță, se întărea conștiința națională a membrilor. Activitatea sa avea, prin urmare, certe accente politice, cu toate că în statutele acestora se menționa că politica este exclusă. Spre pildă, în *legile* pe care le discutăm se îndepărtează pînă și „umbra ei” din societate, tocmai pentru a liniști pe cei care își dădeau verdictul asupra funcționării ei. Probabil că statutele au fost depuse la Episcopia românească unită din Oradea, care dispunea de posibilitatea de a solicita aprobarea de la ministrul de interne. În 1851 se procedează în acest fel, realitate ce confirmă ipoteza noastră.

Statutele prevăd, în continuare, condițiile de atribuire a calității de membri ordinari și onorari ai societății, precum și îndatoririle și drepturile acestora. Nu lipsește nici consemnarea pedepselor. Sarcinile pe care le prestează „dregătorii” societății — președintele, vicepreședintele, notarul, casierul, controlorul, bibliotecarul și „scriitorul” — ocupă un loc întins în textul statutelor (cap. V—XI). Se detașează, ca semnificație, capitolul intitulat *Despre datorințe de scop*, în care se decide ca ortografia utilizată de membri să fie „universală, ușoară, bună și folositoare”, deci cît mai practică, renunțîndu-se la diversele experiențe lingvistice sesizabile în presa românească a epocii. Fiecărui membru ordinar i se pretindea cîte „un op” pe lună, fie acesta „poeticesc sau gramaticesc”, „filosoficesc sau ceva traducere”, interzicîndu-se cu severitate scrierea de materiale politice și divulgarea a ceea „ce se face în societate”.

Legile societății junimii românești conțin, într-o exprimare simplă și concisă, principii organizatorice moderne, care vor sta la baza majorității societăților literare ale tineretului studios român din Transilvania în cea de-a doua jumătate a veacului trecut. Ele au, deci, o valoare istorico-documentară de necontestat, generate fiind de evenimentele revoluționare pașoptiste, cînd românii de dincoace de Carpați au luptat pentru libertate și unitate națională, pentru emancipare și progres cultural.

ANEXA :

LEGILE SOCIETĂȚII JUNIMII ROMÂNEȘTI

Articolul I.

Despre adunare în genere

1. Adunarea junimii românești (I)și e (= ia) nume de societate literară.
2. Locul adunării va fi Oradea Mare, la Școala română g.u. din civitate(a) nouă (probabil cartierul Olosig — n.n.).
3. Adunarea se va ține în toată săptămîna una dată, miercuri la patru ore după miazăzi, însă cînd cercustările (= împrejurările) vor pofți și de mai multe ori și atunci se va indica prin Prezidiu.

4. Scopul adunării este literariu, învățarea limbii materne prin deprinderi, lucruri poeticești, gramaticești, filosoficești, traduceri, oratorici.

5. Politica întru atanta (= alita) se eschide (= exclude) afară din societate, încît și umbra ei să fie îndepărtată de societate.

Articolul al II-lea.

Despre membri și datorințele lor

1. În adunare au loc acei individuri (= indivizi) cari su(nt) membri ordinari sau onorari.

2. Numai acela este membru ordinar (al) societății, a cui nume este înprotocolat.

3. Se mai pot primi în societate și alți individuri de membri ordinari, însă numai cu învoirea societății sau și cu învoirea și cu recomandarea a 3 membrii ordinari și primiți fiind se va înprotocola.

4. Membrii ordinari pe jumătate (de) an au de a depune pentru lipsitoarele cărți, novele ș.a.c. în casa societății, în timp de 20 de zile de la intrarea lor în societate, una sumă de 40 cr. arg. însă și de aici în(a)nte după împrejurări.

5. Se primesc încă și membri onorari.

6. Membru onorar poate fi numai acel care arată patronire (= părtinire) societății.

7. Membrul ordinar e îndatorat (ca) în toată adunarea (s)ă fi(e) acolo, pînă la finit a nu se depărta și de la adunare nici odată afară a nu rămîne.

8. Absentarea de trei ori fără pricină îndestulată va cădea su(b) pedeapsă în înțelesul Art. III, paragraful 3.

9. Membrul onorar nu e îndatorat spre totdeauna venire la societate însă cînd va fi de față cade su(b) înțelesul (paragrafelor) despre membrii ordinari sunătoare.

10. În adunare e îndatorat tot insul cu cea mai mare modestie a se purta, pe altul satira sau a-l irride (= ironiza) nu e(ste) iertat, precum acolo a fuma sau cu pălăria în cap a sta pe scaun, a se scula sau de-asupra celui a șede, este oprit, altcum călcătorul acestei legi va căde(a) su(b) pedeapsă în înțelesul art. III, (paragraful) 3.

11. Care a voi ceva a cuvînta să se însemne la notariat, pînă ce va fini unul cuvîntul altul a-l întrerupe nu e iertat, țindu-se ordinea.

12. Fiind scopul societății literar, cel ce se va estinde la un lucru politic, dacă prin prezidiu admoniat va mai cuteza, îndată să se eschidă din societate.

13. Dacă însă și mai mulți s-ar lăsa în politică, adunarea prin prezidiu se împrăștie.

Articolul al III-lea

Despre acțiune

1. Acțiune se va indice tot insu(lu)i, care legile aduse va cuteza a le călca.

2. Acțiunea va sta din bani și eschiderea din societate.

3. Călcătorul atarii legi, întâia oară cade su(b) acțiune de bani (în) sumă de 10 cr. arg., însă dacă și altădată cade su(b) acțiune banii i se va duplica, a treia oară însă se va eschide din societate.

4. Cine acțiunii nu se supune se eschide din societate, cine odată s-a eschis din societate nu se mai primește în întru (= înăuntru).

Articolul al IV-lea

Despre personalități

1. Persoana presidiului, ca luătorul de seamă peste liniște, și capul societății e nevătămabilă.

2. Persoana fiecărui membru încă e nevătămată în privința aceasta.

3. Cine va cuteza a se lăsa, ca din minie (s)au din ură, (s)au altăce înțimplare, pe cineva l-ar vătăma cade (s)ub pedeapsă în înțelesul art. III, (paragraful) 3.

Articolul al V-lea

Despre prezidiu

1. Prezidiul îl va duce președintele primar, în ne ființa lui de față vice-președintele însă totdeauna un președinte e îndatorat a fi de față.
2. Președintele e îndatorat a expune sentința după majoritate.

Articolul al VI-lea

Despre notar

1. Protocolul societății îl va duce notarul primar, toate voturile și sentințele după majoritate primite întru acela *fideliter* a le însemna e îndatorat.
2. Despre lucrările literare scopul propus va duce vice-notarul un protocol separat.
3. În ne ființa notarului primar protocolul se va duce prin vice-notar.

Articolul al VII-lea

Despre casier

1. Deregătoria casierului este a duce o listă despre banii încasați și despre manipularea lor în toată luna a da rațiune societății.
2. Dacă casierul rațiune dreaptă despre banii primiți nu va ști da, defectul parțial sau lipsind oricât din sul de mare va fi, din al său va restaura.
3. Casierul dacă societatea va pofti, va pune și ipotecă iar dacă societatea are deplin încredere în din sul ipoteca nu o va depune.

Articolul al VIII-lea

Despre controlare

1. Controlorul va fi îndatorat despre perceput o listă separată a duce, cu însemnarea însemnărilor înscrise perceputale.
2. Controlorul încă va arăta în toată luna odată lista, în a(i)ntea societății și despre toate lui înscrise va fi răspunzătoriu.

Articolul al IX-lea

Despre bibliotecar

1. Bibliotecarul e îndatorat a se îngriji de biblioteca în sama lui dată și a purta un comentariu.
2. Nimănui dintr-în sa nimica fără reversal nu va da.
3. Cărțile care se vor pune în bibliotecă totdeauna de la societate pe lingă reversal le va primi.
4. Bibliotecarul în toată luna odată va arăta starea bibliotecii în a(i)ntea societății.
5. Dacă bibliotecarul nu va fi în stare a arăta biblioteca, în acea acuratețe în care a primit-o, cade sub înțelesul Art. VII, (paragraful) 2.

Articolul al X-lea

Despre scriitori

1. Scriitorii au toate lucrurile de la notariat lor predate și de societate atîngătoare a le descrie curat și notarilor îndărăt a le preda.

Articolul al XI-lea

Despre deregătorii

1. Deregătoria fiecărui deregătoriu e statornică.
2. Prin resemnarea atărui dregătoriu se va alege altul de societate prin voturi.
3. Dacă atare deregătoriu ar lucra ceva în contra legilor, sau deregătoria sa (cu) acurate(ă) nu o va împlini, se lipsește și urmează înțelesul art. acest, (paragraful) 2.

Articolul al XII-lea

Despre voturi

1. Vorbire în societate are tot membru ordinar și onorar.
2. Vot decisiv numai membrul ordinar are.
3. Sentința după majoritatea voturilor se va expune.
4. Voturile secrete se eschid, și numai aparte sunt legiute.

Articolul al XIII-lea

Despre datorințe de scop

1. Societatea va primi o ortografie universală, ușoară, bună și folositoare, după dialectul cel mai drept și folositor.
2. Tot insul va arăta în lună un op, sau poeticesc sau gramaticesc sau filosoficesc sau ceva o traducere.
3. Lucru politic a scrie, sau scris în societate a-l citi nimeni, nu e iertat. Cine aceasta va cuteza, după înțelesul Art. II (paragraful) 1—2 se va pedepsi.
4. Opul de majoritate aprobat și primit se împotocol(eaz)ă într-un protocol separat spre aceia gătit.
5. Care într-o lună nu va arăta nici un op cît de mic, va căde(a) su(b) acțiune de bani.

Apendice

Tot ce se face în societate afară a cleveti este oprit, contrariul se va eschide.

În Oradea Mare, 26 noiembrie 1849

Iosif Roman,
Președinte

Vasile Șorban,
Vice-președinte

George Deheltanu,
Notar primar

Ioan Gal,
Vice-notar

STRUCTURI ȘI CODIFICĂRI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

ALEXANDRU CONSTANTINESCU

Revoluția franceză (1789) a reactivat opera de codificare în toate țările europene. Factori noi — potențarea forțelor de producție capitaliste și ofensiva ideologiei burgheze — s-au adăugat celor vechi pentru a declanșa acest curent. Pe lângă principiile clasice, care prezidaseră la alcătuirea monumentalului cod justinian — ideea de concentrare, unificare, sistematizare și simplificare a totalității normelor juridice dintr-un anumit spațiu politic —, necesități noi au promovat principii noi — ideea unității naționale, ideea încadrării legale a tuturor structurilor economice, ideea fundamentării juridice a noilor relații sociale, spiritul democratic cu principiul egalității de drepturi, al dreptății sociale etc. — care vor participa la lichidarea vestigiilor feudalismului în destrămare și la consolidarea statutului legal al capitalismului triumfător.

Codificarea normelor de drept în statele europene din sec. XIX va avea ca punct de plecare modelul francez, pe care-l va completa cu unele adaptări locale. Din punct de vedere material, toate codificările se vor construi pe fondul roman și pe obiceiuri, plus normele juridice edictate, între timp, de puterea executivă, și vor folosi contribuția metodologică a jurisconsultilor moderni. Trebuie menționat totuși că, anterior noului curent din sec. XIX, au existat codificări, mai puțin sistematice, în principalele țări europene : Code Louis, codificările din Rusia (sec. XVIII), din Prusia sub Frederic II etc.

II

În spațiul românesc — Moldova și Țara Românească —, acțiunea de codificare de la începutul sec. XIX a fost precedată de două etape, care marchează două momente în formarea conceptului de codificare : 1. Prima etapă este dominată de necesitatea înzestrării țării cu o legislație scrisă, sancționată de puterea politică. Opera de codificare constă în : a) traducerea în limba poporului a colecțiilor sau manualelor de drept roman și greco-roman, cu preocuparea de a reține numai normele de drept laic, dar fără a face o distincție netă între dreptul civil și dreptul penal ; b) asamblarea nesistematică a materialului ; c) investirea cu putere legală a unor obiceiuri nescrise.

Interesant de relevant, pentru această primă etapă, este conștiința legiuitorului român că Basilicalele reprezintă legile țării și că, prin publicare, ele sînt numai reactualizate, nu importate. De altfel, în țările române exista o veche tradiție a dreptului roman și greco-roman, care constituia osatura juridică a organismelor social-politice formate în spațiul carpato-danubian. Operele ilustrative ale acestei concepții au fost *Cartea românească de învățătură* (Moldova, 1646) și *Îndreptarea legii* (Țara Românească, 1652).

2. Etapa următoare se situează în a doua jumătate a sec. XVIII. Cîțiva domni fanarioți, influențați de ideile iluministe, au încercat să doteze țările române cu legi scrise și să organizeze, pe baze legale, acțiunea de distribuire a justiției. Într-o primă tentativă, eșuată, au urmărit să introducă legislația romano-bizantină, în limba neogreacă, fără a ține seama de vigouroasa tradiție autohtonă a dreptului nescris (obiceiul pămîntului) și de limba poporului. Pe această linie, se înscriu: încercarea lui Mihail Fotino cu al său *Manual de legi* (1765), alcătuit din porunca domnitorului muntean Ștefan Racoviță, și *Pandectele lui Toma Carra* (1806), datorate inițiativei domnitorului moldovean Alexandru Constantin Moruzi. Prin operele acestor praviliști greci, conceptul de codificare cîștigă în claritate: termenul de „Manual”, ca și acela de „Pandecte” sau „sistemă sinoptică și metodică” implică ideea de facilitare a consultării, deci de ordonare a materialului după anumite criterii logice.

Această a doua etapă este însă ilustrată de două opere legislative cu caracter de cofificare: *Pravilniceasca condică* (1780) a lui Alexandru Ipsilanti (Țara Românească) și *Sobornicescul Hrisov* (1785) al lui Alexandru Mavrocordat (Moldova), ambele în limba română. Prima este o încercare reușită de codificare, îmbrățișînd majoritatea normelor juridice scrise și nescrise (Basilicalele, obiceiuri, dispoziții domnești, jurisprudență), referitoare la organizarea judecătorească, administrativă, procedură, drept civil, drept penal etc. Legiuitorul a operat o selecție, o unificare și o adaptare, alegînd din „pravili ceale ce sînt mai trebuincioase spre povața judecătorilor”, iar din obiceiuri „ceale mai adesea urmate în țară, asemănîndu-se oareșcum și cu pravilele”¹. Demn de remarcat, în *Pravilniceasca condică*, este interesul acordat obiceiurilor și jurisprudenței, ceea ce dovedește preocuparea legiuitorului de a trece sub regimul legii atît vechile structuri autohtone, cit și noile realități economice și sociale. Legiuirea lui Ipsilanti este, din acest punct de vedere, „cel dintîi între codurile noastre mai noi”².

Sobornicescul Hrisov se limitează la o anumită materie — dreptul de protimisis —, însă tehnica elaborării este asemănătoare cu aceea a *Pravilnicestei condici*. Aceleași izvoare: „vechile și bunele obiceiuri”, pravilele împărătești (în special Basilicalele), „jalbele și pricinile de judecată la divan”; aceeași metodă: selectarea normelor adecvate obiectului; aceeași grijă de coordonare a vechilor principii și dispoziții cu structurile noi, determinate de forțele și relațiile de producție capitaliste. Sub acest din urmă raport, Hrisovul lui Alexandru Mavrocordat apare, în bună parte, ca „un produs juridic românesc”³.

¹ *Pravilniceasca Condică*, 1780. Ediție critică, București, 1957. Predoslavie, p. 44.

² *Ibidem*, Introducere, p. 18.

³ *Sobornicescul Hrisov*. Ediție critică, București, 1958, Introducere.

III

La începutul secolului XIX, apar — de astădată sub influența conjugată a curentului european și a noilor conjuncturi, politică și social-economică, din spațiul românesc — trei opere de codificare, cu nimic mai prejos decât cele apusene: *Adunarea cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești*, cunoscută sub numele de *Manualul lui Donici* (1814); *Condica țivilă sau politicească a Prințipatului Moldovei*, pe scurt, *Codul Calimach* (1817) și *Pravila cuprinzătoare desăvârșită și cu întreaga deslușire de toate pricinile...*, sau *Legiuirea Caragea* (1818).

Vom considera această operă din trei puncte de vedere: 1. al concep-tului de codificare; 2. al motivării; 3. al izvoarelor.

1. Pentru inițiatorii și realizatorii codificărilor de la începutul se-colului XIX, noțiunea căpătase claritatea și prestigiul unei categorii juridice. În Introducerile acestor opere, sint menționate toate exigențele unei codi-ficări moderne: fundarea edificiului normativ legal pe ideea universală a dreptului, selectarea și adaptarea materialului la nevoile reale ale țării, divizarea lui pe ramuri de drept, unificarea regimului legal, integrarea tuturor dispozițiilor — scrise sau nescrise — în noul corp normativ, înles-nirea cercetării materialului prin ordonarea lui logică. Astfel, se afirmă că „pentru știința și chibzuirea omului sînt oareșcare scînteie ale dreptății semănate, după care fieșcare, de ar voi, poate să să povățuiască spre drep-tate”; că judecățile trebuie să se urmeze „nu numai cu bună orînduială, ci și după pravilă și dreptate”⁴; că, la temelia tuturor pravilelor, trebuie să stea „fireștile și obșteștile dreptăți ale neamurilor”, „muștrarea sufletului omenesc”, dreptul natural⁵; că nimic altceva decât legile (citește ideea de drept) sînt ceea ce pun la cale și înfăptuiesc buna stare și lucrare a omenirii”⁶; că țara trebuie să aibă o pravilă „pentru a cumpăni și îndrepta dreptatea fiștecăruia”, prentu ca „nici judecătorii să nu cerce discolie (greutăți), nici ipotesiarii (impricinații) să nu cerce năpăstuii la dreptul lor din vre o întunecare sau nedeslușire a pravilelor”⁷.

În aceleași „predoslovii”, inspirate de gîndirea praviliștilor anteriori, se indică metoda elaborării: „legile, unele le *desfîntează*, altele le *preface*, iar altele le *îndreaptă* și altele, la caz de trebuință, însuși le *așează*...”⁸; „*primind* apoi unele din ceale vechi, iar altele *îndreptînd* și ceale mai multe *adăogînd*...”⁹. Materialul, epurat de dispozițiile dreptului canonic, este grupat după ramuri de drept, în norme de procedură civilă și organizare judecătorească, norme de drept civil și norme de drept penal¹⁰; Scarlat Calimach preconiza, de asemenea, o codificare amplă, a tuturor ramurilor de drept, într-un „sistem complet de legi”¹¹, din care o primă realizare

⁴ *Pravilniceasca condică*, Decretul de promulgare, p. 42.

⁵ *Manualul juridic al lui Alexandru Donici*. Ediție critică, București, 1959, Predoslo-vie, p. 20.

⁶ *Codul Calimach*, Ediție critică, București, 1958, Hrisovul de promulgare, p. 51.

⁷ *Legiuirea Caragea*, Ediție critică, București, 1955. Hrisovul de promulgare, p. 2 și Pitacul din 2 oct. 1816, p. 185.

⁸ *Codul Calimach*, ed. cit. Hrisovul de promulgare, p. 47.

⁹ *Legiuirea Caragea*, ed. cit. Hrisovul de promulgare, p. 4.

¹⁰ v. *Manualul lui Donici*, ed. cit.

¹¹ *Codul Calimach*, ed. cit. Hrisovul de promulgare, p. 53.

reprezenta *Condica civilă*; iar Ion Caragea, urmărind să „întregească, cit va fi cu putință, aici în pământul domneștei noastre țări, mijlocul cel povățuitor la calea dreptății, adică pravila cuprinzătoare desăvârșită și cu întreaga deslușire de toate pricinile”¹², realiza o colecție de legiuiri dispuse în trei grupe: drept civil (cap. I—IV), drept penal (cap. V) și organizare judecătorească, procedură, probe în general (cap. VI).

Tendința de unificare s-a manifestat în două direcții: concentrarea izvoarelor: coordonarea diferitelor ramuri de drept după criteriul logic și juridic. Neajunsul disparității izvoarelor este remarcat de Caragea în Hrisovul de promulgare din 1817: „Așa dar uluindu-se în trei întocmiri de pravili, adică a obiceiurilor, a condicii și a romanilor, urma a nu avea nici o pravilă...”¹³ Principiul coordonării este clar afirmat de Calimach când arăta că intenționează să înfăptuiască „un sistem complet de legi”.

Ideea integrării obiceiurilor nescrise în regimul legal, prezentă în toate codificările, este expres indicată de Calimach în amplul său Hronic de promulgare: „obiceiurile pământului cite /.../ au apărut nu fără rațiune și au fost cinstite cu privilegiul de lege și în loc de obiceiuri nescrise au fost ridicate la cinstea de lege”¹⁴.

Înlesnirea consultării materialului este desemnată ca obiectiv practică în toate codificările epocii. Andronache Donici o subliniază în chiar lungul titlu al lucrării: „Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești spre înlesnire celor ce să îndeletnicesce întru învățătura lor, cu trimitere către carte, titlu și capul împărăteștilor prăvili”; Sc. Calimach va mărturisi că s-a servit și de „cele mai nouă coduri europenești”, în deosebi de cel austriac, de la care a adoptat „metodul”, adică tehnica organizării logice a materialului; iar traducătorii în românește (30 apr. 1833) ai *Codului Calimach* se vor strădui ca „zicerile condicii” să fie lămurite „prin ziceri cât se va putea mai curate și mai înțelese” și „prin deosebite comentarii, ajutându-se de comentariile celor mai luminate staturi”¹⁵; în sfârșit, *Legiuirea Caragea* va reuși să reducă dispersarea legiurilor și să realizeze o formă simplă și o redactare pe înțelesul tuturor.

2. În ceea ce privește motivarea, toți autorii codificărilor de care ne ocupăm, animați de ideile generoase iluministe și influențați de curentul european al democratizării instituțiilor, afirmă comandamentul dreptății, necesitatea punerii la îndemina poporului a unui instrument legal — în limba vorbită — de valorificare a drepturilor, obligația corelării legilor cu noile structuri economice și sociale, generate de forțele de producție capitaliste. Astfel, Alexandru Ipsilanti, definind rostul pravilelor „ca printr-însele să să povățuiască spre chibzuirea dreptății și adevărului”, își exprimă dorința ca „toți cei năpăstuiți să-și afle dreptatea de la limanul bunelor pravili”¹⁶; pravilistul Donici invocă „obșteștile dreptăți ale neamurilor”; Sc. Calimach relevă funcțiunea „legilor,” care „pun la cale și înfăptuiesc buna stare și lucrare a omenirii, ca unele ce pe de o parte înfrinează violența, pe de alta împart în chip nimerit tuturor *egalitatea*...”¹⁷; traducătorul în

¹² *Legiuirea Caragea*, ed. cit., Pitacul din 15 febr. 1817, p. 186.

¹³ *Ibidem*, p. 2.

¹⁴ *Codul Calimach*, ed. cit., p. 51.

¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹⁶ *Pravilniceasca condică*, ed. cit., p. 42 și 44.

¹⁷ *Codul Calimach*, p. 51.

românește al *Codului Calimach* vedea în această legiuire „un trainic monument al dreptății”¹⁸; la fel își privea opera și Caragea: „mijlocul cel povătuitor la calea dreptății”¹⁹.

Necesitatea publicării legilor în limba poporului constituie una dintre motivările *Codului Calimach*, care se justifică astfel: „Faptul că limba e străină și neobișnuită, mărginind /.../ cunoștința legilor la puțini, împinge poporul să atîrne de voința acelor”²⁰. În Hrisovul de promulgare al *Legiuirii Caragea* se spune că ediția românească este „dorită și folositoare obștii”, scopul legii fiind „spre buna petrecere și fericire tuturor...”²¹.

Determinismul noilor infrastructuri este recunoscut în Predoslovie *Pravilniceștei condici*: „dară fiindcă curgerea anilor nu conținește de a schimba și de a prefăce pururea pricinile vieții cele întîmplătoare, pentru aceea face trebuință a avea o podoabă mai pe larg”²²; aceeași recunoaștere din partea lui Sc. Calimach: „Apoi, sporind apropierea și schimbul de afaceri între pămînteni și națiunile învecinate și populația cu timpul înmulțindu-se în măsură foarte însemnată și statul, precum e firesc, propășind spre mai bine...”²³. Constatări asemănătoare face și Caragea cînd justifică noua legiuire prin faptul că „obiceiurile se prefac în multe chipuri” și deci este necesar să „adauge” dispoziții noi la cele existente²⁴. Transformările în infrastructura economică, demografică, socială erau generale în Europa; țările apusene le instituționalizaseră prin investirea lor cu putere legală. După exemplul european, în țările române se procedase la fel, fie prin codificarea de instituții juridice românești, fie prin adoptarea celor din țările mai avansate (Austria, Franța, Italia).

3. În privința izvoarelor, toate cele trei codificări de la începutul secolului XIX s-au servit de legile romane și romano-bizantine, de obiceiuri, de hrisoavele domnești, jurisprudența românească și codurile moderne. Fondul bogatului material juridic l-au reprezentat Basilicalele (care, de altfel, au fost luate ca bază și de codificările apusene), reorganizate formal și completate cu dispozițiile dreptului nescris, ale dreptului domnesc scris, ale jurisprudențelor și ale dreptului burghez apusean. Sc. Calimach lămurește pe larg problema izvoarelor: „la bază pentru aceasta am avut Basilicalele”, pe care — potrivit unei vechi și generale convingeri — le socotește „legi ale țării”, organic integrate în tradiția dreptului românesc²⁵; mai departe, indică „cele mai nouă coduri europenești”; apoi, „obiceiurile pămîntului”, care „au apărut nu fără rațiune și au fost cinstite cu privilegiul de lege”; „hrisoavele ce au fost cercetate, ale înaintașilor noștri”; și, în sfîrșit, „unele legi despre unele chestiuni ce nu erau în întrebuintare la cei vechi”²⁶. Contribuția jurisprudenței la opera de codificare este relevată de Alexandru Ipsilanti, care declară că s-a servit și de „povățile”

¹⁸ *Ibidem*, p. 57.

¹⁹ *Legiuirea Caragea*. Pitacul din 15 februarie 1817, p. 186.

²⁰ *Codul Calimach*, p. 51.

²¹ *Legiutrea Caragea*, p. 189.

²² *Pravilniceasca Condică*. Predoslovie.

²³ *Codul Calimach*, p. 47.

²⁴ *Legiuirea Caragea*, p. 2 și 4.

²⁵ *Codul Calimach*, p. 51.

²⁶ *Ibidem*.

scoase „din jălbi și pricini ce pe toate zilele să aduc la auzul nostru”²⁷. Se știe că *Legiuirea Caragea* a folosit, între izvoare, și *Pravilniceasca condică*, deci și materialul provenit din practica judecătorească.

Diversitatea izvoarelor explică diversitatea structurilor, care, la rîndul lor, califică fondul codificărilor din această perioadă : un fond mixt, juxtapunere de instituții crepusculare feudale și de instituții moderne burgheze.

Țările române au rămas sub regimul principalelor trei coduri de la începutul secolului XIX pînă după jumătatea acestui secol : *Manualul lui Donici* — deși neoficial — s-a aplicat sporadic în Moldova pînă la 1833, iar *Codul Calimach* și *Legiuirea Caragea* s-au menținut în vigoare pînă în 1863.

IV

În completarea principalelor codificări de la începutul secolului, se cer menționate o serie de adaptări privind celelalte ramuri de drept : penal, comercial, militar, administrativ. Caracterul comun al acestor micro-codificări constă în aceea că toate stau sub influența legislațiilor moderne, fără a se fi epurat totuși complet de rimanențele feudale. Între acestea, putem cita Codul de drept și procedură penală din Moldova, alcătuit în 1820 și 1826, după schema codului austriac, dar cu păstrarea unor structuri cutumiare locale, privind penalitățile ; apoi Codul de drept și procedură penală din Țara Românească, tradus după codurile respective franceze în anii 1841 și 1851 ; un Cod comercial, tradus — cu ușoare adaptări — după codul comercial francez în 1840 în Țara Românească (același Cod se va extinde și în Moldova în 1863) ; un Cod militar (în Muntenia : *Așezămîntul ostășesc pentru straja pămîntească a Valahiei*, 1832 ; în Moldova : *Condica militară*, (1832)), completat în 1851 cu *Condica penală ostășească*, după Codul francez ; un Cod administrativ (*Manualul administrativ al principatului Moldovei*, 1855—1856) etc.

V

Opera de codificare din a doua jumătate a secolului XIX stă sub semnul unificării legislației din cele două principate și al adaptării ei hotărîte la noile realități economico-sociale. Prima determinantă este urmarea unei conjuncturi politice proprii țărilor române : Unirea lor politică și independența ; a doua operează sub impulsul legislației europene, care instituționalizase structurile capitaliste. Între codificările importante din această perioadă, vom cita *Codul civil* și *Codul comercial*, *Codul de procedură civilă* și *Codicele penal și de procedură criminală*. Codul civil, sancționat în nov. 1864 și pus în aplicare în 1865, s-a alcătuit după proiectul codului italian, dar avînd ca izvor principal Codul civil Napoleon ; vechiul drept românesc nu figurează aici decît sporadic. Destinat ambelor principate unite, Codul civil a rămas în vigoare pînă în 1939. Primul Cod comercial (1840), reprodus, așa cum am arătat, după cel francez, a fost înlocuit în 1887 cu un

²⁷ *Pravilniceasca condică*, p. 41.

nou cod, după modelul codului italian. Alături de aceste legiuiri fundamentale, au fost adoptate în 1865, și Codul de procedură civilă și Codul penal și de procedură criminală, după modelul legiurilor franceze corespunzătoare.

VI

Țările române au participat, alături de principalele state europene, la curentul de codificări din secolul XIX, nu însă antrenate exclusiv de acest curent ; experiențe anterioare, datînd din secolul XVIII, au precedat și condiționat evenimentul. Cauzele externe au accelerat și lărgit procesul intern românesc ; ele s-au adăugat unor determinante specific românești.

Primele colecții de legi, alcătuite în spiritul conceptului modern de codificare, se situează la începutul secolului XIX.

Legiuitorul român s-a servit atît de izvoarele vechi — drept roman, bizantin și obiceiul pămîntului —, cît și de cele moderne — dreptul burghez european și legiurile interne domnești.

Codificările din prima jumătate a secolului XIX au un caracter mixt, feudalo-burghez ; cele din a doua jumătate și-au propus să instituționalizeze noile structuri, generate de avîntul forțelor de producție capitaliste și de ideile democratice. Armătura legală a României moderne a fost construită în această a doua jumătate a secolului.

Un factor decisiv în opera de codificare a fost cel de ordin politic : unitatea politică (1859) a grăbit unificarea legislativă.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (II)

Recent a apărut de sub teasc volumul savantei bulgare Vasilka Tăpkova-Zaimova — intitulat : Долни Дунав. Гранична зона на Бизантийския запад. Към историята на северните и северозападните български земи, края на X—XII в. (*Dunărea de jos — zonă de frontieră a Occidentului bizantin. Contribuții la istoria ținuturilor de nord și nord-estice bulgărești, la sfârșitul secolului al X-lea — sec. al XII-lea*), Sofia, 1976.

Titlurile capitolelor sînt următoarele : I. Rolul și organizația administrativă a Bulgariei ἐκεῖθεν τοῦ Δανουβίου ; II. Administrația bizantină la Dunărea de jos (sfârșitul secolului al X-lea — sec. al XI-lea). Încercare de punere la punct ; III. Relațiile dintre autoritatea bizantină și admirația transdanubieni în secolul al XI-lea ; IV. Restabilirea autorității bizantine după criza din 1072—1074 și evenimentele politice din secolul al XII-lea ; V. Populația în regiunile Dunării de jos în secolele XI—XII. Volumul se încheie cu un capitol de concluzii.

Din simpla enumerare a acestor titluri reiese că problemele desbătute de Vasilka Tăpkova-Zaimova interesează direct pe specialiștii români, cu atât mai mult cu cît ele sînt legate și de istoria unor ținuturi românești¹ ca : Oltenia, Muntenia și, mai ales, Dobrogea.

Dintru început, vom sublinia tendința cercetătoarei sofote de a nu repeta lucruri deja cunoscute și acceptate de toți cercetătorii. D-sa se oprește cu precădere asupra chestiunilor controversate, care nu se bucură încă de un consens în lumea specialiștilor.

Angajîndu-ne pe același drum, ne vom opri și noi asupra unor atari chestiuni cu sincera intenție de a contribui — după putințele noastre — la o mai dreaptă punere în ecuație a sensului și semnificației lor.

Ca urmare a publicării cărții Helenei Ahrweiler — *Byzance et la Mer*², s-a deschis un capitol nou din istoria Bizanțului la Dunărea de jos. Plecînd de la o interpretare oarecum înedită a izvoarelor literare și sigilografice, savanta franceză a ajuns la concluzia — îmbrățișată acum și de alți cercetători — că vasele militare constantinopolitane au controlat coasta de vest a Mării Negre (deci și litoralul dobrogean) încă din veacul al IX-lea și că această zonă se prezenta în secolele IX—X, din punct de vedere administrativ, sub forma unei regiuni maritime conduse de un arhonte³. După opinia Helenei Ahrweiler această zonă se numea „Bulgaria”⁴.

V. Tăpkova-Zaimova respinge teza savantei franceze⁵. Motivul esențial l-ar constitui imposibilitatea existenței unui teritoriu bizantin numit „Bulgaria”, într-o vreme în care ființa un stat nebizantin numit tot „Bulgaria”⁶.

Obiecția cercetătoarei bulgare, — serioasă în esența ei — nu este însă hotărîtoare. Spre a ne face mai lesne înțeles vom reaminti că în timpul parlamentărilor cu pecenegii din 971,

¹ De neînțeles rămîn unele expresii ale V.T.-Z., ca aceea, — de pildă, de la p. 51 unde teritoriile Dunării de jos (în care intră și anumite provincii românești ca : Oltenia, Muntenia, Dobrogea ș.a.) sînt numite „ținuturi bulgărești”. Vezi în această privință și subtitlul volumului care conține în el însuși o antinomie.

² Hélène Ahrweiler, *Byzance et la Mer*, Paris, 1966.

³ *Ibidem*, p. 88—89.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vasilka Tăpkova-Zaimova, *Dolnj Dunav*... p. 40. În continuare vom cita lucrarea cercetătoarei bulgare fie în text fie în note ; în acest din urmă caz o vom indica sub forma prescurtată *Dolnj Dunav* sau V.T.-Z.

⁶ *Dolnj Dunav*, p. 40.

bizantinii le-au cerut acestora, printre altele, să nu atace „regiunile bulgarilor”⁷. Evident, aici nu poate fi vorba de ținuturile bulgarilor din sud-vestul Peninsulei Balcanice nesupuse încă, la acea dată, constantinopolitanilor⁸. „Regiunile bulgarilor” din cronică lui Skylitzes-Cedren ar aminti mai de grabă zona corespunzătoare chori „Bulgaria” de pe coasta mării Negre inclusiv teritoriile cucerite de bizantini în 971.

Ce-i drept, chestiunea prezenței bizantine în Dobrogea secolelor IX—X este complicată; judecând însă după datele toponimice ca capătul unui contur mai limpede. Aproape toate așezările de pe țărmul vestic al Pontului au denumiri bizantine. Aceste toponime nu se puteau impune decât în condițiile prezenței bizantine, cu deosebire în veacurile IX—X. Presupunerea Helenei Ahrweiler își găsește îndreptățirea și în unele descoperiri arheologice, făcute întâmplător sau sistematic, în câteva dintre așezările de pe țărmul apusean al Mării Negre. În măsura în care viitoarele investigații vor scoate la iveală resturi de instalații portuare în localități ca: Durankulak (R. P. Bulgaria), Mangalia, Constanța (R. S. România) etc. Ideile savantei franceze vor căpăta dimensiuni noi.

Una dintre controversele din istoriografia modernă izvorăște din problema dacă pecenegii au stăpânit sau nu Muntenia (mai corect spus, jumătatea de răsărit a acestei regiuni) la mijlocul secolului al X-lea.

Discuția pleacă de la afirmațiile contradictorii ale lui Constantin Porphyrogenetul consemnate în a sa *De Administrando Imperio*. Într-adevăr, într-un anumit loc⁹ al operei sale împăratul-cronicar ne asigură că Patzinkia începea din fața Dorostolonului (Silistra), ca într-alt loc¹⁰, același cronicar să ne lase a înțelege că limita vestică a stăpînirii pecenege se găsea pe cursul Siretului. Așadar, vorbind despre „granița” apuseană a regiunilor controlate de pecenegi la mijlocul veacului al X-lea, unul și același izvor literar ne oferă două știri diferite. Care dintre ele însă exprimă adevărul? V. T.-Z. socotește că prima, în pofida faptului că a doua este confirmată și de interpretarea datelor arheologice¹¹.

Ne-am oprit asupra acestei probleme deoarece ea este legată de înțelegerea unor aspecte mai deosebite ale istoriei regiunii Dunării de jos la sfîrșitul secolului al X-lea.

Se știe că odată cu înfringerea drujinelor lui Sviatoslav la Dristra (Silistra), în 971, ținuturile paristriene¹² au fost înglobate în teritoriul bizantin. În acest teritoriu intrau acum platforma prebalcanică (adică nordul Bulgariei), Dobrogea, Muntenia, Oltenia, iar după opinia unor cercetători, și jumătatea de sud a Moldovei cum și stepele nord-pontice pînă la gura Niprului.

Subliniind că controlul bizantin instaurat în 971 în ținuturile nord-dunărene a avut un caracter „sporadic și netrainic” (p. 51), V. T.-Z., pe bună dreptate, atrage atenția asupra imposibilității precizării limitei de niazănoapte a acestora. Totdeodată d-sa pare a nu admite o stăpînire bizantină, în 971, și asupra stepelor nord-pontice. Dealtfel, adăugăm noi, atunci, în 971, coasta de nord a mării Negre se afla sub controlul pecenegilor¹³. Afirmația noastră este certificată, între altele, de interpretarea documentelor arheologice. În temeiul aceluiași document se poate susține, în schimb, — fără teama de a greși — că Muntenia a făcut parte, sub domnia lui Ioan Tzimiskes, din teritoriile bizantine. Însă atașarea Munteniei Imperiului bizantin

⁷ Skylitzes-Cedren, *Historiarum Compendium*, II, Bonn, 1839, p. 411.

⁸ Că regiunile în cauză nu făceau parte din Imperiul bizantin nici măcar în 975 o subliniază însăși V.T.-Z., p. 52.

⁹ Const. Porph., *De Adm. Imp.*, (ed. Moravesik-Jenkins), 1967, 42, p. 182.

¹⁰ Ibidem, p. 38, p. 174.

¹¹ În ce ne privește (P.D.), *Les Pelchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 22—23), am susținut că existența așezărilor de tip Dridu în Muntenia secolului al X-lea exclude posibilitatea unei „ocupații” pecenege acum și aici. Faptul este consemnat și de inexistența în amintita regiune a urmelor de viețuire pecenege. V.T.-Z., p. 23 pare a nu accepta demonstrația noastră. Primei observații nu-i opune nici un contra argument, iar celei de-a doua observații îi opune simpla afirmație că lipsa elementelor de cultură materială pecenege în Muntenia secolului X s-ar explica prin caracterul nomad al acestor turcomani. Motivarea este neconvingătoare însă cîtă vreme vestigiile ale pecenegilor nomazi, din secolul al X-lea se găsesc în stepile nord-pontice. Evident, noi nu excludem posibilitatea ca pecenegii nomazi din Atelkuzu să fi făcut în sec. X anume raiduri în cîmpurile din stînga Dunării; nu excludem nici măcar faptul existenței unor relații de schimb, între populația de aici și pecenegi; aceasta nu înseamnă însă „controlul” pecenegilor asupra Munteniei.

¹² În referințele noastre la ținuturile Dunării de jos controlate de bizantini, pentru a evita exprimările greoaale și perifrazele, adeseori ne vom folosi de expresiile, *Paristrion*, ținuturi *paristriene* etc., în înțelesul lor geografic.

¹³ Privite lucrurile din acest punct de vedere, vom înțelege că autoritatea bizantină nu se putea extinde prea mult nici în Moldova.

excluse posibilitatea ca această provincie să fi aparținut mai înainte pecenegilor, fie numai și pentru motivul că în condițiile anului 971, bizantinii nu puteau să-și extindă stăpânirea în dauna „aliaților” și „prietenilor” lor turanici¹⁴. Iată deci încă o dovadă că Patzinakia din vremea lui Constantin Porphyrogenetul nu se întindea și în Muntenia!

V. T.-Z. (p. 52) admite punctul de vedere că ținuturile de la Dunărea de jos, cucerite de bizantini, au fost organizate într-o temă numită „Ioannopolis și Dorostolon” (p. 51) eu precizarea însă că această unitate administrativă a dăinuit scurtă vreme și că încă în cursul domniei lui Ioan Tzimiskes, ea a fost atașată themei Thracia, devenită acum „Thracia și Ioannopolis”.

Ideea caracterului provizoriu al themei „Ioannopolis-Dorostolon” ni se pare a fi de o excepțională importanță, pentru că ea deschide drumul spre rezolvarea problemei organizării administrației bizantine la Dunărea de jos, în a doua jumătate a secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea. Într-adevăr, țelul final al administrației bizantine era ca regiunile din nordul Bulgariei și Dobrogea să nu fie organizate într-o temă separată ci atașate Thraciei, iar aceasta pentru motivul că în concepția constantinopolitanilor o parte din Moesia „linca din vechime de Macedonia” (adică Thracia, n.n.)¹⁵.

Prin urmare, înființarea încă din 971 a themei Thracia și Ioannopolis nu reprezintă altceva decât punerea în practică a viziunii politico-administrative a bizantinilor asupra regiunilor dunărene.

În lumina acestei teze avem toate motivele să presupunem că „Mesopotamia de vest” din Taktikon-ul lui Oikonomides¹⁶ nu se afla în Dobrogea de nord cum socoteam noi¹⁷ și V. T.-Z.¹⁸, ci în regiunile nord-dunărene¹⁹.

Abordând și chestiuni specifice Dobrogei, cercetătoarea bulgară încearcă să dezbată problema valului de piatră dintre Cernavodă și Constanța²⁰, raliindu-se oarecum părerii că acesta a fost construit în timpul lui Ioan Tzimiskes și Vasile al II-lea ca o pavăză împotriva pecenegilor. O atare opinie, însă, nu se întemeiază pe vreo dovadă. Așa cum s-a amintit mai sus, pecenegii de la sfârșitul secolului al X-lea erau „prietenii” ai Bizanțului. Or, nici odată nu-ți irosești energiile pentru a construi un obstacol militar împotriva unor aliați. Dealtfel, construirea de valuri, desfășurate pe întinderi mari, nu intra în practica militară bizantină din veacurile de mijloc, ca să nu mai vorbim de constatarea că în nici unul dintre cele 29 de castre ale valului de piatră nu s-a găsit vreun indiciu material propriu oastei imperiale.

Noi am mai avut prilejul să vorbim despre valul de piatră construit împotriva bizantinilor între circa 976 și 992²¹ și de aceea nu ne vom mai opri asupra lui, după cum nu ne vom opri, în chip special, nici asupra însemnărilor Anonimului lui Hase, pentru că și ele au constituit obiectul mai multor intervenții de-ale noastre²².

¹⁴ Se știe că în 971, s-a perfectat un tratat între bizantini și pecenegi. Cu acest prilej Skyl.-Cedr., II, p. 411, îi indică pe pecenegi ca „prietenii și aliații” ai Bizanțului.

¹⁵ Leon Diaconul, *Historia*, Bonn, 1828, p. 103.

¹⁶ N.A. Oikonomides, „RESEE”, III, 1965, 1—2, p. 69—75.

¹⁷ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁸ Cele cucerite de bizantini în 971.

¹⁹ V.T.-Z., p. 36.

²⁰ *Ibidem*, p. 54. Ocupându-se de problema valului de piatră, V.T.-Z. manifestă o poziție oscilantă. De pildă, la p. 54 autoarea emite ipoteza că valul în cauză a fost folosit și de bulgari împotriva bizantinilor, izgoniți din nord-estul Bulgariei și din Dobrogea de sud, dar prezenți în Delta Dunării (citește, nordul Dobrogei, n.n.). Pe de alt parte, V.T.-Z., nu este dispusă să admită o prezență bizantină în jumătatea de nord a Dobrogei, în perioada dintre anii 976 și 1000, pentru motivul că nimeni și nimic nu i-ar fi oprit pe bulgari ca după moartea lui Tzimiskes, să ajungă pînă la gurile fluviului. O atare opinie însă pleacă de la greșita convingere că înlăturarea autorității bizantine din 976 din nord-estul Bulgariei și sudul Dobrogei ar fi rezultatul unui marș triumfal al trupelor lui Samuel, cînd, în realitate, avem de-a face cu consecința unor răscoale ale populației locale bulgare, și, respectiv, române. Pe de altă parte, nu trebuie să ne scape din vedere că autoritatea constantinopolitană din Dobrogea de nord, între anii 976 și 1000, se putea menține și prin ajutorul pecenegilor, aliații bizantinilor. Vezi în privința aceasta, Petre Diaconu, SCIVA, 16, 1965, 1, p. 193, unde se vorbește la un moment dat de „presiunea” bizantinilor din nordul Dobrogei asupra „țaratului lui Samuel” preslune exercitată (mai ales) cu sprijinul pecenegilor”. Această precizare nu i-a fost cunoscută nici lui I.B., în recenzia făcută revistei Peuce IV (vezi SCIVA, 27, 1975, 4, p. 585—586).

²¹ Vezi, Petre Diaconu, în „Studii”, XI, 1962, 2, p. 1251—1235, „Dacia”, N.S., VI, 1962, p. 317—335; idem, SCIV, 16, 1965, 1, p. 110—199; idem, SCIV, 16, 1965, 2, p. 383—394; idem, SCIV, 19, 1968, 2, p. 357—369.

²² Vezi nota anterioară.

În legătură cu „Însemnările Anonimului lui Hase” vom atrage doar luarea aminte că V. T.-Z. nu acceptă — și bine face — „concluzia” lui I. Șevčenko conform căruia acestea ar fi opera celebrului bizantinist francez B. Hase. V. T.-Z. este neconvingătoare însă atunci când îl identifică pe „stăpînitorul de la nord de Dunăre”, menționat ca atare în *Însemnări*, cu unul dintre cnejii kievieni (p. 47).

Referindu-se la problema organizării administrației bizantine la Dunărea de Jos în primele decade ale secolului XI (p. 55—56) savanta bulgară crede că această regiune ²³ a fost transformată într-o themă cu numele Dristra și că strategul ei din jurul anului 1000 ar fi fost Theodor primikerios, titularul unui sigiliu, publicat de Pancenko ²⁴. Noi socotim însă că acest Theodor și împreună cu el Tzitzikios, amintit ca strateg al Distrei de Skylitzes-Cedren pentru anul 1017 ²⁵, erau mai degrabă conducători ai orașului Dristra și nu ai unei regiuni Dristra.

După opinia noastră, regiunile sud-dunărene recucerite de bizantini în anul 1001 au fost realipite themei Thracia, care de acum încolo se va numi nu Thracia și Ioannopolis, ci Thracia și Dristra.

În acest caz este posibil ca primul strateg al noii theme (anul 1001), să fi fost Theodorokanos ²⁶, urmat în 1003 de Xiphias. Acestuia din urmă îi succede, la o dată care nu poate fi precizată David, protospătarul ²⁷, titularul unui sigiliu descoperit la Pliska. Să fie oare David protospătarul una și aceeași persoană cu patriciul David Arianitis, katepanul themei Bulgaria din 1018? Este greu de dat un răspuns în privința aceasta. V.T.-Z. (p. 69) socotește, ca și Zlatarski, de altfel, că după terminarea războiului bizantino-bulgar (adică în anii 1019—1020) ²⁸, s-a operat imediat o nouă reorganizare. Într-adevăr, o asemenea reorganizare s-a făcut, dar este dificil de fixat data la care a avut loc; nimic nu ne împiedică să credem că aceasta s-a produs după moartea lui Constantin al VIII-lea (1028), poate în vremea lui Roman Argyros, de exemplu.

Oricum ar fi, începînd cu decada a V-a și pînă în decada a VII-a a secolului al XI-lea ținuturile paristriene vor constitui o themă aparte, indicată în izvoarele literare — invariabil — ca „regiunea orașelor de la Dunăre”, condusă de un „arhonte” ²⁹.

Transformarea regiunii paristriene într-un katepanat cu denumirea de Paradounavon pare a se fi operat în preajma anilor 1070—1072. În consecință, se poate susține că Symeon Vestl „katepanul” — documentat prin trei sigilii ³⁰, a guvernat provincia paristrieană nu la începutul secolului al XI-lea — cum presupunea N. Bănescu, ci spre sfîrșitul aceluiași secol sau poate chiar la începutul secolului următor.

Plecînd de la această schemă, nici noi ³¹ nu putem accepta opinia potrivit căreia Ioan Malesses, certificat printr-un sigiliu, ar fi fost conducătorul Paristrionului — la mijlocul secolului al XI-lea sau în prima jumătate a acestuia.

În legătură cu Ioan Malesses vom face, înainte de toate, următoarele precizări. Întrucît sigiliul în cauză a fost descoperit la Dervent el nu poate data mai tîrziu de 1036. Se știe doar că așezarea de la Dervent dăinuie numai pînă în anul 1036, dată la care a fost distrusă de pece-negî ³². Ca atare, funcția de strateg a lui Ioan Malesses se raportează la o epocă anterioară momentului distrugerii așezării de la Dervent.

Ioan Malesses nu putea să fie strategul Paristrion-ului fie numai și pentru motivul că de pe sigiliul lui lipsește numele acestei regiuni. În plus, sîntem în epoca în care tema paristrieană se numea „regiunea orașelor dunărene” iar conducătorii ei arhonți; de aceea, în măsura în care Ioan Malesses era conducătorul acestei regiuni s-ar fi cuvenit ca pe sigiliul lui să figureze expresia de arhonte și nu aceea de strateg.

²³ Se știe că după moartea lui I. Tzimiskes (anul 976) bizantinii au pierdut o parte din regiunea Dunării de Jos și că ei își reînstaurează stăpînirea aici de-abia în 1001. De menționat că trupele bizantine care au recucerit nordul Bulgariei și sudul Dobrogei, n-au mai ocupat zona din stînga Dunării, intrate acum sub controlul pecenegilor.

²⁴ V. Pancenko, în *IRAİK*, 8, 1908, p. 225.

²⁵ Skylitzes-Cedren, II, p. 465.

²⁶ Petre Diaconu, în „Byzantia”, 8, 1967, p. 417, nota 24.

²⁷ S. Mashev, în „Izvestia”, XX, 1955, Sofia, p. 448—450.

²⁸ Ni se pare îndreptățită combaterea tezei lui Zlatarski potrivit căreia, începînd de la această dată, Paristrionul ar fi fost — pînă către 1059 — subordonat themei Bulgaria.

²⁹ De aceea este greșit ca atunci cînd ne referim la Kekaumenos în calitatea lui de conducător al themei „regiunii orașelor Dunărene” să-l numim „strateg” (vezi V.T.-Z., p. 73 și 76) și nu arhonte.

³⁰ Vezi, I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei*, III, p. 94, și bibliografia de acolo.

³¹ Vezi și indoleile cercetătoarei bulgare exprimate la p. 40, nota 73.

³² Petre Diaconu, *Les Pelchénègues...* p. 48.

În ceea ce ne privește socotim că Ioan Malesses a fost un simplu „general” sau strategul unui oraș oarecare din „regiunea orașelor de la Dunăre”, unul dintre generalii care au avut de înfruntat urgia pecenegilor deslănțuită asupra Dobrogei în primăvara anului 1036.

Din cronicăa lui Skylitzes-Cedren, aflăm că în timpul triplei invazii din 1036 — (localizată arheologic în Dobrogea) — printre prizonierii capturați de pecenegi se găseau și urmăritorii unei strategii: Ioan Dermokaites, Bardas Petzes, Leon Chalkatubes, Constantin Pterotos și Mihail Strabotrihars³³. Ar fi nedrept să ne închipuim că toți acești strategii au fost conducători de theme și nu șefii unor unități militare sau — mai degrabă — ai unor orașe dobrogene. Din rîndul lor va fi făcut parte și Ioan Malesses³⁴, care a avut însă norocul să nu cadă în captivitatea pecenegilor.

În altă parte a lucrării (p. 71—85) după o succintă trecere în revistă a conflictelor armate cauzate de năvălirile pecenegilor, uzilor și cumanilor, V. T.-Z. se oprește pe larg asupra circumstanțelor care l-au obligat pe bizantinii să acorde „barbarilor” statutul de populație de graniță înscătinată cu paza limes-ului dunărean. O asemenea măsură s-ar fi impus — susține cercetătoarea bulgară — în urma eșecului numeroaselor reforme și contrareforme militare operate de bazileii bizantini.

Autoarea mai atrage luarea aminte (p. 66) că — multă vreme — conducătorii themel bizantine de la Dunărea de jos erau originari din Asia Mică, dar în anul 1072 cînd locuitorii orașelor de la Dunăre se răscoală, în fruntea Paristrion-ului este numit vestarhul Nestor, originar din Iliria³⁵.

Autoarea susține că într-o regiune ca aceea a Dunării de jos — în care s-au încrucișat atîtea populații nomade — este firesc ca să fi apărut forțe noi, cărora bizantinii le-au încredințat, de la un moment dat, anumite sarcini militare. Demne de reținut sînt și pasajele referitoare la rolul vlahilor în apărarea trecătorilor din Haemus.

Oprindu-se asupra stăpînirii bizantine la Dunărea de jos în vremea Comnenilor, V.T.-Z. socoate că autoritatea constantinopolitanilor nu a fost completă (p. 106) ceea ce este adevărat, dacă afirmația d-sale se raportează la zona de la apus de Dorostolon. De altfel, atunci cînd se vorbește de reinstaurarea autorității bizantine la Dunărea de jos, teritoriul Dobrogei trebuie exclus, pentru că aici, în această provincie dintre Dunăre și Marea Neagră, prezența constantinopolitanilor n-a suferit nici o cezură în veacurile XI—XII. Faptul rezultă nu numai din interpretarea datelor literare, ci și a celor arheologice.

Noi credem că în secolul al XII-lea autoritatea bizantină se exercita, într-un fel sau altul, și asupra unor ținuturi din stînga Dunării. Numai așa putem să ne explicăm de ce acum trupele imperiale trec periodic Dunărea ca să se angajeze în lupte cu inamicul. Semnificative în acest sens sînt și știrile privitoare la acordarea de feude de către Manuel I unor principii ca Vladislav sau Vasilko³⁶.

Această parte a studiului savantei sofote este cea mai reușită, în cluda faptului că autoarea e obligată să opereze uneori cu date, cum sînt cele ale Annei Comnena³⁷, care nu excelează totdeauna prin exactitate.

Cea mai delicată dintre părțile volumului Vasilkăi Tăpkova-Zaimova este capitoul al V-lea, rezervat problemelor demografice ale Paristrion-ului.

După ce face o analiză strînsă a termenilor arhaizanți: sciți, sauromați, geți, daci, panonieni etc. sub care sînt indicate diferite entități etnice de la Dunărea de jos în secolele XI—XII (p. 118—123), V.T.-Z. își exprimă opinia că prin „mixobarbarii” din izvoarele literare nu trebuie să se înțeleagă un amestec din punct de vedere etnic, ci unul din punctul de vedere al raliei „barbarilor” la regiunea graniței de vest a Bizanțului, regiune în cadrul căreia rolul precupă-

³³ Skyl.-Cedr., II, p. 514—515.

³⁴ Ioan Malesses avea rangul de patrician ceea ce nu-l împiedică să fie strategul unui oraș. Pentru comparație vezi cazul patriciului Ioan Dukitzes, strateg al Preslavului Mare (T. Totev, în *Izvestia-Varna*, VIII (XXIII), 1972, p. 290.

³⁵ S-ar putea ca discuția asupra lui Nestor (P. Diaconu, *op. cit.*, p. 103 și V.T.-Z. *op. cit.*, p. 113) să fie fără sens dacă se admite că τῷ ὁμοτίμῳ τοῦ γένους (Attaleiates, p. 205) se referă nu la originea etnică a lui Nestor și a „supușilor” lui din Paristrion ci la condiția lor socială. Vezi *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, p. 75, unde mai sus citata expresie este tradusă: „din pricina similitudinii de condiție a neamului său” (a lui Nestor, n.n.).

³⁶ Cinnamus, Bonn, 1836, p. 236, Vezi Petre Diaconu, în „SCIVA”, 27, 1976, 3, p. 298—299.

³⁷ Noi ne întrebăm dacă știrea Annei Comnena (*Alexiada*, VI, 14, 1) despre γένος τε σκυθικόν nu se referă mai degrabă la invazia pecenegilor din 1048—1049, decît la o inexistentă migrație care ar fi avut loc în 1087—1088.

nitor l-ar fi avut bulgarii. Lăsându-i oarecum la o parte pe români din componența „mixobarbarilor”, V.T.-Z. intră în contradicție cu propria-i demonstrație, deoarece pe aceeași pagină³⁸, D-sa înclină să creadă ca și Zlatarski, de altminteri, că Petru și Asan, conducătorii răscoalei din Haemus — despre a căror origine română nu se mai poate îndoi nimeni — erau pentru bizantini tot niște mixobarbari.

Și mai ciudat încă ni se pare faptul că V.T.-Z., admitând existența în Dobrogea a unor populații turce (pecenegi, uzi, cumani), anglo-saxone și — mai ales — slavo-bulgare îl exclude pe români (și greci). Singurul argument invocat în chip explicit în sprijinul excluderii românilor (elementul etnic cel mai numeros) din rândul populațiilor care trăiau în Dobrogea ar fi toponimia. Cercetătoarea bulgară afirmă că „În Bulgaria de nord și în Dobrogea toponimia n-a păstrat nici o urmă a populației românești” (p. 143). Firește, V.T.-Z. se referă la realitățile secolelor X—XII.

Noi nu știm care era situația toponimică din nordul Bulgariei în aceste vremuri, dar când este vorba de Dobrogea vom aminti că alte toponime decât Selina, Konopa, Constantia, Dristra și Vicina, nu sînt amintite în izvoarele literare. Lăsînd la o parte numele grecești ale Selinei și Konopei, fapt explicabil dacă se are în vedere evasipermanența intereselor bizantine pe coasta maritimă a Dobrogei, vom constata că celelalte toponime sînt, fie o moștenire a populației daco-romane (Dristra, Constantia)³⁹, fie impuse de români în veacurile de mijloc (Vicina).

Așadar, singurele toponime din Dobrogea veacurilor X—XII, consemnate de izvoarele literare sînt românești sau grecești⁴⁰, adică toamai ale acestor populații pe care V.T.-Z. le exclude din rândul entităților etnice de la Dunărea de jos.

V.T.-Z. aducînd în discuție pasajul din Alexiada a Anel Comnena, referitor la Poudilos (Pudilă, Bădilă) *ἔκπυτος τῶν βλάρχων* (care l-a înștiințat pe Alexie Comnenul în 1094 că eumanii au trecut Dunărea) pe bună dreptate subliniază că acest Pudilă a fost un simplu conducător al vlahilor⁴¹ și nu un voievod „affecté à la defense des rives du Danube” cum presupunea N. Iorga. Cu alte cuvinte, Pudilă era „celnicul” unei comunități românești de la Dunărea, de prin ținutul căreia eumanii au traversat fluviul cu prilejul invaziei lor din 1094. Întrucît eumanii din 1094 au trecut fluviul printr-unul din vadurile de lângă Silistra⁴² devine limpede că vlahii lui Pudilă erau locuitorii acestor regiuni.

Iată deci că și un izvor literar îi atestă, fie și indirect, pe români ca locuitori ai Dobrogei în vremurile de care se ocupă V.T.-Z.⁴³

Deoarece V.T.-Z. apelează — în demonstrarea tezelor sale — și la documentele arheologice, fie-ne permis ca în cele ce urmează să facem unele scurte considerații pe marginea lor.

În numeroase așezări dobrogene din secolele IX—XI (Capul Viilor, Dinogetia, Capidava, Păculul lui Soare) s-au descoperit bordeie căptușite cu bucăți de piatră sau cărămizi romane. Această tehnică, străină lumii slave, nu poate fi apreciată altfel decât ca o moștenire a unei tradiții constructive din epoca romană. Tradiția daco-romană se reflectă pînă și în necropole. Nu ne referim aici la mormintele de incinerare (oale cu „capae” adăpostite uneori în casete de piatră ori de cărămidă, ele însele de evidentă tradiție traco-romană), ci la mormintele de înhumare din secolele X—XI — cum ar fi acela de la Dervent, Gura Caniei, Cavarua — amenajate în sistemul „sarcofagilor” din plăci de piatră aldoma mormintelor din epoca paleocreștină.

Toate aceste observații sînt de natură să reliefeze, odată în plus, preeminența elementului etnic românesc în Dobrogea secolelor IX—XI.

Ceva mai înainte⁴⁴ ne-am exprimat opinia că valul de piatră a fost ridicat împotriva bizantinilor din nordul Dobrogei. Firește, nu putem fi decât de acord cu precizările cercetătoarelor bulgare că una este problema puterii politice în interesele căreia s-a zidit valul de piatră, și alta este chestiunea determinării etnicului populației care a muncit la construirea lui. Ajungînd însă, aici, ne mărturisim deza acordul față de afirmația că populația care a lucrat la acest val a fost în majoritate, slavo-bulgară. Desigur, o atare opinie se întemeiază pe aprecierea specioasă

³⁸ *Dolnj Dunav*, p. 131.

³⁹ În măsura în care numele Constantiei amintește de numele unui împărat (vezi Petre Diaconu, în „Revista de Istorie”, 29, 1967, 6, p. 938, nota 26) atunci poate fi considerat și acesta bizantin.

⁴⁰ La p. 64 și 130, V.T.-Z. exclude nejustificat din mediul populațiilor care au trăit în Dobrogea în sec. X—XII și pe greci, în pofida dovezilor arheologice — asupra cărora nu e cazul să insistăm aici.

⁴¹ *Dolnj Dunav*, p. 102, nota 10.

⁴² Vezi, P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube*, (sub tipar).

⁴³ De altfel, la p. 130—131, V.T.-Z. concede că vlahii din Haemus au putut coborî în „cîmpurile” Dunării, în anumite împrejurări.

⁴⁴ Vezi supra, p. 1895.

a observațiilor arheologice de la Basarabi (Murfatlar), jud. Constanța. Se știe că la Murfatlar a fost descoperită, în 1957, o imensă carieră de cretă din care s-au exploatat blocuri paralelipipedice pentru construirea porțiunii din „valul de piatră” din dreptul acestei comune. În interiorul carierei și contemporan cu ea a funcționat un așezământ mănăstiresc compus din bisericuțe, capele, chilii, morminte etc. Vom mai adăuga că la Murfatlar s-au găsit numeroase inscripții, în special chirilice și runice, reprezentări antropomorfe, zoomorfe, cruci etc. unele zgâlțiate pe pereții carierei, iar altele pe pereții încăperilor complexului mănăstiresc.

Plecând de la existența inscripțiilor chirilice unii cercetători bulgari⁴⁵, între care și V.T.-Z. (p. 54) socotesc că locuitorii de la Murfatlar, ecleziaști ori muncitori în carieră, au fost bulgari, de unde și concluzia că valul de piatră — ca construcție — este opera populației bulgărești din Dobrogea.

Judecând situația așa și numai așa am putea ajunge la bizara concluzie că tot slavo-bulgari sînt și cei care au locuit la Curtea de Argeș, Tirgoviște, Suceava etc. în secolele XIV—XVI, pentru că, într-adevăr, singura sau aproape singura scriere folosită în Țările Române, în vremurile date, a fost cea chirilică.

În legătură cu obiectivul arheologic de la Murfatlar vom atrage luarea aminte că unele bisericuțe de-acolo au un plan specific nu lumii creștine bulgărești ori bizantine din veacurile IX—X ci epocii romane târzii din secolele V—VI⁴⁶. La aceasta trebuie adăugate cele peste 600 de cruci săpate în stînca de cretă din care 95 % sînt caracteristice aceluiași veac. Cît privește reprezentarea păsărilor, iepurilor, cîinilor, lupilor, picioarelor, labirintului, țîntarului etc. ele nu constituie altceva decît o replică pe altă scară cronologică a unor tradiții specifice lumii romane târzii⁴⁷.

Unii cercetători cum ar fi de pildă, D. Ovčearov invocînd „caracterul bulgăresc” al monumentului de la Basarabi, fac apel la mulțimea cailor, cu sau fără călăreți⁴⁸, scrijelăți de asemenea pe pereții de cretă, scăpîndu-le din vedere că asemenea reprezentări se întîlnesc la tot pasul în mediul romanității orientale.

Evident, la Murfatlar există și unele influențe slavo-bulgare, după cum există altele nordice, dar caracterul general al complexului din mai sus amintita așezare este vechi românesc.

Oricum ar fi, plecînd de la elementele specifice, noi nu putem ajunge la o altă concluzie decît că „monumentul” de la Murfatlar a aparținut unei comunități alogene, în care însă rolul precumpănitor l-a avut populația românească. Această populație și-a păstrat timp de sute de ani propriile tradiții, în condițiile ruperii oricărui contact cu civilizația autică bizantină și bulgară.

Prin urmare, judecînd după situația de la Murfatlar putem conchide că majoritatea populației care a muncit la ridicarea valului de piatră a fost de origine romană. Faptul în sine este certificat și de reinterpretarea observațiilor consemnate în cariera de la Cernavodă.

Cercetări mai recente au dovedit că această carieră nu datează din sec. II—III⁴⁹, cum se credea, ci din secolul al X-lea⁵⁰. Ea este contemporană cu cariera de la Murfatlar. Cu alte cuvinte de aici, de la Cernavodă, s-au exploatat blocuri de piatră spre a fi folosite la ridicarea valului din această zonă. Mai important decît atît este constatarea că celebrul Saxanus Hercules divinitatea protectoare a muncitorilor în cariera de piatră, a cărei siluetă este săpată pe un perete al stîncilor de la Cernavodă datează și el tot din secolul al X-lea. În acest caz, avem de-a face cu o dovadă aproape neobișnuită de supraviețuire pînă în secolul X a cultului unei divinități specifice lumii romane. Este de la sine înțeles că acest proces nu putea să aibă loc în afara populației romanizate.

Peisajul demografic al Dobrogei care se reliefează din analiza datelor de la Basarabi și Cernavodă caracterizează nu numai realitățile din secolul al X-lea, ci și cele din perioada cuprinsă între momentul prăbușirii limes-ului dunărean (anul circa 600) și momentul cuceririi otomane de la începutul veacului al XV-lea.

Ajunghind aici se cuvine să subliniem că obiecțiile noastre privind considerațiile Vasilkăi Tăpkova-Zaimova din capitolul al V-lea, nu împieteză asupra valorii globale a volumului.

⁴⁵ De pildă, D. Ovčearov, în *Археология*, XVII, 1975, 3, Sofia, p. 3.

⁴⁶ I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei*, III, p. 190.

⁴⁷ Desigur, asemenea reprezentări pot apărea și în alte părți (vezi D. Ovčearov, în *Studia Balcanica*, X, Sofia, 1975, p. 105—106), dar aceasta nu schimbă cu nimic datele problemei, cîtă vreme ele sînt o moștenire a lumii antice.

⁴⁸ D. Ovčearov în *Археология*, XVII, p. 4.

⁴⁹ Gr. Florescu, în „Germania”, 21, 1937, p. 108—113.

⁵⁰ Petre Diaconu, *Cariera din secolul al X-lea de la Cernavodă* (manuscris).

Nu este cazul să enumerăm aici toate calitățile lucrării. Vom remarca doar că ea este elaborată de pe poziția unei temeinice cunoașteri a izvoarelor literare și a bibliografiei moderne. Adeseori — pentru susținerea tezelor sale — V.T.-Z. aduce în discuție știri literare nefolosite sau prea puțin folosite până în prezent⁶¹. Ca o notă pozitivă se distinge încercarea autoarei de a apela — acolo unde este posibil — la datele arheologice și numismatice⁶².

Savanta bulgară își prezintă ideile, folosindu-se de o exprimare elegantă, caracteristică de altfel, contribuțiilor sale. Grijă pentru o limbă aleasă, fără asperități, se împlinește armonios cu acribia științifică. Punerile la punct și rectificările unor erori, aparținând cutărui sau cutărui cercetător sînt făcute fără ostentație, în spiritul cel mai obiectiv posibil⁶³.

Adăugînd acestor calități bogăția ideilor și interpretărilor inedite am etalat numai o parte din meritele volumului semnat de V. Tăpkova-Zaimova.

Petre Diaconu

⁶¹ De exemplu, textul Continuatorului lui Georgios Monachos (ed. Muralt, 1859, p. 866).

⁶² Pentru completarea listei monedelor bizantine din partea de nord a Bulgariei trebuie să se citeze între altele, *Klio*, 47, 1966, p. 411, „Izvestia” — Sofia, XXV, 1968, p. 229 ș.a., *Slavia Antiqua*, 18, 1971, p. 224—226.

⁶³ În același spirit vom atrage și noi atenția asupra unor inadvertențe pentru care însă nu se face vinovată V.T.-Z.: *zanag* de la p. 19, rîndul 16, se va citi *uzmok*; Afirmția de la p. 22 cum că la Cetățeni (jud. Argeș) există urme din sec. X—XII nu corespunde realității. Așezarea de-acolo datează din sec. XIII—XIV. Teligrad este plasat odată (p. 25) la Blandiana, deci pe Mureș, iar altă dată (p. 26) pe Someșul Mic; H. Ahrweiler nu susține că Mihail „arhonte Bulgariei” ar fi fost contemporan cu patriarhul Fotie, cum pretinde V.T.-Z. (p. 40). Savanta franceză afirmă doar că sigiliul acestui Mihail datează din secolul IX; Călărași nu se află „între Silistra și Galați” (p. 51), ci, aproximativ, în fața Silistrei; Diogene de la p. 64 și 65 trebuie citit Vasile Apokapes; Източен Паристрион din r. 12 p. 64, trebuie citit Западен Паристрион și, invers, Западен Паристрион trebuie citit Източен Паристрион. Textul lui Kekaumenos invocat de V.T.-Z. (p. 81) se referă la pecenegii din 1048—1049 și nu la cei din 1053; Bălțile Boristhene sînt bălțile Niprului și nu cele ale Donului (p. 75) La p. 101, V.T.-Z. ne lasă să înțelegem că ultima năvălire cumană din sec. XI a avut loc în 1092 sau 1093; corectă este însă afirmația de la p. 129 unde se precizează că această năvălire s-a produs în anul 1094; expediția rusească din 1116 nu este relatată în *Povest vremennih let* (p. 131—132), ci în *Cronica de la Ipatie*.

SIMPOZIONUL „CENTENARUL INDEPENDENŢEI ROMÂNE”
DE LA DORTMUND

Între 22 şi 29 iunie s-a desfăşurat la Dortmund, în R.F.G., o „săptămână culturală românească”, în decursul căreia locuitorii oraşului din zona Ruhr au avut prilejul să asiste a diferite manifestări artistice — spectacole de operă, de teatru, concerte etc. —, să asculte conferinţe despre politica externă a României socialiste (prezentată de prof. E. Glaser) sau despre procesul de învăţămînt din ţara noastră (dezbateră care a urmat referatului prezentat de prof. C. Nuţu s-a prelungit peste programul prevăzut) şi să cunoască mai bine activitatea, preocupările şi modul de trai al românilor. După afirmaţiile presei locale, participarea locuitorilor oraşului german la aceste manifestări a fost mult mai masivă ca în anii precedenţi, cînd au fost găzduite alte ţări din Europa.

Acelaşi interes a fost arătat şi faţă de istoria poporului român evocată în cadrul simpozionului care a avut loc în încheierea acestei săptămîni culturale. În sala spaţioasă a Institutului de relaţii cu străinătatea, în prezenţa primarului general al oraşului, Günter Samtlebe, şi a ambasadorului ţării noastre, Ion Morega, au fost ascultate cu deosebită atenţie comunicări care au abordat din diverse unghiuri evenimentele cruciale de acum o sută de ani şi consecinţele lor. După comunicarea subsemnatului despre *Înfăptuirea independenţei de stat — moment hotărîtor în formarea României moderne*, a prezentat o substanţială comunicare prof. Emanuel Turczynski de la Bochum, care, de altfel, a condus lucrările colocviului: *Ecoul independenţei româneşti în ţările monarhiei austriece*. În continuare, doctoranda Barbara Bohner a pus în lumină rolul decisiv al acţiunilor române în contextul internaţional din acea epocă, iniţiativele române fiind acelea care au pus marile puteri, prinse în jocul unor interese imediate, ce nu le permitea o mai largă cuprindere a perspectivelor deschise de luptă de afirmare a popoarelor, în faţa unui fapt împlinit; de aceea, iniţiativele diplomatice române şi jertfa soldaţilor pe cîmpul de bătălie au marcat voinţa unui întreg popor, aruncînd o lumină interesantă şi asupra raportului dintre *Lupta diplomaţilor şi independenţa României*. Prof. O. Buhociu a recapitulat o serie de opere care vorbind despre *Reflectarea războiului de independenţă în literatura română* reliefează, totodată, şi modul în care creaţia artistică s-a îmbinat organic, în acei ani, cu aspiraţia patriotică. Hans-Joachim Pohlmann, de asemenea doctorand la Universitatea din Bochum, a vorbit în fraze concise şi convingătoare despre eroismul soldaţilor români, subliniind *Contribuţia armatei române la războiul din 1877/1878*. Elisabeta Göllner a înfăţişat, prin intermediul unor grăitoare extrase, sentimentele de solidaritate faţă de *Războiul de independenţă în presa săsească din Transilvania*. În încheiere, prof. Vasile Curticeanu a evocat multiplele moduri — voluntari, sprijin bănesc, manifestări politice şi culturale — în care a fost exprimată legătura puternică dintre românii de peste munţi şi fraţii lor angajaţi în înclătarea de pe cîmpul de luptă, în comunicarea: *Transilvania şi independenţa*.

În afara faptului că simpozionul a prilejuit o convergenţă de investigare ştiinţifică cu fructuoase rezultate, mărturisite şi de atenţia cu care asistenţa a urmărit, pînă la o oră înaintată, lucrările simpozionului, el a pus în lumină, totodată, spiritul de pătrundere de care au ştiut să dea dovadă, în faţa unor fenomene foarte complexe, istoricii din generaţia tînără. Este un aspect deosebit de promiţător al simpozionului de la Dortmund.

Alexandru Duşu

„SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL CU PRIVIRE LA BRONZUL TIMPURIU ÎN BAZINUL CARPAȚILOR ȘI ÎN REGIUNILE VECINE”

În perioada 25 — 30 aprilie 1977, la Budapesta și apoi la Velem s-au desfășurat lucrările „Simpozionului internațional cu privire la bronzul timpuriu în bazinul Carpaților și în regiunile vecine”, organizat de Secția de arheologie a Muzeului orașului Budapesta, în colaborare cu Institutul de arheologie al Academiei de Științe a R. P. Ungare și cu Muzeul Savaria din Szombathely.

Simpozionul face parte dintr-o serie de manifestări științifice de tradiție. Până acum, tematica privind, în principal, perioada timpurie a epocii bronzului, dar și unele probleme de la sfârșitul eneoliticului și din perioada de tranziție de la epoca neo-eneolitică la epoca bronzului, referitoare mai ales la ținuturile Europei Centrale și la regiunile din sud-estul Europei a fost dezbătută în cadrul simpoziunelor care au avut loc în zona Munților Tatra (1971—1972), la Verona (1972), Cracovia (1973), Novi Sad (1974) și Pezínok (1975).

La lucrările Simpozionului de la Budapesta și Velem au fost invitați arheologi din următoarele 12 țări: Italia, Austria, R. S. Cehoslovacă, R. F. Germania, Olanda, Anglia, R. D. Germania, R. P. Polonă, URSS, R. S. România, R. P. Bulgaria și R. S. F. Jugoslavia. Din țara noastră au participat ca invitați: dr. Eugen Comșa și Petre Roman, ambii de la Institutul de arheologie București.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de dr. Miklos Horváth, directorul general al Muzeului de istorie a orașului Budapesta, care a salutat pe participanți și a subliniat importanța manifestării și colaborarea rodnică a specialiștilor din domeniul arheologiei din zona bazinului Carpaților, pentru lămurirea multor probleme din istoria străveche.

În cuvîntul său de salut, prof. B. Novotny, căruia îi revine meritul de a fi inițiat seria simpoziunelor tematice, a făcut un scurt istoric al lor și a insistat asupra utilității schimbului de idei pentru progresul științei noastre. În încheiere și-a exprimat bucuria că la lucrări, pe lângă specialiștii consacrați, care au participat încă de la primele simpoziioane, și-au făcut apariția arheologi tineri, talentați, ce vor continua cu devotament munca începută de cei vîrstnici.

În timpul desfășurării Simpozionului au fost prezentate 33 de comunicări, majoritatea de sinteză, altele, mai puține, cu tematică locală. În cele ce urmează vom insista, în special, asupra conținutului comunicărilor în care au fost expuse probleme de ordin teoretic sau altele interesînd, în mai mare măsură, pe specialiștii din țara noastră.

În prima zi a lucrărilor a fost expusă comunicarea: Nándor Kalicz, *Studierea bronzului timpuriu din Ungaria*. O amplă lucrare de sinteză, care s-a început cu unele considerații teoretice. Vorbitorul a arătat că începuturile epocii bronzului din Ungaria sînt fixate convențional. De altfel, chiar împărțirea epocii — în perioadele timpurie-mijlocie și tîrzie — este interpretată în chip diferit de către specialiștii din diverse țări. A citat un exemplu grăitor. Perioada Reinecke A, definită pe temeiul observațiilor și datelor din vestul Europei Centrale, nu corespunde cu situația din Ungaria, unde unele culturi specifice perioadei bronzului timpuriu, încep mai devreme de faza Reinecke A 1, iar altele încep mai tîrziu.

Trebuie să reținem observația de mai sus. Dacă perioada Reinecke A 1 — după afirmația colegilor maghiari — nu se potrivește cu situația istorică reală din Ungaria, cu atît mai puțin aceea periodizare este corespunzătoare cu situația de pe teritoriul României. Drept consecință, propunem colegilor care se ocupă mai intens cu problematica epocii bronzului să renunțe la aplicarea periodizării elaborate de Paul Reinecke și să folosească o periodizare valabilă pentru regiunile noastre, realizată pe temeiul studierii amănunțite a culturilor documentate la noi și a raporturilor cu culturile învecinate sau mai depărtate.

Reținem și concluzia importantă că apariția obiectelor de bronz pe teritoriul Ungariei nu a influențat în chip deosebit evoluția culturilor din acele ținuturi.

Observațiile făcute pe teren, în mai multe complexe, studiate cu grijă, duc la concluzia că în țara vecină se constată o importantă schimbare în evoluția istorică de-abia la sfârșitul culturii Baden. În ținuturile noastre cultura Baden (documentată într-o serie de așezări de-a lungul frontierei de vest) a fost paralelă în timp cu cultura Coțofeni, de la sfârșitul perioadei de tranziție la epoca bronzului. În Ungaria, la sfârșitul culturii amintite se constată mișcări de populație (de ex. pătrunderea din spre nord-est a comunităților culturii lamnaia) și apoi influența puternică sau chiar pătrunderea unor comunități dinspre sud.

În continuare au fost expuse date sintetice despre grupele culturale din bronzul timpuriu din Ungaria.

— Ch. Strahm (R. F. Germania) și B. S. Ottaway (Anglia): *Relațiile dintre regiunea nord alpină și bazinul Carpaților în cursul eneoliticului*. Expunere despre o serie de tipuri de unelte de aramă, în special topoare. Ele fiind răspîndite pe un teritoriu destul de întins, pe baza

tipurilor pot fi precizate relațiile dintre culturile reprezentate în cele două zone vaste. Semnalăm concluzia conform căreia cunoștințele din domeniul metalurgiei aramei (în ținuturile nord-alpine) provin din regiunea sud-estică a Europei.

H. Todorova (R. P. Bulgaria), *Cultura Peveș în nordul Bulgariei*. Autoarea a făcut o scurtă analiză a descoperirilor din perioada de tranziție de la epoca neo-eneolitică la epoca bronzului din nord-estul Bulgariei. Până de curând în această parte a țării vecine, lipseau o serie de date cu privire la răstimpul (de circa 500 de ani) dintre cultura Gumelnița și cultura Ezero. Descoperirile recente contribuie la completarea documentării.

Prin săpăturile de la Ovciarovo, pe locul „Platoto” au fost cercetate resturile a cinci locuințe aparținând unei culturi necunoscute până atunci în Bulgaria. Ceramica este destul de mult corodată, totuși sînt reprezentate o serie de forme de vase cu ornamente specifice, ceea ce permițe datarea precisă a complexului. Au fost amintite și câteva obiecte de aramă. Unul din ele conține în amestec și arsenic. Noua cultură este numită Peveș. Pe teritoriul nostru ea corespunde culturii Cernavoda I. Prin urmare, ținînd seama de recente descoperiri, cultura Cernavoda — I — Peveș era răspîndită pe o mare parte din întinderea Dobrogei, în Muntenia (cu excepția părții de nord-vest) și în nord-estul Bulgariei.

În după amiaza aceleiași zile a fost vizitată noua expoziție de arheologie a Muzeului Național. În ultima vreme expoziția a fost total refăcută (după noile metode muzeografice) și completată cu numeroase piese descoperite prin săpăturile recente. Un interes deosebit îl prezintă obiectele din tezaurul Muzeului Național. După vizitarea expoziției, participanții au trecut într-o altă clădire, unde au fost studiate materialele arheologice descoperite de curînd în regiunea Budapestei.

În continuare a fost vizitată expoziția Muzeului de istorie a orașului Budapesta și după primirea oficială la directorul general al Muzeului, anume pentru participanții Simposionului, a fost organizat — într-o sală foarte potrivită a vechiului palat — un concert de muzică de cameră, preclasică și clasică.

În ziua următoare (27 IV) au fost audiate și discutate comunicările :

— Anna Medunová-Benešová (R. S. Cehoslovacă), *Cultura Jevišovice din sud-vestul Moraviei și legăturile ei cu sudul și sud-estul*. Prin cercetările recente, cultura Jevišovice se dovedește a fi răspîndită nu numai în sud-vestul Moraviei, ci și în regiunile vecine din Austria. Din punct de vedere cronologic începutul culturii a fost în parte paralel cu faza tîrzie a culturii Rivnač, iar sfîrșitul cu începutul grupei Kosihiy-Čaka.

— Petre Roman (R. S. România), *Stadiul cercetărilor cu privire la bronzul timpuriu din România*. Lucrare de sinteză privind culturile din perioada dată din țara noastră și raporturile acelor comunități cu populațiile din regiunile vecine.

— Jan Machnik (R. P. Polonă), *Date noi despre culturile de tranziție de la eneolitic la bronzul timpuriu dintre Nistru și Bug*. În zonă s-au făcut numeroase sondeaje, încă din secolul trecut, dar prea puține au fost valorificate. Din perioada respectivă, în literatura de specialitate sînt menționate o serie de grupuri de morminte. Se atrage atenția că în unele morminte ale culturii ceramicii șnurate s-au găsit unelte specifice culturii amforelor sferice. Din compararea acestor date cu alte diverse observații rezultă că o fază veche a culturii ceramicii șnurate a fost paralelă în timp cu cultura amforelor sferice. În continuare au fost analizate grupele ceramicii șnurate din regiunea amintită și s-au precizat raporturile cu alte culturi sau grupuri vecine. Autorul constată în perioada tîrzie a eneoliticului și în bronzul timpuriu că populația din aceste ținuturi avea legături strînse cu comunitățile din Europa Centrală și cu acelea din regiunile aflate mai la nord. În schimb, materialul arheologic dovedește contacte slabe cu regiunile din preajma Niprului.

— B. Hänsel (R.F. Germania), *Interpretarea istorică și situația arheologică în timpul bronzului timpuriu din bazinul Carpaților*. Autorul a analizat critic unele observații referitoare la cultura Vátya.

— F. Köszegi (R. P. Ungară), *Depozitul de la Budaörs din bronzul mijlociu*. A fost prezentat un mic depozit de obiecte de bronz aparținînd culturii Vátya.

— Bogdan Brukner (R. S. F. Jugoslavia), *Componentele eneolitice ale grupelor culturale Vinkovci și Mokrin*. Autorul arată că studiile de pînă acum demonstrează faptul că fondul eneolitic din zona de nord-est a Jugoslaviei nu a contribuit în egală măsură la formarea culturilor epocii bronzului. La începutul bronzului timpuriu în Voivodina s-au dezvoltat grupele Vinkovci și Mokrin, care, în mare, sînt sincrone și în directă legătură cu culturile Nagyrev și Somogyvár din sudul Ungariei. Grupul Mokrin s-a constituit și prin influența complexului cu torți pastilate (Hunyadihalom) de la sfîrșitul culturii Bodrog-keresztur. Poziția cronologică a grupului Vinkovci este dovedită printr-o observație stratigrafică într-o așezare în care o groapă cu materiale de tip Vučedol tîrziu este suprapusă de un complex tipic Vinkovci. De altfel, unele forme ceramice de tip Vučedol au fost preluate, de purtătorii grupei Vinkovci.

— M. Girić (R. S. F. Iugoslavia), *Stratul Vinkovci din Gradina de lângă riul Bosul [Srem]*. Arată că grupul Vinkovci este o parte din grupul Somogyvár, definit astfel de I. Bona. Grupa Vinkovci a avut o durată scurtă, încheiată prin pătrunderea din spre nord a ceramicii incrustate. Sînt prezentate observații stratigrafice din așezarea de la Gradina în care s-au descoperit pe lângă altele, materiale de tip Vinkovci împreună cu unele fragmente ceramice cu decor incrustat, ceea ce dovedește sincronismul parțial dintre cele două culturi.

— Bándi Gabor (R. P. Ungară), *Despre constituirea bronzului timpuriu în Transdanubia*. În expunere se arată că grupa Somogyvár a fost definită avîndu-se în vedere, fie materiale izolate, fie unele descoperite prin săpături sistematice. După părerea autorului, ținîndu-se seama de unele observații făcute în cîteva așezări, materialele de tip Somogyvár se găsesc într-un anumit procent împreună cu alte piese și deci acest grup nu poate fi considerat ca o cultură independentă.

— István Ecsedy (R. P. Ungară), *Date noi cu privire la problema grupei Somogyvár*. Despre formarea grupului au fost formulate mai multe păreri. Autorul arată că analiza tipurilor ceramice specifice grupului dovedește că o bună parte din ele se leagă numai de anumite elemente ale ceramicii Vučedol tirzii. De aceea, după părerea sa, grupul Somogyvár s-a răspîndit spre nord în perioada de la sfîrșitul culturii Vučedol. Sînt amintite descoperirile de la Szava (de la sud de Pecs), unde a găsit în gropi simple, vase tipice de tip Somogyvár-Vinkovci la un loc cu vase de caracter Vučedol tirziu-Mako. Evoluția culturii Somogyvár-Vinkovci s-a desfășurat într-o perioadă cuprinsă între Vučedol C-Mako pînă la Nagyrév tirziu-Kisapostag timpuriu. După părerea autorului, migrațiile din perioada și zona dată (sudul Transdanubiei) și regiunile vecine din Iugoslavia, nu au jucat un rol atît de mare cum s-a crezut. Este evident că în bronzul timpuriu au existat contacte cu regiunile egeo balcanice, dar nu orice schimbare produsă în cultura materială trebuie să o considerăm ca fiind provocată de o migrație.

— István Bona (R. P. Ungară), *Locuirea culturii Nagyrév*. După unele păreri mai vechi această cultură ar avea o origine locală și s-ar fi format în preajma Tisei mijlocii, pe un fond reprezentat de cultura Bodrogkeresztur. Autorul arată că această ultimă cultură este mai veche cu cîteva sute de ani și nu putea constitui fondul culturii Nagyrév. În plus centrul culturii Nagyrév se afla în zona Dunării și nu a Tisei. Cultura Nagyrév trebuie împărțită în trei faze: timpurie, mijlocie și tirzie. După părerea autorului, cultura Glockenbecher (vase lor în formă de clopot) a jucat în Ungaria un rol local, fără importanță deosebită și numai în zona Budapestei.

— Rozsa Kalicz-Schreiber (R. P. Ungară), *Posibilitatea unei mai fine periodizări a culturii Nagyrév în zona Budapesta*. Activitatea intensă desfășurată în zona Budapesta, i-a permis autoarei să definească poziția și rolul elementelor Glockenbecher și raporturile cu cultura Nagyrév. În sensul că în regiune — pe baza observațiilor făcute într-o serie de complexe — bronzul timpuriu este reprezentat prin trei perioade importante: 1. Grupa Mako; 2. Complexul combinat al grupei Glockenbecher-Csepel, care reprezintă de fapt o parte din faza timpurie a culturii Nagyrév și 3. Perioada clasică sau tirzie a culturii Nagyrév.

— J. Vladár (R. S. Cehoslovacă), *Bronzul timpuriu în Slovacia și legăturile sale cu zonele învecinate*. Începuturile epocii bronzului se leagă de expansiunea comunităților de tip Chlopič-Veselé (din Polonia în Moravia estică și apoi în sud-vestul Slovaciei). În perioada timpurie a epocii bronzului sînt documentate două grupe culturale: Nitra (concentrată în sud-vestul Slovaciei) și Koštiani (în estul Slovaciei). Grupa Nitra și-a încetat existența ca urmare expansiunii comunităților culturii Annjetitz din spre Moravia, iar grupa Koštiani a încetat după pătrunderea în zonă a comunităților culturii Otomani.

— Elisabeth Ruttkay (Austria), *Ceramică de tip Loretto/Leithaprodersdorf*. Prin săpăturile efectuate de autoare în așezarea Jennyberg au fost descoperite diverse materiale, care nu au putut fi deosebite stratigrafic, dar din punct de vedere tipologic ele sînt de două feluri. Unele mai vechi sînt de tip Boleraz, iar altele mai tirzii sînt de tip Loretto. Se observă legături clare cu cultura Glockenbecher și cu Protoannjetitz din Moravia.

— E. Pleslová-Stiková (R. S. Cehoslovacă). A prezentat o sinteză despre raporturile dintre comunitățile din zona Dunării mijlocii cu acelea din ținuturile alpine. Autoarea s-a referit în principal la legăturile din domeniul metalurgiei.

În după amiaza aceleiași zile, toți participanții au plecat cu un autobuz spre Velem, localitate aflată la foarte mică distanță de granița cu Austria, la poalele ultimelor ramificații ale Alpiilor.

În ziua de 29 aprilie s-au prezentat comunicările:

— Irena Lasak (R. P. Polonă), *Despre importanța culturii Glockenbecher în dezvoltarea bronzului timpuriu în sud-vestul Poloniei*. În Silezia cultura Annjetitz s-a format pe un fond eneolitic local reprezentat mai ales prin cultura Glockenbecher și mai puțin prin ceramica snurată.

— M. Buchvaldek (R. S. Cehoslovacă), *Despre problema constituirii epocii bronzului în Europa Centrală*. Printre alte elemente analizate s-a atras atenția asupra unor forme ceramice, care fac legătura între complexe din Asia Mică și Europa Centrală.

— V. Moucha (R. S. Cehoslovacă), *Despre importanța bazinului Carpaților la formarea culturii Aunjetitz*. Autorul a făcut o prezentare amănunțită a culturilor și grupurilor culturale documentate în zona Dunării mijlocii, pentru a lămurii contribuția lor la formarea culturii aminate.

— Eugen Comșa (R. S. România), *Relațiile comunităților din perioada de tranziție și din bronzul timpuriu din România, cu acelea din teritoriile vecine, în funcție de riturile funerare*. Au fost strânse și sintetizate datele despre 70 de complexe (morminte izolate și necropole) din cele două perioade. S-au analizat riturile și ritualurile specifice pentru fiecare cultură. Ritul principal, pe tot teritoriul țării, în cele două perioade, a fost ritul inhumăției, dar încă din timpul culturii Coțofeni, în principal, în ținuturile periferice de vest ale țării, a fost pus în practică ritul incinerăției.

— Anna Dzieduszycka-Machnik (R. P. Polonă), *Considerații cu privire la industria silexului în bronzul timpuriu din Polonia Mică*. Autoarea a făcut o analiză amănunțită a metodelor de prelucrare și a tipurilor de silexuri din bronzul timpuriu. Atrage atenția că în acea perioadă încep să se răspîndească și piese semi prelucrate, cărora li se dădea apoi forma dorită în diferite așezări. În fiecare zonă erau tipuri de unelte de silex specifice. Uneori acestea sînt în directă legătură cu unele ateliere, din apropierea zăcămintelor de silex. Se constată că în perioada dată, diverse ateliere aveau preferințe pentru anumite tipuri de unelte pe care le produceau în serie, de aceea, în zona vecină, în preajma altor zăcămintele, tipurile de unelte prezintă deosebiri evidente.

— Maria Novotná (R. S. Cehoslovacă) a vorbit despre figurinele zoomorfe de lut ars din perioada bronzului timpuriu. Unele sînt prea stilizate, altele pot fi determinate ca specie. Se remarcă existența pe diferite piese a unor semne ideograme, care ar fi în legătură directă cu creșterea vitelor.

— L. Barfield (Anglia), *Scotci, mărgelile și comerțul în Italia și Europa Centrală în cursul mileniilor III și II î.e.n.* Au fost analizate diferitele tipuri de mărgelile documentate în cele două regiuni.

— Hans Quitta (R. D. Germană), *Problematika calibrării Carbonului 14 în bronzul timpuriu din Europa Centrală și din sud-estul Europei*. Comparînd o secvență de date obținute pe baza analizelor de C 14 calibrate ale unor probe din Europa Centrală, cu altele din Europa sud-estică, s-a ajuns la deosebiri destul de mari în raport cu datele verificate pe temeiul unor piese de import, bine datate. În situația dată se propune o cît mai strînsă colaborare cu specialiștii din cît mai multe domenii de activitate strîns legate de arheologie, cu ajutorul cărora să se ajungă la datări absolute, cît mai precise. A amintit și unele încercări de folosire în acest scop a dendrocronologiei.

— B. Novotný (R. S. Cehoslovacă), *Așezarea fortificată de la Gánovce*, Studiu amănunțit al unei așezări fortificate din Cehoslovacia.

— Al. Aspes și L. Fasani (Italia), *Raporturile dintre bronzul timpuriu din nordul Italiei și acela din zona Dunării*. O sinteză a raporturilor dintre comunitățile din cele două regiuni.

— W. Pape (R. F. Germania), *Despre poziția cronologică a culturii Horgen*. Autorul a interpretat unele materiale descoperite în Elveția și dovedește că s-au făcut unele observații stratigrafice greșite. Un strat de cultură a fost considerat ca fiind mai nou decît un complex cu vase, care l-a perforat.

— Nikola Tasic (R. S. F. Iugoslavia), *Cultura Vatin și relațiile ei cu culturile vecine*. Cultura Vatin este mai veche decît se credea. Ea apare în bronzul timpuriu și încetează în bronzul mijlociu. A avut două faze de evoluție. Ceramica incrustată a fost paralelă cu faza finală Vatin.

În ziua de 30 aprilie seria comunicărilor s-a început cu:

— E. Schubert (R. F. Germania), *Legăturile dintre zona Aunjetitz și grupele bronzului timpuriu sud-ungar, pe baza analizelor de metal*. În regiunea Budapesta au fost descoperite pe lângă materialele ceramice și diferite obiecte de bronz, interesante din punctul de vedere al compoziției metalului și tehnologiei. Într-o astfel de situație observațiile stratigrafice și tipologice pot fi ajutate cu rezultatele analizelor metalului. Este subliniat faptul că în perioada dată „grupele” de cupru, folosite în cursul eneoliticului în zona amintită nu mai joacă același rol în bronzul timpuriu. În zona Tisa-Mureș se observă lipsa unei legături între arama eneolitică balcanică, în schimb sînt analogii din punct de vedere tehnic cu Anatolia. Obiectele descoperite la noi, la Deva și la Maglavit, sînt considerate ca fiind în legătură cu metalul folosit în aria Aunjetitz.

— J. Butler (Olanda), *Experiențe în privința colierelor cu „urechiușe”*. După o expunere privind aria lor de răspîndire, pe grupuri și tipuri (izolate sau asociate), a fost expli-

cat modul de realizare a colierelor : prin turnare în tipar, în care rezulta o bară cu secțiunea triunghiulară, cu latura de sus arcuită. După scoaterea din tipar, suprafața colierelor era ciocănită și șlefuită. În cursul prelucrării au fost diferite etape. Se remarcă descoperirea unor coliere semiprelucrate. După toate probabilitățile, ele nu puteau aparține unor persoane, ci făceau parte dintr-un atelier, fiind în curs de prelucrare.

— Zoja Benkovsky-Pivovarovă (Austria), *Stadiul actual al cercetărilor cu privire la Litzenkeramik în Austria*. Acest grup cultural des coperit de curînd este datat în perioada Reinecke A 1. Cartarea complexelor similare, de pe teritoriul Ungariei, face posibilă completarea hărții de răspîndire și precizarea că aria culturii ceramicii Litzen corespunde cu zona Dunării Mijlocii.

— I. Torma (R. P. Ungară), *Locul mormintului de la Balatonakali în cadrul bronzului din Transdanubia*. Într-un mormînt, cu schelet în poziție chirchită, cercetat în 1965, la Balatonakali, au fost descoperite un inel de buclă de aur, cîteva obiecte de bronz și două vase de lut. Un vas cu decor incrustat este în strînsă legătură cu descoperiri din a doua perioadă a culturii Kisapostag și cu cea mai timpurie ceramică incrustată din Transdanubia. Obiectele de metal datează, după periodizarea A Mozsolics, de la sfîrșitul perioadei B II și începutul perioadei B III.

În cursul ultimei zile a lucrărilor, H. Todorova a anunțat plenul Simposionului, că următoarea gazdă a acestuia va fi orașul Plovdiv din Bulgaria.

În încheierea lucrărilor, președintele ședinței Eugen Comșa (R. S. România) a mulțumit călduros colegilor maghiari (în special celor care au organizat această atît de interesantă manifestare științifică și anume : dr. Nandor Kalicz și dr. Rozsa Kalicz-Schreiber la Budapesta și dr. Bandi G. la Velem) pentru organizarea deosebit de judicioasă a activității Simposionului, pentru ospitalitatea de care s-au bucurat oaspeții străini. De asemenea, le-a mulțumit participanților pentru comunicările prezentate, pline de conținut, pentru participarea la discuții și pentru spiritul colegial, prietenesc, care a domnit în tot timpul lucrărilor.

În cursul după amiezii, toți participanții au făcut o excursie la Kőszeg, unde au vizitat monumentele orașului. În plus, în cinstea colectivului a fost organizat un concert de muzică populară maghiară, din diferite zone ale țării vecine.

Simposionul de la Budapesta și Velem și-a dovedit pe deplin utilitatea. Toți participanții s-au documentat cu privire la descoperirile cele mai recente, privind perioada de tranziție și bronzul timpuriu, dintr-o vastă zonă de la Bug pînă spre granița Franței și de la Egee și nordul Italiei pînă în centrul Poloniei. Cu același prilej s-a făcut un vast schimb de idei și date despre numeroase descoperiri arheologice, despre care am fi aflat de-abia după cîtiva ani, după publicarea lor.

Prin consens, astfel de simpozioane se organizează în diferite țări din bazinul Dunării și zona Carpaților. Ar fi de dorit ca un astfel de simpozion cu o tematică utilă specialiștilor de la noi, să fie organizat și în țara noastră în 1979 sau 1980.

Eugen Comșa

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN STATELE UNITE ALE AMERICII

În perioada 6 aprilie — 6 iulie 1977 am efectuat, sub auspiciile Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S.R. și a lui Council for International Exchange of Scholars, un stagiu de documentare în Statele Unite ale Americii, în cadrul acordului de schimburi reciproce de personal științific, beneficiind de o bursă Fulbright-Hays.

Conform programului aprobat în prealabil, efortul principal al investigației științifice a fost îndreptat spre munca de arhivă, avînd ca profesor consultant pe dr. John R. Lampe de la University of Maryland, Department of History. La National Archives din Washington am efectuat documentarea pentru cîteva teme de istorie universală după cum am încercat a depista noi surse care să prezinte oarecare interes pentru istoria României.

În ordine cronologică prima temă abordată a fost legată de elaborarea *Tratatului de pace dintre Germania și S.U.A. de după primul război mondial*. După cum se știe, Statele Unite n-au semnat Tratatul de la Versailles, ca urmare a refuzului Senatului de a accepta Pactul Societății Națiunilor, așa încît a fost necesară încheierea unei păci separate. Cercetarea documentelor diplomatice americane a fost completată cu analiza documente lor germane, microfilmate după originalele capturate în 1945. În acest fel am obținut o imagine completă

a negocierilor dintre cele două state pentru încheierea păcii precum și un răspuns la întrebarea: de ce acest tratat bilateral, chiar după respingerea Versailles-ului, a fost semnat atât de tirziu? Studiul amplu ce va finaliza această direcție de cercetare va acoperi un aspect de seamă din istoria relațiilor internaționale interbelice, avînd în vedere faptul că pînă acum problema a fost abordată doar în treacăt și nu s-au utilizat sursele de arhivă din ambele părți.

Instaurarea nazismului la putere (30 ianuarie 1933) și unele aspecte ale reacției americane nu este lipsită de interes științific în măsura în care poate da răspuns la întrebarea pusă de altfel și în alte cazuri: date fiind antecedentele ideologice și practice ale nazismului, de ce faptul a fost privit cu atît de multă pasivitate? Cercetarea documentelor diplomatice americane, precum și a rapoartelor informative ale Armatei și Marinei (Military și Navy Intelligence) au dus la reconstituirea opticii oficiale americane asupra evenimentului din 30 ianuarie 1933. Aceleași surse fac o estimare a reacției germanilor din diverse zone ale Reichului în legătură cu luarea puterii de către naști.

Existența la National Archives a copiilor microfilmate ale arhivei personale a lui Mussolini (asupra căreia vom reveni pe larg mai jos) a permis și descifrarea opticii italiene în legătură cu instaurarea lui Hitler la putere. În acest sens de o reală valoare sînt rapoartele agentului de legătură al lui Mussolini pe lângă Hitler, maiorul Renzetti, din perioada 1931—1933 (Microcopy T 586, rola 491).

Principala temă, din programul aprobat, cercetată a fost legată de poziția S.U.A. față de războiul din Abisinia (1935—1936). Investigarea documentelor diplomatice și militare americane, a unei părți din documentele personale ale lui Roosevelt, a dus la clarificarea poziției oficiale a Statelor Unite față de agresiunea italiană împotriva Etiopiei, poziție privită pe plan politic, economic și militar. Astfel, din cel din urmă punct de vedere, am făcut investigații adînci în documentele militare americane atît a rapoartelor atașatului militar la Roma cît și a celor ale observatorilor, militar și naval, ai S.U.A. pe teatrul de operații. De asemenea am cercetat unele documente ale Statului Major General american legate de evoluția războiului din Etiopia.

Ca și în cazul anterior, am utilizat și posibilitatea studierii altor surse documentare, microfilmate. Astfel am parcurs documente italiene (fondul Mussolini) și documentele diplomatice germane, ambele surse de primă importanță.

Pentru toate cele trei teme am realizat studiul aprofundat al istoriografiei, în principal la Biblioteca Congresului.

Referitor la depistarea unor noi surse documentare, care ar putea interesa și istoria României, am menționat deja fondul Mussolini (Microcopy T 586) ce include peste 1000 role. Acest fond cuprinde două părți distincte: documentele italiene propriu-zise (marea majoritate) și documente japoneze reprezentînd arhiva Ambasadei Japoniei la Roma, capturată de trupele americane în 1945, microfilmată și lăsată alături de celelalte documente aduse din Italia (rola 1288—1292).

Accesibilă a fost doar prima parte, de altfel cea mai importantă (evident analiza documentelor japoneze ridică problema limbii) care a trecut prin mîna secretarului particular al Ducelui (Sebastiani). Ce cuprinde arhiva personală a lui Mussolini? În primul rînd extrem de numeroase scrisori adresate de italieni șefului guvernului și exprimînd de regulă diverse cereri. Apoi, corespondența Ducelui cu diverse personalități de pildă cu D'Annunzio (rola 469—471); cu Hitler (rola 924—1017); cu mareșalul Badoglio (rola 468) etc.

Numeroase alte documente din fondul Mussolini sînt rapoarte ale poliției secrete în legătură cu persoane sau evenimente, inclusiv stenograme ale unor interceptări telefonice, între altele și a unor convorbiri ale unor membri ai familiei regale (ex. rola 1295).

În sfîrșit, ultima mare categorie de documente din arhiva lui Segretario particolare del Capo del Governo este formată din rapoarte și sinteze informative trimise de șefii regionali ai Partidului fascist sau de diverse ministere, între care pe primul plan se situează Ministerul de externe. Între alte documente se află și acelea ale lucrărilor Comisiei italiene de armistițiu, cu Franța, din iunie-iulie 1940 (rola 1347).

Referitor la România, fondul Mussolini cuprinde o serie de documente edificatoare pe ntru optica italiană asupra situației din țara noastră în anii celui de-al doilea război mondial. Cu titlu de exemplu menționăm dosarele: Ministero degli Affari Esteri. Quaderno 54, Romania. Situazione politica dell'anno XIX (oct. 1940 — oct. 1941) (rola 1290); Rapporti italiani a romani datat 24 iunie 1944; un altul consacrat vizitei lui Antonescu la Berlin, dinaintea însoțirii din August 1944, datat 8 septembrie 1944 (ambele pe rola 1346); în sfîrșit corespondența Ambasadei italiene la București cu Roma, legat de sechestrarea a 5 submarine și a unor cantități de materiale de război italiene aflate în teritoriul românesc, în urmă evenimentelor din 8 septembrie 1943 (200 p., rola 1287).

De o mare importanță pentru istoria României între anii 1940—1947 este *arhiva lui Office of Strategic Services (O.S.S.)* organism secret de informare, sabotaj și guerrillă, creat în 1941 din necesitățile imediate ale războiului ce izbucnise deja de doi ani în Europa și amenința a angrena și S.U.A.

Numeroase rapoarte informative, comentarii și sinteze, referitoare la evenimente și persoane, la viața politică, economică și militară a țării în perioada menționată constituie esența primei categorii de documente. Ar fi de subliniat în mod special în același context numeroase rapoarte asupra efectelor bombardamentelor aliate, asupra moralului și psihologiei românilor ca și numeroasele fișe personale ale oamenilor politici.

Din a doua categorie face parte o mare cantitate de documente germane și în principal arhiva căpitanului S. S. Richter, atașat de poliție la ambasada germană din București. De asemenea, între altele, arhiva cuprinde și numeroase scrisori injurioase adresate ministrului von Killinger, ca o expresie a sentimentelor antinaziste ce animau pe mulți români.

Despre documentele germane aflate în microfilm în S.U.A. s-a scris și se va mai scrie. Fără a insista asupra părților cunoscute deja, ca urmare a existenței unor instrumente de informare (un index în 4 volume pentru documentele diplomatice și un altul, de fapt o serie, pentru cele militare, și care a ajuns la mai multe zeci de numere) vom menționa un fond mai puțin cercetat și care prezintă o deosebită valoare pentru istoria României în anii celui de-al doilea război mondial, în general, pentru insurecția din august 1944, în special. Este vorba de *jurnalul de operații al Comandamentului marinel de război naziste*, jurnal ce cuprinde 69 de volume, între care și partea referitoare la insurecția română din august 1944, parte ce oferă informații mai bogate decât jurnalul similar al O.K.W.-ului.

Tot cu titlul de mențiune am preciza existența, la Hoover Institution, a unui alt document acesta însă încă inaccesibil cercetărilor, ce poate de asemenea oferi informații utile pentru aprecierea ecoului insurecției. Este vorba de *jurnalul lui S. Tiso* primul ministru al statului slovac în anii celui de-al doilea război mondial.

În concluzie, consider că stagiul de documentare în S.U.A. a fost util prin multiplele posibilități de lucru oferite ca și prin perspectivele noi pe care le-a deschis.

Nicolae Dascălu

CRONICA

În ziua de 24 iunie 1977, la Facultatea de istorie a Universității București, a avut loc ședința comemorativă cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea savantului român, Vasile Pârvan, desfășurată sub egida Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România. Au fost prezentate comunicările: *Personalitatea lui Vasile Pârvan*, de acad. C. C. Giurescu; *Vasile Pârvan, savantul*, de prof. Radu Vulpe; *Vasile Pârvan, îndrumătorul cercetărilor arheologice*, de prof. Gheorghe Ștefan; *Concepția filozofică a lui Vasile Pârvan*, de cercet. șt. Vasile Vetișanu.

În ziua de 5 august 1977 la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România a avut loc, sub egida Academiei Republicii Socialiste România, a Academiei de științe sociale și politice, a Ministerului Apărării Naționale, a Ministerului Educației și Învățământului și a Institutului de studii istorice și social-politice, sesiunea științifică consacrată împlinirii a 60 de ani de la bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, au fost prezentate următoarele comunicări: *Eroismul poporului român în lupta pentru apărarea țării*, de g.-ral lt. Gheorghe Gomoiu, adjunct al ministrului Apărării Naționale, secretar al Consiliului Politic Superior al Armatei, *Înfăptuirea unității naționale, obiectiv central al luptei poporului român*, de prof. univ. Constantin Nuțu, Universitatea București; *Activitatea diplomației românești în perioada primului război mondial*, de Vasile Gliga, adjunct al ministrului Afacerilor Externe; *Ofensiva eliberatoare a trupelor române în Transilvania, în august-septembrie 1916*, de col. Dumitru Matei, cercetător principal la Centrul de studii și cercetări de istorie

și teorie militară ; *Rezistența populației împotriva ocupanților, în teritoriile cucerite*, de dr. Augustin Deac, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice, cercetător principal la Institutul de studii istorice și social-politice ; *Epopoea rezistenței din Moldova*, de prof. univ. Gheorghe Platon, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași ; *Divizia 12 infanterie în bătălia de la Mărăști*, de g-ral lt. (r) Em. Ionescu, participant la lupta de la Mărăști, *Amintiri ale unui veteran din primul război mondial (din luptele de la Mărășești)*, de Ioan Grigore Mircea (sergent), participant la bătălia de la Mărășești ; *Amintiri despre lupta vinătorilor de munte români în bătălia de la Oituz*, de Ion Cioară (caporal) participant la luptele de la Oituz ; *Participarea voluntarilor din provinciile românești aflate sub dominația străină la lupta pentru eliberarea națională*, de dr. Ion Cicală, cercetător principal la Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca ; *Contribuția românilor din străinătate la realizarea idealului național, desăvârșirea unității statale*, de dr. Florin Constantiniu, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga” și I. Stanciu, cercetător științific la Institutul de istorie „N. Iorga” ; *P.C.R., continuator al tradițiilor înaintate de apărare a patriei, a suveranității și independenței naționale*, de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice.

AUREL DUMITRESCU-JIPPA, NICOLAE NISTOR, *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 262 p.

În capitolul I *Meleagurile sibiene din cele mai vechi timpuri până în epoca feudală* (p. 5—20) cei doi autori, utilizând cu discernământ rezultatele unor descoperiri arheologice mai recente ca și interpretările noi cu privire la acestea, arată că actualul teritoriu al județului Sibiu se include într-un spațiu geografic în care s-a produs procesul de antropogeneză pe teritoriul țării noastre. Urmărirea evoluției vieții social-economice pe spațiul care formează obiectul cercetării — ținutul Sibiu — cuprinde orizonturile paleoliticului, neoliticului, bronzului și fierului, insistându-se asupra înfloririi civilizației geto-dacice ilustrată pregnant prin elemente de cultură materială descoperite la cetatea Tilișca.

Demonstrarea continuității populației autohtone după anul 106 e.n., în condițiile economice și social-politice determinate de stăpânirea romană precum și a conviețuirii între daci și romani se face prin referiri la necropola de incinerare cu tumuli de la Cașolt, tezaurul monetar de la Ațel (Îngă Mediaș), Moșna, Apoldul de Jos și altele. Exemplele furnizate despre prezența populației autohtone și a legăturilor acestora cu civilizația romano-bizantină sînt mai mult decît convingătoare pentru sublinierea procesului de romanizare care a durat pînă la începutul mileniului II. O importanță deosebită pentru demonstrarea continuității vechii culturi daco-romane dezvoltate pe o bază autohtonă, dar încorporînd și influențe ale triburilor migratoare, are „cultura Bratei” de Îngă Mediaș. Aceasta s-a generalizat pe tot spațiul locuit de daci și se caracterizează prin economia agricolă-păstoraască, ocupații meșteșugărești, forme de viață sedentar-rurale. Cultura Bratei a influențat alte două culturi materiale autohtone ulterioare: Ipotești-Cindești (sec. VIII—XI) și, îndeosebi, Dridu — aceeași perioadă — aceasta din urmă fiind atestată și în județul Sibiu.

Pentru perioada feudalismului timpuriu considerațiile autorilor se opresc asupra unor cetăți medievale (sec. XI—XIII) unde rezultatele descoperirilor arheologice, îndeosebi ceramica, validează existența populației autohtone, înaintea pătrunderii ungarilor și a colonizărilor cu grupuri de sași.

Cuprinsul capitolului II *Teritoriul sibilan în veacurile XII—XIII* (p. 21—28) se referă

la acele descoperiri arheologice din ultimul timp, grăitoare pentru determinarea existenței populației autohtone în primele secole ale feudalismului timpuriu pe teritoriul de astăzi al județului Sibiu. Alături de alte mărturii de cultură materială și spirituală două tezaururi monetare — de la Streza-Cîrțișoara și de la Făgăraș — ambele datate din veacul XII — atestă prezența autohtonilor înainte de pătrunderea maghiarilor și colonizarea sașilor în această veche zonă românească. Autorii amintesc despre construirea unor cetăți regale de graniță locuite numai de români, în secolul XII, în regiunea Sibiului, între defileul Oltului și valea Sebeșului.

În veacurile XII și XIII locuitorii români din comunitățile sătești au apărut pămîntul celor șapte cetăți de la Tălmaci, Cîsnădie, Cîsnădioara (Măgura Mare), Rășinari (colina „Cetate”), Orlat (Dealul Urișilor), Tilișca (Dealul Cetății) și Jiva. Populația acestor locuri a avut de la început din partea regilor unguri statutul unor oameni liberi, fără obligații feudale deosebite, în afara celor militare.

Fenomenul colonizării sașilor în zona Sibiului este atestat la mijlocul sec. XII, în timpul domniei regelui Geza al II-lea (1141—1161). Autorii explică raporturile coloniștilor cu regalitatea ungară, condițiile de dezvoltare socială, economică și politică ale sașilor, evoluția acestora în sec. XII—XIII. O succintă incursiune asupra începuturilor așezării Cibinium (Sibiu) se referă la primele mențiuni documentare despre localitatea respectivă la sfîrșitul sec. XII și la începutul celui următor cînd aceasta se va îndrepta spre făgașul unei vieți social-economice specific urbane.

Conținutul capitolului III *Poseziunile domnitorilor români. Ducatul Almașului și Țara Făgărașului* (p. 30—38) tratează despre originile celor două entități importante — geografice și demografice — românești situate și pe teritoriul actual al județului Sibiu, amîndouă cu o bogată tradiție istorică datînd de la sfîrșitul sec. XII și începutul sec. XIII. Autorii relevă documentat lupta dîră, nu de puține ori dramatică a locuitorilor acestor ținuturi împotriva tendințelor marilor feudali laici și eclesiastici care atentau la stîrbirea autonomiei lor. În secolele XIV și XV Ducatul Almașului și Țara Făgărașului au fost

feude transilvănene ale multor domnitori români, care au adăugat titlului lor și pe cel de „herțeg al Amlașului și Făgărașului”: Vladislav Vlaicu, Mircea cel Bătrîn, Dan al II-lea, Vlad Tepeș și alții. Spre sfârșitul sec. XV cele două feude au fost trecute în administrația obștii săsești, semnalându-se, la începutul veacului XVI, răzvrătirii ale țăranilor făgărașeni împotriva patriciatului săsesc. Folosind date furnizate de documente de epocă autorii subliniază stăpânirea efectivă, consacrată juridic a domnitorilor români „transalpini” asupra acestor două teritorii românești din sudul Transilvaniei. Astfel, timp de peste o sută de ani, de la Vlaicu (1369) și pînă la Basarab cel Bătrîn (1476) domnitorii români au făcut danii ca în propria lor țară, pentru ținuturile amintite, îndeosebi pentru Făgăraș. Atît Țara Făgărașului cît și Ducatul Amlașului au constituit, îndeosebi în feudalism, o trainică punte de legătură între Țara Românească și Transilvania.

Capitolul IV este intitulat *Sibiul și scaunele sale în secolele XIV și XV* (p. 39—114). El cuprinde 5 subcapitole în care se tratează despre: Situația economică, situația socială, posesiuni de sate în scaunele sibiene, Sibiul — cetate orășenească, relații politice, elemente de cultură și artă în veacurile XIII—XV. Autorii prezintă ocupațiile locuitorilor în funcție de specificul diferitelor zone geografice: agricultori, crescători de bovine și ovine, tăietori de lemne, cărăuși. Din anul 1326 Sibiul a beneficiat de un statut orășenesc, cea mai mare parte a populației sale orientându-se spre meșteșugari și negustori. În 1376 un decret regal statuează înființarea și dezvoltarea breslelor în Sibiul. La mijlocul sec. al XV-lea existau în oraș peste 40 branșe de meșteșugari. Un spațiu larg este acordat rolului breslelor în sec. al XIV-lea și al XV-lea, legăturilor dintre acestea, relațiilor comerciale statornicite între meșteșugari și negustorii din Sibiul și Cisnădie cu domnitori ai Țării Românești și Moldovei. Din a doua jumătate a sec. al XV-lea Sibiul stabilește raporturi comerciale cu țări din centrul și apusul Europei. În lucrare se analizează amplu rolul instituției greavilor (existentă pînă în sec. XV) — pătura dominantă, în special în zona scaunelor unde trăiau membrii obștilor țărănești libere și dependente — românești și săsești. Sint prezentate diferite acțiuni de luptă împotriva exploatării, în condițiile în care relațiile de producție feudale deveneau tot mai stabile și erau garantate prin constrîngerea extraeconomică de stat: părăsirea moșiei feudalului de către iobag și strămutarea lui în alte locuri, acțiuni violente îndreptate împotriva domeniilor greavilor și prelaților catolici, jalbe, răscoale. Dintre aceste acțiuni protestatare se detașează răzvrătirea țăranilor

români din satele marginene (Cibin) împotriva oficialităților săsești (1382—1383), răzvrătirea țăranilor sași din comuna Cristian (1395) împotriva patriciatului asupritor din Sibiul, mișcările din jurul Tălmaciului (1437) concomitente cu marea răscoală de la Boblna.

Dezvoltarea Sibiului în calitate sa de cetate orășenească este tratată prin prisma nevoilor de apărare militară, de la începutul celei de a doua jumătăți a sec. al XIV-lea. În anul 1366 s-a terminat cea de a treia centură de întărituri a orașului, moment care semnifică fondarea cetății propriu-zise a Sibiului. Autorii apreciază că un rol important al rezistenței cetății Sibiului împotriva repetatelor încercări otomane de cucerire l-a jucat armamentul și muniția. De altfel, în prima jumătate a sec. XV cetatea Sibiului căpătase notorietate în Europa pentru tenacitatea cu care a rezistat incursiunilor și asediilor otomane, fapt remarcat de papa Eugen al IV-lea și de patriarhul Constantinopolului.

Raporturile politice ale Sibiului cu diferite state vecine și conducători ai acestora se referă la regalitatea arpadiană, domnitorii Țării Românești, voievozii Transilvaniei. Relații bune au întreținut oficialitățile Sibiului cu Vladislav-Vlaicu, Radu I Basarab, Mircea cel Bătrîn — îndeosebi. Dan al II-lea a fost sprijinit de sibiieni în lupta pentru tronul Țării Românești. În 1383, în comuna Rășinari a fost ridicată o biserică ortodoxă cu sprijinul lui Radu I Basarab. Odată cu creșterea pericolului turcesc la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI conducătorii Sibiului se apropie de domnitori ai Țării Românești și Moldovei realizîndu-se pe calea contactelor informări, tratative, colaborări, împuterniciri, solii reciproce. Cnezii români din jurul Sibiului au sprijinit lupta pentru neatințare în fața pericolului dominației otomane, alături de frații lor de pe versantele de sud și est ale Carpaților. Totodată, Sibiul a avut în evul mediu o contribuție însemnată și la păstrarea autonomiei voievodatului din Transilvania orientînd această provincie românească spre cultivarea unor strînse raporturi politice cu Țara Românească și Moldova.

Pentru o perioadă de trei secole (XIII—XV) autorii se opresc asupra celor mai semnificative elemente culturale și artistice privitoare la Sibiul și ținutul acestuia: cultura populară, învățămînt religios și laic, medicină, tipărituri, arhitectură urbană, bisericăască și militară, sculptură, pictură, orfevrerie.

Cel mai întins capitol din economia lucrării, al V-lea, *Perioada feudalismului dezvoltat* (sec. XVI—XVIII), (p. 115—129) și se referă la: Situația economică, raporturile sociale, acțiuni și lupte împotriva aservirii, relații politice, Cetatea Sibiului, cultura, artel.

Principalele activități economice în agricultură sînt legate de cultivarea cerealelor, pășorît, creșterea vitelor. Restrîns se practica cultura viței de vie și pomicultura în zona Tîrnavei Mari și, respectiv, a pomiculturii în comunele subcarpatice. Oieritul s-a dezvoltat datorită pășunilor bogate din munții Cîbinului dar și folosirii aceluiași terenuri din zonele montane și de luncă ale Țării Românești. Din anul 1721 are loc reglementarea propriu-zisă a pășoritului — practicat de oierii mîrgineni — prin întocmirea și aplicarea unui regulament. Fenomenul emigrării multor familii — de ordinul sutelor — de țărani români din Transilvania peste munți, în Țara Românească și Moldova se produce în secolul XVIII din cauza spoliatoarei dominații habsburgice. Autorii afirmă că „Adevăratul temei al relațiilor oierilor mîrgineni cu „țara” a fost comunitatea etnică, masa compactă a românilor ce populau ambii versanți ai Carpaților, pășoritul și bejenia conferind un spor de întreprindere, avînd ca urmare dezvoltarea conștiinței de neam și a ideii de unitate” (p. 118). O serie de progrese se petrec în domeniul adîncirii diviziunii muncii, specializării meșteșugurilor, înmulțirii subramurilor. În 1582 s-a realizat organizarea unică a tuturor breslelor din Sibiu. Un registru larg de activități întîlnim la meșteșuguri tradiționale: lemnărit, bărdărit, rotărit, dulgherit, pielărit, țesut, jogărit, piuarit etc.

În secolul XVI una din direcțiile de bază ale economiei Sibiului a constituit-o comerțul extern cu țările române de la sud și est de Carpați. Mai tîrziu, datorită sporirii aranjamentelor comerciale, Sibiuul are tot mai multă nevoie de numerar. În secolele XVII și XVIII orașul ajunge la situația privilegiată de a bate monedă. Legături comerciale între Sibiu și Țara Românească au loc mai intens și cu bune rezultate în timpul domniilor lui Gavril Movilă, Leon Vodă, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu. Circulația produselor și a oamenilor din Transilvania și, respectiv din Sibiu și ținutul său spre țările române și invers a constituit de-a lungul istoriei unul din factorii de seamă ai realizării unității economice și politice a poporului român.

Din secolul XV asistăm la o întărire a pozițiilor patriciatului orașenesc din cetatea Sibiului și în celelalte reședințe administrative. În timpul domniei împăratului Ferdinand I de Habsburg (1526—1564) se stabilesc în Sibiu unele familii cu vederi pro-habsburgice care se vor instala la conducerea orașului, reușind prin donații să stăpînească mari proprietăți funciare și, totodată, să primească titluri nobiliare.

Privilegiile acordate țăranilor sași le-au permis acestora să-și mențină o libertate rela-

tivă, în timp ce țăranii români din Tălmăciu și Săliște au constituit obiectul unor acțiuni de aservire din partea magistratului din Sibiu. Existau mai multe situații în care se aflau așezările față de autoritatea superioară a Sibiului: „posesiuni” și „pertinentiae”; cîteva sate românești numite de unii cercetători „pertinente comunale” aveau angajamente contractuale față de unele comune săsești. Considerații interesante și bine susținute documentar, mai ales pe baza unor lucrări de istorie locală sînt făcute de autori în legătură cu originile, dezvoltarea economică, socială, administrativă a scaunelor românești Săliște și Tălmăciu și comunelor „pertinentiae”.

Acțiunile și luptele împotriva aservirii în secolele XVI—XVIII s-au exprimat prin procese, incendieri, nesupunere la lucru, jalbe, răzvrătiri locale întîlnite în numeroase sate sibiene. Amploarea unor mișcări din deceniul cinci al sec. XVIII le conferă trăsături de răzcoale cu caracter social și politic, avînd în frunte conducători laici și eclesiastici cum au fost: Nicolae Oprea Miclăuș, călugărul Visarion, preotul Ioan Piuariu, Sofronie. Lupta pentru apărarea ortodoxismului era o expresie a împotrivirii față de exploatarea nobiliară a patriciatului din Sibiu și a regimului habsburgic.

Relațiile politice dintre Sibiu, Moldova și Țara Românească în secolele XVI—XVII au avut un caracter, în general, pașnic, determinat de rațiuni politico-economice: sprijin reciproc în lupta antiotomană și menținerea privilegiilor și posesiunilor. Sînt atestate bunele raporturi între Sibiu și Neagoe Basarab, Radu de la Afumați, Matei Basarab. O explicație a orientării Sibiului către alianțe cu aceste țări rezultă și din faptul că cetatea era un veșnic obiect de dispută între cele două imperii: otoman și habsburgic (p. 169).

Autorii amintesc despre bunele raporturi care au existat între Mihai Viteazul și conducătorii dietei săsești din Sibiu, pînă la mijlocul anului 1600. Din septembrie a aceluiași an Senatul Sibiului s-a orientat spre o unire cu trupele imperiale și de participare la mișcarea împotriva domnitorului care unise pentru prima dată în istoria lor cele trei țări românești.

Între anii 1692—1792 — timp de un secol — Sibiu a fost capitala Transilvaniei, în condițiile istorice cunoscute cînd, după tratatul din 27 octombrie 1687, țara a intrat sub „protecția” Vienei.

La începutul sec. XVIII, Sibiuul este confruntat cu un eveniment social-politic important: răscoala din 1703 condusă de Francisc Rákóczy al II-lea, (în rîndul curuților erau înrolați o parte din țăranii români sibiieni).

Cetatea Sibiului a cunoscut încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea modificări

În sistemul său de fortificații, în sensul unor renovări și întregiri. De la jumătatea sec. XVI și pînă în prima jumătate a veacului următor s-au construit în Sibiu cinci bastioane de mari dimensiuni. Adevărată cetate inexpugnabilă, Sibiu ajunge în secolul XVI așezarea urbană cu cel mai puternic armament și cele mai solide fortificații din Transilvania.

Sibiu a reprezentat pentru cultura românească din perioada feudalismului dezvoltat unul din centrele cu bogate și reprezentative tradiții în domeniul învățămîntului, tipografiilor și tipăriturilor, literaturii. Astfel, spre sfîrșitul secolului XVIII existau în aproape toate comunele românești dieci de scrisoare și dascăli de învățătură. În prima jumătate a sec. XVIII, după trecerea unei părți dintre români la ritul unit s-au înființat școli sătești în opt comune. Din anul 1732 a fost declarat obligatoriu învățămîntul elementar al sașilor care s-a generalizat în toate satele cu populație germană. Din secolul XVI sînt atestați mai mulți tipografi români care au lucrat strgincios la tipărițele de peste munți și la cele din Transilvania. O serie de tipărituri păstrate și azi la bisericile sibiene confirmă pe lîngă existența unei mișcări culturale și terenul care a facilitat crearea climatului favorabil conștiinței de neam.

În domeniul artelor autorii se referă mai pe larg la arhitectura vechiului oraș și a celei

rurale, exemplificîndu-se stilurile Renașterii, baroc, bizantin prin descrieri de edificii laice și religioase. Alte considerații interesante se fac pe marginea dezvoltării sculpturii, picturii, orfevrăriei, artei în cositor și muzicii, în secolele amintite.

În capitolul VI *Organizarea politică, administrativă și judecătorească în scaunele sibiene* (p. 130—238) și, totodată, ultimul din monografie autorii bazează pe documente aduc argumente potrivit cărora organizarea teritoriului sibiian s-a produs și înainte de 1224 (cînd s-au consemnat primele privilegii ale sașilor stabiliți în Transilvania). O analiză atentă și documentată se face în legătură cu organizarea și dezvoltarea scaunelor săsești. Primul volum al monografiei tratează istoria Sibiului pînă la jumătatea sec. al XVIII-lea urmînd ca partea a doua să prezinte dezvoltarea orașului și a ținutului odată cu destrămarea feudalismului pe teritoriul de sud-est al Transilvaniei.

Monografia are la sfîrșit o listă a abrevierilor și indici de nume — istorice și geografice — și 32 de planșe alb-negru. Monografia depășește prin cuprins și problematică nivelul unei lucrări de istorie locală. Autorii au reușit să integreze Sibiu și ținutul său în istoria patriei contribuind astfel la o mai bună cunoaștere a unei reprezentative zone de bogată viață materială și spirituală românească.

Mircea C. Dumitriu

PARASCHIVA CÂNCEA, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România*, București, Edit. politică, 1976, 163 p.

La lucrările și studiile care prezintă și analizează aspecte ale mișcării femeilor din țara noastră, lupta acestora pentru cucerirea unor drepturi economice, civile, politice și culturale în raport cu locul și rolul pe care-l ocupă în societatea românească¹, se adaugă o nouă apariție care răspunde unei evidente necesități, avînd meritul de a redescoperi pen-

tru mulți dintre noi, o forță și o conștiință care n-a părăsit nicînd scena istoriei.

Monografia poartă semnătura Paraschivei Căncea, cercetătoare la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” din București, cunoscută specialiștilor și iubitorilor de istorie, pe lîngă studiile cu caracter special, prin interesanta monografie consacrată vieții politice din România în perioada 1878—1888, apărută în 1974 la Editura științifică.

Lucrarea pe care o prezentăm se caracterizează printr-o bogată documentație, edită și inedită, pe folosirea materialelor de arhivă, a presei vremii, ca și consultarea unor lucrări ale istoriografiei din trecut, și a cercetărilor istoriografice actuale în această problemă. Ea este structurată pe nouă capitole.

Mișcarea feministă din țara noastră este urmărită începînd din preajma anului 1848 cînd începe susținerea drepturilor femeilor, mai ales ale celor culturale, și care va evolua după adoptarea Constituției din 1866. Analiza continuă cu perioada 1866—1900, arătîndu-se că după 1900 această mișcare își impulsionează lupta pentru a-și cucerii drepturile le-

¹ Elena Georgescu, Titu Georgescu, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1975; Venera Teodorescu, *Activitatea Unirii Femeilor Antifasciste din România*, în „Revista de Istorie”, nr. 8/1974; Gh. I. Florescu, *Cu privire la mișcarea pentru emanciparea civilă și politică a femeii (1918—1921)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, vol. X, Iași, 1973; Eufrosina Foșescu, *Pezebrarea problemei emancipării femeii în Parlament și în afara lui (1922—1923)*, în „Revista de Istorie”, nr. 2/1975; Lina Ciobanu, *Polul și locul femeii în societatea românească contemporană*, în „Revista de Istorie”, nr. 12/1975.

gitime, și apoi cu evoluția sa după primul război mondial și în anii perioadei interbelice, ani care au conferit noi dimensiuni dezideratelor mișcării feministe românești, când această mișcare capătă un caracter larg și se avansa chiar ideea solidarizării internaționale a mișcării feministe, încheindu-se cu anul 1948, an care a marcat stabilirea legislativă a drepturilor femeii prin Constituția adoptată atunci consfințindu-se de drept deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor țării fără deosebire de sex.

Lucrarea Paraschivei Căncea reliefează justetea adevărului vehiculat de clasicii marxism-leninismului, că emanciparea femeii este împletită și condiționată de eliberarea proletariatului.

Alăturându-se lucrărilor amintite, volumul de față se înscrie printre acele realizări notabile ale istoriografiei actuale menite a contribui la clarificarea unor probleme privind mișcarea femeilor din România. Demnă de menționat ni se pare și corelația pe care o face autoarea, între mișcarea feministă națională și cea internațională.

În capitolul I este descrisă succint legislația medievală care a consacrat inegalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul, participarea unor femei la revoluția de la 1848, poziția unor elemente progresiste, Ion Ghica, I. Heliade Rădulescu, Gh. Bariț, C. A. Rosetti ș.a. față de situația femeii, specificându-se că generoza de la 1848 a susținut în condițiile epocii instruirea femeii ca o primă necesitate pentru emanciparea sa viitoare, iar în programul revoluției era inclusă și egalizarea învățământului ambelor sexe.

Capitolul I urmărește activitatea primelor feministe de la noi, Constanța Dunca, Sofia Cocea, Cornelia Emilian, crearea la Iași în 1868 a asociației feminine „Reuniunea femeilor române” primele contacte între mișcarea feministă din țară și cea internațională (p. 30—31).

În capitolul III autoarea concluzionează pe bună dreptate că dobândirea independenței de stat a stimulat lupta pentru libertate și egalitate socială, iar mișcarea feministă capătă un avânt deosebit. Datorită dezvoltării industriei se intensifică și posibilitățile de pătrundere a femeii în învățământ, activitățile productive și în viața politico-administrativă. Totodată, acum femeile încep să participe și la mișcarea grevistă, se arată deosebirea dintre asociațiile feminine care aveau obiective strânse, predominând cel cultural-educativ și filantropic și cele care aveau ca scop special emanciparea femeilor (p. 58).

Atitudinea socialiștilor față de manifestările feministe burgheze este bine surprinsă relevându-se faptul că „se remarcă interesul pentru cunoașterea lor și tendința de a le

susține, de a le dirija în sens progresist” (p. 46—47).

Socialiștii români au salutat cu simpatie formarea Ligii femeilor din Iași, din care făcea parte și cunoscuta militanță socialistă Sofia Nădejde. P. Căncea arată de asemenea că o parte a burgheziei a manifestat multă vreme o poziție retrogradă față de emanciparea femeii. Autoarea relevă faptul că socialiștii au avut rolul de îndrumători și stimulatori ai mișcării pentru drepturile femeii.

În Capitolul IV al lucrării sînt relevante aspecte ale contactelor internaționale ale mișcării feministe din România, menționându-se că Maria Flechtenmacher era membră a asociației „Liga Binelui Public” creată în 1879 în Franța, iar Liga femeilor române era afiliată din 1895 la „Uniunea internațională a femeilor” cu sediul la Londra și prin intermediul acestei organizații internaționale mișcarea feministă din țara noastră era invitată la Congresul internațional al femeilor din 1895 (p. 67). Se subliniază că principala realizare a mișcării feministe din cursul secolului trecut, consta în precizarea obiectivelor, între care a stat și problema drepturilor politice, care însă vor figura mai insistent între dezideratele acțiunilor feministe din secolul al XX-lea (p. 68).

În primul deceniu al secolului al XX-lea ideea importanței asocierii pentru egalitate în drepturi a femeilor cu bărbații era prezentă în gîndirea multor susținătoare ale mișcării, fapt exprimat și prin constituirea de noi asociații feminine și feministe din care amintim „Comitetul politic” al femeilor române din Brașov, care avea și scopul de a contribui la informarea guvernelor țărilor europene despre asuprirea națională din Transilvania.

Totodată sînt constituite și o serie de asociații feministe ca cea din 1904 „Societatea femeilor române” care avea scopul de a extinde însușirea culturii naționale și a limita în acest domeniu influențele străine (p. 78), iar la inițiativa P.S.D. se constituie Cercul muncitoarelor din București care, așa cum arăta Ecaterina Arbore, avea rolul de a forma propagandiste ale mișcării socialiste (p. 84). Se stăruie cu acest prilej și asupra amplei activități internaționale a feministelor române, a participării delegatelor lor la Congresul internațional al femeilor de la Haga din 1915 (p. 93). După primul război mondial, mișcarea feministă își va regrupa forțele și — în condițiile avîntului revoluționar — va activa cu mai multă forță pentru obținerea și impunerea drepturilor femeilor, iar lupta pentru emanciparea politică și civilă a femeilor va ocupa un loc aparte în cadrul marilor probleme sociale. În capitolul următor, autoarea

arată că, crearea P.C.R. — moment de cotitură în evoluția vieții sociale și politice din România — a dat o nouă și temelnică orientare în problema drepturilor femeilor, iar de acum înainte mișcarea femeilor va fi antrenată în lupta pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva fascismului și pregătirilor de război. Autoarea arată că este meritul P.C.R., de a arăta mișcării pentru emanciparea femeii că singura cale de soluționare a revendicărilor sale era integrarea în lupta generală a proletariatului împotriva exploatării capitaliste. Se subliniază cu dreptate că în această perioadă lupta pentru drepturile femeii se împletește organic în această perioadă cu lupta împotriva pericolului fascist (p. 118).

În capitolul VII al monografiei se pun în evidență încercările de unificare a forțelor mișcării feministe ca urmare a intensificării acesteia și datorită faptului că realizarea revendicărilor femeilor era tergiversată de cercurile guvernante.

În 1921 se constituie o conducere unitară a acțiunilor feministe prin crearea Consiliului Național al femeilor române.

Autoarea relevă participarea la congrese feminine internaționale a unor reprezentante ale C.N.F.R.-ului, ca cel de la Roma din mai 1923. La prima conferință a Micii Înțelegeri Feminine de la București din 1924 a fost aleasă președinta Alexandrina Gr. Cantacuzino — președinta C.N.F.R.-ului (p. 128), fapt văzut de autoare, pe bună dreptate, ca o recunoaștere a faptului că mișcarea feministă din România avusese inițiativa creării asociației, iar pe un plan mai larg recunoașterea politicii țării noastre desfășurate în cadrul Micii Înțelegeri. Autoarea relevă faptul că scopul acestei alianțe era „eliminarea din legislația țărilor componente a prevederilor care nedreptățeau femeia” (p. 129). Dar C.N.F.R.-ul din multiple cauze, n-a reușit să îndeplinească rolul de unificator al acțiunilor feminine și feministe din țara noastră.

Autoarea arată că instaurarea dictaturii regale care a dat o puternică lovitură sistemului parlamentar burghez, va duce la încheierea activității mișcării feministe. În condițiile creșterii pericolului fascist, problema drepturilor femeii va fi preluată în întregime de forțele democratice și antifasciste conduse de Partidul Comunist Român și va fi subordonată luptei împotriva fascismului care amenința drepturile cetățenești, libertățile democratice, libertatea popoarelor și pacea lumii întregi (p. 134).

Capitolul VIII relevă participarea femeilor la ajutorarea deținuților antifasciști (p. 139), participarea lor la lupta de partizani atât în țară cât și peste hotare, în cadrul diviziei Tudor Vladimirescu, activitatea productivă

din spatele frontului unde mase de femei muncitoare depuneau eforturi susținute pentru aprovizionarea și înzestrarea armatei române în războiul cu Germania hitleristă (p. 142), iar ultimul capitol se referă la mișcarea femeilor în condițiile create de istoricul act al insurrecției naționale armate, antifasciste și anti-imperialiste care a deschis calea unor adinci prefaceri social-politice în societatea românească contemporană. În aceste condiții mișcarea femeilor se reorganizează pe baze noi, se creează din inițiativa P.C.R. organizații centrale noi ca U.F.A.R. (1945) sau F.D.F.R. (1946) capabile să participe și să ducă cu succes lupta alături de P.C.R. pentru refacerea economiei și rezolvarea problemelor care stăteau în fața societății românești postbelice. Se relevă faptul că problema emancipării depline a femeii și-a găsit rezolvarea numai odată cu desăvârșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice dînd prin Constituția din 1948 s-a stabilit din punct de vedere legislativ drepturile femeii, s-a consfințit deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de sex (p. 153).

Tot în acest capitol se menționează și participarea delegatelor din România la Congresul mondial feminin de la Paris din 1945, participarea activă a femeilor la viața politică a țării, pentru transformarea democratică și socialistă a acesteia.

În încheiere ne permitem să formulăm cîteva observații critice în speranța că cercetările ulterioare vor completa lucrarea de față.

Observăm că autoarea nu face referiri la inițiativele feministei Ana Conta Kernbach care activa în cadrul Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române din Iași și care în 1918 va înainta un memoriu Consiliului de Miniștri și șefilor de partide politice (al cărui manuscris se păstrează la arhivele Statului București prezentînd o importanță documentară deosebită). De asemenea în bibliografia lucrării, de altfel foarte bogată nu figurează și revista „Viața Românească”, care la rubrica „Cronica feministă” oferă informații deosebit de valoroase referitoare la mișcarea feministă din România.

Volumul ar fi trebuit să cuprindă și un indice general de nume, precum și un rezumat într-o limbă străină care ar fi făcut cunoscut istoricilor străini problematica lucrării. Desigur, ilustrarea volumului cu o serie de fotografii, ar fi îmbogățit și mai mult conținutul științific și ar fi sporit calitatea lucrării.

Se impune ca cercetarea istoricului acestei mișcări să fie extinsă, deoarece negreșit au mai rămas încă destule direcții posibile de cercetare și investigare a feminismului din țara noastră, încadrarea lui în istoria generală a țării și în special relațiile sale cu feminismul internațional, care pot forma subiectul unei

viitoare lucrări. Măcar tangențial ar fi trebuit surprinsă și activitatea mișcării feministe pentru sprijinirea războiului pentru independența de stat a României. Autoarea nu și-a propus să clarifice toate aspectele ridicate de abordarea acestei probleme și credem că cercetările ulterioare vor completa studiul problemei în discuție.

În final apreciem că monografia este scrisă într-un stil atrăgător, îmbinând armonios accesibilitatea cu conținutul științific.

Omagiu adus luptei necurmate duse de femei alături de comuniști pentru o viață demnă și liberă, ea constituie totodată și o prețioasă contribuție la cunoașterea de către tânăra generație a tradițiilor de luptă ale femeilor.

Constantin Dobrescu

A. P. NENAROKOV, 1917. *Velikii Oktiaбр: kratkaiia istoriia, dokumenti, fotografii*, Moscova, Edit. pentru literatura politică, 1977, 239 p.

Spre deosebire de alte monografii consacrate Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, cartea lui Albert Pavlovici Nenarokov, cercetător principal la Institutul de Istorie a U.R.S.S., al Academiei de Științe a U.R.S.S. — a cărei apariție este legată de cea de-a 60-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — își propune să prezinte unui larg cerc de cititori filmul evenimentelor istorice, așa cum s-au desfășurat ele lună de lună, din ianuarie până în decembrie 1917. Așa cum subliniază autorul, acest „calendar” istoric, calendarul 1917 se bazează pe o amplă documentare și în special pe surse primare, din care numeroase documente, fotografii, secvențe din filme ilustrează evenimentele înfățișate pe scurt. Cititorul poate să-și facă astfel o imagine vie asupra lunilor premergătoare cardinalului eveniment din istoria omenirii, asupra victoriei Revoluției și răspîndirii ei în întreaga țară.

În paginile introductive este evocată istoria anilor 1900—1917, scoțîndu-se în evidență mișcările revoluționare și îndeosebi formarea partidului muncitoresc leninist al bolșevicilor, ca partid de tip nou, și prima revoluție populară a epocii imperialismului din 1905.

Primul capitol, consacrat lunii ianuarie și intitulat în mod sugestiv „Înainte de furtună”, descrie situația economică deosebit de grea a Rusiei în cel de-al treilea an de război alături de puterile Antantei și formarea, ca urmare a accentuării nemulțumirii și împotrivirii maselor populare față de politica țaristă, a unei situații revoluționare. Sînt amintite grevele și manifestațiile organizate la chemarea partidului bolșevicilor, printre care cea mai importantă a avut loc la 9 ianuarie 1917, la Petrograd, la care au participat în jur de 145 000 de muncitori.

Luna februarie, calificată de autor ca perioada luptei fățișe, a înregistrat, în primul rînd, o creștere impresionantă a manifestațiilor, mișcărilor și grevelor muncitorești. Ziua de 23 februarie, în care proletariatul organizează o mișcare de masă și o grevă generală

poate fi considerată ca ziua începerii revoluției. Proletariatul formula revendicări programatice, la îndemnul partidului bolșevic, de a începe lupta fățișă, cerînd să se pună capăt războiului și foametei, și demonstrînd în favoarea revoluției. În același timp, acțiunea proletariatului pătrunde tot mai mult în rîndurile armatei, în zilele de 25—27 februarie. Ca urmare, la 27 februarie se formează la Petrograd primul soviet al deputaților muncitorilor și țăranilor. Rezultatul întregii acțiuni este înlăturarea țarului de la putere și formarea, în primele zile ale lunii martie, a guvernului provizoriu.

Luna martie este caracterizată ca luna dublei puteri. Ca și în celelalte capitole, o deosebită atenție este acordată activității teoretice și practice a lui Vladimir Ilici Lenin, înfățișîndu-se, printre altele, caracterizarea naturii de clasă a dublei puteri: pe de o parte existența guvernului provizoriu ca reprezentant al intereselor claselor exploatatoare subordonate pe plan internațional marilor monopoluri din Anglia și Franța, pe de altă parte, guvernul muncitoresc reprezentînd interesele proletariatului și întregii părți, celei mai sărace, a populației urbane și rurale, concretizat în sovietul deputaților muncitorilor din Petrograd.

În activitatea organizatorică de agitație și propagandă în rîndul maselor, un rol important îl joacă înființarea ziarului „Pravda”, al cărui prim număr apare în primele zile ale lunii martie. În paginile „Pravdei” răsună numeroase chemări către muncitori și soldați de a continua lupta revoluționară, de a duce pînă la capăt, cu arma în mînă, cauza revoluției. Autorul arată că numai documentele-program elaborate de V. I. Lenin au înarmat partidul bolșevicilor, clasa muncitoare din Rusia, cu un plan al luptei pentru revoluția socialistă fundamentat științific, precis și clar.

Începutul lunii aprilie este marcat de importantul eveniment al sosirii lui V. I. Lenin la Petrograd, înfățișat pe larg de autor, care urmărește, ideea preapene activitatea revoluțio-

nară a lui V. I. Lenin, desfășurată în luna aprilie. O parte însemnată a acestei activități o constituie cuvântările ținute de V. I. Lenin cu diferite prilejuri și în special la adunarea bolșevicilor participanți la consfătuirea pe întreaga Rusie a Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților. La această adunare, Lenin a expus cunoscutele *Teze din aprilie* de mare importanță pentru teoria marxistă a revoluției.

Luna aprilie este jalonată de mari mișcări muncitorești, cum au fost sărbătorirea, la 18 aprilie (1 mai după stilul nou) în public, a Zilei Internaționale a Muncii, nu numai la Petrograd, ci și în multe alte orașe, răspîndirea manifestațiilor și mitingurilor proletariatului, sub lozincă „Toată puterea — Sovietelor”. La 22 aprilie 1917, Comitetul Central al Partidului bolșevic adoptă o rezoluție în care sînt trasate sarcinile organizatorice ale partidului și activității sale în rîndul proletariatului, iar la 24 aprilie, cea de-a VII-a Conferință pe întreaga Rusie a partidului alege ca președinte de onoare pe V. I. Lenin.

În capitolul consacrat lunii mai, autorul evocă la început formarea guvernului de coaliție, ca urmare a crizei prin care trecea guvernul provizoriu, încercînd, cu rezultate tot mai negative, să mențină puterea burgheziei și participarea Rusiei la războiul imperialist. Programul noului guvern de continuare a războiului era respins de masele populare, în timp ce revendicările proletariatului se concentrău spre încheierea păcii, fără anexiuni și contribuții.

Lupta între încercările burgheziei de a menține Rusia în război și demonstrațiile tot mai frecvente în rîndul muncitorilor și soldaților împotriva acestei linii politice se desfășoară în condițiile unei situații economice extreme de grele a țării, descrisă în elementele ei cele mai pregnante de către autor. În același timp este pus în lumină progresul continuu al acțiunii revoluționare, arătîndu-se, printre altele, că numai în ziua de 19 mai la Petrograd au avut loc o demonstrație a tineretului muncitor, adunarea maiștrilor din uzina „Putilov” și o adunare generală a soldaților. La 27 mai sovietul de la Kronstadt ia puterea întreagă în mîinile sale iar sovietele de deputați ai muncitorilor și țăranilor, din mai multe localități, își exprimă în cursul aceleiași luni, neîncrederea lor față de guvernul provizoriu, care se bucură însă de sprijinul altor soviete, al menșevicilor și eserilor care, în cursul lunii, mai intră în guvernul provizoriu și aprobă formarea guvernului de coaliție.

Prezentarea evenimentelor din luna iunie începe cu polemica dintre V. I. Lenin și eseri, în cadrul primului congres pe întreaga Rusie al Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților care a avut loc la 3 iunie. În cuvîntările sale, Lenin a subliniat cu tărie că par-

tidul bolșevic este singurul partid gata să preia întreaga putere în orice moment. În acest fel, puterea va trece la proletariatul revoluționar sprijinit de țăranimea săracă și se vor înlăptui obiectivele muncitorilor revoluționari.

Sînt trecute apoi în revistă diferitele forme pe care nemulțumirea maselor față de guvernul de coaliție se manifesta tot mai intens: critica pregătirii de către guvern a unei ofensive pe front, în cadrul a numeroase mitinguri ale soldaților, revendicări privind rezolvarea problemei naționale. În fața unei noi crize politice, guvernul provizoriu trece la măsuri represive și în primul rînd împotriva unor membri ai partidului bolșevic. Eșecul ofensivei care este declanșată la 18 iunie și se încheie cu un dezastru militar este însoțit de noi manifestații de mari proporții împotriva guvernului provizoriu.

Criza politică se intensifică la începutul lunii iulie avînd ca rezultat desființarea dublei puteri, declanșarea contrarevoluției burgheziei, care-și unește rîndurile după ce eserii se retrag din guvern. În continuare, autorul înfățișează măsurile de represiune împotriva partidului bolșevic care trece în ilegalitate. V. I. Lenin a caracterizat această etapă a dezvoltării revoluției ca sfîrșitul perioadei pașnice și orientarea partidului către forme noi de luptă, nepașnice, spre insurecție armată. Analiza evenimentelor făcută de V. I. Lenin și tactica propusă de el se exprimă în hotărîrile Congresului al VI-lea al partidului bolșevic.

Luna august este caracterizată de autor ca luna în care pe ordinea de zi se află insurecția armată. Sînt descrise pe larg lucrările Congresului al VI-lea al partidului bolșevic, în timp ce contrarevoluția începe să mobilizeze pe față toate forțele ostile proletariatului și bolșevicilor. Scopul acestor acțiuni era instaurarea unei dictaturi a lui Kerenski, care se soldează prin eșec față de ostilitatea maselor și cu demascarea lui Kerenski ca principala forță a contrarevoluției, pe fundalul revoltei lui Kornilov, care este înăbușită. După aceasta, bolșevicii dobîndesc, atît la centru cît și în provincii, poziții-cheie în organizațiile de masă ale proletariatului. În acest fel, subliniază autorul, lupta neînfîcată împotriva contrarevoluției a constituit un moment important în pregătirea revoluției socialiste.

În luna septembrie, evenimentele asupra cărora se oprește autorul se desfășoară în direcția pregătirii proletariatului pentru luarea cu forță armată a puterii. Dacă în primele zile ale lunii, slăbirea contrarevoluției și întărirea forțelor revoluționare, situația generală existentă, l-au condus pe Lenin la aprecierea unei posibilități de dezvoltare pașnică a revoluției, burghezia, menșevicii și eserii iau mă-

suri radicale pentru întărirea puterii acestei coaliții. Măsurile luate de burghezie și situația din țară duc la adâncirea crizei politice care se manifestă în: paralizarea guvernului și degradarea continuă a economiei țării cu dezorganizarea industriei și transporturilor. Rusia se apropia astfel rapid de catastrofă, subliniază autorul. Măsurile de represiune inițiate de guvernul Kerenski se dovedesc a fi tot atâtea mijloace de a adânci criza, de a dezorganiza armata, care refuză să le îndeplinească, și economia, prin închiderea unor uzine. În acest fel a apărut o situație revoluționară, necesară unei insurecții, ajungându-se la o asemenea încordare în condițiile căreia „vrfurile” nu mai puteau să administreze după metodele vechi, și „cei de jos” devin conștienți de imposibilitatea de a trăi ca înainte.

Octombrie este luna în care se înscrie victoria revoluției socialiste. Activitatea partidului lui Lenin ia o amploare tot mai mare. La 11 octombrie, la inițiativa partidului, se deschide la Smolnii Congresul Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din regiunea de nord. Cu acest prilej, deputații bolșevici sînt informați de hotărîrea Comitetului Central de a organiza și înfăptui insurecția armată, hotărîre luată la 10 octombrie într-o ședință specială a acestuia. În același timp, bolșevicii încep să dețină majoritatea în soviete și în organele acestora.

Autorul prezintă diferitele măsuri luate de partidul bolșevicilor pentru pregătirea insurecției armate, printre care crearea unui comitet militar revoluționar al Sovietului din Petrograd. Sînt apoi prezentate ceas cu ceas, cunoscutele evenimente din seara și noaptea zilei de 24 octombrie și din ziua de 25 octombrie, cînd guvernul provizoriu este înlăturat de la putere, iar cel de-al doilea Congres pe întreaga Rusie a Sovietelor declară trecerea întregii puteri în țară în mâinile Sovietelor. În ziua de 26 octombrie, la cea de-a doua ședință a Congresului, acesta adoptă decretul asupra păcii, iar la 27 octombrie se adoptă cel de-al doilea document istoric — decretul asupra pămîntului, care desființează proprietatea privată, declarînd pămîntul bogăție a întregului popor. Luna octombrie se încheie cu înăbușirea acțiunilor armate contrarevoluționare ale lui Kerenski și Krasnov, prima revoltă antisovietică fiind înfrîntă.

În luna noiembrie, după cum se exprimă A. P. Nenarokov, revoluția își croiește drumul în întreaga Rusie. După victoria de la Petrograd, Puterea Sovietică își începe un marș triumfal în întreaga țară, începînd cu Moscova. Sînt înfățișate apoi primele demersuri făcute de Lenin, ca președinte al Consiliului Comisarilor Poporului pentru încheierea păcii. În același timp forțele contrarevoluționare își strîng rîndurile, dar, după cum subliniază autorul, ele nu se bucurau de nici un sprijin din partea maselor. Bolșevicii își întăreau puterea revoluționară, sprijinindu-se pe poporul muncitor.

Ultimul capitol al cărții îmbrățișează principalele evenimente ale lunii decembrie 1917. Stabilind dictatura proletariatului, revoluția socialistă trece la rezolvarea treptată a sarcinilor revoluției burghezo-democratice, la înlăturarea tuturor rămășițelor feudale din Rusia prerevoluționară. În același timp, se desfășoară lupta împotriva contrarevoluției, care nu împiedică însă opera de construcție socialistă în domeniul economiei, științei, tehnicii și culturii. Pe plan internațional, țările capitaliste pregătesc intervenția lor împotriva Puterii Sovietice și încep la 9 decembrie, tratativele de pace de la Brest-Litovsk. Cu toate greutățile care stăteau încă în fața Puterii Sovietice, forța muncitorilor și țărănilor care luptau pentru transpunerea în fapt a programului guvernului sovietic a creat principala condiție pentru extinderea puterii sovietice pe întreg teritoriul Rusiei.

În încheiere, A. P. Nenarokov face unele caracterizări generale ale importanței Revoluției din Octombrie, referindu-se la valoarea ei de deschizătoare a unei noi ere în istoria omenirii și de verificare în practică a teoriei marxist-leniniste.

Prin stilul ei atractiv, prin documentele bine alese și legate de evenimentele fiecărei luni, atît documente ale mișcării revoluționare cît și ale forțelor ce i se împotriveau, prin numărul însemnat de fotografii, lucrarea recenzată se citește cu interes și servește la o rememorare și mai bună întipărire în minte a evenimentelor istorice care au dus la făurirea primului stat socialist din lume.

Alexandru Bolintineanu

I. S. TOKAREV, *Petrogradskii Soviet rabocih i soldatskih deputatov v marte-aprele 1917 g*, Leningrad, Edit. „Nauka”, 1976, 206 p.

Desfășurările social-politice din Rusia anului 1917, care au culminat cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie continuă să fie la

zece decenii de la desfășurarea lor, în centrul atenției istoricilor și politologilor. Detectarea de noi surse documentare, recitirea celor cu-

noscute, reconstituirea evenimentelor și interpretarea lor sînt diversele aspecte ale unei istoriografii de considerabilă întindere, în cuprinsul căreia străbate ca un fir conducător permanenta confruntare dintre concepția marxistă și cea burgheză¹.

Iuri S. Tokarev s-a numărat, pînă la moartea lui prematură în 1972, printre specialiștii sovietici de seamă ai istoriei Revoluției din Octombrie, la a cărei cunoaștere a adus contribuții de valoare, care s-au bucurat de elogiile prețuiri². Abordată într-un șir de studii de ale sale, constituirea și activitatea sovietului din Petrograd a devenit din 1965 principalul obiectiv al investigațiilor lui în legătură cu pregătirea pentru tipar a protocoalelor amintitului soviet. Rodul acestor cercetări urma să fie o monografie dedicată acestui organ al revoluției, dar sfîrșitul timpuriu nu i-a îngăduit să ducă la capăt sarcina ce și-o asumase. Cartea de față reprezintă, așadar, o parte doar a amplului studiu plănuț de autor. În ciuda acestui fapt, ea constituie, cum se va vedea, un remarcabil aport la elucidarea unor aspecte esențiale ale celor două revoluții din 1917.

Afirmația ar putea surprinde dată fiind abundența studiilor și materialelor publicate în legătură cu activitatea desfășurată de Sovietul din Petrograd și cu confruntările politice din cadrul lui. Și totuși ea este întru totul adevărată pentru că demersul lui I.S. Tokarev are tocmai caracterul unei analize istoriografice. Monografia el a conceput-o, evident, pe o structură de probleme (geneza sovietului din Petrograd, componența, activitatea în diversele faze ale luptei politice, atitudinea lui în problemele fundamentale la ordinea zilei), dar înlăuntrul acestor diviziuni, față de numărul și calitatea impozantă al celor care l-au precedat — de n-ar fi să-l amintim decît pe I. I. Minț, cu a sa *Istorie a Marelui Octombrie* —, autorul a ales ca modalitate de tratare examinarea opiniilor formulate în șirul de probleme și aspecte — mai ales cele controversate — ale istoriei Sovietului din Petrograd.

Primul capitol este consacrat *Sovietului din Petrograd al deputaților muncitorilor și soldaților în timpul Revoluției burghezo-democratice din februarie* (p. 10—112). Un prim grup de probleme controversate îl constituie împrejurările constituirii acestui soviet. Fi-rește, este indiscutabil că el s-a născut din inițiativa maselor populare, care păstrau amin-

tirea precedentului din timpul revoluției din 1905, și, în această privință, cunoscuta caracterizare dată de V. I. Lenin, a slujit drept punct de pornire³. Totuși, așa cum remarcă cu dreptate I. S. Tokarev, concluzia trecută în toate lucrările istoriografiei sovietice, nu s-a sprijinit pe o bază adecvată de material concret, ceea ce impune reluarea discuției. Dificultățile în cîmpul izvoarelor sînt numeroase și adesea de netrecut; e tocmai ceea ce stimulează zelul de investigator al autorului.

Analizînd succesiv poziția diverselor partide și grupări politice, el conchide asupra absenței unui impuls din partea socialiștilor-revoluționari (eserii) și a menșevicilor în apariția Sovietului, așa cum s-a constituit el la 27 februarie 1917: cei dintîi îi contestau necesitatea, ceilalți îl concepeau ca o simplă organizație muncitorească profesională lipsită de orice caracter de organ al puterii revoluționare. Intemeiați pe experiența revoluției din 1905 și pe rezoluția despre Soviete a celui de al IV-lea Congres al P.M.S.D.R., bolșevicii, forța cea mai consecvent revoluționară, au văzut în Soviete germeni ai puterii revoluționare și au încurajat, deci, constituirea lor, în vederea transformării acestora, pe măsura desfășurării revoluției, în guvern provizoriu revoluționar.

Exemplară ni se pare analiza întreprinsă de autor a izvoarelor privind participarea bolșevicilor la constituirea sovietului din Petrograd. I. S. Tokarev face cu această ocazie dovada unei minuții a investigației și a unei acuități de observație care nu poate fi lăudată îndeajuns (mai ales în examinarea notei informative a departamentului poliției, bazată pe informațiile unui agent). Concluzia autorului este că „dacă centrele de conducere bolșevice nu au acordat însemnătatea cuvenită constituirii organizatorice a sovietului de deputați ai muncitorilor, în schimb bolșevicii din uzine, care activau nemijlocit în mijlocul maselor muncitorești, au luat partea cea mai activă la crearea sovietului” (p. 21).

O problemă de bază a istoriei Sovietului din Petrograd o constituie lămurirea împrejurărilor în care menșevicii și eserii au izbutit să imprime pecetea vederilor lor asupra procesului de constituire a Sovietului și a activității sale. Autorul subliniază că cercetarea acestor condiții a fost inaugurată de proiectarea asupra fazei de constituire a unor realități din timpul activității Sovietului, cînd eserii și menșevicii și-au asigurat controlul. S-a afirmat că în timp ce bolșevicii participau la luptele de stradă, menșevicii și eserii au fost beneficiarii politici ai acestor lupte, furișîndu-se la conducerea Sovietului, I. S. Tokarev admite ca fac-

¹ Cf., de exemplu, V. I. Marușkin, *History and Politics*, Moscova, 1975, p. 90—125.

² Bibliografia lucrărilor lui I. S. Tokarev, în „Vspomogatelnie istoriceskie disjiplini”, V(1973), p. 327—331.

³ Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 36, București, Edit. politică, 1965, p. 3.

tor subsidiar această explicație, dar, după opinia sa, „influența menșevicilor asupra desfășurării procesului de formare a sovietului din Petrograd a fost facilitată de condiții obiective, de apariția unui gigantic val mic-burghez” (p. 27), despre care vorbește și Lenin.

Unei amănunțite examinări sînt supuse rînd pe rînd vederile partidelor și grupărilor politice reprezentate în Soviet în legătură cu funcțiile, caracterul acestuia și participarea soldaților, apoi activitatea sovietului în zilele de 27 februarie-2 martie, concentrată îndeosebi asupra aprovizionării populației capitalei, constituirea comisiei militare și, în genere, a problemei militare (de menționat emiterea ordinului nr. 1 către garnizoana din Petrograd care anula sistemul țarist din armată, se introducea o nouă structură de caracter democratic), a înființării organelor puterii în raioanele capitalei, a problemelor presei (editarea „Izvestiei” sovietului) poștei, telefonului, transportului și finanțelor.

Făcînd o paralelă între sovietele din 1905 și 1917, autorul relevă ca trăsături distinctive poziția față de autocrație și armată (în 1905, exista autocrația iar cea mai mare parte a armatei i-a urmat ordinele, în timp ce în 1917, autocrația a fost răsturnată cu participarea activă a soldaților, care s-au alăturat revoluției). Existența unor momente asemănătoare în desfășurarea revoluției — avîntul luptei maselor, greva generală etc. — a determinat un șir de trăsături comune, care au creat premise valorificării experienței din 1905.

Noi și interesante sînt observațiile autorului în legătură cu dualitatea puterii și chipul în care această trăsătură caracteristică a situației din perioada imediat următoare revoluției din februarie s-a reflectat în raporturile dintre Sovietul din Petrograd și Comitetul provizoriu al Dumei de stat. Curente care s-au ciocnit în această problemă au fost cel bolșevic, care milita pentru independența deplină a Sovietului și izolarea comitetului Dumei, și curentul menșevic, care vedea în colaborarea cu comitetul Dumei, un mijloc de a asigura accesul la putere al burgheziei. Lupta dintre aceste două curente s-a adîncit în legătură cu formarea guvernului, bolșevicii pronunțîndu-se pentru constituirea unui guvern provizoriu revoluționar, alcătuit din partidele reprezentate în Soviet, îndeplinind funcțiile unui organ al dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, în timp ce menșevicii, urmați de ceilalți membri ai comitetului executiv al sovietului, erau pentru trecerea puterii în minile burgheziei (existau, însă, divergențe între menșevicii de stînga, de dreapta, etc. în privința caracterului acestui guvern). Autorul urmărește manifestarea dualității puterii în diverse momente

și aspecte ale situației politice; el își încheie acest prim capitol cu un paragraf despre aprecierile lui V. I. Lenin privind locul și rolul Sovietului din Petrograd în revoluția din februarie.

Cel de-al doilea capitol urmărește *Numărul și componența deputaților Sovietului din Petrograd. Organele sovietului* (p. 113—171). Aceeași analiză riguroasă a izvoarelor și a părerilor exprimate anterior în această problemă permite autorului o serie de constatări interesante. Astfel, el evaluează la 700 numărul deputaților muncitorimii și la 600 pe cel al deputaților reprezentînd pe soldați în primele zile ale lui martie; la 18 martie, numărul deputaților a crescut la 3 000 (700—800 muncitori, circa 2 000 de soldați, 200—300 intelectuali). I. S. Tokarev supune apoi unei atente examinări cifrele privind numărul reprezentanților bolșevicilor, menșevicilor, eserilor etc. Se constată că aceste trei fracțiuni au avut efective relativ egale, ceea ce a făcut ca bolșevicii să se afle în minoritate în fața curentelor mic-burgeze și conciliatoriste.

De un interes deosebit sînt paginile consacrate structurii sovietului, organelor sale și chipului lor de funcționare. Astfel se constată, de pildă, că plenul sovietului s-a întrunit destul de rar, după 3 martie (de 4 ori în martie, de 6 ori în aprilie). Este urmărită activitatea fracțiunii bolșevice și rolul de îndrumător jucat de V. I. Lenin. Autorul arată că nu există nici un fel de indicație despre calitatea lui Lenin de deputat al Sovietului, dar că este probabil ca el să fi fost cooptat în comitetul executiv ca reprezentant al bolșevicilor.

În finalul acestui capitol, I. S. Tokarev confruntă cele șase caracteristici ale sovietelor, astfel cum ele au fost definite de Lenin⁴ cu activitatea sovietului din Petrograd, pentru a distinge elementele pozitive, venite din inițiativa maselor, de cele negative, rezultate din conducerea menșevico-eseristă.

Ultimul capitol *Sovietul din Petrograd în timpul crizei din aprilie* (p. 172—201) urmărește lupta politică din cadrul Sovietului în legătură cu criza declanșată de cunoscuta notă a ministrului de externe P. N. Miliukov, care afirma intenția guvernului provizoriu de a continua războiul de a-și asuma mai departe obligațiile decurgînd din alianța cu puterile Antantei. Spre deosebire de eseri și de menșevici care s-au pronunțat, în zilele crizei, împotriva luării puterii de către soviet (menșevicii calificau o astfel de acțiune drept „o greșală fatală”), bolșevicii, mai ales prin G. F. Fedorov, au adoptat o poziție revoluționară, arătînd că pacea nu poate fi cîș-

⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 34, 1965, p. 320—321.

tigată decât prin înlăturarea guvernului burghez. C. C. bolșevic a condamnat, de asemenea, ca aventuristă, poziția grupului Bagdatiev, care adoptase o poziție de esență blanquistă. Ședința comună a guvernului provizoriu și a comitetului executiv al sovietului a dat prilejul unei noi manifestări a oportunismului conducerii menșevico-eseriste a sovietului, care a acceptat explicațiile guvernului în legătură cu amintita notă și a interzis pentru două zile orice manifestații și mitinguri, hotărâre votată și de bolșevici, care nu voiau să aducă masele în conflict cu sovietul.

Planul monografiei mai prevedea capitole despre poziția sovietului în problemele

puterii, ale războiului și păcii, problemele economice, militare și altele. Lucrarea ar fi trebuit să se încheie cu formarea primului guvern de coaliție. Față de valoarea capitolelor redactate este cu totul regretabil că autorul nu și-a putut sflrși opera.

Ampla și profunda investigație întreprinsă de I. S. Tokarev dă măsura însușirilor sale remarcabile de cercetător și contribuie în chip esențial la înțelegerea condițiilor în care s-a desfășurat lupta pentru pregătirea și victoria revoluției socialiste.

Florin Constantiniu

ISTORIA ROMÂNIEI

NICOLAE STOICESCU, CRISTIAN MOISESCU, *Tîrgoviştea şi monumentele sale*, Bucureşti, Edit. Litera, 1976, 323 [-324] p. + il.

Cunoscutul istoric Nicolae Stoicescu a alcătuit în colaborare cu arhitectul Cristian Moiescu o valoroasă şi foarte utilă monografie a vechii cetăţi de scaun a Țării Româneşti, Tîrgoviştea, incluzînd istoricul principalelor ei monumente de arhitectură, case vechi, instituţii şi clădiri publice, cişmele, cruci şi troiţe. Un paragraf separat al cărţii, datorat muzeografilor Gabriel Mihăescu şi Eugen Fruchter, este dedicat monumentelor memoriale legate de mişcarea muncitorească şi socialistă în oraş din secolul al XIX-lea şi pînă la 1944. În elaborarea lucrării, autorii au beneficiat de binevoitorul concurs al Comitetului judeţean de partid Dîmboviţa, al Comitetului judeţean pentru cultură şi educaţie socialistă şi al Muzeului judeţean Dîmboviţa. Partea istorică a lucrării şi reconstituirea trecutului monumentelor sînt datorate în cea mai mare măsură lui Nicolae Stoicescu, iar descrierea lor arhitectonică lui Cristian Moiescu.

Iniţial se discută vechimea aşezării şi se analizează geneza târgului medieval de pe malurile Ialomiţei, amintit documentar, pentru întia oară, la 1396. Tîrgoviştea devine a doua reşedinţă a domniei în vremea lui Mircea cel Bătrîn pentru ca după 1418 să rămînă singura capitală a Țării Româneşti. Poziţia strategică a oraşului şi înflorirea sa economică au contribuit în mare măsură la conservarea acestei calităţi a aşezării chiar după ridicarea Bucureştilor, cele două localităţi disputîndu-şi înţietatea pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, cînd, la porunca turcilor şi în urma distrugerilor provocate de necontenitele războaie, domniile sînt nevoiţi să se strămute definitiv în urbea de pe malurile Dîmboviţei. Reînvierea momentană a Tîrgoviştei sub Constantin Brîncoveanu n-a mai dus însă şi la redobîndirea vechii sale poziţii de reşedinţă de scaun a ţării. Odată cu instaurarea domniilor fanariote a început perioada lentă de decădere a aşezării care a durat pînă în epoca regulamentară, cînd se adoptă primele măsuri de modernizare a oraşului. Se

face apoi o scurtă trecere în revistă a istoriei Tîrgoviştei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi pînă în zilele noastre cînd vechia aşezare domnească şi-a redobîndit strălucirea devenind pe lîngă un important centru cultural al României socialiste şi o adevărată cetate a oţelului şi a industriei constructoare de maşini.

Partea I-a a lucrării este dedicată arhitecturii civile în rîndul căreia un rol notabil l-au jucat, bineînţeles, cetatea şi curtea domnească, aceasta din urmă fiind amintită încă din 1403 sub Mircea cel Bătrîn. Se reconstituie în mod amănunţit istoricul importantului monument după datele arheologice şi cele furnizate de documentele interne şi descrierile călătorilor străini, precum şi încercările de restaurare din veacul trecut ca şi cele contemporane iniţiate astăzi. Totodată din complexul arhitectonic al Vechii Curţi sînt prezentate cu mult discernămint, pe baza unei documentări îngrijite, casele domneşti din vremea lui Mircea cel Bătrîn, bisericile Curţii (paraclisul, Sf. Vineri şi biserica mare domnească), faimosul turn al Chindiei, casele domneşti ale lui Petru Cercel, baia curţii domneşti din vremea lui Matei Basarab şi casa doamnei Bălaşa a lui Constantin vodă Şerban (1654—1658), foisorul ridicat de Constantin Brîncoveanu între 1657—1698 şi zidurile de incintă ale Curţii.

În rîndul caselor vechi ale Tîrgoviştei sînt prezentate acelea din secolele XVII—XIX aparţinînd fiicelor lui Vodă Brîncoveanu, familiilor de dregători Cantacuzino, Catargi, Grădişteanu, Leurdeanu, Cornăţeanu, Ciorogirleanu, Greceanu şi Ştirbei, precum şi cunoscutului literat şi om politic Ion Heliade Rădulescu. Dintre instituţiile şi clădirile publice mai însemnate sînt relevante palatul administrativ, vechile şcoli şi spitale din secolele XVIII—XIX precum şi temniţa veche, baia oraşului din secolul al XVI-lea şi cîteva cişmele şi fîntîni, dintre care cea mai timpurie datează din vremea lui Petru Cercel.

Partea a doua a cărţii tratează arhitectura religioasă a Tîrgoviştei, în care este înfăţişat, în ordine alfabetică, istoricul vechilor lăcaşuri ale oraşului anume biserica Albă (ante 1632), bisericile catolice din secolele XV—XVI, bisericile Creţulescu (sec. XVII), Gear-

tolu (sec. XVI), Lemnu (sec. XVII), Mitropolia veche (sec. XVI), Oborul vechi (sec. XIX), Roșie (sec. XVII), sf. Apostoli (sec. XVIII), sf. Athanasie și Chiril (sec. XVII). sf. Dumitru Buzinca (sec. XVI), sf. Gheorghe (sec. XVI—XVII), sf. Ionică (sec. XVII—XVIII), sf. Împărați (sec. XVII), sf. Nicolae-Andronești (sec. XVI), sf. Nicolae-Simuleasa (sec. XVII), sf. Nifon (sec. XVI), sf. Vineri (sec. XVII), sf. Voievozi (sec. XVII), mănăstirea Stelea (sec. XVI), bisericile Stolnicu (sec. XVII), Tîrgului (sec. XVI—XVII) și Vârzaru (sec. XVII). Din apropierea Tîrgoviștei sînt menționate importante lăcașuri ca mănăstirea Dealu, ctitorie a lui Mircea cel Bătrîn, casele și biserica din Doicești, ridicate de Constantin Brîncoveanu, mănăstirea Gorgota, din vremea lui Pătrașcu cel Bun (1554—1557) și mănăstirea Viforlita înălțată de Vlad vodă Înecatul (1530—1532).

Ultima parte a cărții relevă monumentele memoriale ale Tîrgoviștei adică casele cu trecut istoric, busturile unor oameni de seamă așezate în diferite parcuri și pieți ale orașului, crucile sau troițele din secolele XVI—XVII și în sfîrșit casele și monumentele legate de istoria mișcării muncitorești din rîndul cărora se menționează — printre altele — cele în care și-au desfășurat activitatea comuniștii Gheorghe Cristescu, Constantin David, Nicolae Popescu Doreanu, Gheorghe Vasilichi, Miron Constantinescu ș.a., sau în care s-a tipărit primul ziar de provincie al Frontului Național Democrat (F.N.D.) anume „Chemarea” începînd de la 19 noiembrie 1944.

Întocmită cu multă acribie profesională de Nicolae Stoicescu, Cristian Moisescu și ceilalți doi colaboratori, însoțită de o bogată iconografie constînd din fotografii, planuri și schițe ale orașului sau relevee ale monumentelor și bazată pe o documentație atent selectată — uneori greu accesibilă cititorilor — lucrarea *Tîrgoviștea și monumentele sale* se recomandă ca un foarte util și instructiv ghid istoric al vechii reședințe domnești de scaun și a clădirilor de interes istoric din cuprinsul ei.

Paul Cernovodeanu

VASILE MIOC, DAMASCHIN MIOC, *Cronica observațiilor astronomice românești (Istorie și astronomie)*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977, 358 p. + 16 fig.

Utilă colecție *EB* (Enciclopedia de Buzunar) s-a îmbogățit cu un excelent volum semnat de un istoric și un astronom. Această „Cronică” a fenomenelor astronomice consemnate de-a lungul vremurilor deasupra

teritoriului românesc și cu puține excepții de către martori oculari de prin părțile locurilor unde ele s-au ivit, stabilește așadar o relație nemijlocită între istorie și astronomie de către doi specialiști de necontestat. Lectura captivantă a acestei lucrări frumos scrise îngăduie cititorului să asiste de fapt la geneza astronomiei ca știință pe teritoriul țării noastre dar și la eforturile istoriografiei noastre medievale de a depăși condiția și mentalitatea istoricului, de ocazie sau meserie, căzut în captivitatea cerului medieval, al cărui manifestări astronomice erau interpretate și dictate pe pămînt de către biserica medievală. Fenomenele cerești neobișnuite provoacă groaza contemplatorului medieval pus în imposibilitatea de a le explica rațional și cît de cît științific. Cu iuțea dictată de frică se stabilesc legături cauzale la fel de iraționale între aceste fenomene cerești și nenorociri pămîntene din imediata apropiere. Pe măsura ce astfel de fenomene astronomice sînt privite mai detașat, mai științific, li se stabilește poziția, li se află explicația, pierе și groaza, crește curiozitatea rațională, scade fatalitatea și tendința stabilirii de legături misterioase între aceste fenomene și nenorocirile lumеști. Această panoramă a desfășurării unui dublu proces (geneza astronomiei românești și raționalizarea istoriografiei românești), pe care ne-o mijlocește această carte, ne introduce în atmosfera mentalului colectiv medieval. Acest dar al ei condiționează și asigură de altfel din capul locului o lectură extrem de captivantă. Explicațiile și comentariile cu care autorii însoțesc pasajile de cronici sau însemnări ocazionale, reușesc în chip fericit să îmbine rigoarea și exactitatea științifică cu accesibilitatea cititorului de rînd.

Autorii au reperat din cronicile și însemnările ocazionale parcurse 443 de știri care atestă vizionarea unor fenomene cerești de către martori oculari de pe întinsul țării noastre¹. În decursul veacurilor XIV—XIX (două știri se referă la anul 1022). Aceste mărturii au fost grupate în șapte capitole în funcție de fenomenul astronomic observat și consemnat. Competentele comentarii istorice și astronomice ajută la înțelegerea mai profundă a fenomenului înregistrat, „de demult”, rectifică unele erori evidente, relevă importanța consemnărilor, întrucît unele dintre ele conțin adevărate premiere mondiale, martorii oculari de pe meleagurile noastre dovedindu-se uneori mult mai perspicaci decît astronomii de profesie și renume din alte părți ale lumii.

¹ Păstrăm anumite rezerve în ceea ce privește cele cîteva știri luate din cronicile lui Ioan de Thurocz, Pietro Ranzano și Antonio Bonfini.

Puține sînt observațiile critice care se pot face la marginea acestei excelente cărți. Eforturile autorilor în depistarea izvoarelor medievale atestînd observarea fenomenelor cerești sînt realmente impresionante. Ne îngăduim totuși o rectificare și cîteva completări. Rectificarea se referă la Martin Ziegler, căruia i se atribuie cunoscutul *Breve Chronicon Daciae*. În realitate, învățatul brașovean de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, începutul secolului al XVIII-lea nu este decît unul dintre numeroșii copii ai acestei cronici murale din veacul al XVI-lea pe care o editase francezul Jacques Bongars în anul 1600 după o copie a altui brașovean, medicul Paul Kerzius, ediția aceasta fiind de altfel cunoscută autorilor lucrării discutate aici. Completările noastre vizează lărgirea catalogului observațiilor astronomice din țara noastră prin intermediul unor cronici săsești editate și inedite. De mare folos s-ar fi adevărit consultarea cîtorva producții istoriografice săsești din veacurile XVI—XVIII editate, ca de exemplu *Chronicon Fuchsio-Lupinum-Oltardinum*, I—II, Coronae, 1847, 1848; Thomas Bomelius, *Chronologia Rerum Ungaricarum*, Coronae, 1556; Johann Karl Schuller, *Handschriftliche Vormerkungen aus Kalendern des sechzehnten und siebzehnten Jahrhunderts*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, s.v. III, 1818, p. 348—386; J. Bedeus von Scharberg, *Mitteilungen über ein Medwischer Stadtbuch aus dem 16. und 17. Jahrhundert*, ibidem, s.n. III, 1858, p. 86—123; Mathias Miles, *Siebenbürgischer Würg-Engel*, Hermann-Stadt, 1670; *Aus dem Tagebuch des Simon Christophori alias Gaitzer*, ed. Julius Gross, Brașov, 1917, M. C. v. Heydendorff, *Eine Selbstbiographie*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XIII—XVIII, 1876—1884.

Cronistica medievală săsească fiind în majoritatea ei inedită, se înțelege că în cronicile săsești, care continuă să se odihnească în arhivele din Transilvania, se vor găsi și date de cel mai mare interes pentru catalogul fenomenelor cerești consemnate de observatori sași în secolele XVI—XVIII. Enumerăm aci numai pe cele mai vechi și mai importante: Anonymi Saxo Transilvani, *Chronologia rerum Hungarico-Transilvanicarum ab anno 9 usque ad annum 1500*, Arh. istorică Cluj, Col. Minor, IX/1, 182 p.; Andreas Oltard, *Chronologia Rerum Transilvanicarum (1002—1667)*, ibidem, XXV/6, 32 p. (include parțial și o cronologie săsească înscrisă pe foile albe ale unei cărți vechi de la Biblioteca Muzeului Brukenthal: David Chytraeus, *Chronologia historiae Herodoti et Thucydidis*, Rostochii, 1567). J. Ursini Notarii Schaesburgensis, *Chronologia rerum hungaricarum a primo Ilunnorum in Pannonia adventu, hoc fuit*

A.C. 366, ad 1556 a nato Christo annum, ibidem, XII/1, p. 1—76; cronicile murale (sec. XVI) de la Mediaș, Bistrița, Moșna, Ațel și Brateiu, păstrate în copii la arhivele din Sibiu și Mediaș². Acestor cronici din secolul al XVI-lea ar trebui alăturate numeroasele însemnări istoriografice săsești din veacurile următoare și pe care le ținem la dispoziția autorilor pentru o eventuală reeditare a acestei lucrări.

Adolf Armbruster

I. ZAMFIRESCU, V. CÂNDEA, V. MOGA, *Ateneul român*, București Edit. științifică și enciclopedică, 1976, 252 p. + 130 planșe foto.

Printre instituțiile moderne, de cultură, ale poporului român, Ateneul din București simbolizează treapta superioară a luptei culturale și ideologice pentru formarea statului național unitar. O activitate îndelungată, multilaterală, susținută de o generație care a transmis idealuri nobile, profund umane celorlalte generații, ateneismul român primește cel mai călduros omagiu în monografia recent apărută prin grija Bibliotecii Asociației România.

Virgil Căndea semnează un documentat cuvînt înainte subliniind coordonatele majore ale activității instituției și semnificația social-culturală a denumirii la mijlocul secolului trecut, în cadrul deosebit al etapei istorice pe care o traversau comunitățile europene în strădania lor de a crea și consolida statele naționale.

Un veritabil excurs de profunde vibrații literar artistice evocat de fostul ateneist prof. Ion Zamfirescu prezintă activitatea Ateneului Român în 17 secvențe: preambul, climatul pregătirilor, începuturile, momente reprezentative în viața instituției, activități și societăți anexe, clădirea ateneului, biblioteca, publicațiile Ateneului, marea frescă, orga, conferințele Ateneului, cursurile publice, colaboratorii, mișcarea artistică, filialele, cîteva figuri ateneiste, retrospectie și anticipație. Sînt pagini care solicită din plin talentul eruditului profesor și reprezintă în același timp momente semnificative ale istoriei moderne a României.

Ultima parte a monografiei, „Ateneul Român în date și cifre”, semnată de harnicul secretar al instituției între 1926—1949, Vasile Moga cuprinde statutele votate în 1865; componența consiliilor de conducere ale instituției de la 31 octombrie 1865 la 10 septembrie 1947; membrii Ateneului

² Aceste cronici, rămase complet necunoscute pînă în prezent, le vom publica într-un viitor apropiat.

Român, titlurile de conferințe, cursuri și alte participări; colaboratorii cu titlurile lor de conferințe și cursuri susținute; publicațiile Ateneului Român; expoziții; filialele Ateneului Român; donații primite; sectorul tehnic-administrativ.

Lucrarea este însoțită de bibliografie, indice și 130 planșe fotografice.

Liviu Ștefănescu

ISTORIA UNIVERSALĂ

GAETANO FALZONE, *Ricerche mazziniane*
Palermo, aprilie 1976, 202 p.

Volumul de față, ultimul publicat în ordine cronologică de distinsul risorgimentist palermitan, profesorul Gaetano Falzone, grupează șase studii a căror apariție împreună este justificată de dezvoltarea unor reflexii sau cercetări în jurul unor personaje sau teme mazziniene.

În introducere, autorul informează pe cei ce se interesează de munca sa științifică asupra apartenenței figurilor de care se ocupă la ceea ce dînsul numește „stînga mazziniană”, considerînd că în rîndurile mișcării mazziniene cei care au operat și au contribuit mai mult la accelerarea procesului istoric, au fost „oamenii de stînga”, fie că e vorba de italieni ca Pisacane sau Rosalino Pilo, fie că e vorba de Bălcescu.

Relevînd progresele întreprinse în studierea istoriei „stîngii mazziniene” prin contribuții substanțiale recente ca acelea date la lumină de cercetătorul marxist Franco Della Peruta (*Mazzini e i rivoluzionari italiani. Il partito d'azione 1830—1845*) sau de Giuseppe Galasso (*Da Mazzini a Salvemini*), profesorul de la Palermo care i-a dedicat timp și constant devotament lui Nicolae Bălcescu de aproape patru decenii — publicînd în 1942 autorizația sa de înhumare la cimitirul cappucinilor —, încheie „cuvîntul înainte” invitînd tinerii să-și dăruiască pasiunea de cercetare în această direcție, mult timp neglijată, „poate pentru că în duelul dintre Mazzini și Marx, ultimul a suscitât interese proponderente față de primul, datorită însăși dezvoltării procesului economic contemporan”.

Cel dintîi studiu este dedicat patriotului napolitan Carlo Pisacane, martirul expediției de la Sapri (1857) căzut din cauza exasperării și ignoranței celor pe care voia să-i înarmeze și să-i conducă la luptă împotriva regimului bourbonic. Pisacane apare înrudit cu Bălcescu prin înclinația aparte manifestată pentru arta militară și ceea ce ea trebuia să reprezinte pentru națiunile oprite în bătăliile lor pentru unitate și independență. Dar nu opera apărută postum a lui Pisacane, *Saggi storico*

O monografie a Ateneului Român este echivalentă cu un veritabil act de cultură și în același timp cu una din tipăriturile cele mai utile istoricului epocii moderne a României.

politici militari sull'Italia este analizată de autor în paginile ce-i rezervă acestuia, ci activitatea lui de ziarist desfășurată ca și aceea a lui Bălcescu — nouă similitudine — concomitent cu acțiunea revoluționară, stimul politic la lupta cea sfîntă, adică patriotic, cu aceeași valoare premonitorie și de testament politic. Ziarul fondat și condus de Pisacane — poate cel mai rar dintre periodicele risorgimentale — s-a numit simbolic: *La Libera Parola*.

Discuție asupra unor lucrări recente dedicate temei și în același timp cercetare proprie plină de interes și susceptibilă de a fi continuată, o constituie articolul următor, comunicare la conveniul napolitan din 22 octombrie 1974 care a avut ca obiect democrația și mazzinismul în sudul Italiei: „Mazzinismul în fața problematicei politice a Siciliei”.

Cunoașterea aprofundată a problematicei politice speciale siciliene și încadrarea ei remarcabilă în contextul meridional necesar, i-au permis profesorului Falzone un răspuns amplu și convingător asupra penetrației și difuziunii ideilor mazziniene în Sicilia și în Napoletano, precum și a atitudinii diferitelor categorii sociale față de ele, plină în anul 1860. Autorul care pledează pentru „italienitatea” mișcării risorgimentale siciliene din 1848, pentru „alegerea italiană” operată de Sicilia condusă de guvernul lui Ruggero Settimo — (în legătură cu această mișcare, e cred, indicat să amintim că Ion Eliade Rădulescu evocă în cartea sa *Souvenirs et impressions d'un proscrit* imaginile sale despre capii revoluției siciliene, învinșii unui moment, înțînîți de el pe căile exilului comun) — ne informează că în baza unor documente de epocă, cercetătoarea Francesca Riccobono se ocupă cu bune rezultate de cercetarea incidenței mazzinismului în Sicilia după 1860, anul expediției garibaldine.

Cele mai cuprinzătoare studii din volum, (două ca număr) sînt rezervate copilului iubit al Siciliei, Rosalino Pilo, eroul căzut la 21 mai 1860 la Pizzo della Neviera. Contactul îndelungat pe care autorul l-a avut cu documentele rămase de la revoluționarul palermitan, rigoarea pe care a pus-o în editarea critică a epistolarului său, reprezintă prin ele însele argumente de seamă în favoarea nu numai

caracterului exhaustiv al studiului închinat vieții lui Rosalino Pilo, dar și — totodată — a modului exemplar în care Gaetano Falzone înțelege să prezinte o ediție de documente.

Ultimul studiu cercetează participarea generalului polonez Mieroslawski — ulterior în contacte repetate și cu patrioții români — la revoluția siciliană din 1848—1849.

Pentru noi, evident, cel mai important articol este cel intitulat „Mazzini și românii” (pag. 161—183) în care sînt examinate raporturile pe care Mazzini le-a avut cu frunzașii revoluției noastre de la 1848, raporturi „consistente” în special după această dată.

Înainte de a intra în tema propriu-zisă, cercetătorul prezintă comparativ situația claselor sociale din Italia și Principate, îndeosebi din Lombardia și Țara Românească, subliniind meritele istoriografiei marxiste (A. Gramsci, *Il Risorgimento*; E. Sereni, *Il Capitalismo nelle campagne*) în atacarea directă a problemei raportului dintre oraș și sat, a cauzelor și circumstanțelor care au determinat eșecul revoluției țărănești și consecvent al revoluției burghize în Italia, ca și afirmarea liberalismului moderat.

Menționînd manifestarea în Transilvania și Banat a unei mișcări care a putut fi de inspirație mazziniană (mișcarea lui Adolf David și a unor revoluționari români din 1834), profesorul Falzone se oprește mai mult asupra formațiunii tineretului din Principate în perioada dinainte de 1848 și îndeosebi la predilectul său Bălcescu, la întîlnirea sa cu principele Czartoryski și la nobila tentativă de conciliere întreprinsă pe lîngă ireductibilul Kossuth în 1849, la imaginea sa în istoriografia română și italiană, anterioară și recentă, (sînt puse în valoare mai ales studiul biografic al lui Dan Berindei, *Nicolae Bălcescu*, 1966, articolul lui Mario Losano din același an, *Un rivoluzionario della Romania del 1848: Nicolae Bălcescu*, „Rivista Storica Italiana”, pp. 677—715, corespondența lui Bălcescu editată de G. Zane, se citează V. Netea, *Giuseppe Mazzini et ses rapports avec les révolutionnaires roumains de 1848*, „Revue Roumaine d'Histoire”, 1972 nr. 6 ș.a.), în sfîrșit se oprește la imaginea eroului vizionar în literatura română.

Nu putem încheia notele noastre la cartea profesorului Falzone, fără a aminti cercetătorilor români că — de la descoperirea și publicarea în 1942 a autorizației de înhumare a lui Bălcescu, pînă la acest volum din 1976 — el a rămas un constant și pasionat cercetător al ilustrului patriot român în care vedea, în cuvîntarea rostită la cea de a 150-a aniversare a nașterii sale și publicată la Palermo doi ani mai tîrziu (*Il Risorgimento in Sicilia*, 1971 — vezi eseu „Nicolae Bălcescu e l'Occidente. Un grande romeno, sepolto a Palermo”) un „spirit ardent, activ, privilegiat de o intui-

ție istorică de excepțională valoare”, imaginea „incomparabilă a suferinței și speranțelor... tuturor popoarelor care în secolul naționalităților s-au unit respingînd violențele și despotismul”. G. Falzone a remarcat adevărurile fundamentale desprinse de tînărul învățat: acela al necesității de a răspîndi printre români ideea că o națiune „unită, oricît de mică va fi, n-a fost niciodată biruită și nici că va fi”, acela al unei istorii menite să înfrunte curajos complexa problematică socială — concepție fără precedent în România de atunci și dificil de întîlnit în Europa epocii, consideră autorul —, în fine, revelația sa politico-juridică devenită în timp „o cucerire a națiunii române”, potrivit căreia România nu renunțase niciodată în tratatele încheiate cu Poarta la suveranitatea ei, că independența ei nu putea fi așadar violată sub pretextele abile ale unei diplomații a trecutului.

Ștefan Delureanu

HERMAN WIESFLECKER, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band II, R. Oldenburg Verlag, München, 1975, 574 p.

Al doilea volum din seria celor cinci dedicate de H. Wiesflecker, după îndelungate și amănunțite studii, domniei împăratului Maximilian I se ocupă de perioada anilor 1493—1500. Este vorba de prezentarea pe de o parte a luptelor pentru Italia imperială, pentru coroana sfîntului imperiu roman, de națiune germană ca și de ruinarea politicii imperiale în lupta cu Franța, pe de alta, despre încercările de reformă pe care Maximilian a căutat să le introducă în Austria și imperiul german, insuccesul așa numitei „Reichsreform”, și altele. Atenția autorului s-a îndreptat în primul rînd asupra studierii diferendelor dintre Maximilian și stările imperiale, atît în politica internă cît și în cea externă (de exemplu în legătură cu campaniile din Italia, călătoria la Roma, problema încoronării imperiale).

Ca și primul volum al acestei opere de anvergură, cel discutat acum, se bazează pe un foarte solid material documentar și bibliografic. Dar în timp ce în primul tom argumentarea evenimentelor s-a făcut îndeobște pe baza literaturii de specialitate, acesta ca și următoarele se sprijină aproape exclusiv pe materialele documentare „primare”, în cea mai mare parte nepublicate și culese din principalele arhive europene. Datorită acestei documentații deosebite, H. Wiesflecker încearcă să demonstreze că principalele idei care au dominat viața și gîndirea politică a lui Maximilian I au fost legate de călătoria la Roma, coroana imperială,

cruciada antiotomană, onoarea și virtutea națiunii germane etc., aparent, cuvinte pompoase și acțiuni nerealizabile ce par să-l fi vrăjit mereu pe regele roman, dar care fiecare conține un șmbure de adevăr în ceea ce privește posibilitățile lor de realizare de către acest reprezentant al casei de Habsburg.

Documentele folosite i-au permis autorului să analizeze viața lui Maximilian I monarh al evului mediu târziu și să-i descopere motivațiile psihologice pentru diversele acțiuni întreprinse.

Deși se declară adversar al „mitului imperiului Habsburgic”, H. Wiesflecker nu poate să nu constate tocmai pe baza documentelor ca și a ecurilor în timp, că „secolul casei de Austria”, fondat de Maximilian a fost o epocă istorică de mare importanță nu numai pentru evoluția societății austriece, germane sau europene dar și pentru cea universală. Această constatare l-a determinat pe autorul noii biografii a lui Maximilian I să se aplece cu multă grijă asupra istoriei politice și sociale a ultimului deceniu al secolului al XV-lea, de care acțiunile regelui roman au fost indisolubil legate.

Dintre toate problemele discutate de autor în acest volum, cea care ne-a interesat în mod deosebit datorită implicațiilor pe care le-a avut și în istoria noastră, este cea legată de pericolul otoman în anii 1493—1503, de încercarea realizării unei noi cruciade antiotomane, ca și de rolul Ungariei și al țărilor române ca scut de apărare în această luptă, (cap. II, paragraful 5, p. 151—165). H. Wiesflecker descrie încercările lui Maximilian de a îmbina interesele sale din apusul Europei cu cele din răsărit, relațiile diplomatice dintre Franța, Imperiul, Veneția, papalitate etc. în legătură cu problema otomană. Prezentarea acestor raporturi (și nu trebuie uitate nici încercările lui Maximilian de a negocia direct cu Poarta) reflectă faptul că încă din acea vreme dificultățile reprezentanților casei de Habsburg ajunși în fruntea imperiului german de a rezolva cu ajutorul stărilor imperiului problema otomană i-a împiedicat să ducă în această direcție o politică fermă și constantă. Căci stările au considerat-o întotdeauna o problemă strictă a țărilor ereditare imperiale, neacordând aproape nicodată ajutor material și militar (pentru această perioadă este cunoscut refuzul Reichstag-urilor de la Freiburg — 1498 și Köln — 1499 de a da chiar cel mai mic sprijin Ungariei și Poloniei care îl ceruseră cu insistență în fața pericolului otoman tot mai puternic).

Această permanentă opoziție a Imperiului față de problema orientală, pe care Maximilian nu a reușit s-o înfrângă cu toate încercările făcute, a fost o caracteristică pentru politica externă Habsburgică dominantă în tot secolul al XVI-lea.]

Volumul *Kaiser Maximilian. Das Reich...* este împărțit ca și precedentul, în capitole (avînd șase, fiecare cu cîte șapte pînă la unsprezece subcapitole). Notele pentru fiecare din acestea sînt prezentate la sfîrșitul volumului, care mai cuprinde o bibliografie selectivă a documentelor și a literaturii de specialitate, un indice de persoane și localități, două hărți. De asemenea, volumul mai cuprinde 13 reproduceri de portrete ale împăratului, ale altor membri ai familiei imperiale ca și a unor personalități marcante ale epocii, cu indicația locului de unde au fost reproduse.

Ștefana Simionescu

* * * *Assimilation et résistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'Études Classiques*, București, Edit. Academiei R.S.R., Paris, Les Belles Lettres, 1976, 551 p.

Ținut la un interval de cinci ani, Congresul Federației internaționale de Studii Clasice reunește periodic pe unii din cei mai cunoscuți specialiști din lume pentru discutarea unei teme majore din domeniul antichității greco-romane. Congresul al șaselea, desfășurat la Madrid între 4 — 10 septembrie 1974, a avut ca temă raporturile dintre cultura greco-latină și cea a popoarelor barbare, temă complexă pe care cercetătorii, datorită descoperirilor recente și metodologiei moderne — statistica, prozopografia, onomastica etc. — au putut să o circumscrie mult mai nuanțat. Limitele cronologice între care se înscriu comunicările publicate în acest volum sînt secolul XIII î.e.n. și VII î.e.n., autorii abordînd o problemă variată: a) raporturile dintre cultura greacă și cea orientală — Jean Pouilloux, *La rencontre de l'hellénisme et de l'Orient à Chypre entre 1200 et 300 av. J. C.*, p. 233—240; M. L. West, *Graeco-Oriental Orphism in the Third Century B. C.*, p. 221—226 etc.; b) raportul între cultura greacă și cea romană — Jürgen Deininger, *Der politische Widerstand der Griechen gegen Rom in Unteritalien und Sizilien*, p. 139—150; Emilio Peruzzi, *Mycenaean Culture in Latium*, p. 175—180 etc.; c) elenizarea — Dino Adamesteanu, *Nuovi aspetti dei rapporti tra Greci e indigeni in Magna Grecia*, p. 53—62; Alain Hus, *Résistance et assimilation des Etrusques à la culture grecque*, p. 151—160; Alexandre Fol, *Rapports entre la culture grecque et le monde thrace*, p. 265—270 etc.; d) romanizarea — fenomen analizat în cele mai multe comunicări și de care ne vom ocupa în continuare.

Romanizarea a fost definită de participanții la Congresul de la Madrid drept „transferul civilizației romane către populațiile indigene”.

Prima etapă a acestui proces este cucerirea și crearea provinciei romane, ceea ce determină transferul de proprietate; etapa a doua este colonizarea, adică transferul de populație. Aceste două etape nu li afectează decât indirect pe indigeni, după opinia lui Marcel Bénabou, *Résistance et Romanisation en Afrique du Nord*, p. 367–375; romanizarea presupune ocupația militară și colonizarea, dar factorul decisiv este cel cultural, afirmă autorul. Cultura latină nu este asimilată în bloc și dintr-odată: în diferite etape ea se răspîndește prin osmoză, cu alt nume *romanizare spontană*, și prin imitație. Însă romanizarea nu începe în mod obligatoriu prin cucerirea militară: Vasile Pârvan li evocă pe negustorii romani care *magno cum periculo*, după expresia lui Iulius Caesar, devansau trupele romane; acești „brasseurs d'affaires”, spune Pârvan, aveau o utilizare enciclopedică: de la negocierile diplomatice pînă la vinderea prizonierilor ca sclavi. De aici o influență economică dovedită arheologic prin tezaurele și produsele italice descoperite și o influență culturală impusă de utilizarea din ce în ce mai mult a limbii latine care, încă din secolul II î.e.n., înlocuiește celtica în diplomație¹. De altminteri în tot cursul existenței sale, Roma a iradiat în afara granițelor, exercitîndu-și astfel influența în afară fără o acțiune militară².

P. A. Brunt, *The Romanisation of the Local Ruling Classes in the Roman Empire*, p. 161–174, subliniază că romanii s-au sprijinit pe păturile aristocratice, astfel încît nu poate fi stabilită cu exactitate loialitatea față de Roma a păturilor largi. Acordarea cetățeniei romane simbolizează și întărește fidelitatea magnaților indigeni și, astfel, pregătește terenul pentru desăvîrșirea romanizării. O încercare de determinare mai precisă a progreselor romanizării, atît în timp cît și din punctul de vedere social, se găsește la R. Etienne, G. Fabre, P. Le Roux, A. Tranoy, *Les dimensions sociales de la romanisation dans la Péninsule ibérique des origines à la fin de l'Empire*, p. 95–108. Conimbriga este pentru cercetarea sub raport social un loc privilegiat, căci pe lângă epigrafia canonică aici se găsește un număr mare de inscripții pe ceramică de fabricație locală prin care pot fi cunoscute păturile sociale inferioare. Progresele realizate de romanizare sînt urmărite pe mai multe planuri: al onomastice, filiației, religiei etc. Cercetarea onomastică arată că la Conimbriga mai mult

de 50 % din *cognomina* sînt latinești. Stratificarea socială arată că la Conimbriga *cognomina* indigene sînt numai în proporție de 33 % în inscripțiile lapidare, dar 75 % în cele ceramice. Așadar indigenii liberi perpetuează tradițiile celtice. Din punct de vedere geografic se constată o opoziție între oraș și mediile rurale, conservatoare ale obiceiurilor autohtone. Structura familiei arată foarte clar evoluția către sistemul latin. Un document de excepție permite deducerea momentului în care acesta se impune: este vorba de o tesară de ospitalitate din Asturica Augusta (C.I.L. II, 2633). În anul 27 e.n. numele martorilor pentru acordul încheiat apare conform sistemului de filiație celtică. În acordul reînnoit în 152 e.n. un singur nume mai trădează o origine celtică. Frecvența numelui de Flavius indică rolul important jucat de Flavi în procesul romanizării. Autorii conchid că termenul de *rezistență* trebuie înlocuit cu cel de *supraviețuire* pentru a caracteriza persistențele tradițiilor locale.

Jean Beaujeu, *Cultes locaux et cultes d'empire dans les provinces d'occident aux trois premiers siècles de notre ère*, p. 433–445 analizează persistența cultelor indigene mai ales în Peninsula Iberică unde, în Betica ele sînt rar atestate, fapt explicabil prin romanizarea acestui teritoriu încă din timpul celui de al doilea război punic; în schimb, în Lusitania și Tarraco cultele indigene se întîlnesc în munți, pe platoul central și nordic al peninsulei în afara orașelor. Dar, zeii locali au o mică răspîndire cu excepția divinităților apelor termale. Implantul și difuzarea cultelor greco-romane se face mai ales în porturi, în centrele comerciale și miniere, de-a lungul fluviilor. În ce privește cultele orientale, cu excepția celui al Belonei, ele n-au pătruns decât în medii cosmopolite. Autorul a vrut numai să arate complexitatea acestor probleme, lăsînd în mod deliberat deoparte cultul imperial și creștinismul. Rolul creștinismului în procesul romanizării este analizat, pentru Peninsula Iberică, de Sebastián Mariner, *La difusión del Cristianismo como factor de latinisation*, p. 271–382.

Două comunicări au ca obiect romanizarea Galiei Guy Barroul, *La résistance des substrats préromain en Gaule méridionale*, p. 389–406, care urmărește etapele penetrației romane în Galia meridională; cucerirea militară a acestei regiuni a necesitat un important efort militar din partea Romei, căci indigenii erau mai bine organizați din punct de vedere militar și politic decât se consideră în general. Divizate în mai multe entități politice bine încheiate, populațiile autohtone se dovedeau apte pentru realizarea unității prin regroupări succesive. Rezistența întîmpinată de romani a determinat organizarea provinciei sub forma

¹ V. Pârvan, *Dacia*, București, 1967, capitolul V, *Carpato-danubienii și romanii*, p. 131–156.

² cf. bibliografia la Paul Petit, *La paix romaine*, Paris, 1967, p. 49–51.

unui protectorat asupra unei multitudini de populații care continuau să conducă după tradițiile locale. Geografia politică este criteriul adoptat de Roma pentru acțiunea ei în Galia meridională: colonizare lentă, adaptată condițiilor locale care lasă nealterate, folosindu-le în interesul său, circumscripțiile indigene. Asimilarea se produce treptat în condițiile persistenței vechilor tradiții. Astfel, romanii au favorizat apariția unei civilizații originale, sinteză de elemente grecești, autohtone și romane. A doua comunicare, Edith Wightmann, *Il y avait en Gaule deux sortes de gaulois*, p. 445—453 — demonstrează că în a doua jumătate a secolului I e.n. Galia era complet romanizată; evenimentele din anii 69—70 nu contrazic această concluzie — cum se știe, mulți istorici ai imperiului roman au interpretat rebeliunea lui Vindex drept o mișcare separatistă³ — căci, subliniază autorul, Vindex se comportă ca un senator roman, iar Classicus ca un general roman.

Tot în cadrul temei romanizării s-au înscris și cele două comunicări românești. D. M. Pippidi conchide în studiul *Gêtes, Grecs et Romains en Scythie Mineur: coexistence politiques et interférences culturelles*, p. 445—453 că cetățile pontice de pe teritoriul țării noastre își continuau modul de viață elenic fără a fi influențate prea mult de romani care aspirau ei înșiși către magistraturile grecești. În restul provinciei, deci în mediile rurale, se găsește o populație puternic romanizată care și-a continuat existența dincolo de limita antichității, lăsând în urmă numeroase toponime, hidronime, monumente și inscripții. Situația provinciei Dacia privită prin prisma romanizării a constituit obiectul studiului lui A. Protase, *Les rapports entre Romains et Daces dans la province de Dacie*, p. 493—500. Onomastica romană în proporție covârșitoare — aproximativ 75% —, scăderea produselor indigene până la 10—15%, dispariția divinităților dacice, adoptarea riturilor funerare romane — obolul lui Charon — etc. demonstrează progresele rapide făcute pe calea romanizării în Dacia.

Ne-am oprit mai ales la comunicările dedicate procesului de romanizare deoarece acest proces constituie un moment de răscruce în istoria României. Aproape toți participanții la Congresul de la Madrid au fost de acord că termenul *rezistență* este impropriu și că pentru definirea supraviețuirii unor tradiții locale trebuie utilizat cel de *persistență*. Singura regiune unde s-a manifestat o opoziție, care de multe ori a avut caracterul unei rebeliuni

militare antiromane, a fost Iudeea. În celelalte, după cucerire, se constată o asimilare progresivă care nu a întâmpinat rezistențe majore. Evident, realitatea este mai complicată și pentru a ne limita la un singur exemplu, în anul 68 e.n. izbucnește în Galia rebeliunea lui Vindex care chiar dacă nu avea drept scop desprinderea Galiei din imperiu, așa cum credea H. Schiller, a grupat și elemente separatiste; dovada acestui fapt o găsim în persistența și în această epocă a religiei druidilor. Așadar, concluzia generală trebuie nuanțată căci, în ciuda progreselor neîntrerupte pe calea romanizării, care în cele din urmă a condus la „transferul de civilizație”, rezistența popoarelor cucerite continuă încă să se manifeste. Reciproc, unele particularități tirzii (sec. IV—V e.n.) nu pot fi interpretate neapărat drept forme ale rezistenței față de cuceritorii romani, cum au susținut unii autori — cf. André Mandouze, *Le donatisme représente-t-il la résistance a Rome de l'Afrique tardive*, p. 357—366 —, ci rezultatul unor forțe centrifuge explicabile mai ales prin situația geografică; chiar și regiuni unde rezistența față de Roma încetase de multă vreme și unde procesul romanizării era de mult încheiat — de exemplu, Spania — tind să se rupă de imperiu în momentul slăbirii forțelor de coeziune. Așadar, nu se poate vorbi decât de restabilirea unei situații impuse de logica geopolitică.

În unele cazuri pot fi observate și interpretări antitetice asupra aceluiași fenomen. Astfel, istoricii francezi au tendința de a minimaliza opoziția autohtonilor în Peninsula Iberică, dar o exagerează pe cea galică până în secolul I e.n., utilizând pentru iberici termenul de persistență iar pentru gali cel de rezistență; istoricii spanioli tind să sublinieze că supraviețuirea elementelor locale este consecința reacției antiromane a indigenilor. Puncte de vedere incompatibile și, ca de obicei, adevărul se află la mijloc.

Volumul se distinge mai ales prin metodologia adoptată de autori și prin principiile enunțate pentru dezvoltarea cercetărilor pe tema raporturilor dintre lumea greco-romană și cea barbară.

În afara comunicărilor sunt publicate și alocuțiunile rostite cu ocazia Congresului de la Madrid. Cu acest prilej a fost ales Președintele Federației internaționale de Studii Clasice în persoana prof. D. M. Pippidi. Această alegere este încununarea recunoașterii internaționale a contribuției prof. D. M. Pippidi în domeniul filologiei clasice și, în același timp, ea constituie un imbold pentru dezvoltarea acestei discipline la noi, pentru stimularea unei noi generații de cercetători care să ducă mai departe o tradiție atât de bogată.

Georghe Ceaușescu

³ cf. H. Schiller, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Gotha, 1883, vol. I, 1, p. 362—363.

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sint prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate aparute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile inrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL—IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SERIE BEAUX-ARTS
 - SERIE THEATRE—MUSIQUE—CINEMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Inscrupțiile Daciei Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- * * * Mihai Viteazul. Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céramique en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLĂESCU-PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D.M., Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p., XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI I. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, Vlad Țepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
- ION POPESCU-PUȚURI, acad. ANDREI OȚETEA (sub redacția), Documente privind marea răscoală a țărănilor din 1907, 1977, 573 p., 38 lei.
- * * * Independența României, 1977, 526 p., 39 lei.
- * * * Arta și literatura în slujba independenței naționale, 1977, 238 p., 28 lei.
- IONEL GĂL (coordonator), Independența României. Documente, vol. I, 1977, 120 p., 33 lei.
- ȘTEFAN PASCU ș.a., Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I, (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele IV—XI), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.

HM ISSN CO — 3873

